

नाष्टं मन्ये मुषेदेति नो न वेदेति वेद च ।

यो नमाष्टेद तष्टेद नो न वेदेति वेद च ॥ १० ॥ २

यस्यामतं तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः ।

अधिज्ञातं विजानतां विज्ञातमविजानताम् ११

प्रतिषोध्यदितं मतममृतत्वं हि विन्दते ।

आत्मना विन्दते वीर्यं विद्यया विन्दतेऽमृतम् १२

इह चेदवेदीदथ सत्यमस्ति न चेदिहावेदी-

न्महतीविनष्टिः । भूतेषु भूतेषु विचित्र्य धीराः

प्रेत्यास्मास्त्रोकादमृता भवन्ति ॥ १३ ॥ ५ ॥

इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

ब्रह्म ह देवेभ्यो विजिग्ये तस्य ह ब्रह्मणो

विजये देवा अमहीयन्त त ऐजन्तास्माकमेवायं

विजयोऽस्माकमेवायं महिमेति ॥ १४ ॥ १ ॥

तद्वैषां विजज्ञौ तेभ्यो ह प्रादुर्भूव तन्न

व्यजानन्त किमिदं यच्चमिति ॥ १५ ॥

तैऽग्निमब्रुवन् जातवेद एतद्वि-

मेतद्यच्चमिति तथेति ॥ १६ ॥ ३

अभ्यवदत् कोऽतीत्यग्निर्वा अहमस्मीत्यब्रवीज्जा
 वेदा वा अहमस्मीति ॥१७॥४॥ तस्मिंस्त्वयि
 किं वीर्यमित्यपीदृ सख्यं दहेयम् । यदिदं पृ-
 थव्यामिति ॥१८॥५॥ तस्मै त्वणं निदधावेतद्द-
 षेति तदुपप्रेयाय सर्वजवेन तन्न शशाक दातुं स
 त एव निवहते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्यच्च
 मिति ॥ १९ ॥ ६ ॥

अथ वायुमब्रुवन् वायवेतद्विजानीहि किमे-
 तद्यच्चमिति तथेति ॥२०॥७॥ तदभ्यद्रवत्तमभ्यव-
 दत्कोऽसीति वायुवां अहमस्मीत्यब्रवीन्मातरिष्वा
 ता अहमस्मीति ॥२१॥८॥ तस्मिंस्त्वयि किं वी-
 र्यमित्यपीदृ सर्वमाददीयं यदिदं पृथिव्यामि-
 ते ॥२२॥ ९ ॥ तस्मै त्वणं निदधावेतदादरस्वेति
 तदुपप्रेयाय सर्वजवेन तन्न शशाककादातुं स तत
 एव निवहते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्यच्चमिति
 ॥२३॥१०॥ अथेन्द्रमब्रुवन्मघवन्नेतद्विजानीहि कि-
 मेतद्यच्चमिति तथेति तदभ्यद्रवत्तस्मात्तिरोदधे॥
 २४॥११॥ स तस्मिन्नेवाकाशे स्तिदमाजगाम व-

उपनिषदं भो ब्रूहीत्युक्ता त उपनिषद्

त उपनिषदमब्रूमेति ॥३२॥७॥ तस्यै

१: कर्मेति प्रतिष्ठा वेदाः सर्वाङ्गानि सत्यमा-

म् ॥३३॥ ८ ॥ यो वा एतामेव वे

नमनन्ते त्वर्गे लोके ज्येये प्रतितिष्ठ

ति ॥ ३४ ॥ ९ ॥

इति चतुर्थः खण्डः समाप्तः ॥

प्यायन्तु ममाङ्गानि वाक् प्राणश्चक्षुः

नमिन्द्रिगाणि च । सर्वाणि सर्वे ब्र-

ब्रह्म निराकुर्यान्मा मा ब्रह्म

राकरणममृत्वनिराकरणं मेऽस्तु त-

य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि संतु

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

यतलवकारोपनिषत्समाप्ता ॥

ॐ तामस्तु ॥

पौत्र्यजुर्वेदीयकटोपनिषत् ॥ ३ ॥

ॐ गह मादत्तुवत् । गह नो भुनक्तु । गह
वीदे कृत्वाचदं । तं जनिमापभोतमस्तु मा वि-
दियामहे ॥ ॐ गान्धिः गान्धिः गान्धिः ॥

॥ ॐ ॥ उगम् ॥ ये वाजयजमः सर्वदेदतन्ददी ।
तस्य च निषकंता नाम पुत्र पात ॥ १ ॥ तत् ॥
[मात् ॥ मर्त दक्षिणामु नीयमानामु यथाऽऽ-
नंभग मोऽमन्यत ॥ २ ॥

पौतौदका जग्धत्वा दुग्धदोषा निरिन्द्रियाः ।
रगन्दा नाम ते मौकामान् म गच्छति ता द-
त् ॥ ३ ॥ ग होषाच पितरं तत कम्मे मान्दा-
जनेति । द्वितीयं यतोयस्ताए होषोच मृत्यवे
- यतीति ॥ ४ ॥ यदूनामेमि प्रथमो यदूना-
- ॥ ५ ॥ ॥ किए सिद्यमस्तु ॥ ॥ ॥ ॥

अनुपश्य यथा पूर्वे प्रतिपश्य तथा परे । स-
 स्यमिव मर्त्यः पच्यते मस्यमिवाजायते पुनः ॥६॥
 वैश्वानरः प्रविशत्यतिघिब्राह्मणो गृह्णान् । तस्यै-
 तांश्च शान्तिं कुर्वन्ति हर वैवस्वतोदकम् ॥ ७ ॥
 आशाप्रतीचे मद्गतए मूढतांचेष्टापूते पुत्रपशूए
 च सर्वान् । एतद्दृष्ट्वा पुरुषस्याल्पमेधसो य-
 स्यान्नयन् वसति ब्राह्मणो गृहं ॥ ८ ॥

तिथी रात्रीर्यदवात्मीर्गृहे मेऽनयन् ब्रह्मन्नति-
 धिर्नमस्यः । नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु त-
 स्मात्प्रति चीन् वरान् एषीष्व ॥९॥ शान्तमह-
 ल्पः भुजना यथा स्यादीतनन्दुर्गतिमोमाभिग-
 त्यो । त्वत्प्रसृष्टं मागिबदेत् प्रतीत एतन्नाद्याष्टां
 प्रपतं वरं एषे ॥१०॥ यथा पुरस्यादृशिता प्रतीत
 योदात् किरादृशित्यस्तुः । भुजना रात्रीः द-
 दिता योतनन्दुर्गतिः दृशितास्तुभुजनास्तु-
 ग् ॥ ११ ॥

तर्गे लोके न भवे विष्णु मागि न तद त्वं न
 विभेति । एमे तौ त्वांऽनन्तादृशितामे दो-

ॐ तत्सत् ॥

ओंयजुर्वेदीयकठोपनिषत् ॥३॥

ॐ सह नायजूववतु । सह नौ भुनक्तु । सह
वीर्यं करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा वि-
द्विषावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ॐ॥ उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसन्ददी ।
तस्य ह निचकेता नाम पुत्र आस ॥१॥ तए
कुमारए सन्तं दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽ
विवेश सोऽमन्यत ॥ २ ॥

पीतोदका जग्धतृणा दुग्धदीक्षा निरिन्द्रियाः
वनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता दं-
श्तु ॥३॥ स होवाच पितरं तत कस्मै मान्दा-
स्यसीति । द्वितीयं तृतीयन्तए होवाच मृत्यवे
त्वा ददामीति ॥४॥ बहूनामेमि प्रथमो बहूना-
मेमि मध्यमः । किए स्विद्यमस्य कर्त्तव्यं मन्म-
जाटा करिष्यति ॥ ५ ॥

अनुपश्य यथा पूर्वं प्रतिपश्य तथा परे । स-
 मिव मर्त्यः पच्यते मर्त्यमिवाजायते पुनः ॥६॥
 वानरः प्रविशत्यतिधिब्राह्मणो गृहान् । तस्यै-
 षं शान्तिं कुर्वन्ति हर वैवस्वतोदकम् ॥ ७ ॥
 तत्राप्रतीक्षे महतए सृन्तांचेष्टापूर्ते पुत्रपशूए
 । सव्यान् । एतद्दृष्ट्वा पुरुषस्याल्पमेधसो य-
 .नश्च वसति ब्राह्मणो गृहे ॥ ८ ॥
 तिस्रो रात्रीर्यदवात्मीर्गृहे मेऽनश्च व्रह्मन्नति-
 थर्नमस्यः । नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु त-
 माव्यति चीन् वरान हृणीष्व ॥९॥ शान्तसङ्क-
 ५ः मुमना यथा स्याद्दीतमन्युर्गैतमोमाभिमृ-
 यो । त्वत्पृष्ठं माभिवदेत् प्रतीत एतत्त्रायाणां
 यथसं वरं हृष्ये ॥१०॥ यथा पुरस्थाङ्गविता प्रतीत
 श्रौद्दाल किरारुणिर्मत्पृष्ठः । सुखए रात्रीः श-
 येता वीतमन्युत्वां . ददृशिवान्मृत्युमुखाव्यमुक्त-
 म् ॥ ११ ॥

स्वर्गे लोके न भयं किञ्च नास्ति न तत्र त्वं न
 जरया विभेति । उभे तीर्त्वाऽशनायापिपासे शो-

फातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥१२॥ स तुमग्निं
स्वर्गमध्येपि मृत्यो प्रब्रूहि तए श्रद्धधानाय मर्ह
स्वर्गलोका अमृततं भजन्त एतद्ददौतीयेन वृषे
वरेण ॥१३॥ अ ते ब्रवीमि तद् मे निबोध स्व-
र्ग्यमग्निर्नचिकेतः प्रज्ञानम् । अनन्तलोकाग्निम-
द्यो प्रतिष्ठां विद्धि तूमेतन्निहितं गुहायाम् ॥१४॥

लोकादिमग्निन्तमुवाच तस्मै या इष्टका या-
वतीर्वा यथा वा । स चापि तत्प्रत्यवदद्योक्त-
मथास्य मृत्युः पुनरेवाह तुष्टः ॥१५॥ तमब्रवी-
त्प्रियमाणो महात्मा वरन्तवेहाद्य ददामि भूयः
तवैव नाम्ना भविताऽयमग्निः सृङ्गांचेमामनेक-
रूपांश्छाद्य ॥ १६ ॥

त्रिणाचिकेतस्त्रिभिरेत्य सन्धिं त्रिकर्मकस्तरति
जन्ममृत्यू । ब्रह्मजज्ञन्देवमीडयं विदित्वा निचा-
य्यमाए शान्तिमत्यन्तमेति ॥१७॥ त्रिणाचिकेत-
स्रयमेतद्विदित्वा य एवं विद्वाएयिनुर्दि नाचिके-
तम् । स मृत्युपाशान् पुरतः प्रणोद्य शोकातिगो
मोदते स्वर्गलोके ॥१८॥ एष तेऽग्निर्नचिकेतः

येऽयमवृणीया द्वितीयेन वरेण । एतमग्निं
व प्रवक्ष्यन्ति जनासस्तृतीयं वरन्नचिकेतो वृ-
॥ १६ ॥

यम्प्रेते विचिकित्सा मनुष्येऽस्तीत्येके नायम-
ति चैके । एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाऽहं वरा-
मेव वरस्तृतीयः ॥ २० ॥ देवैरत्रापि विचिकि-
पुरा न हि सुविज्ञेयमगुरेव धर्मः । अन्यं
नचिकेतो वृणीष्व मा मोपरोत्स्यीरति मा
जैनम् ॥ २१ ॥

देवैरत्रापि विचिकित्सितं किल तूच्च मृत्यो
सुविज्ञेयमात्र । वक्ता चास्य तादृगन्यो न
नान्यो वरमुल्य एतस्य कथित् ॥ २२ ॥
तायुयः पुत्रपौत्रान् वृणीष्व वहून् पशून् ह-
तहिरण्यमश्वान् । भूमेर्महदायतनं वृणीष्व स्व-
स्तु जीव शरदो यावदिच्छामि ॥ २३ ॥ एतत्तुल्यं
दि मन्यसे वरं वृणीष्व वित्तं धिरर्जीविकास्तु ।
एभूमौ नचिकेतस्त्वमेधि कामानांता काम-
करोमि ॥ २४ ॥

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान् काम
 एष्कन्दतः प्रार्थयस्व । इमा रामाः सरयाः स
 र्या नहीदृशा लम्भनीया मनुष्यैः । आभिर्मत्
 प्रत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानु-
 प्राक्षीः ॥२५॥ श्वो भावा मर्त्यस्य यदन्तकैतत्
 सर्वेन्द्रियाणाञ्जरयन्ति तेजः । अपि सर्व्वञ्जीवि-
 तमल्पमेव तवेव बाह्यस्तव नृत्यगीते ॥२६॥ न
 वित्तेन तर्पणीयो मनुष्यो लप्स्यामहे विशमद्रा-
 क्ष्म चेत्त्वा । जीविष्यामो यावदीशिष्यमि त्वं व-
 रस्तु मे वरणीयः न एव ॥ २७ ॥

अजीर्य्यताममृतानामुपेत्य जीर्य्यन्मर्त्यः कृ-
 धःस्यः प्रजानन् । अभिध्यायन् वर्णरतिप्रमोदान-
 तिदीर्घं जीवितं को रमेत ॥२८॥ यस्मिन्निदं
 विचिकित्सन्ति मृत्यो यत्साम्पराये महति ब्रूणि
 नस्तत् । योऽयं वरो गूढमनुप्रविष्टो नान्यन्नाम्-
 भान्नधिकेता हर्षाते ॥ २९ ॥

इति प्रथमा वर्षी ॥ १ ॥

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थे पु-
 ण् सिनीतः । तयोः श्रेय आददानस्य साधु-
 ति हीयतेऽर्थाद्य उ प्रेयो वृणीते ॥१॥ श्रेयश्च
 यश्च मनुष्यमेतन्मौ सम्परीत्य विविनक्ति धीरः।
 यो हि धीरोऽभिप्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो
 गच्छेमाद्वृणीते ॥ २ ॥

१ त्वं प्रियान् प्रियरूपाण्य कामानभिध्याय-
 चिकेतोऽत्यस्त्राक्षीः । नैताए सृक्षां वित्तमयी-
 तामो यस्यान्मज्जन्ति वहवो मनुष्याः ॥३॥ दू-
 षते विपरीते विपृची अविद्या या च विद्येति
 ताता । विद्याभीप्सिन्नचिकेतसं मन्ये न त्वा
 त्मा वहवो लोलुपन्त ॥ ४ ॥ अविद्यायामन्तरे
 र्तमानाः स्वयन्धीराः पण्डितस्मन्यमानाः । द-
 ष्यमानाः परियन्ति मूढा अंधेनैव नीयमाना
 याऽन्धाः ॥ ५ ॥

न साम्परायः प्रतिभाति बालम्रमाद्यन्तं वि-
 मोहेन मूढम् । अयं लोको नास्ति पर इति
 पुनः पुनर्ब्रह्मापद्यते मे ॥६॥ श्रवणायापि

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान् कामाः
 एष्कन्दतः प्रार्थयस्व । इमा रामाः सरयाः सतू-
 र्या नहीदृशा लम्बनीया मनुष्यैः । आभिर्मत-
 प्रत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानु-
 प्राचीः ॥२५॥ श्रुत्वा भावा मर्त्यस्य यदन्तकैतत्
 सर्वेन्द्रियाणाञ्चरयन्ति तेजः । अपि सर्वज्ञीवि-
 तमल्पमेव तवेव वाहान्तव नृत्यगीते ॥२६॥ न
 वित्तैर्न तर्पणीयो मनुष्यो लप्स्यामहे वित्तमद्रा-
 क्ष्म चेत्त्वा । जीविष्यामो यावद्दीगिष्यमि त्वं व-
 रस्तु मे वरणीयः न एव ॥ २७ ॥

अजीर्णताममृतानामुपेत्य जीर्णान्मर्त्यः ज-
 धःम्यः प्रजानन् । अभिध्यायन् यर्णरतिप्रमोदान-
 तिर्दोर्णं सोर्वित को रमेत ॥२८॥ यन्मिमिर्दं
 विचिकित्सन्ति मृतो यत्ताम्यराये मरुति प्र-
 नप्तत् । योऽयं दग्धो गृहमनुपरिष्टो भान्यन्म-
 मान्नपिर्कता हर्षते ॥ २९ ॥

इति प्रथमा धर्मो ॥ १ ॥

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थे पु-
 तपः सिनीतः । तयोः श्रेय आददानस्य साधु
 भवति हीयतेऽर्थाद्य उ प्रेयो वृणीते ॥१॥ श्रेयश्च
 प्रेयश्च मनुष्यमेतस्तौ सम्परीत्य विविनक्ति धीरः।
 श्रेयो हि धीरोऽभिप्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो
 योगक्षेमाद्वृणीते ॥ २ ॥

‘स त्वं’ प्रियान् प्रियरूपाएश्च कामानभिध्याय-
 न्नचिकेतोऽत्यस्त्राक्षीः । नैता ए सृङ्गां वित्तमयी-
 म्बवाप्तो यस्यान्मज्जन्ति बहवो मनुष्याः ॥३॥ दू-
 रमेते विपरीते विपृची अविद्या या च विद्येति
 ज्ञाता । विद्याभीप्सिनन्नचिकेतसं मन्ये न त्वा
 कामा बहवो लोलुपन्त ॥ ४ ॥ अविद्यायामन्तरे
 वर्त्तमानाः स्वयन्धीराः पण्डितस्मन्यमानाः । द-
 न्द्रस्यमाणाः परियन्ति मूढा चंधेनैव नीयमाना
 यथाऽन्धाः ॥ ५ ॥

न साम्परायः प्रतिभाति बालम्प्रमाद्यन्तं वि-
 त्तमोहेन मूढम् । अयं लोको नास्ति पर इति
 पुनः पुनर्वशमापद्यते मे ॥६॥ श्रवणायापि

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान् काम
 एच्छन्दतः प्रार्थयस्व । इमा रामाः सरथाः स
 रथा नहीदृशा लग्ननीया मनुष्यैः । आभिर्मातु
 प्रप्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो सरणं मातु
 प्राचीः ॥२५॥ श्रुत्वा भावा मर्त्यस्य यदन्तर्कित
 सर्वेन्द्रियाणाञ्जरयन्ति तेजः । अपि सर्वञ्जीवि
 तमल्पमेव तवेव वाहास्तव नृत्यगीति ॥२६॥ न
 वित्तेन तर्पणीयो मनुष्यो लप्स्यामहे वित्तमद्रा-
 क्ष्म चेत्त्वा । जीविष्यामी यावदीगिष्यसि त्वं व-
 रस्तु मे वरणीयः स एव ॥ २७ ॥

अजीव्यताममृतानामुपेत्य जीव्यन्मर्त्यः क-
 धःस्थः प्रजानन् । अभिधायन् वर्णरतिप्रसीदान-
 तिदीर्घं जीवितं को रमेत ॥२८॥ यस्मिन्निदं
 विचिकित्सन्ति मृत्यो यत्साम्भराये महति ब्रूहि
 नस्तत् । योऽयं वरो गूढमनुप्रविष्टो नान्यनाम्-
 मान्नचिकेता कृणीते ॥ २९ ॥

इति प्रथमा वर्या ॥ १ ॥

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थे पु-
 ष्पसिनीतः । तयोः श्रेय चाट्टदानस्य माधु-
 र्ववति हीयतेऽर्थात् उ प्रेयो हृणीते ॥१॥ श्रेयश्च
 श्रेयस्य मनुष्यमेतन्मौ सम्परीत्य विविनक्ति धीरः।
 प्रेयो हि धीरोऽभिप्रेयसो हृणीते प्रेयो मन्दो
 रोगक्षेमाद्हृणीते ॥ २ ॥

स त्वं प्रियान् प्रियरूपाण्य कामानभिध्याय-
 त्रचिकेतोऽत्यसार्थीः । नैतां गृह्णां वित्तमयी-
 मवाप्तो यस्याग्राजन्ति बहवो मनुष्याः ॥३॥ दृ-
 र्मसंते विपरीते विपृषी अविद्या या च शिद्येति
 ज्ञाता । विद्याभीषिनत्रचिकेतसं मन्ये न त्वा
 कामा बहवो लोनुपगन्त ॥ ४ ॥ अविद्यायामन्तरे
 दर्शमानाः स्वयम्भाराः पण्डितस्तन्यमानाः । द-
 न्द्रस्यमाणाः परित्यज्जि गृहा चण्डनैश्च नीयमाना
 यथाऽभ्याः ॥ ५ ॥

न साम्यरायः प्रतिभाति दालस्यमायम्नं वि-
 त्तमोर्ध्वेन गृहम् । अयं लोको नास्ति पर इति
 चिन्तयन्नायदर्थं मे ॥६॥ अथप्यादादि

येषु हि लब्ध्वा विहतए सद्य नचिकेत म-
न्ये ॥१३॥ अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रा-
मात्कृताकृतात् । अन्यत्र भूताश्च भव्याश्च य-
त्पश्यमि तद्वद ॥ १४ ॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तपात्मि सध्याणि
व यद्वदन्ति । यदिष्टन्तो ब्रह्मपथ्यंश्चरन्ति तत्ते
यदए मयएष ब्रवीम्योमित्येतत् ॥१५॥ एतदेवा-
वाचरम्युवा एतदेवाचरम्यरम् । एतदेवावाचरं
ज्ञात्वा यो यदिष्टति तस्य तत् ॥१६॥ एतदा-
लम्बन ए ग्रीवमेतदालम्बनम्यरम् । एतदालम्बनं
ज्ञात्वा ब्रह्मलोके महीदते ॥ १७ ॥

न जायते म्रियते वा दिपदिन्नायं कुतश्चिद्
वामुष केदित । अज्ञो नित्यः शाश्वतोऽश्मपुराणो
न रन्यते रन्यनामं शरीरं ॥ १८ ॥

रमा ऐन्द्रन्यते रजु ए एतदेन्द्रन्यते रतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नाद ए रन्ति न रन्यते
॥१९॥ एतोरणादाम्बरतो मरीदाकालात् ए

यद्भिर्यो न लभ्यः शृग्वन्तोऽपि यद्भो यन्न वि-
 द्युः । पारय्यो यक्ता कुशलोऽस्य लब्धाऽऽद्यर्थो
 ज्ञाता कुशलानुशिष्टः ॥ ७ ॥ न नरेणावरेण प्रोक्त
 एव सुविज्ञेयो बहुधा चिन्त्यमानः । अनन्यप्रोक्ते
 गतिरत्र नास्त्यणीयान् ह्यतर्क्यमनुप्रमाणात् ॥ ८ ॥
 नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय
 प्रेष्ठ । यान्त्वमापः सत्यधृतिर्वतासित्वाद्बुद्धो भू-
 यान्नचिकेतः प्रष्टा ॥ ९ ॥

जानःस्यहए शेषधिरित्यनित्यं न ह्यध्रुवैः प्रा-
 प्यते हि ध्रुवन्तत् । ततो मया नाचिकेतश्चितो-
 ऽग्निरनित्यैर्द्रव्यैः प्राप्तवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥
 कामस्याभिज्ञगतः प्रतिष्ठां कृतोरनन्यमभयस्य
 पारम् । स्तोमं महदुरुगायम्प्रतिष्ठान्दृष्ट्वा धृत्या
 धीरो नचिकेतोऽत्यस्त्राक्षीः ॥ ११ ॥

तन्दुर्दशंगूढमनुप्रविष्टं गुहाहितद्वन्द्वरेष्ठम्पुरा-
 णम् । अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो
 हर्षशोको जहाति ॥ १२ ॥ एतच्छ्रुत्वा सम्परिगृह्य
 मर्त्यः प्रष्टुं धर्म्यमणुमेतमाप्य । समोदते मोद-

नीयए हि लब्धा विहतए मद्य नचिकेत म-
नान्ये ॥१३॥ अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रा-
स्मात्कृताकृतात् । अन्यत्र भृताञ्च भव्याञ्च य-
त्तत्पश्यमि तदद ॥ १४ ॥

मर्त्ये वैदा यत्पट्टमामनन्ति तपाऽमि मर्त्याणि
च यददन्ति । यदिष्टन्तो ब्रह्मपथ्यंश्वरन्ति तत्ते
पदए संयतेषु ब्रवीम्योमित्येतत् ॥१५॥ एतदेव-
वाचरम्यन्त एतदेवाचरम्यरम् । एतदेवाचरं
ज्ञात्वा यो यदिष्टति तस्य तत् ॥१६॥ एतदा-
नम्यन् एवैष्टमेतदानम्यनम्यरम् । एतदानम्यन्
ज्ञात्वा ब्रह्मलोके मर्हीदते ॥ १७ ॥

न जायते म्रियते वा शिष्यदिब्राह्मं कुतश्चिद्
बभूव पंडित । यथो नित्यः शाश्वतोऽदम्युरापो
न रन्यते रन्यतामं मर्हीरे ॥ १८ ॥

रग्ना येनन्यते रमुः एतदेनन्यते रम् ।
उभौ तौ न विजानीतौ वायुः रन्ति न रन्यते
॥१९॥ यदोरपीदाम्भरतो नर्हीदाम्भरताय ॥

न्तोर्निहितो गुहायाम् । तमक्रतुः पश्यति वीरः
शोको धातुः प्रसादान्महिमानमात्मनः ।

आसोनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्व्वतः ।
कस्तम्भदामदन्देवं मदन्व्यो ज्ञातुमर्हति ॥ २० ॥

अशरीर ए शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् । महान्
विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥ २१ ॥
नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना
श्रुतेन । यमेवैष ह्यणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा
विह्यणुते तनू ए स्वाम् ॥ २२ ॥

नाविरतो दुष्टरितान्नाशान्तो नासमाहितः ।
नाशान्तमानसो वापि प्रज्ञानेनैवमाप्नुयात् ॥ २३ ॥
यस्य ब्रह्म च क्षत्रञ्च उभे भवत ओदनं । मृत्यु-
र्यस्योपसेचनं क इत्या वेद यत्र सः ॥ २४ ॥

इति कठीपनिषदि द्वितीया वर्षा ॥ २ ॥

कृतं पियन्ती मुक्तम्य लोके गुहाम्प्रविष्टौ
परमे परार्थे । छायातपौ ब्रह्मविष्टौ यद्वन्ति प-
ञ्चानयो ये च त्रिणाशिकताः ॥ १ ॥

यः सेतुरीजानानामक्षरम्बुद्धा यत्परम् ।
 अभयं तितौर्षताम्पारं नाचिकेतश्चकेमहि ॥२॥
 आत्मानं रघिनं विद्धि शरीर रघमेव तु ।
 बुद्धिस्तु सारधिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥ ३ ॥
 इन्द्रियाणि ह्यानाहुर्विषया स्तेषु गोचरान् :
 आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥४॥
 यस्त्वविज्ञानवान् भवत्ययुक्तेन मनसा सदा ।
 तस्येन्द्रियाण्यवश्यानि दृष्टाश्वा इव सारथेः ॥५॥
 यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा ।
 तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेः ६
 यस्त्वविज्ञानवान् भवत्यमनस्कः सदाऽशुचिः ।
 न स तत्पदमाप्नोति मत्सारश्चाधिगच्छति ॥७॥
 यस्तु विज्ञानवान् भवति समनस्कः सदाशुचिः
 स तु तत्पदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ॥
 विज्ञानसारधिर्यस्तु मनःप्रग्रहवान्नरः ।
 सोऽध्वनः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमम्यदम् ८
 इन्द्रियेभ्यः परा ध्यायां चर्येभ्यस्त परं मनः ।
 मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान् परः ॥१०॥

महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः ।

पुरुषान्न परं किञ्चित्ता माष्टा मा परा गतिः ॥

एष सर्वेषु भूतेषु गुह्योत्तमा न प्रकाशते ।

दृश्यते त्वग्न्या बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥

यच्छेदाद्मनसो प्राज्ञस्तदच्छेज्ज्ञानं चात्मनि
ज्ञानमात्मनि महति नियच्छेत्तदच्छेदकान्तं चात्मनि

उत्तिष्ठत जायत प्राप्य वरान्निबोधत । क्षुरस्य
धारा निशिता दुरत्यया दुर्गम्यस्तत्त्ववयो वद-
न्ति ॥१४॥ अशब्दस्पर्शमरूपमव्ययं तदाऽरस-
न्नित्यमगन्धवच्च यत् । अनाद्यनन्तमाहतः परं ध्रुवं
निचाप्य तन्मृत्युमुखात्प्रमुच्यते ॥१५॥ नाचिके-
तमुपाख्यानं मृत्युप्रोक्तएसनातनम् । उक्त्वा श्रुत्वा
च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥१६॥ य इमं प-
रमं गुह्यं श्रावयेद्ब्रह्मसन्मदि । प्रयतः श्राद्धकाले
वा तदानन्त्याय कल्पते तदानन्त्याय कल्पत
इति ॥१७॥ इति प्रथमाध्याये तृतीया वल्ली ॥३॥

इति प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

पराञ्चि खानि व्यहृत् त्वय्यभूस्तस्मात्पराङ्
पश्यति नान्तरात्मन् । कश्चिद्दीरः प्रत्यगात्मान-
मैक्षदावृत्तचक्षुरमृतत्वमिच्छन् ॥ १ ॥

पराधः कामाननुयन्ति बालास्ते मृत्योर्यन्ति
विततस्य पाशम् । अथ धीरा अमृतत्वं विदित्वा
ध्रुवमधुषेज्विह न प्रार्थयन्ते ॥ २ ॥

येन रूपं रसं गन्धं शब्दान् स्पर्शाण्य मैपुनान् ।
एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते । एतदेतत्

स्वप्नानां जागरितानां सोमो येनानुपश्यति ।
महानां विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥
४॥ य इमं मध्यर्दं वेद आत्मानं जीवमस्तिकात् ।
इंगानमृतमव्ययं न ततो विजुगुप्सते । एतदे-
तत् ॥ ५ ॥ यः पूर्वजपसो जातमदयः पूर्वमजा-
यत । गुरो प्रविश्य तिष्ठत्यं यो भूतैर्भिर्यज्यत ।
एतदेतत् ॥ ६ ॥

या प्राप्तेन कश्चिदप्यदितिर्देवतामयी । गुरो-
प्रविश्य तिष्ठत्यं या भूतैर्भिर्यज्यत । एतदे-
तत् ॥ ७ ॥ परम्योर्निर्जितो जातवेदा रसं इव

सुभृतो गर्भिणीभिः । दिवे दिव ईड्यो जायते
 किर्हविष्मकिर्मनुष्येभिरग्निः । एतद्वैतत् ॥ ८ ॥
 यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छति । तन्दैव
 सर्वेऽर्पितास्तदुनात्येति कश्चन । एतद्वैतत् ॥ ९ ॥

यदेवेह तदमुच यदमुच तदन्विह । मृत्योः
 मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति ॥ १० ॥

मनसैवेदमाप्तव्यन्नेह नानास्ति किञ्चन । मृत्योः
 स मृत्युङ्गच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥ अ-
 गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति । ईशा-
 नो । भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै-
 तत् ॥ १२ ॥ अंगुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरियाधूम-
 कः । ईशानो भूतभव्यस्य स एवाय ॥ ३ प्रः ।
 एतद्वैतत् ॥ १३ ॥

दद्योदकन्दुर्गे हृदय्यवतेषु विधायति । एवं ध-
 र्मान् पृथक् पश्यन्मानसानुविधायति ॥ १४ ॥ य-
 द्योदकं शुद्धं शुद्धमानिहमाहमं च भवति । एवं-
 मुनेर्विज्ञानत आत्मा भवति गौतम ॥ १५ ॥

इति चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

पुरमेकादशद्वारमजस्यावक्रचेतसः । चनुष्ठाय
न शोचति विमुक्तश्च विमुच्यते । एतद्वैतत् ॥ १ ॥
हृत्सः शुचिपद्मसुरन्तरिक्षसद्वोता वेदिपदतिथि-
र्दुरीणमतः । नृपहरसद्वतसद्वोमसद्वक्षा गोजा
कृतजा अट्टिजा कृतं वृहत् ॥ २ ॥

ऊर्ध्वम्प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति । मध्ये
वामनमासीनस्त्रिंशे देवा उपासते ॥ ३ ॥ अस्य
विस्मन्तमानस्य शरीरस्यस्य देहिनः । देहादिमु-
च्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते । एतद्वैतत् ॥ ४ ॥

न प्राणेन नापानेन मर्त्यो जीयति कश्चन ।
इतरेण तु जीयन्ति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ ॥ ५ ॥
हन्त त इदम्प्रवक्ष्यामि गुह्यम्वक्ष्य मनातनं ।
यथा च मरणं प्राप्य आत्मा भवति गौतम ॥ ६ ॥
योनिमन्यं प्रपद्यन्ते शरीरत्वाय देहिनः । म्या-
युमन्येऽनुसंयन्ति यथा कर्म यथा श्रुतम् ॥ ७ ॥

य एष सुमतेषु जायते कामं कानं पुरुषो
निर्गमाणः । तदेव शुक्रं तद्वायु तद्देशान्तमुच्य-
ते । तस्मिंल्लोकाः श्रिताः सर्वे तद् नारयेति

कश्चन । एतद्वैतत् ॥८॥ अग्निर्यथैको भुवनं प्र-
 विष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव । एकस्तथा स
 र्वभूतान्तरात्मा रूपं प्रतिरूपो वहिष्ठ ॥९॥ वा-
 युर्यथैको भुवनं प्रतिष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो
 भूव । एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं
 तिरूपो वहिष्ठ ॥१०॥ सूर्यो यथा सर्वलोक-
 चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुषैर्वाद्यदोषैः । एकस्तथा स
 र्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखिन वाद्यैः ।

एको यशो सर्वभूतान्तरात्मा एको रूपमदृ-
 यः करोति । तमात्मस्यं यदनुपगच्छन्ति धीरास्ते
 प्राप्ता मुक्ता जायन्तस्तेनरेषाम् ॥११॥ नित्योऽनित्या-
 नाश्चेतनचेतनानामेको यशना यो विदधाति का-
 मान । तमात्मस्यं यदनुपगच्छन्ति धीरास्तेषां शा-
 न्तिः जायते नरेषाम् ॥ १२ ॥

न्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति
र्वन्तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥

इति पञ्चमी वल्ली समाप्ता ॥ ५ ॥

ऊर्ध्वं मूलोऽवाक् शाख एषोऽश्वत्थः सनातनः ।
देव शुक्रन्तद्वह्म तदेशामृतमुच्यते । तस्मिंल्लोकाः
ग्रताः सर्वे तदुनात्येति कथन । एतद्वैतत् ॥ १ ॥
यदिदं किञ्च जगत्सर्वं प्राण एजति निःशृतं ।
हृदयं वक्षमुद्यतं य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति
। २ ॥ भयादस्याग्निस्तपति भयात्तपति मूर्खः ।
नयादिन्द्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ३ ॥

इह चैदशकपोदुम्पाक् शरीरस्य विस्रमः ।
ततः सर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥
यथाऽऽदर्शं तथाऽऽत्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृ-
लोके । यथाप्सु परीष ददृशे तथा गन्धर्वलोके
क्षयातपयोरिष ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥

इन्द्रियाणाम्पृथग्भाजमुदयास्तमयौ च यत् ।
पृथगुत्पद्यमानानां भत्वा धीरो न शोचति ॥ ६ ॥

इन्द्रियैः परं ज्ञानं मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।
 सत्त्वादिषु ज्ञानात्मा महतीऽव्यक्तं मुत्तमम्
 चक्षुःश्रोत्रं परः पुरुषो व्यापकोऽलिङ्ग एव ॥
 दृष्ट्वात्मा नुव्यते दन्तुरस्तत्त्वञ्च गच्छति ॥
 न सन्देहो तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पाद
 श्रवणैर्न । इहा मनोया मनसाभिकृषी
 एतद्दिदुरस्तस्ते भवन्ति ॥ ८ ॥

यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ।
 बुद्धिश्च न विषेष्टते तामाहुः परमाद्वितिम् ॥ १० ॥
 तां योगिनिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ।
 यदा तदासादा भवति योगो हि अभ्यासयोगी ॥ ११ ॥

यथ मर्त्यो मृतो भवत्येतावदनुशासनम् ॥ १५ ॥

गतञ्चैका च हृदयस्य नाडास्तासाभूमूर्द्धानम-
भिनिःसृतैका । तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेति विष्वङ्
इत्या उत्क्रमणे भवन्ति ॥ १६ ॥

अद्भुतमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां
हृदये सन्निविष्टः । तं स्वाच्छरीरात्मवृहेन्मुञ्चादि-
वैपीकां धैर्येण । तं विद्याच्छुक्रममृतं तं विद्या-
च्छुक्रममृतमिति ॥ १७ ॥ मृत्युप्रोक्तान्नचिकेतोऽय
लब्धा विद्यामेतां योगविधिञ्च कुरुन्म । ब्रह्म-
प्राप्ता विरजोऽभृदिमृत्युरन्योऽप्येवं यो विदध्या-
त्ममेव ॥ १८ ॥

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह
वीर्यं करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्वि-
पावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति कठोपनिषद् द्वितीयाध्याये षष्ठीषष्ठी

समाप्ता ॥ ६ ॥

वाम इति ॥२॥ अथ कवम्भी कात्यायन उपेत्य
 प्रच्छ । भगवन् कुतो ह वा इमाः प्रजाः
 जायन्त इति ॥ ३ ॥

तस्मै स होवाच गजाकामो वै प्रजापतिः स
 तपोऽतप्यत न तद्वदयते ।
 त्रिंशच्च प्रा । करिष्यत
 इति ॥ ४ ॥

(२८)

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथर्ववेदीयप्रश्नोपनिषदारम्भः

क्ष्याम इति ॥२॥ अथ कथञ्ची कात्यायन उपेत्य
पप्रच्छ । भगवन् कुतो ह वा इमाः प्रजाः
प्रजायन्त इति ॥ ३ ॥

तस्मै स होवाच प्रजाकामो वै प्रजापतिः स
तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा स मिथुनमुत्पादयते
रयिञ्च प्राणश्चेत्येतौ मे वहुधा प्रजाः करिष्या
इति ॥ ४ ॥

आदित्यो ह वै प्राणो रयिरेव चन्द्रमा रयिः
एतत्सर्वं यन्मूर्त्तश्चामूर्त्तश्च तस्मान्मूर्त्तिरेव रयिः

अथादित्य उदयन्यत्वा

प्राच्यान् प्राणान्नग्निपु
त्ततीर्चीं शतृदीर्चीं
यत्सर्वं प्रकाशयति तेन
सन्निधत्ते ॥६॥ स एष
णोऽग्निरुदयते ।

रूपं हरिणं जातवे

। सहस्र

मुदयत्येष

संवत्सरो वै प्रजापतिस्तस्यायनं दक्षिणञ्चोत्तर-
रश्च । तद्येह वै तदिष्टापूर्त्ते कृतमित्युपासते ।
ते चान्द्रमसमेव लोकमभिजयन्ते । त एव पुन-
रावर्त्तन्ते तस्मादेते ऋषयः प्रजाकामा दक्षिणं
प्रतिपद्यन्ते । एष ह वै रयिर्यः पितृयाणः ॥६॥

अथोत्तरेण तपसा ब्रह्मचर्येण श्रद्धया विद्यया-
त्मानमन्विष्यादित्यमभिजयन्त एतद्वै प्राणाना-
मायतनमेतदमृतमभयमेतत् परायणमेतस्मान्न
पुनरावर्त्तन्त इत्येष निरोधस्तदेव श्लोकः ॥१०॥

पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः परे
अर्धे पुरीषिणम् । अथेमे अन्य उ परे विचक्षां
सप्तचक्रे षडर आहुरर्पितमिति ॥ ११ ॥

मासो वै प्रजापतिस्तस्य पक्ष एव
शुक्लः प्राणस्तस्मादेते ऋषयः
तर दूतरस्मिन् ॥ १२ ॥

अहीरावो वै प्रजापरि-
त्रिरेव रं शं वा ए

रत्या संयुज्यन्ते ब्रह्मचर्यमेव तद्यद्रात्रौ रत्या सं-
युज्यन्ते ॥ १३ ॥

अन्नं वै प्रजापतिस्ततो ह वै तद्वेतस्तस्मादिमाः
प्रजाः प्रजायन्त इति ॥ १४ ॥ तद्ये ह तत्प्रजाप-
तिव्रतं चरन्ति ते मिथुनमुत्पादयन्ते । तेषामेवैष
ब्रह्मलोको येषां तपो ब्रह्मचर्यं येषु सत्यं प्रति-
ष्ठितम् ॥ १५ ॥ तेषामसौ विरजो ब्रह्मलोको न
येषु जिह्ममनृतं न माया चेति ॥ १६ ॥

इति प्रथमः प्रश्नः ॥ १ ॥

अथ हैनं भार्गवो वैदर्भिः पप्रच्छ । भगवन्
कथमेव देवाः प्रजां विधारयन्ते कतर एतत् प्र-
काशयन्ते कः पुनरेषां वरिष्ठ इति ॥ १ ॥ तस्मै स
होवाचाकाशो ह वा एष देवो वायुरग्निरापः
पृथिवी वाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्रञ्च । ते प्रकाश्याभि-
वदन्ति वयमेतद्वाणमवष्टभ्य विधारयामः ॥ २ ॥

तान् वरिष्ठः प्राण उवाच । मा मोहमापद्य-
याऽहमेवैतत् पञ्चधात्मानं प्रविभज्यैतद्वाणमव-

ष्टभ्य विधारयामीति ॥३॥ तेऽग्रदधाना बभूवुः
 सोऽभिमानादूर्ध्वमुत्क्रामत इव तस्मिन्नुत्क्रामत्व-
 येतरे सर्व्व एवोत्क्रामन्ते तस्मिंश्च प्रतिष्ठमाने
 सर्व्व एव प्रातिष्ठन्ते । तद्यथा मक्षिका मधुकर-
 राजानमुत्क्रामन्तं सर्वा एवोत्क्रामन्ते तस्मिंश्च
 प्रतिष्ठमाने सर्वा एव प्रातिष्ठन्त एवं वाङ्मन-
 यक्षुः श्रोत्रश्च ते प्रीताः प्राणं स्तुवन्ति ॥ ४ ॥

एषोऽग्निस्तपत्येष सूर्य्य एष पर्जन्यो मघवानेष
 वायुरेष पृथिवी रयिर्देवः सदसञ्चामृतञ्च यत् ५
 अरा इव रथनाभौ प्राणे सर्व्वं प्रतिष्ठितं । ऋचो
 यजूंषि सामानि यज्ञः क्षत्रं ब्रह्म च ॥ ६ ॥ प्र-
 जापतिश्चरसि गर्भे त्वमेव प्रतिजायसे । तुभ
 प्राणः प्रजास्त्विमा बलिं हरन्ति यः प्राणैः प्रति
 तिष्ठसि ॥७॥ देवानामसि वङ्कितमः पितॄणां प्र-
 थमा स्वधा । ऋषीणाञ्चरितं सत्यमथर्वाङ्गिरमा-
 मसि ॥८॥ इन्द्रस्त्वं प्राण तेजसा रुद्रोऽसि परि-
 रक्षिता । त्वमन्तरिक्षे चरसि सूर्य्यस्त्वं ज्योति-
 पाम्पतिः ॥९॥ यदा त्वमभिवर्षस्यसेमाः प्राण ते

प्रजाः । आनन्दरूपास्तिष्ठन्ति कामायान्नं भवि-
ष्यतीति ॥ १० ॥

ब्राह्मणं प्राणैकव्यपिरक्षा विश्वस्य सत्यतिः ।
वयमाद्यस्य दातारः पिता त्वं मातरिष्व नः ११
या ते तनूषांचि प्रतिष्ठिता या श्रोत्रे या च चक्षुषि
या च मनसि सन्तता शिवां तां कुरु मोत्कृमीः १२
प्राणस्येदं वशे सव्वे त्रिदिवे यत्प्रतिष्ठितम् ।
मातैव पुत्रानुचस्व शीघ्रं प्रज्ञाञ्च विधेहि न इति
इति द्वितीयः प्रश्नः ॥ २ ॥

अथ हैनं कौसल्यद्याश्वलायनः पप्रच्छ । भग-
वन् कुत एष प्राणो जायते कथमायात्यस्मिच्छ-
रीर आत्मानं वा प्रविभज्य कथं प्रातिष्ठते के-
नोत्कृमते कथं बाह्यमभिधत्ते कथमध्यात्ममिति
॥ १ ॥ तस्मै स होवाचाति प्रश्नान् पृच्छसि ब्रह्मि-
ष्ठोऽसीति तस्मात्तेऽहं ब्रवीमि ॥ २ ॥

आत्मन एष प्राणो जायते । यद्येषा पुरुषे ह्य-
यैतस्मिन्ने तदाततं मनोहृतेनायात्यस्मिच्छरी-

र ॥३॥ यथा समाडेवाधिकृतान्विनियुक्ते । ए-
तान् ग्रामानेतान् ग्रामानधितिष्ठस्वेत्येवमेवैष
प्राणः । इतरान् प्राणान् पृथक् पृथगेव सन्नि-
धत्ते ॥४॥ पायूपस्थेऽपानं चक्षुः श्रोत्रे मुखनासि-
काभ्यां प्राणः स्वयं प्रातिष्ठते मध्ये तु समानः ।
एष ह्येतदुत्तमं समन्वयति तस्मादेताः सप्ता-
र्चिषो भवन्ति ॥ ५ ॥

हृदि ह्येष आत्मा । अत्रैतदेकशतं नाडीनां
तासां शतं शतमेकैकस्यां द्वासप्ततिर्द्वासप्ततिः प्रति
शाखानाडीसहस्राणि भवन्त्यासु व्यानश्चरति ॥६॥
अथैकयोर्द्वौ उदानः पुण्येन पुण्यं लोकं नयति
पापेन पापमुभाभ्यामेव मनुष्यलोकम् ॥ ७ ॥
आदित्यो ह वै वायुः प्राण उदयत्येष ह्येनं चा-
क्षुषं प्राणमनुगृह्णातः । पृथिव्यां या देवता सैषा
पुरुषस्यापानमवष्टभ्यान्तरा यदाकाशः स ममानो
वायुर्व्यानः ॥८॥ तेजो ह वै उदानस्तस्मादुपशान्त-
तेजाः । पुनर्भवमिन्द्रियैर्मनसि सम्यदमानैः ॥९॥
यच्चित्तस्तेनैष प्राणमायाति प्राणस्तेजसा युक्तः ।

सहात्मना यथा सङ्कल्पितं लोकं नयतिः ॥१०॥

य एवं विद्वान् प्राणं वेद । न हास्य प्रजा
हीयतेऽमृतो भवति तदेव श्लोकः ॥११॥ उत्पत्ति
मायति स्यान् विभुत्वञ्चैव पञ्चधा । अध्यात्मञ्चैव
प्राणस्य विज्ञायामृतमश्रुते विज्ञायामृतमश्रुत
इति ॥ १२ ॥ इति तृतीयः प्रश्नः ॥ ३ ॥

अथ हैनं मौय्यायणी गार्ग्यः पप्रच्छ । भग-
वन्नैतस्मिन् पुरुषे कानि स्वपन्ति कान्यस्मिन्
जायति कतर एष देवः स्वप्नान् पश्यति कस्यैतत्
मुखं भवति कस्मिन् सर्वे सम्प्रातष्ठिता भ-
वन्तीति ॥ १ ॥

तस्मै स होवाच । यथा गार्ग्य मरीचयोऽर्क-
स्यास्तं गच्छतः सर्वा एतस्मिंस्तेजोमण्डल एकी-
भवन्ति । ताः पुनः पुनरुदयतः प्रचरन्त्येवं ह वै
तत्सर्वं परे देवे मनस्येकीभवति । तेन तर्ह्येष
पुरुषो न शृणोति न पश्यति न जिघ्रति न रम-
यते न स्पृशते नाभिवदते नादत्ते नानन्दयते न
विस्मज्जते नेयायते स्वपितीत्याचक्षते ॥ २ ॥

प्राणाग्नय एवैतस्मिन् पुरे जायति । गार्ह-
पत्यो ह वा एषोऽपानो व्यानोऽन्वाहार्यपचनो
यद्गार्हपत्यात्यशीयते प्रणयनादाहवनौयः प्राणः ३

यदुच्छ्वासनिश्वासावेतावाहुता समं नयतीति
स समानः । मनो ह वाव यजमान इष्टफलमेव
दानः स एनं यजमानमहरहर्ब्रह्म गमयति ॥ ४ ॥

अत्रैष देवः स्वप्ने महिमानमनुभवति । यदृ-
ष्टमनुपश्यति श्रुतं श्रुतमेवार्थमनुशृणोति देव-
दिगन्तरैश्च प्रत्यनुभूतं पुनः पुनः प्रत्यनुभवति
दृष्टञ्चादृष्टञ्च श्रुतञ्चाश्रुतञ्चानुभूतञ्चाननुभूतञ्च
सच्चासच्च सर्व्वं पश्यति सर्व्वः पश्यति ॥ ५ ॥

स यदा तेजसाऽभिभूतो भवति । अत्रैष देव
स्वप्नाद्र पश्यत्यथ तदैतस्मिन्करीरे एतत् सुखं
भवति ॥ ६ ॥ स यथा सोम्य वयांसि वासो वृक्षं
सम्प्रतिष्ठते । एवं ह वै तत्सर्व्वं पर आत्मनि
सम्प्रतिष्ठते ॥ ७ ॥ पृथिवी च पृथिवीमात्रा चाप-
श्चापोमात्रा च तेजस्य तेजोमात्रा च वायुस्य वायु-
मात्रा वाकाशस्य काशमात्रा च चक्षुस्य द्रष्टव्यस्य

श्रोत्रञ्च श्रोतव्यञ्च घ्राणञ्च घ्रातव्यञ्च रसञ्च रस-
यितव्यञ्च त्वक् च स्पर्शयितव्यञ्च वाक् च वक्त-
व्यञ्च हस्तौ चादस्तव्यञ्चोपस्थश्चानन्दयितव्यञ्च
मायुञ्च विसर्जयितव्यञ्च पादौ च गन्तव्यञ्च मनश्च
मन्तव्यञ्च बुद्धिश्च बोद्धव्यञ्चाहङ्कारश्चाहङ्कर्तव्यञ्च
चित्तञ्च चेतयितव्यञ्च तेजश्च विद्योतयितव्यञ्च
प्राणञ्च विधारयितव्यञ्च ॥ ८ ॥

एष हि द्रष्टा स्पृष्टा श्रोता घ्राता रसयिता
मन्ता बोद्धा कर्त्ता विज्ञानात्मा पुरुषः । स परे-
ऽक्षरे आत्मनि सम्प्रतिष्ठते ॥६॥ परमेवाक्षरं प्र-
तिपद्यते स यो ह वै तदच्छायमशरीरमलोहितं
शुभ्रमक्षरं वेदयते यस्तु सोम्य । स सर्वज्ञः सर्वो
भयति तदेष्ट श्लोकः ॥१०॥ विज्ञानात्मा सह दे-
वैश्च सर्वैः प्राणा भूतानि सम्प्रतिष्ठन्ति यत्र ।
तदक्षरं वेदयते यस्तु सोम्य स सर्वज्ञः सर्वमेवा-
विवेशेति ॥ ११ ॥

इति चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥ ४ ॥

अथ हैनं शैब्यः सत्यकामः पप्रच्छ । स यो ह
वै तद्गवन्मनुष्येषु प्रायणान्तमोक्षारमभिधायीत
कतमं वाव स तेन लोकं जयतीति ॥ १ ॥

तस्मै स होवाच । एतद्वै सत्यकाम परस्वाप-
रक्ष ब्रह्म यदोक्षारस्तस्माद्विद्वानेतेनैवायतनेनै-
कतरमन्वेति ॥ २ ॥ स यद्येकमात्रमभिधायीत
स तेनैव संवेदितसूर्णमेव जगत्यामभिसम्पद्यते ।
तमृचो मनुष्यलोकमुपनयन्ते स तत्र तपसा ब्र-
ह्मचर्येण श्रद्धया सम्पन्नो महिमानमनुभवति ॥ ३ ॥
अथ यदि द्विमात्रेण मनसि सम्पद्यते सोऽन्तरिक्षं
यजुर्भिरुद्गीयते । स सोमलोकं स सोमलोके वि-
भूतिमनुभूय पुनरावर्त्तते ॥ ४ ॥

यः पुनरेतन्निमात्रेणैवोमित्येतेनैवाक्षरेण पुरं
पुरुषमभिधायीत स तेजसि सूर्ये सम्पन्नः । श-
वा प्रादोदरस्त्वाचाविनिर्मुच्यत एवं ह वै स
पापमना विनिर्मुक्तः स सामभिरुद्गीयते ब्रह्म-
लोकं स एतस्माच्चैव घनात्परात्परं पुरिगयं पु-
रुषमीक्षते तदेतौ शोकौ भवतः

तिस्रो मात्रा मृत्युमत्यः प्रयुक्ता अन्योन्यसक्ता
 अनविप्रयुक्ताः । क्रियासु वाङ्माभ्यन्तरमध्यमासु
 सम्यक् प्रयुक्तासु न कम्पते ज्ञः ॥६॥ ऋग्भिरेतं
 यजुर्भिरन्तरिक्षं स सामभिर्यत्तत्कवयो वेदयन्ते ।
 तमोङ्गारेणैवायतनैनान्वेति विद्वान् यत्तच्छान्त-
 मजरममृतमभयं परश्चेति ॥ ७ ॥

इति पञ्चमप्रश्नः समाप्तः ॥ ५ ॥

अथ हैनं मुकेशा भारद्वाजः पप्रच्छ । भगवन्
 हिरण्यनाभः कौसल्यो राजपुत्रो मामुपेत्यैतं प्र-
 श्नमपृच्छत । षोडशकलं भारद्वाज पुरुषं वेत्य
 तमहं कुमारमब्रुवं नाहमिमं वेद यद्यहमिममवे-
 दिष्य कथं ते नावक्ष्यमिति समूलो वा एष परि-
 श्रयति योऽनृतमभिवदति तस्मान्नाहंम्यनृतं
 वक्तुं स तूष्णीं रथमारुह्य प्रवव्राज । तं त्वा पृ-
 क्षामि कासौ पुरुष इति ॥१॥ तस्मै स होवाच
 इहैवान्तःशरीरे सोम्य स पुरुषो यस्मिन्नेताः
 षोडशकलाः प्रभवन्तीति ॥ २ ॥

स ईशाचक्रं । कस्मिन्नहमुत्क्रान्त उत्तरं
भविष्यामि कस्मिन् वा प्रतिष्ठिते प्रतिष्ठास्त
मीति ॥ ३ ॥

स प्राणमसृजत प्राणाच्छ्रुतां खं वायुर्ज्योति-
रापः पृथिवीन्द्रियम् । मनोऽन्नमन्नादीर्यं तपो
मन्ताः कर्मलोका लोकेषु च नाम च ॥ ४ ॥

स यथेसा नद्यः स्यन्दमानः समुद्रायणाः समुद्रं
प्राप्यास्तं गच्छन्ति भिद्येते तासां नामरूपे समुद्र
इत्येवं प्रोच्यते । एवमेवास्य परिद्रष्टुरिमाः प्रो-
डशकलाः पुरुषायणाः पुरुषं प्राप्यास्तं गच्छन्ति
भिद्येते तासां नामरूपे पुरुष इत्येवं प्रोच्यते स
एषोऽकलोऽमृती भवति तदेव श्लोकः ॥५॥ अरा
द्रव रथनाभौ कलायस्मिन् प्रतिष्ठिताः । तं
वेद्यं पुरुषं वेद यथा मा वो मृत्युः परिव्यथा
इति ॥ ६ ॥

तान् द्यौताचैतावदेवाहमेतत्परं ब्रह्म वेद ।
जातः परमस्तीति ॥७॥ ते तमचयन्तस्त्वं हि नः
पिता योऽस्माकमविद्यायाः परं पारं तारयंसीति ।

मः परमकृपिभ्यो नमः परमकृपिभ्यः ॥ ८ ॥

इति षष्ठः प्रश्नः समाप्तः ॥ ६ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं प-
थेमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाग्मस्तनूभिः ।
वाग्नेम देवहितं यदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धः
प्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
वरिष्ठनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥
धोमू शांतिः शांतिः शांतिः ॥

॥ इति प्रश्नोपनिषत् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथर्ववेदीयमुण्डकोपनि-
षदारम्भः ॥ ५ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं प-
थेमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाग्मस्तनूभिः ।
व्यग्नेम देवहितं यदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः

स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्तिनस्तार्क्ष्यो
रिष्टनेभिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ओम्
शांतिः शांतिः शांतिः ॥

॥ ॐ ॥ ब्रह्मा देवानां प्रथमः सम्बभूव वि-
श्वस्य कर्त्ता भुवनस्य गोप्ता । स ब्रह्मविद्यां सर्व-
विद्याप्रतिष्ठामथर्व्याय ज्येष्ठपुत्राय प्राह ॥ १ ॥

अथर्वणे यां प्रवदेत ब्रह्माथर्व्यां तां पुरीषा-
चाङ्गिरे ब्रह्मविद्यां । स भारद्वाजाय सत्यब्राह्मणे
प्राह भारद्वाजोऽङ्गिरसे परावराम् ॥ २ ॥

शौनको ह वै महाशालीऽङ्गिरसं विधिवदु-
पसन्नः पप्रच्छ । कस्मिन्नु भगवो विज्ञाते सर्व-
मिदं विज्ञातं भवतीति ॥ ३ ॥ तस्मै स होवाच ।
हे विद्ये वेदितव्य इति ह स्म यद्वह्मविदो वदन्ति
परा चैवापरा च ॥ ४ ॥

• तत्रापरा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्व-
वेदः शिखा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्यो-
तिषमिति अथ परा यया तदधरमधिगम्यते ॥ ५ ॥

यत्तद्वद्रेष्यमयाहमगोचमयर्गमचक्षुः श्रोत्रं
तदपाणिपादं नित्यं विभुं मज्जं गतं मुमुक्षुं तद-
व्ययं यदृतयोनिं परिपश्यन्ति धीराः ॥६॥ यद्योर्गो-
नाभिः शृङ्गते शृङ्गते च यथा पृथिव्यामीपधयः
मग्नवन्ति । यथा सतः पुरुषात् किशलोमानि
तथाऽक्षरात् मग्नवर्तोऽविश्वम् ॥ ७ ॥

तपसा चीयते ब्रह्म ततोऽन्नमभिजायते ।
पद्मात् प्राणो मनः सत्यं लोकाः कर्मसु चानृ-
तम् ॥ ८ ॥

विद्यस्य ज्ञानमयं तपः ।

मन्नञ्च जायते ॥ ९ ॥

॥ १॥

ज्वयो यान्यपश्यं-
नि । तान्याचरथ
पन्थाः सुकृतस्य
विः

वाहने । तदाज्यभागावन्तरेणाहुतीः प्रतिपार-
 येच्छ्रद्धया हुतम् ॥२॥ यस्याग्निहोत्रमदर्शमपौर्ण-
 मासमचातुर्मास्यमनाग्रयणमतिथिवर्जितञ्च । ऋ-
 हुतमश्वैश्वदेवमविधिना हुतमासप्तर्मास्तस्य लो-
 कान् हिनस्ति ॥३॥ काली कराली च मनोजवा
 च सुलोहिता या च सुधूमवर्णा । स्फुलिङ्गिनी
 विश्वरूपी च देवी लेलायमाना इति सप्त
 जिह्वाः ॥ ४ ॥ एतेषु यश्चरते भ्राजमानेषु यथा
 कालं चाहुतयो ह्याददायन् । तन्नयन्त्येताः
 सूर्यस्य रश्मयो यत्र देवानां पतिरेकोऽधिवासः
 ॥ ५ ॥ एहोहीति तमाहुतयः सुवर्चसः सूर्यस्य
 रश्मिभिर्यजमानं वहन्ति । प्रियां वाचमभिवद-
 न्त्योऽर्चयन्त्य एष वः पुण्यः सुकृतो ब्रह्मलोकः ॥६॥
 ग्वा ह्येते अदृष्टा यज्ञरूपा अष्टादशोक्तमवरं येषु
 कर्म । एतच्छ्रेयो येऽभिनन्दन्ति मूढा जरामृत्यु-
 त्ते पुनरेवापि यन्ति ॥७॥ अविद्यायामन्तरे यत्ति-
 मानाः स्वयं धीराः परिडतगमन्यमानाः । जड-
 न्यमानाः परियन्ति मूढा अन्येनैव नीयमाना
 यन्त्याम् ॥ ८ ॥

अविद्यायां बद्धा वर्त्तमाना वयं कृतार्था
 इत्यभिमन्यन्ति बालाः । यत्कर्मिणो न प्रवेद-
 यन्ति रागास्तेनातुराः क्षीणलोकाश्चावन्ते ॥ ८ ॥
 द्रष्टापूर्त्तं मन्यमाना वरिष्ठं नान्यच्छ्रेयो वेदयन्ते
 प्रमूढाः । नाकस्य पृष्ठे ते सुकृतेऽनुभूत्वेमं लोकं
 हीनतरश्चाविशन्ति ॥ १० ॥ तपःश्रद्धे ये ह्युपव-
 सन्त्यख्ये शान्ता विद्वांसो भैक्षचर्यां चरन्तः ।
 सूर्य्यद्वारेण ते विरजाः प्रयान्ति यवामृतः स
 पुरुषो ह्यव्ययात्मा ॥ ११ ॥

परीक्ष्य लोकान् कर्मचितान् ब्राह्मणो नि-
 र्वेदमायान्नाख्यकृतः कृते न । तद्विज्ञानार्थं स
 गुरुमेवाभिगच्छेत् समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनि-
 १२॥ तस्मै स विद्वानुपसन्नाय सम्यक् प्र-
 क्षाय शमान्विताय । येनाक्षरं पुरुषं वेद
 चतो ब्रह्मविद्याम् ॥ १३ ॥

गी. खण्डः ॥ २ ॥

ससाप्तम् ॥ १ ॥

तदेतत्मात्यं यथा सुदीप्तात् पावकाद्विस्फुलि
 काः सहस्रशः प्रभवन्ति मरूपाः । तथाक्षराद्वि-
 धाः सोम्य भायाः प्रजायन्ते तत्र चैवापि यन्ति
 ॥ १ ॥ दिव्यो ह्यमूर्त्तः पुरुषः स बाह्याभ्यन्तरो
 ह्यजः । अप्राणो ह्यमनाः शुभ्रो ह्यक्षरात् परतः
 परः ॥ २ ॥ एतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रि-
 याणि च खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य
 धारिणी ॥ ३ ॥

अग्निर्गर्वां चक्षुषी चन्द्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे
 वाग्विहृताश्च वेदाः । वायुः प्राणो हृदयं विश्व-
 मस्य पद्भ्यां पृथिवी ह्येष सर्वभूतान्तरात्मा ॥ ४ ॥
 तस्मादग्निः समिधो यस्य सूर्यः सोमात् पर्जन्य
 ओषधयः पृथिव्याम् । पुमान् रेतः सिञ्चति यो-
 पितायां वह्नीः प्रजाः पुरुषात् ॥ ५ ॥

तस्मादृचः साम यजुंषि दीक्ष
 क्रतवो दक्षिणाश्च । संवत्सरस्य य
 सोमो यत्र पवते यत्र सूर्यः ॥ ६ ॥
 बहुधा सम्प्रसूताः साध्या मनु

सि । प्राणापानौ ब्रौह्मिवौ तपश्च श्रद्धा सत्यं
ब्रह्मचर्यं विधिश्च ॥ ७ ॥

सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः
सप्त होमः । इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गु-
हागया निहिताः सप्त सप्त ॥ ८ ॥ अतः समुद्रा
गिरयश्च सर्वेऽस्मात् स्थन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः
अतश्च सर्वां ओषधयो रसश्च येनैष भूतैस्त्रिष्ठते
द्यन्तरात्मा ॥ ९ ॥ पुरुष एवेदं विश्वं कर्म तपो
ब्रह्म परामृतम् । एतद्यो वेद निहितं गुहायां
सोऽविद्याग्रन्थिं विकिरतीह सोम्य ॥ १० ॥

इति द्वितीयमुण्डके प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

आविः सन्निहितं गुहाचरन्नाम महत्पदमचैतत्
समर्पितम् । एजत्प्राणन्निमिषञ्च यदेतज्ज्ञानय
सदसदरेण्यं परं विज्ञानाद्यहरिष्टं प्रज्ञानाम् ॥ १ ॥
यदर्चिमद्यदणुभ्योऽणु यस्मिन् लोका निहिता
लोकिनश्च । तदेतदचरं ब्रह्म स प्राणस्तदु वाङ्-
मनः तदेतत्सत्यं तदमृतं तद्देहव्यं सोम्य विधिः

धनुर्गृहीत्यौपनिषदं महास्त्रं शरं क्षुपासा नि-
 गितं सन्धी याग । आयम्य तद्वावगतेन चेतसा
 लक्ष्यं तदेवाक्षरं सोम्य विदि ॥३॥ प्रणवो धनुः
 शरो ह्यात्मा ब्रह्म तत्तत्त्वमुच्यते । अप्रमत्तेन वे-
 दव्यं शरवत्तन्मयो भवेत् ॥ ४ ॥

यस्मिन् द्यौः पृथिवी चान्तरिक्षमीतं मनः सह
 प्राणैश्च सर्व्वैः । तमेवैकं जानथ आत्मानमन्या
 वाचो विमुञ्चथ अमृतस्येप सेतुः ॥५॥ अरा इव
 रश्मनाभौ संहता यत्र नाडाः स एषोऽन्तस्तरते
 बहुधा जायमानः । ॐमित्येवं ध्यायथ आत्मानं
 स्वस्ति वः पाराय तमसः परस्तात् ॥ ६ ॥

यः सर्व्वज्ञः सर्व्वविदास्येप महिमा भुवि दिव्ये
 ब्रह्मापुरे ह्येव व्योम्नात्मा प्रतिष्ठितः । मनोमयः
 प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽन्ने हृदयं सन्निधाय
 तद्विज्ञानेन परिपश्यन्ति धीरा आनन्दरूपममृतं
 यद्विभाति ॥७॥ भिद्यते हृदयगन्धिच्छिद्यन्ते स-
 र्व्वसंशयाः । क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन् ह-
 र्ते परावरे ॥ ८ ॥

हिरण्मये परे योगे विरजं ब्रह्म निष्कलम् ।
 तच्छुभ्रं ज्योतिषां ज्योतिस्तद्यदात्मविदो विदुः ॥
 ६ ॥ न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा
 विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तम-
 नुभाति सर्वं तस्य भामा सर्वमिदं विभाति ॥ १० ॥
 ब्रह्मवेदममृतं पुरस्ताद्ब्रह्म पश्चाद्ब्रह्म दक्षिणतश्चा-
 तरेण । अधोर्दृष्टुं प्रमृतं ब्रह्मवेदं विश्वमिदं
 परिष्टम् ॥ ११ ॥ इति द्वितीयमुण्डके द्वितीयः खण्डः
 इति द्वितीयमुण्डकं समाप्तम् ॥

दा सुपर्णा मयुजा सखाया समानं हृषं परि-
 पश्यन्ति । तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वान्नम्रन्न्यो-
 ऽभिषाकनीति ॥ १ ॥ समानं हृषं पुरयो निम-
 न्नोऽनीमया घोषति मुच्यमानः । कुतं यदा प-
 श्यन्त्यनीमस्य मरिमानमिति शीतघोषः ॥ २ ॥
 यदा पश्यः पश्यते कस्तुरी कस्तुरीनाम् दुरयं ब्र-
 ह्मयोनिम् । तदा विद्वान् पुरोदाये विष्टुः नि-
 रक्ष्णः परमं साध्यमुपैति ॥ ३ ॥

प्राणो ह्येष यः सर्वभूतैर्विभाति विज्ञानं वि-
द्वान् भवते नातिवादी । आत्मक्रीड आत्मरति-
क्रियावानेष ब्रह्मविदां वरिष्ठः ॥ ४ ॥ सत्येन ल-
भ्यस्तपसा ह्येष आत्मा सम्यग्ज्ञानेन ब्रह्मचर्येण
नित्यं । अन्तःशरीरे ज्योतिर्मयो हि शुभ्रो यं प-
श्यन्ति यतयः क्षीणदोषाः ॥ ५ ॥ सत्यमेव जयते
नानृतं सत्येन मन्या विततो देवयानः । येनाक्र-
मन्त्युपयो ह्याप्तकामा यत्र तत्सत्यस्य परमं नि-
धानम् ॥ ६ ॥

बृहच्च तदिव्यमचिन्त्यरूपं सूक्ष्माच्च तत् सूक्ष्म-
तरं विभाति । दूरात्सुदूरे तदिहान्तिके च प-
श्यत्स्वहैव निहितं गुहायां ॥७॥ न चक्षुषा गृ-
ह्यते नापि वाचा नान्यैद्वैस्तपसा कर्मणा वा ।
ज्ञानप्रसादेन विशुद्धमस्त्वस्ततस्तु तं पश्यते नि-
ष्कलं ध्यायमानः ॥ ८ ॥ एषोऽणुरात्मा चेतसा
वेदितव्यो यस्मिन् प्राणः पञ्चधा संविवेश । प्रा-
णैश्चित्तं सर्व्वमोतं प्रजानां यस्मिन् विशुद्धे विभ-
वत्येष आत्मा ॥९॥ यं यं लोकं मनसा संविभाति

विशुद्धसत्त्वः कामयते यांश्च कामान् । तं तं लोकं
 जायते तांश्च कामान्माम्मादात्मज्ञं ह्यर्चयेद्भूति-
 कामः ॥ १० ॥

इति तृतीयमुगुडके प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

न वेदैतत्परमं ब्रह्म धाम यच्च विश्वं निश्चितं
 भाति शुभम् । उपानतं पुरुषं ये ह्यकामास्ते
 मुक्रमेतदतिवर्त्तन्ति धीराः ॥ १ ॥ कामान् यः
 कामयते मन्यमानः स कामभिर्जायते तच्च तच्च ।
 पर्याप्तिकामस्य कृतात्मनस्तु इदंैव सर्वं प्रविली-
 यन्ति कामाः ॥२॥ नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो
 न मेधया न बहुना श्रुतेन । यमेवैष हणुते तेन
 लभ्यमानस्यैष आत्मा विहणुते तनूं श्वाम् ॥ ३ ॥

नायमात्मा बलहीनेन लभ्यो न च प्रमादात्त-
 पसो वाप्यलिङ्गात् । एतेऽपार्थं दत्तं दम्बु विहा-
 न्त्येय आत्मा विमर्ते ब्रह्मधाम ॥४॥ संशयैर्न-
 मययो ज्ञानरताः कृतात्मानो धीतरायाः प्रश-
 न्ताः । ते सर्वे न सर्वतः प्राप्य धीरा कृतात्मनाः

सर्वमेवायिगन्ति ॥५॥ वेदान्तविज्ञानमुनिचिता-
र्थाः सध्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः । ते ब्रह्मलो-
केषु परान्तकाले परामृताः परिमुच्यन्ति सर्वे ॥६॥

गताः कलाः पञ्चदश प्रतिष्ठा देवाश्च सर्वे प्र-
तिदेवतासु । कर्माणि विज्ञानमयश्च आत्मा प-
रेऽव्यये सर्व एकीभवन्ति ॥७॥ यथा नद्यः स्यन्द-
मानाः समुद्रेऽस्तं गच्छन्ति नामरूपे विहाय ।
तथा विद्याब्रामरूपादिमुक्ताः परात्परं पुरुषमुपैति
दिव्यम् ॥८॥ स यो ह वै तत्परमं ब्रह्म वेद ब्र-
ह्मैव भवति । नास्याब्रह्मवित्कुले भवति । तरति
शोकं तरति पाप्मानं गुहायन्धिभ्यो विमुक्तोऽ-
मृतो भवति ॥ ९ ॥ तदेतद्वचाऽभ्युक्तं क्रियावन्तः
श्रोत्रिया ब्रह्मनिष्ठाः । स्वयं जुह्वते एकपि श्रव-
यन्तस्तेषामेवैतां ब्रह्मविद्यां वदेत शिरोव्रतं वि-
धिवद्यैस्तु चीर्णम् ॥ १० ॥ तदेतत् सत्यमृषिर-
ङ्गिराः पुरोवाच नैतदचीर्णव्रतोऽधीते । नमः प-
रमश्विभ्यो नमः परमश्वपिभ्यः ॥ ११ ॥

इति तृतीयमुण्डको द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्ये-
 माक्षभिर्यज्ञज्ञाः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाग्ँ सस्तनूभिः
 व्यशेम देवहितं यदायुः स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः
 स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अ-
 रिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ॐ शा-
 न्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति मुण्डकोपनिषत्समाप्ता ॥

अथर्ववेदीयमाडूक्योपनि-

षदारम्भः ॥ ५ ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्ये-
 माक्षभिर्यज्ञज्ञाः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाग्ँ सस्तनूभिः ।
 व्यशेम देवहितं तदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः
 स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अ-
 रिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ओम्
 शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ मिल्यतदक्षरमिदं सर्वं तस्योपव्याख्यानं
भूतं भवप्रविष्यदिति सर्वमोद्धार एव । यच्चान्य-
त्रिकालातीतं तदप्योद्धार एव ॥१॥ सर्वं एष्ट-
दब्रह्मायमात्मा ब्रह्म सोऽयमात्मा चतुष्पात् ॥२॥

जागरितस्थानो वहिःप्रज्ञः सप्ताह्न एकोनविं-
शतिमुखः स्थूलभुग्वैश्वानरः प्रथमः पादः ॥३॥

स्वप्नस्थानोऽन्तःप्रज्ञः सप्ताह्न एकोनविंशति-
मुखः प्रविचिक्तभुक् तैलसो द्वितीयः पादः ॥४॥

यत्र सुप्तो न कश्चन कामं कामयते न कश्चन
स्वप्नं पश्यति तत्सुषुप्तम् । सुषुप्तस्थान एकीभूतः
प्रज्ञानघन एन्वानन्दमयो ह्यानन्दभुक् चित्तोमुखः
प्राज्ञस्तृतीयः पादः ॥ ५ ॥ एष सर्वेश्वर एष
सर्वज्ञ एषोऽन्तर्ध्याम्येष योनिः सर्वस्य प्रभावा-
प्ययौ हि भूतानाम् ॥ ६ ॥

नान्तःप्रज्ञं न वहिःप्रज्ञं नोभयतःप्रज्ञं न प्र-
ज्ञानघनं न प्रज्ञं नाप्रज्ञम् । अदृष्टमव्यवहार्य-
मपाह्नमलक्षणमचिन्त्यमव्यपदेश्यमेकात्माप्रत्यय-
सारं प्रपञ्चोपशमं शान्तं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यन्ते
स आत्मा स विज्ञेयः ॥ ७ ॥

सोऽग्रमात्माऽध्यक्षरमोक्षारोऽधिमात्रं पादा
मात्रा मात्राश्च पादा अकार उकारो मकार
इति ॥ ८ ॥

जागरितस्थानो वैश्वानरोऽकारः प्रथमा मा-
त्राप्तेरादिमत्वाद्वाप्नोति ह वै सर्वान् कामाना-
दिष्व भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥

स्वप्नस्थानसैजस उकारो द्वितीया मात्रोत्क-
र्षादुभयत्वाद्वात्कर्षति ह वै ज्ञानसन्ततिं समानश्च
भवति नास्याब्रह्मवित्कुले भवति य एवं वेद ॥ १० ॥

सुषुप्तस्थानः प्राज्ञो मकारस्तृतीया मात्रा मि-
तैरपीतैर्वामिनोति ह वा ब्रह्म सर्वमपीतिष्व
भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥

अमात्रश्चतुर्वीऽव्यवहार्यः प्रपञ्चोपशमः शि-
वोऽद्वैत एवमोक्षार चात्मैव संविशत्यात्मनाऽऽ-
त्मानं य एवं वेद य एवं वेद ॥ १२ ॥ इति
माण्डूक्योपनिषत् समाप्तिद्विता ॥ ॐ तत्सत् ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्ये-
माक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाग्ँ सस्तनूभिः ।

व्यशेम देवहितं यदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्र
 स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
 रिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥
 ओम् शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति माण्डूक्योपनिषत्समाप्ता ॥

यजुर्वेदोयतैत्तिरीयोपनि- षदारम्भः ॥ ७ ॥

॥ शिघ्रोपनिषद् ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्व-
य्यमा । शं न इन्द्रो वृहस्पतिः । शं नो विष्णुरु-
क्तामः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्या-
मि । ऋतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । त-
न्मामवतु । तद्ब्रह्मामवतु । अवतु माम् । अवतु
ब्रह्माम ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्व-
य्यमा । शं न इन्द्रो वृहस्पतिः । शं नो विष्णुरु-
क्तामः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्या-
मि । ऋतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । त-
न्मामवतु । तद्ब्रह्मामवतु । अवतु माम् । अवतु
ब्रह्माम

वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ १
सत्यं वदिष्यामि पञ्च च ॥ १ ॥

इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

ॐ शीघ्रां व्याख्यास्यामः । वर्णः स्वरः । मात्रा
वलम् । साम सन्तानः । इत्युक्ताः शीघ्राध्यायः ॥
१ ॥ शिघ्रां पञ्च ॥

इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

सह नौ यशः । सह नौ ब्रह्मवर्चसम् । अथातः
संहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः ॥ पञ्चस्रधि-
करणेषु । अधिलोकमधिज्योतिषमधिप्रजमध्या-
त्मम् । ता महासंहिता इत्याचक्षते । अथाधि-
लोकम् । पृथिवी पूर्वरूपम् । द्यौरुत्तररूपम् ।
आकाशः सन्धिः ॥ १ ॥ वायुः सन्धानम् । इत्य-
धिलोकम् । अथाधिज्योतिषम् । अग्निः पूर्वरू-
पम् । आदित्य उत्तररूपम् । आपः सन्धिः । वै-

द्युतः सम्भानम् । इत्यधिज्योतिषम् । अथाधि-
विद्यम् । आचार्यः पूर्वरूपम् ॥२॥ अन्तेवास्यु-
त्तररूपम् । विद्या सन्धिः । प्रवचनए सम्भानम् ।
इत्यधिविद्यम् । अथाधिप्रजम् । माता पूर्वरूपम् ।
पितृत्तररूपम् । प्रजा सन्धिः । प्रजननए सम्भा-
नम् । इत्यधिप्रजम् ॥३॥ अथाध्यात्मम् । अधरा
हनुः पूर्वरूपम् । उत्तरा हनुरुत्तररूपम् । वाक्
सन्धिः । जिज्ञा सम्भानम् । इत्यध्यात्मम् । इ-
तीमा महासंहिताः । य एवमेता महासंहि-
ता व्याख्याता वेद । सम्बीयते प्रजया पशुभिः ।
ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्गेण लोकेन ॥४॥ सन्धि-
राचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन ॥

इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

यश्चन्द्रमासृपभो विश्वरूपः । छन्दोभ्योऽध्य-
मृतात्सम्बभूव । स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु । अ-
मृतस्य देवधारणी भूयासम् । शरीरं मे विचर्य-
णम् । जिज्ञा मे मधुमत्तमा । कर्णाभ्यां भूरि वि-

श्रुवम् । ब्रह्मणः कोशोऽमि मेधया पिहितः ।
 श्रुतं मे गोपाय । आवहन्ती वितन्वाना ॥ १ ॥
 कुवाणां चौरमात्मनः । वासाएसि मन गावश्च
 अन्नपाने च सर्वदा । ततो मे श्रियमावह । लो
 मशां पशुभिः सह स्वाहा । आमायन्तु ब्रह्मचा
 रिणः स्वाहा । विमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा ।
 प्रमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा । दमायन्तु ब्रह्म
 चारिणः स्वाहा । शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा
 ॥ २ ॥ यथो जनेऽसानि स्वाहा । श्रेयान् वस्यसी
 ऽसानि स्वाहा । तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा ।
 स मा भग प्रविश स्वाहा । तस्मिन्सहस्रशाखे ।
 निभगाऽहं त्वयि मृजे स्वाहा । यथाऽऽपः प्रवता
 यन्ति । यथा मासा अहर्जरम् । एवं मां ब्रह्म
 चारिणः । धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा । प्रतिवे
 शोऽसि प्र मा भाहि प्र मा पद्यस्व ॥ ३ ॥ वित
 न्वाना शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा । धारयन्तु
 सर्वतः स्वाहैकञ्च ॥ इति चतुर्योऽनुवाकः ॥

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्त्रिसो व्याहृतयः

तासामुह स्मैतां चतुर्थीम् । माहाचमस्य प्रवे-
 द्यते । मह इति । तद्वत् । स आत्मा । अह्ना-
 न्यन्या देवताः । भूरिति वा अयं लोकः । भुव
 इत्यन्तरिक्षम् । सुवरित्यसौ लोकः ॥१॥ मह इ-
 त्यादित्यः । आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते ।
 भूरिति वा अग्निः । भुव इति वायुः । सुवरि-
 त्यादित्यः । मह इति चन्द्रमाः । चन्द्रमसा वाव
 सर्वाणि ज्योतीःपि महीयन्ते । भूरिति वा ऋ-
 चः । भुव इति सामानि । सुवरिति यजूःपि ॥
 २ ॥ मह इति ब्रह्म । ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा
 महीयन्ते । भूरिति वै प्राणः । भुव इत्यपानः ।
 सुवरिति व्यानः । मह इत्यन्नं । अन्नेन वाव सर्वे
 प्राणा महीयन्ते । ता वा एतायतयस्तुष्टा । च-
 तस्यतसो व्याहृतयः । ता यो वेद । स वेद
 ब्रह्म । सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति ॥३॥ अमौ
 लोको यजूःपि वेद इव ॥ इति षष्ठमोऽनुशाकः
 स य एषोऽतर्हृदय आकाशः । तस्मिन्नयं पुरुषो
 मनोमयः । अमृतो हिरण्मयः । अन्तरं तां-

के । य एष स्तन इवावलम्बते । सन्द्रयोनिः ।
 यत्रासौ केशान्तो विवर्तते । व्यपोह्य शौर्यकपाहं
 भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति । भुव इति वायौ ॥ १ ॥
 सुवरित्यादित्ये । मह इति ब्रह्मणि । आप्नोति
 स्वाराज्यम् । आप्नोति मनसस्पतिम् । वाक्प-
 तिश्चक्षुस्पतिः । श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः । एतत्ततो
 भवति । आकाशणरीरं ब्रह्म । सत्यात्मप्राणारामं
 मन आनन्दम् । शान्तिसमृद्धममृतं । इति प्रा-
 चीनयोग्योपास्य ॥ २ ॥ वायावमृतमेकञ्च ॥ इति
 षष्ठोऽनुवाकः ॥

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽथान्तरदिशः । अग्नि-
 वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि । आप ओषधयो
 वनस्पतय आकाश आत्मा । इत्यधिभूतम् । अ-
 थाध्यात्मम् । प्राणोव्यानोऽपान उदानः समानः ।
 चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक् त्वक् । चर्म मांस एसा-
 वास्थिमज्जा । एतद्विविधाय ऋषिरवीचत् । पा-
 ङ्क वा इदं सर्वम् । पाङ्के नैव पाङ्कः स्पृणोतीति
 ॥ १ ॥ सर्वमेकञ्च ॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥

ओमिति ब्रह्म । ओमितीदृशसर्वम् । ओमित्येतदनुकृति ङ स्म वा अप्योश्चावयन्ति । ओमिति सामानि गायन्ति । ओत्शोमिति शस्त्राणि शसन्ति । ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति । ओमिति ब्रह्म प्रस्तौति । ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति । ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नुवानीति । ब्रह्मैवोपाप्नोति ॥१॥ ॐ दश ॥

इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

ऋतस्य स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यस्य स्वाध्यायप्रवचने च । तपस्य स्वाध्यायप्रवचने च । दमस्य स्वाध्यायप्रवचने च । शमस्य स्वाध्यायप्रवचने च । अग्नयस्य स्वाध्यायप्रवचने च । अग्निहोत्रस्य स्वाध्यायप्रवचने च । अतिथयस्य स्वाध्यायप्रवचने च । मानुषस्य स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजनस्य स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजापतिश्च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यमिति सत्यवचा रायीतरः । तप इति तपो नित्यः पौरुशि-

ष्टिः । स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः ।
तयि तपस्तपि तपः ॥१॥ प्रजा च स्वाध्यायप्र-
वचने च पट् च ॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

अहं वृक्षस्य रेरिवा । कीर्तिः पृष्टं गिरेश्वि ।
कर्ध्वपवित्रो वाजिनीय स्वमृतमस्मि द्विविण्णः
वर्चसम् सुमेधा अमृतोऽश्वितः । इति विगङ्गा-
वेदानुवचनम् ॥ १ ॥ अहंपट् ॥

इति दशमोऽनुवाकः ॥

वेदमनूच्याचार्याऽन्तेवासिनमनुशास्ति । सत्य-
वद । धर्माक्षर । स्वाध्यायान्मा प्रमदः । आचा-
र्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सौः ।
सत्यान्न प्रमदितव्यम् । धर्मान्न प्रमदितव्यम् ।
कुशलान्न प्रमदितव्यम् । भृत्यै न प्रमदितव्यम् ।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम् ॥१॥ देव-
पितृकाय्याभ्यां न प्रमदितव्यम् । मातृदेवो भव ।
पितृदेवो भव । आचार्यदेवो भव । अतिथिदेवो
भव । यान्यनवद्यानि कर्माणि । तानि सेवित-

व्यानि । नो इतराणि । यान्यस्माकमुचरितानि । तानि त्वयोपास्यानि ॥२॥ नो इतराणि ।
 ये के चास्माच्छ्रेयाः सो ब्राह्मणाः । तेषां त्वया-
 ऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम् । श्रद्धया देयम् । अश्रद्ध-
 यादेयम् । श्रिया देयम् । क्रिया देयम् । भिया
 देयम् । संविदा देयम् । अथ यदि ते कर्मवि-
 चिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात् ॥ ३ ॥
 ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः । युक्ता अयुक्ताः ।
 अलूक्षा धर्मकामाः स्युः । यथा ते तत्र वर्त्तेरन् ।
 तथा तत्र वर्त्तेयाः । अथाभ्याख्यातेषु । ये तत्र
 ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः । युक्ता अयुक्ताः । अलूक्षा
 धर्मकामाः स्युः । यथा ते तेषु वर्त्तेरन् । तथा
 तेषु वर्त्तेयाः एष आदेशः । एष उपदेशः । एषा
 वेदोपनिषत् । एतदनुशासनम् । एवमुपासित-
 व्यम् । एवमुचैतदुपास्यम् ॥ ४ ॥ स्वाध्यायप्रवच-
 नाभ्यां न प्रमदितव्यम् तानि त्वयोपास्यानि वि-
 चिकित्सा वा स्यात्तेषु वर्त्तेरन् सप्त च ॥

अथ ब्रह्मानन्दवल्ली ॥ २ ॥

ॐ सह नावतु । सह नौ भुनक्तु । सह वी-
र्यं करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्वि-
षावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ ब्रह्मविदाप्नोति परम् । तदेपाऽभ्युक्ता ।
सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म । यो वेद निहितं गुहा-
याम् परमे व्योमन् । सोऽश्नुते सर्वान् कामान्
सह । यज्ञाणा विपयितेति । तस्मादा एतस्मा-
दात्मन आकाशः सम्भूतः । आकाशादायुः ।
वायोरग्निः । अग्ने रापः । अद्वाः पृथिवी । पृ-
थिव्या ओषधयः । ओषधीभ्योऽन्नम् । अन्नाद्वितः
वित्तमः पुरुषः । न वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः ।
तस्येदमेव शिरः । अयं दक्षिणः पक्षः । अशु-
क्लः पक्षः । अयमात्मा । इदं पुच्छं प्रतिष्ठा ।
तदप्येष शोको भवति । इति प्रथमेऽनुशाखः ॥

अन्नादे प्रजाः प्रजायन्ते । दाः दाता एदि-
वीर्यप्रिताः । अयो अन्नैव जीवन्ति । अद्येनदपि
यत्प्रकृतः अन्नर इति भूतानां ज्येष्ठम् । अन्नात्त-

वीर्यपदमुच्यते । सर्वं वैतेऽन्नमाप्नुवन्ति । येऽन्नं
 ह्योपासते । अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मात्
 सर्ववीर्यपदमुच्यते । अन्नाद्भूतानि जायन्ते । वा-
 तान्यन्नेन वर्धन्ते । अद्यतेऽस्ति च भूतानि । त-
 स्मादन्नं तदुच्यत इति । तस्माद्वा एतस्मादन्न-
 समयात् अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः । तेनै-
 पूर्णः । स वा एष पुरुषविधि एव । तस्य पुरुष-
 विधाम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य प्राण एव
 शिरः । व्यानो दक्षिणः पक्षः । अपान उत्तरः
 पक्षः । आकाश आत्मा । पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा ।
 तदप्येष श्लोको भवति ॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः
 प्राणं देवा अनु प्राणन्ति । मनुष्याः पशवश्च
 ये । प्राणो हि भूतानामायुः । तस्मात्सर्वायुपमु-
 च्यते । सर्वमेव त आयुर्यन्ति । ये प्राणं ब्रह्म
 पासते । प्राणो हि भूतानामायुः । तस्मात्सर्व-
 युपमुच्यते इति । तस्यैष एव शरीर आत्मा
 यः पूर्णः । तस्माद्वा एतस्मात्प्राणमयात् । अ-
 न्योऽन्तर आत्मा मनो नैव पूर्णः । स वा

एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्यं पुरुषविधः । तस्य यजुरेवशिरः । ऋग्दक्षिणः पक्षः । मामोत्तरः पक्षः । आदिग आत्मा । अधर्वाद्भिरमः पृष्ठं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्रोत्रो भवति ॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

यतो वाचो निवर्त्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न विभेति कटाचनेति । तस्यैष एव शरीर आत्मा । यः पृथस्य । तस्मादा एतस्मात्प्रनोनयात् । अन्योऽक्षर आत्मा विज्ञानमयः । तन्नैष पृथः । न वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्यं पुरुषविधः । तस्य यदैव शिरः । ऋते दक्षिणः पक्षः । तस्योत्तरः पक्षः । योऽन आत्मा । नरः पृष्ठं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्रोत्रो भवति ॥

इति पशुर्गोऽनुवाकः । ४ ॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते । यज्ञादि । तनुतेऽदिव । विज्ञानं देवाः सर्वे । ब्रह्म ज्येष्ठतनुते ।

विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद । तस्मात्तत्र प्रमाद्यति ।
 शरीरे पाप्मनो हित्वा । सर्वान् कामान् सम-
 श्रुता इति । तस्यैव एव शरीर आत्मा । यः पू-
 र्यस्य । तस्मात्ता एतस्माद्विज्ञानमयात् । अन्यो-
 ऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः । तेनैव पूर्णः । स वा
 एव पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अ-
 न्यथं पुरुषविधः । तस्य प्रियमेव शिरः । मोदी
 दक्षिणः पक्षः । प्रमोद उत्तरः पक्षः । आनन्द
 आत्मा । ब्रह्म पुष्पं प्रतिष्ठा । तदप्येव शोको
 भवति ॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

असन्नेव स भवति । असन्नोति वेद चेत् ।
 अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद । सन्तमेनं ततो विदुरिति ।
 तस्यैव एव शरीर आत्मा । यः पूर्यस्य । अथा-
 तोऽनुप्रश्नाः । उताविद्वानमुं लोकां प्रीत्य । यद्य
 न गच्छति १ । आत्मा . . . लोकं . . . क-

वानुप्राविशत् । तदनुप्रविश्य । सञ्च त्यञ्चाभवत् ।
निरुक्तञ्चानिरुक्तञ्च । निलयनञ्चानिलयनञ्च ।
विज्ञानञ्चाविज्ञानञ्च । सत्यञ्चानृतञ्च । सत्यम-
भवत् । यदिदं किञ्च । तत्सत्यमित्याचक्षते । त-
दप्येव श्लोको भवति ॥ इति पष्ठोऽनुवाकः ॥६॥

असदा इदमय आसीत् । ततो वै सदजायत ।
तदात्मान ए स्वयमकुरुत । तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत
इति । यद् वै तत्सुकृतम् । रसो वै सः । रस ए
द्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति । को ह्येवान्या-
त्कः प्राप्नोति । यदेव आकाश आनन्दी न स्यात् ।
एव ह्येवानन्दयाति । यदा ह्येवैव एतस्मिन्न ह-
र्षेऽनाख्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विदन्ते ।
अथ सोऽभयं गतो भवति । यदा ह्येवैव एतस्मि-
न्निवृद्धरसनन्तरं कुरुते । अथ तस्य भयं भवति ।
तत्त्वेव भयं विदुषो मन्वानस्य । तदप्येव श्लोको
भवति ॥

इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते । भीषोदेति सूर्यः ।
 भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च । मृत्युर्धावति पञ्चम इ-
 ति । सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति । युवा
 स्यात्माधुयुवाध्यायकः । आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः ।
 तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात् । स ए-
 को मानुष आनन्दः । ते ये शतं मानुषा आ-
 नन्दाः । स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः । श्रो-
 त्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वा-
 णामानन्दाः । स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः ।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं देवगन्ध-
 र्वाणामानन्दाः । स एकः पितॄणां चिरलोकलो-
 कानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते
 ये शतं पितॄणां चिरलोकानामानन्दाः । स एक
 अजानजानां देवानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चा-
 कामहतस्य । ते ये शतमाजानजानां देवानामा-
 नन्दाः स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः । ये
 कर्मणा देवानपि यन्ति । श्रोत्रियस्य चाकामह-
 तस्य । ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः ।

स एको देवानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकाम-
 हतस्य । ते ये शतं देवानामानन्दाः । स एत
 द्ब्रह्मस्यानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये
 शतमिन्द्रस्यानन्दाः । स एको बृहस्पतेरानन्दः ।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं बृहस्पते-
 रानन्दाः । स एकः प्रजापतेरानन्दः । श्रोत्रि-
 स्य चाकामहतस्य । ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः । स
 एको ब्रह्मण्यनन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य ।
 स यथायं पुरुषे । यथाभावादित्ये । स एकः ।
 स य एवंवित् । अमृतोऽत्रोकाख्येत्य । एतमन्नमय-
 मात्मानमुपसंक्रामति । एतं प्राणमयमात्मान-
 मुपसंक्रामति । एतं मनोमयमात्मानमुपसंक्रा-
 मति । एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसंक्रामति ।
 एतमानन्दमयमात्मानमुपसंक्रामति । तदप्येष
 श्रोत्रियो भवति ॥ इत्यष्टमोऽनुशाखाः ॥ ८ ॥

यतो वाचो निश्सृजेते । अप्राप्य मनना सह ।
 आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न विभेति कुतश्चेति
 एतद् ए वाच न शयति । किमहं माधु नाक-

रवम् । किमहं पापमकरवमिति । स य एवं वि-
हानेते आत्मानं स्पृणुते । उमे ह्येवैष एते आ-
त्मानं स्पृणुते । य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥

इति नवमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

ब्रह्मविदिदमयमिदमेकविंशतिरन्नादन्नर-
मयात्माणो व्यानोऽपान आकाशः पृथिवी पु-
च्छं पङ्क्तिर्विंशतिः प्राणं यजुर्हृक् सामादेशोऽ-
थवाङ्मिरसः पुच्छं ह्यविंशतिर्यतः श्वर्तं सत्
योगो महोऽष्टदशविज्ञानं प्रियं मोदः प्रमोद आ-
नन्दो ब्रह्मपुच्छं ह्यविंशतिरसन्नेवाथाष्टाविंश-
तिरसत्पोडश भीषाऽस्मान्मानुषो मनुष्यगन्ध-
र्वाणां देवगन्धर्वाणां पितॄणां चिरलोकलोकाना-
माजानजानां कर्मदेवानां यैकर्मणा देवानामि-
न्द्रस्य बृहस्पतेः प्रजापतेर्वृक्ष्यः स यद्य संक्राम-
त्येकपञ्चाशद्यतः कुतश्च नैतमेकादश-

मह नाववतु । मह नौ भुनक्तु । मह वीर्यं
करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषा-
यहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ब्रह्मविद्या एवं वेदस्तुपनिषत् ॥
इति ब्रह्मानन्दवल्ली ॥ ॐ तत्सत् ॥ • ॥

अथ भृगुवर्त्ता प्रारभ्यते ॥ ३ ॥

हरिः ॐ ॥ मह नाववतु । मह नौ भुनक्तु ।
मह वीर्यं करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा
विद्विषावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

भृगुर्वै वारुणिः । वरुणं पितरमुपससार । अ-
धीहि भगवो ब्रह्मेति । तस्मा एतत्प्रोवाच ।
अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति । तच्छ्रो-
वाच । यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते । येन
जातानि जीवन्ति । यत्प्रयन्यभिसंविशन्ति । त-
द्विजिज्ञामस्व । तद्वह्मेति । स तपोऽतप्यत । स
तपस्तप्ता । निष्कण्ठमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

तात् । अन्नादिव खल्वि-

मानिभूतानि जायंते । अन्नेन जातानि जीवंति
 अन्नं प्रयंत्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय । पुनरेव
 वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति
 तएहोवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो
 ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्ता ॥

इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात् । प्राणाद्येव खल्वि-
 मानि भूतानि जायंते । प्राणेन जातानि जीवं-
 ति । प्राणं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय ।
 पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो
 ब्रह्मेति । तएहोवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व
 तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत ॥ स तपस्तप्ता ॥

इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात् । मनसो ह्येव खल्वि-
 मानि भूतानि जायंते । मनसा जातानि जी-
 वंति । मनः प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय ।
 पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो

ब्रह्मेति । तप्सोवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञास-
स्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्त-
प्त्वा । इति चतुर्योऽनुवाकः ॥ ४ ॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात् । विज्ञानाद्देव
खल्विमानि भूतानि जायन्ते । विज्ञानेन जा-
तानि जीवन्ति । विज्ञानं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति
तद्विज्ञाय । पुनरेव वरुणं पितरनुपससार । अ-
धीहि भगवो ब्रह्मेति । तप्सोवाच । तपसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत ।
स तपस्तप्त्वा ॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात् । आनन्दाद्देव
खल्विमानि भूतानि जायन्ते । आनन्देन जा-
तानि जीवन्ति । आनन्दं प्रयन्त्यभिमंविशन्तीति
सैषा भार्गवी वारुणी विद्या । परमेष्ठ्योमन् प्र-
तिष्ठिता । एवं वेद प्रतितिष्ठति । अन्नवानन्नादो
जया पशुभिर्ब्रह्मेवर्च-
इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

। वा अ-

न्नम् । शरीरमन्नादम् । प्राणैः शरीरं प्रतिष्ठितं ।
 शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः । तदेतदन्नमन्ने प्रति-
 स्थितं । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं । वेद प्रति-
 तिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । महान् भवति
 प्रजया पशुभिर्व्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥

इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

अन्नं न परित्रचीत । तद्वतम् । आपो वा अ-
 न्नम् । ज्योतिरन्नादं । अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम् ।
 ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः । तदेतदन्नमन्ने प्रति-
 स्थितम् । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रति-
 तिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । महान् भवति
 प्रजया पशुभिर्व्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥

इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

अन्नं बहु कुर्वीत । तद्वतम् । पृथिवी वा अ-
 न्नम् । आकाशोऽन्नादः । पृथिव्यामाकाशः प्रति-
 स्थितः । आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता । तदेतदन्न-
 मन्ने प्रतिष्ठितम् । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं
 वेद प्रतिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । म-

हान् भवति । प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान्
कीर्त्या ॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

न कञ्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत । तद्वतम् । त-
स्माद्यया कया च विधया वक्षत्रं प्राप्नुयात् ।
अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते । एतद्वै मुखतो-
ऽन्नं रादम् । मुखतोऽस्मा अन्नं रादते । एतद्वै
मध्यतोऽन्नं एरादम् । मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते ।
एतद्वा अन्ततोऽन्नं रादम् । अन्ततोऽस्मा अन्नं एरा-
ध्यते ॥ १ ॥ य एवं वेद । क्षेम इति वाचि । यो-
गक्षेम इति प्राणापानयोः । कर्मेति हस्तयोः ।
गतिरिति पादयोः । विमुक्तिरिति पायौ । इति
मानुषीः सजात्माः । अथ दैवीः । तृप्तिरिति ह-
ृष्टौ । पलमिति विद्युति ॥ २ ॥ यग इति पशुषु ।
ज्योतिरिति नक्षत्रेषु । प्रजातिरस्य तन्मानन्द इ-
त्युपस्य । सर्वमित्याकाशे । तत्प्रतिष्ठेत्युपानीत ।
प्रतिष्ठादान् भवति । तन्मह इत्युपानीत । न-
हान् भवति । तन्मन इत्युपानीत । नानशान्
भवति ॥ ३ ॥ तन्नन इत्युपानीत । नम्यंतेऽस्मै

कामाः । तद्वह्नौत्युपासीत । ब्रह्मवान् भवति ।
 तद्वह्मणः परिसर इत्युपासीत । पर्य्येणं मियंते
 द्विपन्तः सपत्नाः । परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः । स
 यश्चयं पुरुषे । यश्चासावादित्ये । स एकः ॥ ४ ॥
 स य एवंवित् । अस्माल्लोकात्पितृ । एतमन्नमय
 मात्मानमुपसंक्रम्य । एतं प्राणमयमात्मानमुप-
 संक्रम्य । एतं मनोमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतं
 विज्ञानमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतमानन्दमय-
 मात्मानमुपसंक्रम्य । इमाल्लोकान्काम्यन्नीका-
 मरुष्यनुसञ्चरन् । एतत्सामगायत्रास्ते । हावु इ
 हाइ वु हाइ वु ॥ ५ ॥ अहमन्नमहमन्नमहमन्नम् ।
 अहमन्नादोऽहमन्नादोऽहमन्नादः । अहएद्यो-
 ककृदहएद्योककृदहएद्योककृत् । अहमस्मि प्र-
 थमजाकृताऽस्य । पूर्वं देवेभ्योऽमृतस्य नाइ भा-
 यि । यो मा ददाति स इदेव माइ वाः । अह-
 मन्नमन्नमदन्नमाइष्टि । अहं विज्वं भुवनमभ्य-
 भया इ सुपर्णज्योतीः । य एवं वेद । इत्युपनि-
 षत् ॥ ६ ॥

राध्यते विद्युति मानवान् भवत्विको हा ३ बु
य एवं वेदं कञ्च ॥ इति दग्मोनुवाकः ॥ १० ॥

भृगुस्तन्मैयतो विगन्ति तद्विजिज्ञासन् तत्त-
योदशान्नं प्राणं मनो विज्ञानमिति विज्ञाय तं
तपसा द्वादश द्वादशानन्द इति सैषादशान्नं न
निन्द्यात् प्राणः शरीरमन्नं न परिचर्त्तातापाज्यो-
तिरन्नं षष्ठं कुर्वीत पृथिव्यामाकाश एकादशै-
कादश । न कश्चनैकपटिरिकानूयिंश्च शतिरकानू-
यिंश्च शतिः ॥

मह नावयतु । मह नो भुनक्तु । मह वीर्यं
यारजायते । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषा-
यते ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

भृगुरित्युपनिषत् ॥

इति भृगुब्रह्मी समाप्ता ॥ ३ ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्वर्ष्यमा ।
शं न इन्द्रो वृहस्पतिः । शं नो विष्णुरुक्मः ।
नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव प्रत्यक्षं ब्र-

शान्तिः । तमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदित्वा । सर्वं
वदित्वा । तन्मा भवतु । तद्वक्तारमवतु ।
भवतु माम् । भवतु वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति तैत्तिरीयोपनिषत्सम्पूर्णं ॥ ७ ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथ ऋग्वेदोपनिषद्वैतरेयोपनि-
षत्प्रारम्भः ॥ ८ ॥

वाङ्मे मनसि प्रविष्टिता मनो मे वाचि प्र-
विष्टितामाविरावीर्म एधि । वेदस्य स आणीत्यः
श्रुतं मे ना प्रहासीरनेनार्थीते नाऽहोरात्रान्सन्द-
धाम्यृतं वदित्वा । सत्यं वदित्वा । तन्मा-
भवतु । तद्वक्तारमवत्वतु मामवतु वक्तारमवतु
वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

आत्मा वा इदमेक एवाय आसीन्नान्यत्किं-
चन मियत् । ईक्षत लोकान्नसृजा इति ॥ १ ॥

म इमांलोकानमृजताम्भो मरीचैर्मरमापो-
ऽदोऽम्भः परेण दिवं द्यौः प्रतिष्ठाऽन्तरिक्षं मरी-
चयः । पृथिवी मरो या अधस्तात्ता आपः ॥ २ ॥

स ईक्षतेमे नु लोका लोकपालान्नु मृजा इति ।
सोऽह्य एव पुरुषं समुहृत्यामृष्टयत् ॥ ३ ॥

तमभ्यतपत्तस्याभितप्तस्य सुखं निरभिद्यत य-
थागृहं सुखाद्वाग्वाचोऽग्निर्नामिके निरभिद्येतां
नासिकाभ्यां प्राणः प्राणादायुरक्षिणी निरभि-
द्येतामक्षीभ्याश्चक्षुश्चक्षुष आदित्यः कर्णौ निर-
भिद्येतां कर्णाभ्यां श्रोत्रं श्रोत्राद्दिशस्त्वङ्गिरभि-
द्यतत्वचो लोमानि लोमभ्य श्रोणधिवनस्पतयो
हृदयं निरभिद्यत हृदयान्मनो मनसश्चन्द्रमा ना-
भिर्निरभिद्यत नाभ्या अपानोऽपानान्मृत्युः शिश्रं
निरभिद्यत शिश्राद्रेतो रेतस आपः ॥ ४ ॥

इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

ता एता देवताः सृष्टा अस्मिन् महत्यर्थे प्राप
तंस्तमशनायापिपासाभ्यामन्ववार्जता एनमब्रुव-

त्रायतनं नः प्रजानीहि यस्मिन् प्रतिष्ठिता अ-
न्नमदामेति ॥ १ ॥

ताभ्यो गामानयत्ता अन्नवन्न वै नोऽमलमिति ।
ताभ्येऽश्वमानयत्ता अन्नवन्न नोऽयमलमिति ॥ २ ॥

ताभ्यः पुरुषमानयत्ता अन्नवन् सुकृतं वतीति
पुरुषो वाव सुकृतं । ता अन्नवीक्षयाऽऽयतनं प्र-
विशेति ॥ ३ ॥

अग्निर्वांगभूत्वा मुखं प्राविशद्वायुः प्राणोभूत्वा
नासिके प्राविशदादित्यश्चक्षुर्भूत्वाऽक्षिणी प्रावि-
शद्विशः श्रोत्रं भूत्वा कर्णौ प्राविशन्नोषधिवनस्प-
तयो लोमानि भूत्वा त्वचं प्राविशंश्चन्द्रमा मनो
भूत्वा हृदयं प्राविशन्मृत्युरयानो भूत्वा नाभिं
प्राविशदापो रेतो भूत्वा शिश्नं प्राविशन् ॥ ४ ॥

तमशनायापिपासे अन्नूतामावाभ्यामभिप्रजा-
नीहीति । ते अन्नवीदेतास्तेव वां देवतास्वाभ-
जास्येतासु भागिन्यौ करोमीति । तस्माद्यस्यै
कस्यै च देवतायै हविर्गृह्यते भागिन्यावेवास्या-
मशनायापिपासे भवतः ॥ ५ ॥

इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

म ईक्षतेमे नु लोकाश्च लोकपालाद्यान्नमेभ्यः
 मृजा इति ॥ १ ॥ सोऽपोऽभ्यतपत् ताभ्योऽभि-
 तप्ताभ्यो मूर्तिरजायत । यावै सा मूर्तिरजायता-
 ऽन्नं वै तत् ॥ २ ॥

तदेनदभिसृष्टं पराङ्मयनिर्घातम् तद्वाचा जि-
 घृक्षत्तन्नाशक्नोद्वाचायहीतुम् । स यदैनद्वाचाऽग्र-
 हैष्यदभिव्याहृत्यहैवान्नमवप्स्यत् ॥ ३ ॥ तत्प्रा-
 णेनाजिघृक्षत् तन्नाशक्नोत्प्राणेन यहीतुम् । स
 यदैनत्प्राणेनाग्रहैष्यदभिप्राण्यहैवान्नमवप्स्यत् ॥
 ४ ॥ तच्चक्षुषाऽजिघृक्षत् तन्नाशक्नोच्चक्षुषा यही-
 तुम् । स यदैनच्चक्षुषाऽग्रहैष्यदृष्ट्वा हैवान्नमवप्-
 स्यत् ॥ ५ ॥ तच्छ्रोत्रेणाजिघृक्षत् तन्नाशक्नोच्छ्रो-
 त्रेण यहीतुम् । स यदैनच्छ्रोत्रेणाग्रहैष्यच्छ्रुत्वा
 हैवान्नमवप्स्यत् ॥ ६ ॥ तत्त्वचाऽजिघृक्षत् तन्ना-
 शक्नोत्त्वचा यहीतुम् । स यदैनैत्वचाऽग्रहैष्यत्-
 स्पृष्ट्वा हैवान्नमवप्स्यत् ॥ ७ ॥ तन्मनसाऽजिघृ-
 क्षत् तन्नाशक्नोन्मनसा यहीतुम् । स यदैनन्मन-
 साऽग्रहैष्यद्व्यात्वा हैवान्नमवप्स्यत् ॥ ८ ॥ त-

स्थिरेनाजिघृक्षन्नागक्रोस्थिरेन यर्हातुम् । स
 यदेनस्थिरेनायदेप्यदिगुज्य रेवान्नमवप्स्यत् । य
 तदपानेनाजिघृत् तदाययत् सैपोऽन्नस्य यशो-
 यद्यायुरन्नायुषां एव यद्यायुः ॥ १० ॥ स ईक्षत
 कथंन्विदं महते श्यादिति स ईक्षत कतरेण प्र-
 पद्या श्रुति स ईक्षत यदि वाचाऽभिव्याहृतं यदि
 प्राणेनाभिप्राणितं यदि चक्षुषा दृष्टं यदि श्रोत्रेण
 श्रुतं यदि त्वचा स्पृष्टं यदि मनसा ध्यातं यद्य-
 पानेनाभ्यपानितं यदि शिश्नेन विसृष्टमथ कोह-
 ऽमिति ॥ ११ ॥ स एतमेव सीमानं विदार्येतया
 द्वारा प्रापद्यत । सैषा विहतिर्नाम हास्तदेतन्ना-
 न्दनं तस्य त्रय आवसथास्त्रयः स्वप्ना अथमावस-
 थोऽयमावसथ इति ॥ १२ ॥ स जातो भूतान्य-
 भिव्यैख्यत् किमिहान्यं वावदिपदिति । स एत-
 मेव पुरुषं ब्रह्म ततममपश्यदिदमदर्शमिति ॥ १३ ॥

तस्मादिदं द्रो नामेदं द्रो हवै नाम तमिदं द्रं
 सन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया इव

हि देवाः परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ १४ ॥

इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

इत्येतरेण द्वितीयारण्यके चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

उपनिषत्सु प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

पुरुषे ह वा अयमादितो गर्भो भवति यदे-
तद्वेतस्तदेतत् सर्वेभ्योऽद्वेभ्यस्तेजः सम्भूतमात्मन्ये-
वात्मानं विभक्तिं तद्यदा स्त्रियां सिञ्चत्ययै नञ्ज-
नयति तदस्य प्रथमं जन्म ॥ १ ॥

तत् स्त्रिया आत्मभूयं गच्छति यथा स्वमङ्गं
तथा तस्मादेनां न हिनस्ति साऽस्यैतमात्मानमत्र
गतं भावयति ॥ २ ॥

सा भावयित्री भावयितव्या भवति तं स्त्री
गर्भे विभर्त्ति सोऽय एव कुमारं जन्मनोऽप्येऽधि
भावयति स यत्कुमारं जन्मनोऽप्येऽधिभावयत्या-
त्मानमेव पद्मावयत्येषां लोकानां सन्तात्या एवं
सन्तता हीमे लोकास्तदस्य द्वितीयं जन्म ॥ ३ ॥

सोऽस्याऽयमात्मापुण्येभ्यः कर्माभ्यः प्रतिधी-
यतेऽथास्याऽयमितर आत्मा कृतकृत्यो वयोगतः

प्रेति म इतः प्रयत्नेय पुनर्जायते तदस्य वृत्ति-
जन्य तदुक्तमृषिणा ॥ ४ ॥

गर्भेणु मन्त्रन्वेयामवेदमहं देवानां जनिमानि-
विश्वा ॥ गतं मा पुर आयसीररक्षन्नधः श्वेनो-
जयसा निरदीयमिति गर्भ एवैतच्छयानो वाम-
देव एवमुयाच ॥ ५ ॥

स एवं विद्वानस्माच्छरीरभेदाद्बुद्धं उत्क्रम्या-
मुष्मिन् स्वर्गे लोके सर्वान् कामानास्वाऽमृत-
समभवत् समभवत् ॥ ६ ॥

इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

इत्यैतरेयारण्यके पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

उपनिषत्सु द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

कोऽयमात्मेति वयमुपास्महे कतरः स आत्मा
येन वा रूपं पश्यति येन वा शब्दं शृणोति येन
वा गन्धानाजिघ्रति येन वा वाच्यं व्याकरोति
न वा स्वादु चास्वादु च विजानाति ॥ १ ॥

यदेतद्दृश्यं मनश्चैतत् सज्ज्ञानमाज्ञानं वि-
ज्ञानं प्रज्ञानं सैधा दृष्टिर्धृतिर्मतिर्स्मनीया जूतिः
स्मृतिः सङ्कल्पः क्रतुरस्मः कामो वश इति सर्वाण्ये
वैतानि प्रज्ञानस्य नामधेयानि भवन्ति ॥ २ ॥

ब्रह्मैव ह्यन्द्र एव प्रजापतिरिते सर्वे देवा इ-
मानि च पञ्च महाभूतानि पृथिवी वायुराकाश
आपो ज्योतीर्षीत्येतानिमानि च सुद्रुमिश्राणीव
बीजानीतराणि चैतराणि चाण्डजानि च जारु-
जानि च खेदजानि चोद्भिज्जानि चाश्वगव-
पुरुषा हस्तिनोयत्किञ्चिदं प्राणि जङ्गमं च पतत्रि
च यच्च स्याः वरं सर्वं तत्प्रज्ञानैत्रं प्रज्ञाने प्रति-
ष्ठितं प्रज्ञानिदो लोकः प्रज्ञा प्रतिष्ठा प्रज्ञानं
ब्रह्म ॥ ३ ॥ स एतेन प्रज्ञेनात्मनास्मात्प्रोक्तादुक्त-
स्यामुष्मिन् स्वर्गे लोके सर्वाङ्गकामानास्वाऽमृतः
समभवत् समभवत् । इत्योम् ॥ ४ ॥

इति पञ्चमः सूत्रः ॥ ५ ॥

द्वैततरेयारम्भके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

उपनिषत्सु तृतीयोऽध्यायः । ३ ॥

वाङ्मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि
 प्रतिष्ठितमाधिरावीर्म एधि । वेदस्य म आणीत्यः
 श्रुतं मे मा प्रहासीरनेनाधीते नाऽहोरात्रान्सं-
 धाम्युतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । तन्नाम-
 वतु । तद्वक्तारमवत्वतुमामवतु वक्तारमवतु व-
 क्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इत्यैतरेयोपनिषत्संपूर्णा ॥ ८ ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथसामवेदीयछान्दोग्योपनिषत्

ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः
 श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च । सर्वाणि सर्वं
 ब्रह्मोपनिषदं माहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म
 निराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तु त-
 दात्मनि निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु
 ते मयि सन्तु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ मिल्येतदक्षरमुद्गीयमुपासीतोमिति धु-

द्वायति तस्योपव्याख्यानम् ॥ १ ॥ एषां भूतानां
 पृथिवी रसः पृथिव्या आपो रसोऽपामोपधयो
 रस ओषधीनां पुरुषो रसः पुरुषस्य वायमो वाच
 ऋगम कचः साम रसः साम उद्गयो रसः ॥ २ ॥
 स एष रमाना ए रसतमः परमः पारदर्शोऽष्टमो
 यदुद्गीयः ॥ ३ ॥ कतमा कतमर्कतमत्कतमत्सास
 कतमः कतम उद्गीय इति विमृष्टं भवति ॥ ४ ॥
 वागेवर्षा प्राणः रसोमित्येतदक्षरमुद्गीयस्तद्वा ए-
 तन्मिथुनं यद्वाक् च प्राणश्चक् च साम च ॥ ५ ॥
 तदेतन्मिथुनोमित्येतन्मिथुनक्षरे स एष उच्यते यदा
 वै मिथुनौ समागच्छत आपयतो वै तावन्योन्यस्य
 कामम् ॥ ६ ॥ आपयिता ह वै कामानां भवति
 य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गीयमुपास्ते ॥ ७ ॥ तदा
 एतदनुज्ञाक्षरं यदि किञ्चानुजानात्मीमित्येव त-
 दार्णयो एव मन्त्रद्वयदनुज्ञा मन्त्रद्वयिता ह वै
 कामानां भवति य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गीयमु-
 पा ॥ ८ ॥ तेनयं यथा शिवा दर्शते चानित्या
 त मन्त्रस्य नित्युद्गाद्यत्येतदेवाक्षर-

स्याप्रचिन्त्यै महिम्ना रसेन ॥ ६ ॥ तेनोभौ कुततो
यद्यैतदेवं वेद यद्य न वेद । नाना तु विद्या
चाविद्या च यदेव विव्यया करोति श्रद्धयोपनि-
पदा तदेव वीर्यवत्तरं भवतीति खल्वेतस्यैवा-
क्षरस्योपव्याख्यानं भवति ॥ १० ॥

तृतीयस्य प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

देवासुरा ह वै यच्च संयेतिरे उभये प्राजाप-
त्यान्तश्च देवा उद्गीयन्नाजहुरनेनैनानभिभविष्याम
इति ॥ १ ॥ ते ह नासिक्थं प्राणमुद्गीयमुपासा-
ञ्चक्रिरे तए हासुराः पाप्मना विविधुस्तस्मात्ते
नोभयं जिघ्रति सुरभि च दुर्गन्धि च पाप्मना
क्षेप विहः ॥ २ ॥ अथ ह वाचमुद्गीयमुपासाञ्च-
क्रिरेताए हासुराः पाप्मना विविधुस्तस्मात्तयोभयं
वदति सत्यञ्चानृतं च पाप्मना क्षेपा विदा ॥ ३ ॥
अथ ह चक्षुःमुद्गीयमुपासाञ्चक्रिरे तदासुराः पाप्म-
ना विविधुस्तस्मात्तेनोभयं पश्यति दर्शनीयं चा-
दर्शनीयं च पाप्मना क्षेपद्विदम् ॥ ४ ॥ अथ ह
श्रोत्रमुद्गीयमुपासाञ्चक्रिरे तदासुराः पाप्मना

विविधुस्तस्मात्तेनोभयए शृणोति श्रवणीयस्याश्रव-
 णीयञ्च पाप्मना ह्येतद्विद्वम् ॥ ५ ॥ अथ ह मन
 उद्गीयमुपासाञ्चक्रिरे तद्वासुराः पाप्मना विवि-
 धुस्तस्मात्तेनोभयए सङ्कल्पयते सङ्कल्पनीयञ्चास-
 ङ्गम्बनीयञ्च पाप्मना ह्येतद्विद्वम् ॥ ६ ॥ अथ ह
 य एवायं मुखः प्राणस्तमुद्गीयमुपासाञ्चक्रिरे
 तएहासुराः कृत्वा विदध्वंसुर्यथाश्मानमाखणमृत्वा
 विध्वएसेत ॥ ७ ॥ एवं यथाश्मानमाखणमृत्वा
 विध्वएसेत एषए कैव स विध्वएसेती य एवंविदि
 पापं कामयते यद्यैनमभिदास्ति स एषोऽश्माखणः
 ॥ ८ ॥ नैवैतेन सुरभि न दुर्गन्धि विजानात्यप-
 हतपाप्मा ह्येष तेन यदग्राति यत्पिबति तेनेत
 रान् प्राणानवत्येतमु एवान्ततोऽविश्वोरक्रामति
 व्याददात्येवान्तत इति ॥ ९ ॥ तएहाद्विरा उद्गी-
 यमुपासाञ्चक्रे एतमु एवाद्विरसं मन्यन्तेऽङ्गानां
 यद्रसः ॥ १० ॥ तेन तए हृहस्पतिरुद्गीयमुपासा-
 ञ्चक्र एतमु एवं हृहस्पतिं मन्यन्ते वाग्धिष्ठहती
 तस्या एष पतिः ॥ ११ ॥ तेन तए हाशस्य उद्गी-

धमुपासाञ्चक एतमु एवायास्यं मन्यन्त आसा-
द्यदयते ॥ १२ ॥ तेन तएह वक्तो दालम्ब्यो वि-
दाञ्चकार । स ह नैमिषीयानामुद्गातां वभूव स
ह स्मैभ्यः कामानागायति ॥ १३ ॥ आगाता ह
वै कामानां भवति य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गी
धमुपास्त इत्यध्यात्मम् ॥ १४ ॥

तृतीयस्य द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथाधिदैवतं य एवासौ तपति तमुद्गीधमुपा-
सीतोद्यन्वा एष प्रजाभ्य उद्गायति उद्यएस्तमोभ-
यमपहन्त्यपहन्ता ह वै भयस्य तमसो भवति य
एवं वेद ॥ १ ॥ समान उ एवायश्चासौ चोष्णो-
ऽयमुष्णोऽसौ स्वर इतीममाचक्षते स्वर इति
प्रत्यास्वर इत्यमुं तस्माद्वा एतमिमममुच्चोद्गीधमु-
पासीत ॥ २ ॥ खलु व्यानमेवोद्गीधमुपासी यद्वै
प्राणिति स प्राणो यदपानिति सोऽपानोऽयं यः
प्राणापानयोः सन्धिः सव्यानो योव्यानः सावाक्
तस्मादप्राणन्नपानन्वाचमभिव्याहरति ॥ ३ ॥
या वाक्सक्तस्मादप्राणन्नपानन्नृचमभिव्याहरति

यत्तत्सामतस्मादप्राणन्नपानन् साम गायति
 यत्सामस चक्षीयस्तस्मादप्राणन्नपानन्नृणायति
 ॥ ४ ॥ अतो यान्यन्यानि वीर्य्यवन्ति कर्माणि
 यथाग्नेर्मन्यनमाजेः सरणं दृढस्य धनुष चायम-
 नमप्राणन्नन्तानि करोत्येतस्य हेतोर्व्यानमेवो-
 द्दीयमुपासीत ॥ ५ ॥ अथ खलूद्दीयाक्षराण्युपासी-
 तोद्दीय इति प्राण एवोव्याणेन श्रुतिष्ठतिवागी-
 वांचो ह गिर इत्याचक्षतेऽन्नंयमन्ने हीदप्सर्व्वं
 स्थितम् ॥ ६ ॥ दौरेबोदन्तरिचं गीः पृथिवी
 यमादित्य एवोहायुर्गीरमिस्थं सामवेद एवो-
 यजुर्भेदो गीः ऋग्वेदस्यं दुग्धेऽभै वाग्दोहं यो
 वाचोदोहीऽन्नवानन्नादोभवति य एतान्येवं वि-
 दानुद्दीयाक्षराण्युपास्त उद्दीय इति ॥ ७ ॥ अथ
 खल्वार्याः समृद्धिरुपमरणार्नीत्युपासीत येनमास्त्रा
 स्तोष्यन् स्यात्तत्सामोपधाषेत् ॥ ८ ॥ यस्यासृचि
 तामृचं यदार्पेयं तमृचिं यां देवतानभिष्टोष्यन्
 स्यात्तां देवतानुपधाषेत् ॥ ९ ॥ येन हृन्दमा स्तो-
 ष्यन् स्यात्तच्छन्द उपधाषेद्येन सोममेन स्तोष्यन्तः

स्यात् तए स्तोममुपधावेत् ॥ १० ॥ यां दिशम-
 भिष्टोष्यन् स्यात्तांदिशमुपधावेत् ॥ ११ ॥ या
 त्मानमन्तत उपमृत्यन्तुवीत कामं ध्यायन्नप्रमत्तो
 ऽभ्यासो ह यदस्मै स कामः समृद्धयेत यत्कामः
 स्तुवीतेति ॥ १२ ॥

तृतीयस्य तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

ॐ मित्येतदक्षरमुद्गीयमुपासीतोमिति धु-
 द्गायति तस्योपव्याख्यानम् ॥ १ ॥ देवा वै मृत्यो-
 र्विभ्यतस्त्रयो विद्यां प्राविशएस्ते हृन्दोभिरच्छाद
 यन्त्यदेभिरच्छादयएस्तच्छन्दसां हृन्दस्त्वम् ॥ २ ॥
 तानु तत्र मृत्युर्यथा मत्स्यमुदके परिपश्येदेवं
 पर्यपश्यदृचि सान्नि यजुषि ते नु वित्तोर्ध्वा
 ऋचः सान्तो यजुषः स्वरमेव प्राविशन् ॥ ३ ॥ यदा
 वा ऋचमाप्नोत्योमित्येवातिस्वरत्येवए सामैवं
 यजुरेव उस्वरो यदेतदक्षरमेतदमृतमभयंतव्य-
 विश्व देवा अमृता अभया अभवन् ॥ ४ ॥ स य
 एतदेवं विद्वानक्षरं प्रणीत्येतदेवाक्षरए स्वरममृ-
 तमभयं प्रविशति तव्यविश्व यदमृता देवास्तद-

मृतो भवति ॥५॥ तृतीयस्य चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ खलु य उद्गीथः स प्रणवो यः प्रणवः स
उद्गीथयद्व्यमौ वा आदित्य उद्गीथ एष प्रणव
ॐमिति ह्येष स्वरद्वेति ॥ १ ॥ एतमु एवाहन-
भ्यगामिपं तस्मान्नाम त्वमेकोऽमीति च कीर्षी-
तकिः पुत्रमुवाच रश्मीन् भवं पर्यायर्त्तयादृश्यो
यैतं भविष्यतीत्यधिदैवतम् ॥ २ ॥ अथाध्यात्मं
य एवायं मुख्यः प्राणस्तमुद्गीथमुपार्मीतीमिति
ह्येष स्वरद्वेति ॥ ३ ॥ एतमु एवाहमभ्यगामिपं
तस्मान्नाम त्वमेकोऽमीति च कीर्षीतकिः पुत्र-
मुवाच ताणां एतत्वं भूमानमभिगायतादृश्यो धै-
र्मं भविष्यतीति ॥ ४ ॥ अथ खलु य उद्गीथः स
प्रणवो यः प्रणवः स उद्गीथइति रीत्यपदनैः द्वा-
पि दुर्गुद्गीथमनुसमाहरतीत्यनुसमाहरतीति ॥
तृतीयस्य चतुर्थः खण्डः ॥ ५ ॥

इदमवर्गमिः मान तदेतदेतस्यात्त्यष्टः
मान तासां त्यष्टस्तान् रीत्यै इदमेव सः
मिरमस्तान् ॥ १ ॥ अथारिष्टमैश्वर्योः मान

तस्यहि गाता स एष ये चामुपमात्पराञ्चोलोका
स्तेषां चिष्टे देव कामानां चित्यधिदैवतम् ॥ ८ ॥

तृतीयस्य पष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

अथाध्यात्मं वागेवक् प्राणः साम तदेतदे-
तस्यामृच्यधूट् साम तस्मादृच्यधूट् साम गी-
यते वागेव सा प्राणोऽमस्तत्साम ॥ १ ॥ चक्षुरेव-
गांत्मा साम तदेतदेतस्यामृच्यधूट् साम त-
स्मादृच्यधूट् साम गीयते चक्षुरेव साऽऽत्माऽ-
मस्तत्साम ॥ २ ॥ श्रोत्रमेवर्ध्मनः साम तदेतदे-
तस्यामृच्यधूट् साम तस्मादृच्यधूट् साम गी-
यते श्रोत्रमेव सा मनोऽमस्तत्साम ॥ ३ ॥ अथ
यदेतदक्ष्णः शुक्लं भा सैवर्गय यन्त्रीलं परः कृष्णं
तत्साम तदेतदेतस्यामृच्यधूट् साम तस्मादृच्य-
धूट् साम गीयते अथ यदेवैतदक्ष्णः शुक्लं भाः
सैव साऽथ यन्त्रील परः कृष्णं तदमस्तत्साम ॥ ४ ॥
अथ य एषोऽक्षरघिणि पुरुषो हृद्भ्यते सैवर्तत्साम
तदुर्क्यं तद्यजुस्तद्भ्य तस्यैतस्य तदेव रूपं यदमुष्य
रूपं यावमुष्य गेष्णौ तौ गेष्णौ यन्नाम तन्नाम ॥ ५ ॥

तदेतदेतस्यामृच्यधूटएसामतस्मादृच्यधूटसा
 गीयतेऽन्तरिक्षनेव सा वायुरमस्तत्साम ॥ २ ॥
 द्यौरेवगांदित्यः साम तदेतदेतस्यामृच्यधूटः
 साम तस्मादृच्यधूटएसाम गीयते द्यौरेव सा
 ऽऽदित्योऽमस्तत्साम ॥ ३ ॥ नक्षत्राण्येवैव च
 चन्द्रमाः साम तदेतदेतस्यामृच्यधूटएसाम तस्मा-
 दृच्यधूटएसाम गीयते नक्षत्राण्येव सा चन्द्रमा
 अमस्तत्साम ॥ ४ ॥ अथ यदेतदादित्यस्य शुक्रं
 भाः सैवर्गय यज्ञीलं परः कृष्णं तत्साम तदेतदे-
 तस्यामृच्यधूटएसाम तस्मादृच्यधूटएसाम गी-
 यते ॥ ५ ॥ अथ यदेवैतदादित्यस्य शुक्रं भाः सैव
 साऽथ यज्ञीलं परः कृष्णं तदमस्तत्सामाथ य ए-
 पोऽन्तरादित्ये हिरण्यस्यः पुरुषो दृश्यते हिरण्य-
 श्मश्रुर्हिरण्यकेश आप्रणखात्सर्व्व एव सुवर्णः ॥ ६ ॥
 तस्य यथा कप्यासं पुंडरीकमेवमक्षिणी तस्योदिति
 नाम स एष सर्व्वेभ्यः पाप्मस्यं उदित उदेति
 ह वै सर्व्वेभ्यः पाप्मस्यो य एवं वेद ॥ ७ ॥ तस्य-
 कंच साम च गेणी तस्मादुद्गीथस्तस्मात्त्वेषी

हन्त त्वा पृच्छानीनि पृच्छेति होवाच ॥३॥ का
 साम्नी गतिरिति स्वर इति होवाच स्वरस्य का
 गतिरिति प्राण इति होवाच प्राणस्य का गति-
 रित्यन्नमिति होवाचान्नस्य का गतिरित्याप इति
 होवाच ॥४॥ अशं का गतिरित्यसौ लोक इति
 होवाच अमुष्य लोकस्य कागतिरिति न स्वर्गं
 लोकमतिनयेदिति होवाच स्वर्गं वयं लोकएसा-
 माभिसंस्थापयामः स्वर्गसएस्तावएहि सामेति ५॥
 तएह शिल्कः शालावत्यथैकितायनं दाल्भ्यमुवा-
 चाप्रतिष्ठितं वैकिल ते दाल्भ्य साम यस्त्वेतर्हि
 ब्रूयान्मूर्धां ते विपतिष्यतीति मूर्धां ते विपतेदिति
 ॥ ६ ॥ हन्ताहमेतद्गवत्तो वेदानीति विद्वीति
 होवाचामुष्य लोकस्य का गतिरित्ययं लोक इति
 होवाच अस्य लोकस्य का गतिरिति न प्रतिष्ठां
 लोकमतिनयेदिति होवाच प्रतिष्ठा वयं लोकए
 सामाभिसएस्थापयामः प्रतिष्ठासए स्तावएहि
 सामेति ॥ ७ ॥ तए ह प्रवाहणो जैवलिकवाचा-
 न्नु ते शालावत्य साम यस्त्वेतर्हि ब्रूया

स एष ये चैतस्मादर्वाक्षो लोकास्तेषां चेष्टे मनु-
 प्यकामानाञ्चेति तद्य द्रुमे वीणायां गायन्त्ये तं ते
 गायन्ति तस्मात्ते धनसनयः ॥ ६ ॥ अथ य एत-
 देवं विद्वान् साम गायत्युभौ स गायति सोऽमुनैः
 स एष ये चामुष्मात्पराक्षो लोकास्तापसाप्नोति
 देवकामा एष ॥ ७ ॥ अथानेनैव ये चैतस्मादर्वा-
 क्षोलोकास्तापसाप्नोति मनुष्यकामा एष तस्मादु-
 हैर्वविदुर्ज्ञाता ब्रूयात् ॥ ८ ॥ कं ते काममागा-
 यानीत्येष ह्येव कामागानस्येष्टे य एवं विद्वान्
 साम गायति साम गायति ॥ ९ ॥

तृतीयस्य सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

चयो होद्ग्रीथे कुशला बभूवुः शिलवाः शा-
 लावत्यक्षैकितायनो दाल्भ्यः प्रवाहयो जैवलि-
 रिति ते होचुरुद्ग्रीथेवै कुशलाः स्त्रिया हन्तोद्ग्रीथे
 कथां वदाम इति ॥ १ ॥ तथेति ह समुपविविशुः
 स ह प्रवाहयो जैवलिरुवाच भगवन्तावयि वदतां
 ब्राह्मणयोर्वदतोर्वाच ए श्रोष्यामीति ॥ २ ॥ स ह
 शिलकः शालावत्यक्षैकितायनं दाल्भ्यमुवाच

मटचीहतेषु कुरुष्वारिक्वा सह जाययोप-
 स्तिर्ह चाक्रायण इभ्ययामे प्रद्राणक उवाच ॥ १ ॥
 स हेभ्यं कुल्माषान् खादन्तं विभिक्षे तएहोवाच ।
 नेतोऽन्ये विद्यन्ते यच्च ये म इम उपनिहिता
 इति ॥ २ ॥ एतेषां मे देहीति होवाच तानस्मै
 प्रददौ हन्तानुपानमित्युच्छिष्टं वै मे पीतएस्या-
 दिति होवाच ॥ ३ ॥ न स्विदेतीऽप्युच्छिष्टा इति
 न वा अजीविष्यमिमा न खादन्निति होवाच
 कामो म उदपानमिति ॥ ४ ॥ स ह खादित्वा-
 ऽतिशेषान् जायाया आजहार सायं एव सुभिक्षा
 बभूव तान् प्रतिगृह्य निदधौ ॥ ५ ॥ स ह प्रातः
 मञ्जिहान उवाच यद्वताऽन्नस्य लभेमहि लभेमहि
 धनमात्राए राजाऽसौ यत्त्यते नमा सर्वैरार्त्विज्यै-
 र्वृणीतेति ॥ ६ ॥ तं जायोवाच हन्त पत इम
 एव कुल्माषा इति तान् खादित्वाऽमुं यज्ञं वि-
 ततमेयाय ॥ ७ ॥ तत्रोद्गातृनास्तावि स्तोष्यमाणा
 नुपोपविवेश स ह प्रस्तोतारमुवाच ॥ ८ ॥ प्र-
 स्तोतर्या देवता प्रस्तावमन्यायत्ता ताश्चेदविहान्

न्मूर्धांते विपतिष्यतीति मूर्धां ते विपतेदिति
हन्ताहमेतद्गवत्तो वेदानीति विद्वी होवाच ॥ ८ ॥

तृतीयस्याष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

सस्य लोकस्य का गतिरित्याकाश इति हो-
वाच सर्वाणि व वा इमानि भूतान्याकाशादेव
समुत्पद्यन्त आकाशं प्रत्यस्तं यन्त्याकाशा ह्येवैभ्यो
ज्यायानाकाश परायणम् ॥ १ ॥ सः एष परो-
वरीयानुद्गीयः स एषोऽनन्तः परोवरीयो हास्य
भवति परोवरीयसो ह लोकान जयति य एत-
देवं विद्वान् परोवरीयाऽसमुद्गीयमुपास्ते ॥ २ ॥
तऽहैतमतिधन्वा शौनक उदरशाण्डित्यायोक्-
त्वोवाच यावत्त एनं प्रजायामुद्गीयं वेदिष्यन्ते
परोवरीयो हैभ्यस्तावदस्मिंल्लोके जीवनं भवि-
ष्यति ॥ ३ ॥ तथामुष्णिंल्लोके लोक इति स य-
एतमेवं विद्वानुपास्ते परोवरीय एव हास्यास्मिं-
ल्लोके जीवनं भवति तथामुष्णिंल्लोके लोक इति
लोके लोक इति ॥ ४ ॥

तृतीयस्य नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

मा भगवोनवाचत्कतमा सा देवतेति ॥४॥ प्राण
 इति होवाच सव्वाणि ह वा इमानि भूतानि
 प्राणमेवाभिसंविशन्ति प्राणमभ्युज्जिहते सैषा
 देवता प्रस्तावमन्वायत्ता ताञ्चेदविद्वान्प्राप्तोऽप्यो
 मूर्धां ते व्यपतिष्यत्तथोक्तस्य मयेति ॥५॥ अथ हैनमु
 द्गातोपससादोद्गातर्या देवतोद्गीशमन्वायत्ता
 ताञ्चेदविद्वानुद्गास्यसि मूर्धां ते विपतिष्यतीति
 मा भगवानवोचत्कतमा सा देवतेति ॥ ६ ॥
 आदित्य इति होवाच सव्वाणि ह वा इमानि भू-
 तान्यादित्यमुच्चैः सन्तं गायन्ति सैषा देवतोद्गी-
 यमन्वायत्ता ताञ्चेदविद्वानुद्गास्योमूर्धां ते व्यपति
 ष्यत्तथोक्तस्य मयेति ॥ ७ ॥ अथ हैनं प्रतिहर्त्तोप-
 ससाद प्रतिहर्त्तर्या देवता प्रतिहारमन्वायत्ता
 ताञ्चेदविद्वान् प्रतिहरिष्यसि मूर्धां ते विपतिष्य
 तीतिमा भगवानवोचत्कतमा सा देवतेति ॥८॥
 अन्नमिति होवाच सव्वाणि ह वा इमानि भूता-
 न्यन्नमेव प्रतिहरमाणानि जीवन्ति सैषा देवता
 प्रतिहारमन्वायत्ता ताञ्चेदविद्वान् प्रत्यहरिष्यो

प्रस्तोष्यसि मूर्धा ते विपतिष्यतीति ॥ ८ ॥ एव-
मेवोद्गातारमुवाचोद्गातर्यां देवतोद्गीथमन्वायत्ता
ताश्चेदविद्वानुद्गास्यसि मूर्धा ते विपतिष्यतीति
॥ १० ॥ एवमेव प्रतिहत्तारमुवाच प्रतिहर्तार्यां
देवता प्रतिहारमन्वायत्ता ताश्चेद विद्वान् प्रति-
हरिष्यसि मूर्धा ते विपतिष्यतीति ते ह समार-
तासूष्णीमासाञ्चक्रिरे ॥ ११ ॥ तृतीयस्य दशमः
खण्डः ॥ १० ॥

अथ हेनं यजमान उवाच भगवन्तं वा अहं
विविदिषाणोत्युपस्मिरस्मि चाक्रायण इति हो-
वाच ॥ १ ॥ स होवाच भगवन्तं वा अहमेभिः
सर्वैरार्त्विज्यैः पर्य्यगिषं भगवतो वा अहमविद्या-
न्यानवपि ॥ २ ॥ भगवाएस्त्वेष मे सर्वैरार्त्विज्यै-
रिति तद्येत्यथ तद्धेत एव समतिमृष्टाः स्तुत्रतां
यावत्त्वेभ्यो धनं दद्यास्तावन्मम दद्या इति त-
द्यति ॥ यजमान उवाच ॥ ३ ॥ अथ हेनं प्रप्नो-
तोपमसाद् प्रस्तोतर्यां देवता प्रस्तावम
ताश्चेदविद्वान्प्रस्तोष्यसि मूर्धा ते विप

यावाग्विराट् ॥२॥ अनिरुक्तस्त्रयोदशस्तोमः सञ्च-
रो हुंकारः ॥ ३ ॥ दुग्धेऽस्मै वाग्दोहं योवाचो
दोहोऽन्नवानन्नादो भवति य एतामेव एसाम्नामु-
पनिषदं वेदोपनिषदं वेद इति ॥ ४ ॥ तृतीयस्य
त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

इति छान्दोग्योपनिषद्ब्राह्मणे प्रथमः प्रपाठकः
समाप्तः ॥ १ ॥

ॐ समस्तस्य खलु साम उपासन एसाधु य-
खलु साधु तत्सामेत्याचक्षते यदसाधु तदसामे
ति ॥ १ ॥ तदुताप्यहुः साम्नैनमुपागादिति सा-
धुनैनमुपागादित्येव तदाहुरसाम्नैनमुपागादित्य
साधुनैनमुपागादित्येव तदाहुः ॥ २ ॥ अथोता-
प्याहुः साम नो वतेति यत्साधु भवति साधु
वतेत्येव तदाहुरसामनो वतेति यदसाधु भवत्य-
साधु वतेत्येव तदाहुः ॥ ३ ॥ स य एतदेवं वि-
द्वान् साधु सामेत्युपास्तेऽभ्याशो ह यदेन एसाधवो
धर्मा था च गच्छेयुरूप च नमेयुः ॥ ४ ॥

इति चतुर्थस्य प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

मूर्धा ते व्यपतिष्यत्तथोक्तस्य मयेति तथोक्तस्य
येति ॥६॥ तृतीयस्य एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अथातः शौव उद्गीथस्तद्वक्त्रो दाल्भ्यो
ग्लावो वा मैत्रेयः स्वाध्यायमुद्व्राज ॥१॥ तस्मै
श्रवा श्रुतः प्रादुर्बभूव तमन्ये श्रवान् उपसमेत्यो-
चुरन्नं नो भगवानागायत्वशनायाम वा इति
॥ २ ॥ तान् होवाचेहैवमाप्रातरुपसमीयातेति
तद्वक्त्रो दाल्भ्यो ग्लावो वा मैत्रेयः प्रतिपाल-
याञ्चकार ॥ ३ ॥ ते ह यथैवेदं बहिष्यवमार्गं
स्तोष्यमाणाः सरस्वताः सर्पन्तीत्येव माससृपुस्ते
समुपविश्य हिस्त्रक्रुः ॥ ४ ॥ ओ३मदा३मीं३पिवा
३मीं३देवो वरुणः प्रजापतिः सविता२ऽन्नमिहार
२हरदन्नपते२ऽन्नमिहा हराऽऽहरो ३ मिति ॥५॥
द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

अयं वाव लोकोहा उकारो वायुर्हा इकार
द्रमा अधकार आत्महकारोऽग्निरीकारः
आदित्य उकारो निहव एकारो ऋ
० इकारः प्रजापतिर्हिह्वारः

वाग्विराट् ॥२॥ अनिरुक्तस्त्रयोदशस्तोभः सञ्च-
 तो हुंकारः ॥ ३ ॥ दुग्धेऽस्मै वाग्दोहं योवाचो
 शेहोऽन्नवानन्नादो भवति य एतामेव एसास्त्रामु-
 पनिपदं वेदोपनिपदं वेद इति ॥ ४ ॥ तृतीयस्य
 त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

इति छान्दोग्योपनिषद्वाङ्मणे प्रथमः प्रपाठकः
 समाप्तः ॥ १ ॥

ॐ समस्तस्य खलु माम् उपासनं साधु य-
 रखलु साधु तत्सामेत्याद्यन्ते यदसाधु तदसामे-
 ति ॥ १ ॥ तदुताप्यहुः सामैनमुपागादिति सा-
 धुनैनमुपागादित्येव तदाहुरसामैनमुपागादित्य-
 साधुनैनमुपागादित्येव तदाहुः ॥ २ ॥ अघोता-
 प्याहुः साम नो षतेति यत्साधु भवति साधु
 षतंत्येव तदाहुरसामनो षतेति यदसाधु भवत्य-
 साधु षतंत्येव तदाहुः ॥ ३ ॥ स य एतदेवं वि

लोकेषु पञ्चविधए सामोपासीत पृथिवी
 हिङ्कारोऽग्निः प्रस्तावोऽन्तरिक्षमुद्गीथ आदि-
 त्यः प्रतिहारो द्यौर्निधनमित्यूह्येषु ॥ १ ॥ अथा
 वृष्टेः पृथिवी हिङ्कार आदित्यः प्रस्तावोऽन्तरिक्ष-
 मुद्गीथाऽग्निः प्रतिहार पृथिवी निधनम् ॥ २ ॥
 कल्पन्ते हाम्मै लोका ऊर्ध्वाश्चावृत्ता ह य एतदेवं
 विद्वांस्तान् लोकेषु पञ्चनिधए सामोपास्ते ॥ ३ ॥

चतुर्थस्य द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

वृष्टौ पञ्चविधएसामोपासीत पुरो वातो हि-
 ङ्कारो मेघोजायते स प्रस्तावो वर्षति स उद्गीथो
 विद्योतते स्तनयति स प्रतिहारः ॥ १ ॥ उद्गृह्णाति
 तन्निधनं वर्षति हाम्मै वर्षयुति ह य एतदेवं
 विद्वां वृष्टौ पञ्चविधएसामोपास्ते ॥ २ ॥

इति चतुर्थस्य तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सर्वास्तस्य पञ्चविधएसामोपासीत मेघो यत्
 सम्प्लवते सहिङ्कारो यद्वर्षति स प्रस्तावो याः प्राच्यः
 स्यन्तन्ते स उद्गीथो या प्रतीच्यः स

समुद्रो निधनम् ॥ १ ॥ न हाप्सु प्रैत्यप्सुमान् भ-
वति य एतदेवं विद्वान् सर्वांस्त्रिषु पञ्चविधे
सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

ऋतुषु पञ्चविधे सामोपासीत वसन्तो हि-
ह्वारो ग्रीष्मः प्रस्तावो वर्षा उद्गीथः शरत्प्रति-
हारो हेमन्तो निधनम् ॥ १ ॥ कल्पन्ते हास्मा ऋत-
वऋतुमान्भवति य एतदेवं विद्वान्ऋतुषु पञ्चवि-
धे सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति पंचमः खण्डः ॥ ५ ॥

पशुषु पञ्चविधे सामोपासीताजा हिह्वारो-
ऽवयः प्रस्तावो गाव उद्गीथोऽगवाः प्रतिहारः
पुरुषो निधनम् ॥ १ ॥ भवन्ति हास्य पशवः प-
शुमान् भवति य एतदेवं विद्वान् पशुषु पञ्चवि-
धे सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

प्राणेषु पञ्चविधे परोवरीयः सामोपासीत
प्राणो हिह्वारो वाक्प्रस्तावश्चक्षुर्द्गीथः श्रोत्रं प्र-
तिहारो मनो निधनं परोवरीया ए मि वैतानि
॥ १ ॥ परोवरीयो हास्य भवति परोवरीयमो ह
लोकाश्चयति य एतदेवं विद्वान् प्राणेषु पञ्चविधं

लोकेषु पञ्चविध ए सामोपासीत पृथिवी
 हिङ्कारोऽग्निः प्रस्तावोऽन्तरिक्षमुद्गीय आदि-
 त्यः प्रतिहारो द्यौर्निधनमित्यूह्ये पु ॥ १ ॥ अथा
 वृक्षेषु द्यौर्हिङ्कार आदित्यः प्रस्तावोऽन्तरिक्ष-
 मुद्गीयाऽग्निः प्रतिहार पृथिवी निधनम् ॥ २ ॥
 कल्पन्ते हास्मै लोका जध्वांश्चावृत्ताङ्ग य एतदेवं
 विद्वांस्तान्केषु पञ्चनिध ए सामोपास्ते ॥ ३ ॥

चतुर्थस्य द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

वृष्टौ पञ्चविध ए सामोपासीत पुरो वातो वि-
 ह्वारो मेघोजायते स प्रस्तावो वर्षति स उद्गीर्यं
 विद्योतते स्तनयति स प्रतिहारः ॥ १ ॥ उद्गृह्णाति
 तन्निधनं वर्षति हास्मै वर्षयुति ह य एतदेवं
 विद्वान् वृष्टौ पञ्चविध ए सामोपास्ते ॥ २ ॥

इति चतुर्थस्य द्वितीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सर्वास्त्रेषु पञ्चविध ए सामोपासीत मेघो यत्
 सम्प्लवते सहिह्वारो यद्वर्षति स प्रस्तावो याः प्राच्यः
 स्यन्दन्ते स उद्गीथो या प्रतीच्यः स प्रतिहारः

स्तावभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ३ ॥ अथ यत्सङ्ग
 ववेलायाए स आदिस्तदस्य वयाएस्यन्वायत्तानि
 तम्मात्तान्यन्तरिचेऽनारम्बणान्यादायात्मानं प-
 रिपतन्त्यादिभाजीनि ह्येतस्य साम्नः ॥ ४ ॥ अथ
 यत्सम्प्रति मध्यन्दिने स उद्गीघस्तदस्य देया
 यन्वायत्तास्तसमाप्ते सत्तमाः प्रजापत्यानामुद्गी-
 घभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ५ ॥ अथ यदूर्ध्वं
 मध्यन्दिनात्प्रागपराक्षात्मप्रतिहारस्तदस्य गर्भा
 यन्वायत्तास्तसमाप्ते प्रतिहता नावपद्यन्ते प्रति-
 हारभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ६ ॥ अथ यदूर्ध्वं स
 पराक्षात्प्रागस्तनयात्म उपद्रवस्तदस्याग्ना यन्वा-
 यत्तास्तसमाप्ते पुरुषं दृष्ट्वा कक्षं उवभमितुपद्र-
 वस्तुपद्रवभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ७ ॥ अथ
 यत्प्रथमात्ममिते तन्निधनं तदस्य पितरोऽन्वाय-
 तास्तसमाप्तास्तदधति निधनभाजिनो ह्येतस्य
 साम्न एव सस्तसुमादित्यः सहस्रिधरः सानो-
 पायः ॥ ८ ॥ इति मदनः स्मृतः । ८ ।

अथ सन्वायत्तास्तसमाप्ते सत्तमाः प्रजापत्यानामुद्गी-

परोवरीयः सामोपास्त इति तु पञ्चविधस्य ॥

इति चतुर्थस्य सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथ सप्तविधस्य वाचि सप्तविधस्य सामोपा-
सीत यत्किञ्च वाचोहुं ३ इति स हिङ्कारो य-
त्येति स प्रस्तावो यदेति स आदिः ॥ १ ॥ यदुदिति
स उद्गीयो यत्प्रतीति स प्रतिहारो यदुपेति स
उपद्रवो यन्नीति तन्निधनं ॥ २ ॥ दुग्धेऽस्मै वा-
ग्दोहं यो वाचो दोहोऽन्नवानन्नादो भवति य-
एतदेवं विद्वान्वाचि सप्तविधस्य सामोपास्ते ॥ ३ ॥

इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अथ खल्वमुमादित्यस्य सप्तविधस्य सामोपासीत
सर्वदा समस्तेन साम मां प्रति मां प्रतीति सर्वेषां
समस्तेन साम ॥ १ ॥ तस्मिन्निमानि सर्वाणि
भूतान्यन्वायत्तानीति विद्यात्तस्य यत्पुरोदयात्स
हिङ्कारस्तदस्य पशवोऽन्वायत्तास्तस्मात्ते हि द्वुर्व-
न्ति हिंकारभाजिनो ह्येतस्य सामः ॥ २ ॥ अथ
यत्प्रथमोदिते स प्रस्तावस्तदस्य मनुष्या अन्याय-
त्तास्तस्मात्ते प्रस्तुतिकामाः पशवसाकामाः

स्तावभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ३ ॥ अथ यत्सङ्ग
 ववेलायाए स आदिस्तदस्य वयाएस्यन्वायत्तानि
 तस्मात्तान्यन्तरिक्षेऽनारम्बणान्यादायात्मानं प-
 रिपतग्यादिभाजीनि ह्येतस्य साम्नः ॥ ४ ॥ अथ
 यत्सम्प्रति मध्यन्दिने स उद्गीयस्तदस्य देवा
 अन्वायत्तास्तस्मात्ते सत्तमाः प्रजापत्यानामुद्गी-
 यभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ५ ॥ अथ यदूर्ध्वं
 मध्यन्दिनाध्यागपराह्णात्सप्रतिहारस्तदस्य गर्भा
 अन्वायत्तास्तस्मात्ते प्रतिहृता नावपद्यन्ते प्रति-
 हारभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ६ ॥ अथ यदूर्ध्वम
 पराह्णाध्यागस्तमयात्स उपद्रवस्तदस्याण्या अन्वा-
 यत्तास्तस्मात्ते पुरुषं दृष्ट्वा कचए श्वभ्रमित्युपद्र-

सामोपासीत हिङ्गार इति त्र्यक्षरं प्रस्ताव इति
 त्र्यक्षरं तत्समम् ॥ १ ॥ आदिरिति द्वाक्षरं प्र-
 तिहार इति चतुरक्षरं तत इहैकं तत्समम् ॥ २ ॥
 उद्गीथ इति त्र्यक्षरमुपद्रव इति, चतुरक्षरं वि-
 भिन्निभिः समं भवत्यक्षरमतिशिष्यते त्र्यक्षरं
 तत्समम् ॥ ३ ॥ निधनमिति त्र्यक्षरं तत्सममेव
 भवति तानि ह वा एतानि द्वाविंशतिरक्षराणि
 ॥ ४ ॥ एकविंशत्यादित्यमाप्नोत्येकविंशो वा
 इतोऽतावादित्यो द्वाविंशतेन परमादित्याज्जयति
 तन्नाकं तद्विशोकम् ॥ ५ ॥ आप्नोतीहादित्यस्य जयं
 परोहास्यादित्यजयाज्जयो भवति य एतदेवं वि-
 हानात्मसन्मितमतिमृत्यु सप्तविध ए सामोपासी
 सामोपासी ॥ ६ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

मनो हिङ्गारो वाक्प्रस्तावश्चक्षुर्नृद्गीथः श्रोत्रं
 प्रतिहारः प्राणो निधनमेतद्गायत्रं प्राणेषु प्रो-
 तम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्गायत्रं प्राणेषु प्रोतं
 प्राणो जयति सर्वम् इति ज्योग् जीयति

अभिमन्यति स हिङ्गारो धूमो जायते स
 प्रस्तावा ज्वलति स उद्गीथोऽङ्गारा भवन्ति स
 प्रतिहार उपशाम्यति तन्निधनं सऽशाम्यति
 तन्निधनमेतद्रघन्तरमग्नौ प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एव-
 मेतद्रघन्तरमग्नौ प्रोतं वेद ब्रह्मवर्चस्यन्नादी भ-
 वति सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति महान् प्रजया
 पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या न प्रत्यङ्ङग्निमा-
 चामेन्न निष्ठीवेत्तद्वतम् ॥ २ ॥

इति चतुर्थस्य द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

उपमन्यते स हिङ्गारो ज्ञपयते स प्रस्तावः
 स्त्रिया सह शेते स उद्गीथः प्रतिस्त्री सह शेते स
 प्रतिहारः कालं गच्छति तन्निधनं पारं गच्छति
 तन्निधनमेतद्वामदेव्यं मिथुने प्रोतम् ॥ १ ॥ स य
 एवमेतद्वामदेव्यं मिथुर्न प्रोतं वेद मिथुनी भवति
 मिथुनान्मिथुनात्प्रजायते सर्वमायुरेति ज्योग्
 जीवति महान्प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या
 न काश्चन परिहरेत्तद्वतम् ॥ २ ॥

इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

सामोपासीत हिङ्गार इति त्र्यक्षरं प्रस्ताव इति
 त्र्यक्षरं तत्समम् ॥ १ ॥ आदिरिति द्वाक्षरं प्र-
 तिहार इति चतुरक्षरं तत इदृशं तत्समम् ॥ २ ॥
 उद्गीथ इति चाक्षरमुपद्रव इति चतुरक्षरं त्रि-
 भिस्त्रिभिः समं भवत्यक्षरमतिशिष्यते चाक्षरं
 तत्समम् ॥ ३ ॥ निधनमिति चाक्षरं तत्सममेव
 भवति तानि ह वा एतानि द्वाविंशतिरक्षराणि
 ॥ ४ ॥ एकविंशत्यादित्यमाप्नोत्येकविंशो वा
 इतोऽसावादित्यो द्वाविंशेन परमादित्याज्जयति
 तद्वाक्यं तद्विशोकम् ॥ ५ ॥ आप्नोतीहादित्यस्य जयं
 परोहास्यादित्यजयाज्जयो भवति य एतदेवं वि-
 द्धानात्मसन्मितमतिमृत्यु सप्तविधः सामोपास्ते
 सामोपास्ते ॥ ६ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

मनो हिङ्गारो वाक्प्रस्तावश्चक्षुर्गुद्गीथः श्रोत्रं
 प्रतिहारः प्राणो निधनमेतद्गायत्रं प्राणेषु प्रो-
 तम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्गायत्रं प्राणेषु प्रोतं
 वेद प्राणी भवति सर्वमायुरेति ज्योत् जीवति
 महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कर्त्तव्यं महा-
 मनाः स्यात्तद्वत् ॥ २ ॥ इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अभिमन्यति स हिङ्गारो धूमो जायते स
 प्रस्तावा ज्वलति स उद्गीथोऽङ्गारा भवन्ति स
 प्रतिहार उपशाम्यति तन्निधनं सऽपशाम्यति
 तन्निधनमेतद्रघन्तरमग्नौ प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एव-
 मेतद्रघन्तरमग्नौ प्रोतं वेद ब्रह्मवर्चस्यं ब्राह्मो भ-
 वति सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति महान् प्रजया
 पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या न प्रत्यङ्ङग्निमा-
 चामेन्न निष्टीवेत्तद्वतम् ॥ २ ॥

इति चतुर्थस्य द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

उपमन्यते स हिङ्गारो ज्ञपयते स प्रस्तावः
 स्त्रिया सह शेते स उद्गीथः प्रतिस्त्री सह शेते स
 प्रतिहारः कालं गच्छति तन्निधनं पारं गच्छति
 तन्निधनमेतद्वामदेव्यं मिथुने प्रोतम् ॥ १ ॥ स य
 एवमेतद्वामदेव्यं मिथुने प्रोतं वेद मिथुनी भवति
 मिथुनान्मिथुनात्प्रजायते सर्वमायुरेति ज्योग्
 जीवति महान्प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या
 न काश्चन परिहरेत्तद्वतम् ॥ २ ॥

इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

उद्यन्द्धार उदितः प्रस्तावि मध्यन्दिन
 उद्गीथोऽपराहः प्रतिहारोऽस्तं यन्निधनमेतद्दृ-
 दादित्ये प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्दृदादित्ये
 प्रोतं वेद तेजस्वान्नादो भवति सर्वमायुरेति ज्योग्
 जीवति महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या
 तपन्तं न निन्देत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥

इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अभ्याणि सम्युवन्ते स हिह्वारो मेघो जायते
 स प्रस्तावि वर्पति स उद्गीथो विद्योतते स्तन-
 यति प्रतिहार उद्गृह्णाति तन्निधनमेतद्वै रूपं प-
 र्जन्ये प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्वै रूपं पर्जन्ये
 प्रोतं वेद विरूपाएश्च मुरुपाएश्च पशूनयस्त्ये
 सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति महान् प्रजया पशु-
 भिर्भवति महान् कीर्त्या वर्पन्तं न निन्देत्तद्व-
 तम् ॥ २ ॥

इति पंचदशः खण्डः ॥ १५ ॥

वसन्तो हिह्वारोऽपराहः प्रस्तार्थावपां उद्गीथः
 गरप्रतिहारो हिमन्तो निधनमेतद्देवाजगत्पु

प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्वैराजमृतपु प्रोतं
 वेद विराजति प्रजया पशुभिर्वृक्षवर्चसेन सर्वमा-
 युरेति ज्योग् जीवति महान्प्रजया पशुभिर्भवति
 महान् कीर्त्यते निन्देतद्वतम् ॥ २ ॥

इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

पृथिवी हिदारीऽन्तरिक्षं प्रस्तावी द्यौरुद्गी-
 यो दिशः प्रतिहारः समुद्रो निधनमेताः शक्र्यो
 नाकिपु प्रोताः ॥ १ ॥ स य एवमेताः शक्र्यो
 नाकिपु प्रोता वेद स्तार्योभवति सर्वमायुरेति
 ज्योग् जीवति महान्प्रजया पशुभिर्भवति महान्
 कीर्त्या नाकात्र निन्देतद्वतम् ॥ २ ॥

इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

अजा हिदारीऽग्नेयः प्रस्तावी माय उर्द्धाघोऽग्वाः
 प्रतिहारः पुरयो निधनमेता रक्षत्यः पशुपु प्रोता
 ॥ १ ॥ स य एवमेता रक्षत्यः पशुपु प्रोता वेद प-
 शुमान् भवति सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति महान्-
 प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या पशुनि-
 न्देतद्वतम् ॥ २ ॥ इति अष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

लोम हिङ्गारस्त्वक् प्रस्तावो मांसमुद्गी-
थोऽस्थि प्रतिहारो मज्जा निधनमेतद्यज्ञायज्ञी-
यमङ्गेषु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्यज्ञायज्ञीय-
मङ्गेषु प्रोतं वेदाङ्गीभवति नाङ्गेन विहृर्हति सर्वं
वायुरेति ज्योग् जीवति महान् प्रजया पशुभिर्भ-
वति महान् कीर्त्या संवत्सरं मज्जो नाश्रीयात्त-
द्वतं मज्जोनाश्रीयादिति वा ॥ २ ॥

इत्येकीनविंशः खण्डः ॥ १९ ॥

अग्निर्हिङ्गारो वायुः प्रस्ताव आदित्य उद्गीथो
नक्षत्राणि प्रतिहारश्चन्द्रमा निधनमेतद्राजनं दे-
वतासु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्राजनं देवतासु
प्रोतं वेदैतासामेव देवतनाम् सलोकताम् सा-
र्धिताम् सायुज्यं गच्छति सर्वमायुरेति ज्योग् जी-
वति महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या
ब्राह्मणान्न निन्देत्तद्वतम् ॥ २ ॥ इति चतुर्थस्य
विंशः खण्डः ॥ २० ॥

चयी विद्या हिङ्गारस्त्रय इमे लोकाः स प्र-
स्तावोऽग्निर्वायुरादित्यः स उद्गीथो नक्षत्राणि य-

याएसि मरीचयः स प्रतिहारः सर्पागन्धर्वाः पि-
तरस्तन्निधनमेतत्साम सर्वस्मिन् प्रोतम् ॥ १ ॥ स
य एवमेतत्साम सर्वस्मिन् प्रोतं वेद सर्वे ह भ-
वति ॥ २ ॥ तदेप श्रोको याति प्रस्रधा वीणि
तेभ्यो न ज्यायः परमन्यदस्ति ॥ ३ ॥ यस्तद्वेद स
वेद सर्वे सर्वा दिशो वलिमस्मै हरन्ति सर्वम-
स्मीत्युपासीत तद्वतं तद्वतम् ॥ ४ ॥ इत्येकविंशः
खण्डः ॥ २१ ॥

विनर्दिसास्त्री षष्ठे पञ्चम्यमित्यग्नेरुद्गीयोऽनि-
रुक्तः प्रजापतेर्निरुक्तः सोमस्य नृदु श्रृणुं वायोः
श्रृणुं बलवदिन्द्रस्य क्रौञ्चं बृहस्पतेरपध्वान्तं व-
रुणस्य तान्मर्वाग्निवोपसंवेत वारुणन्त्वं व वर्जयेत्
॥ १ ॥ अमृतत्वं देवेभ्य आगायानीत्यागायितृस्वधां
पितृभ्य आंगां मनुष्येभ्य मृगोदकं पशुभ्यः स्वर्गं
लोकां यजमानायान्ननात्मन आगायानीत्येतानि
मनसा ध्यायन्नप्रमत्तः नृणीत ॥ २ ॥ सर्वे स्वरा
इन्द्रस्यात्मानः सर्वे रुप्माणः प्रजापतेरात्मानः
सर्वे स्पर्शा मृत्योरात्मानान् यदि स्वरेषूपानभ-

तेन्द्रः शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिवक्ष्यतीत्येवं
ब्रूयात् ॥३॥ अथ यद्येनमूपमसूपालभेत प्रज्ञा-

तिः शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिपेक्ष्यतीत्येवं
ब्रूयादथ यद्येनः स्पर्शेऽपूपालभेत मृत्युः शरणं प्र-

पन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिधक्ष्यतीत्येवं ब्रूयात् ॥४॥

सर्वे स्वरा घोषवन्तो बलवन्तो वक्तव्या इन्द्रे व
ददानीति सर्व जग्राणो अग्रस्ता निरस्ता विवृता

वक्तव्याः प्रजापतेरात्मानं परिददानीति सर्वे
स्पर्शा लेशेनानभिनिहिता वक्तव्या मृत्योरात्मानं

परिहराणीति ॥५॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥२॥

चयो धर्मस्कन्धा यज्ञोऽध्ययनं दानमिति प्र-
थमस्तप एव द्वितीयो ब्रह्मचार्याचार्यकुलवासौ

तृतीयोऽत्यन्तमात्मानमाचार्यकुले ऽवसादयन्सर्व
एते पुण्यलोका भवन्ति ब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेति

॥१॥ प्रजापतिर्लोकानभ्यतपत् तेभ्योऽभितप्तेभ्य-

स्त्वयी विद्या सम्प्राप्तवत्ताम्
तप्ताया एतान्यचराणि सम्प्राप्तव-

यभि-

स्व-

सम्प्राप्तवत्तद्यथा शंकुना सर्वाणि पर्णानि सन्तृ-
णान्येवमोङ्कारेण सर्वा वाक् सन्तृणा ॐकार ए-
वेदए सर्वमोङ्कार एवेदए सर्वम् ॥ ३ ॥ इति
त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदसूनां प्रातःसवनए
रुद्राणां माध्यन्दिनए सवनमादित्यानाञ्च विश्वे-
पाञ्च देवानां तृतीयसवनम् ॥१॥ क्व तर्हि यज-
मानस्य लोक इति स यस्तं न विद्यात्कथं कुर्या-
दथ विद्वान् कुर्यात् ॥२॥ पुरा प्रातरनुवाकस्यो-
पाकरणाज्जघनेन गार्हपत्यस्योदङ्मुख उपविश्य
स वासवए मामाभिगायति ॥३॥ लो ३ कहा-
रमपावाणू २३३ पश्येम त्वा वयए रा ३३३३-
ऽ३ हुं ३ पा २३३ वा ३ यो ३ पा १२४५
इति ॥४॥ अथ जुहोति नमोऽग्नये पृथिवीक्षिते
लोकक्षिते लोकं मे यजमानाय बिन्दैष वै यज-
मानस्य लोक एतास्मि ॥५॥ अथ यजमानः पर-
स्तादायुपः स्वाहाऽवजहि परिधमित्युहोतिष्ठति
तस्मै वसवः प्रातःसवनए संप्रयच्छन्ति ॥६॥ पुरा

तेन्द्रः शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिवक्ष्यतीत्येवं
 ब्रूयात् ॥३॥ अथ यद्येनमसूषमसूपालभेत प्रजाप-
 तिर शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिपेक्ष्यतीत्येवं
 ब्रूयादथ यद्येनस्यर्थेसूपालभेत मृत्युः शरणं प्र-
 पन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिवक्ष्यतीत्येवं ब्रूयात् ॥ ४ ॥
 सर्वे स्वरा घोषवन्तो बलवन्तो वक्तव्या वृन्दे बलं
 ददानीति सर्वं जप्ताणो अयस्ता निरस्ता विवृता
 वक्तव्याः प्रजापतेरात्मानं परिददानीति सर्वं
 स्पर्शा लेजेनानभिनिहिता वक्तव्या मृत्योरात्मानं
 परिहराणीति ॥५॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥२॥

चयो धर्मस्कन्धा यज्ञोऽध्ययनं दानमिति प्र-
 थमस्तथ एव द्वितीयो ब्रह्मचार्याचार्यकुलवासी
 तृतीयोऽत्यन्तमात्मानमाचार्यकुले ऽवसादयन्सर्वं
 एते पुण्यलोका भवन्ति ब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेति
 ॥१॥ प्रजापतिर्लोकानभ्यतपत् तेभ्योऽभितप्तेभ्य-
 ः त्रयीं विद्या सम्प्राप्तवत्तामभ्यतपत्तस्या अभि-
 ताया एतान्यक्षराणि सम्प्राप्तवन्त भूर्भुवः --
 इति ॥२॥ तान्यभ्यतपत्तेभ्योऽभितप्तेभ्य-

सम्प्राप्तवत्तद्यथा शंकुना सर्वाणि पर्णानि सन्तृ-
णान्येवमोङ्कारेण सर्वा वाक् सन्तृणा ॐकार ए-
वेद ए सर्वमोङ्कार एवेद ए सर्वम् ॥ ३ ॥ इति
त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदसूनां प्रातःमवन ए
रुद्राणां माध्यन्दिन ए सवनमादित्यानाञ्च विष्टे-
पाञ्च देवानां तृतीयसवनम् ॥१॥ क्व तर्हि यज-
मानस्य लोक इति स यस्तं न विद्यात्क्वथं कुर्या-
दथ विद्वान् कुर्यात् ॥२॥ पुरा प्रातरनुवाकस्यो-
पाकरणाज्जघनेन गार्हपत्यस्योदङ्मुख उपविश्य
स वासव ए सामाभिगायति ॥३॥ लो ३ कडा-
रमपावागूर् २३३ पश्येम त्वा वय ए रा ३३३३-
५३ हुं ३ आ २३३ जा ३ यो ३ आ १२४५
इति ॥४॥ अथ जुहोति नमोऽग्नये पृथिवीक्षिते
लोकक्षिते लोकं मे यजमानाय विन्देय वै यज-
मानस्य लोक एतास्मि ॥५॥ अथ यजमानः पर-
स्तादायुपः स्वाहाऽयजहि परिधमित्युहोतिष्ठति
तस्मै वसवः प्रातःमवन ए संप्रयच्छन्ति ॥६॥ पुरा

तेन्द्रः शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिवक्ष्यतीति
 ब्रूयात् ॥३॥ अथ यद्येनमूपमसूपालभेत प्रजा-
 तिए शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिपेक्ष्यतीति
 ब्रूयादथ यद्येनः स्पर्शेऽपूपालभेत मृत्युः शरणं प्र-
 पन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिपेक्ष्यतीत्येनं ब्रूयात् ॥४॥
 सर्वे स्वरा घोषवन्तो वक्त्रवन्तो वक्त्रव्या इन्द्रे बलं
 ददानीति सर्वं जप्ताणो अयस्ता निरस्ता विवृता
 वक्त्रव्याः प्रजापतेरात्मानं परिददानीति सर्वं
 स्पर्शां लेशेनानभिनिहिता वक्त्रव्या मृत्योरात्मानं
 परिहराणीति ॥५॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥२२॥
 त्रयो धर्मस्कन्धा यज्ञोऽध्ययनं दानमिति प्र-
 थमस्तप एव द्वितीयो ब्रह्मचार्याचार्यकुलवासी
 तृतीयोऽत्यन्तमात्मानमाचार्यकुले ऽवसादयन्सर्वं
 एते पुण्यलोका भवन्ति ब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेति
 ॥१॥ प्रजापतिर्लोकानभ्यतपत् तेभ्यो
 स्वयी विद्या सम्प्राप्तवत्तामभ्यत
 तप्ताया एतान्यक्षराणि सम्प्राप्तव
 रिति ॥२॥ तान्यभ्यतपत्तेभ्योऽभि

विश्वेभ्यश्च देवेभ्यो दिविक्षिहो लोकक्षिहो लोकं
मे यजमानाय विन्दत ॥ १४ ॥ एष वै यजमानस्य
लोक एतास्म्यन्न यजमानः परस्तादायुषः स्वाहा
ऽपहतपरिघमित्युक्तोत्तिष्ठति ॥ १५ ॥ तस्मा आ-
दित्याश्च विश्वे च देवास्तृतीयं सवनम् सम्प्रय-
च्छन्त्येव ह वै यज्ञस्य मात्रां वेद य एवं वेद य
एवं वेद ॥ १६ ॥ चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४ ॥

इति द्वितीयप्रपाठकः ॥ २ ॥

तृतीयप्रपाठकप्रारम्भः ।

॥ ॐ ॥ असौ वा आदित्यो देवमधु तस्य द्यौ-
रेव तिरस्थीनवङ्गोऽन्तरिक्षमपूपो मरीचयः पु-
त्राः ॥ १ ॥ तस्य ये प्राक्षो रश्मयस्ता एवास्य प्रा-
च्यो मधुनाडा ऋच एव मधुक्तात ऋग्वेद एव
पुष्पं ता अमृता आपस्ता वा एता ऋचः ॥ २ ॥
एतन्ऋग्वेदमभ्यतपस्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज इ-
न्द्रियं वीर्यमन्नाद्यम् रसोऽजायत ॥ ३ ॥ तद्वाक्च-
रत्तदादित्यमभितोऽग्रयत्तदायतददेतदादित्यस्य

माध्यन्दिनस्य सवनस्योपाकरणावधनेनार्नीर्ग्री-
 यस्योदङ्मुख उपविश्य स रौद्र ए सामाभिगाय-
 ति ॥७॥ लो३कद्वारमपावा३र्णू ३३ पश्येम त्वा
 वयं विरा ३३३३ हुं ३ आ ३३ जा ३ यो ३ आ
 २११११ इति ॥८॥ अथ जुहोति नमो वायवेऽ-
 न्तरिक्षक्षिते लोकक्षिते लोकं मे यजमानाय वि-
 न्दैप वै यजमानस्य लोक एतास्मि ॥ ९ ॥ अथ
 यजमानः परस्तादायुषः स्वाहाऽपजहि परिध-
 मित्युक्तोत्तिष्ठति तस्मै रुद्रा माध्यन्दिन ए सवन ए
 सम्प्रयच्छन्ति ॥१०॥ पुरा तृतीयसवनस्योपाक-
 रणावधनेनाहवनीयस्योदङ्मुख उपविश्य स
 आदित्य ए स वैश्वदेव ए सामाभिगायति ॥ ११ ॥
 लो३कद्वारमपावा३र्णू ३३ पश्येम त्वा वयं स्वरा
 ३१२१ हुं २ आ ३३३ जा ३ यो ३ आ ३४५
 इति ॥१२॥ आदित्यमथ वैश्वदेवं लो३कद्वारम-
 पावा ३ र्णू ३३ पश्येम त्वा वयं साम्ना ३१३
 १२ हुं ३ आ ३३ जा ३ यो ३ आ ३३३३३
 इति ॥ १३ ॥ अथ जुहोति नम आदित्येभ्यः

विश्वेभ्यश्च देवेभ्यो दिविर्द्विद्भ्यो लोकद्विद्भ्यो लोकं
मे यजमानाय विन्दत ॥ १४ ॥ एष वै यजमानस्य
लोक एतास्म्यञ्च यजमानः परस्तादायुषः स्वाहा
ऽपहतपरिधमित्युक्तोत्तिष्ठति ॥ १५ ॥ तस्मा आ-
दित्याश्च विश्वे च देवास्तृतीयं भवनम् सम्प्रय-
च्छन्त्येव ऋ वै यज्ञस्य भावां वेद य एवं वेद य
एवं वेद ॥ १६ ॥ चतुर्विंशः खगडः ॥ २४ ॥

इति द्वितीयप्रपाठकः ॥ २ ॥

तृतीयप्रपाठकप्रारम्भः ।

॥ ॐ ॥ अमौ वा आदित्यो देवमधु तस्य द्यौ-
रिव तिरस्तीनवपृणोऽन्तरिक्षमपूपो नरीचयः पु-
ष्पाः ॥ १ ॥ तस्य ये प्राप्सो रज्जयस्ता एषास्य प्रा-
प्सो मधुनाडा ऋष एव मधुक्तात चरमेष्ट एव
पुष्पं ता चरता आपस्ता वा एता ऋचः ॥ २ ॥
एतस्मिन्नेदमभ्यतपन्मस्याभितप्तस्य यज्ञस्तेज इ-
न्द्रियं धीर्यमज्ञायन् रणेऽजायत ॥ ३ ॥ तदाच-
ॐ इन्द्रमहादेवतददेतदादित्यस्य

रोहितएरूपम् ॥ ४ ॥ इति प्रथम खण्डः ॥ १ ॥

अथ येऽस्य दक्षिणा रश्मयस्ता एवास्य दक्षिणा
मधुनाड्यो यजूएष्ये व मधुकृतो यजुर्वेद एव पुष्पं
ता अमृता आपः ॥ १ ॥ तानि वा एतानि यजूए
ष्ये तं यजुर्वेदमभ्यतपस्सस्याभितप्तस्य यशस्तेज
इन्द्रियं वीर्यमन्नाद्यए रसोऽजायत ॥ २ ॥ तद्वा-
चरत्तदादित्यमभितोऽश्रयत्तद्वा एतद्यदेतदादि-
त्यस्य शुक्लए रूपम् ॥ ३ ॥ इति द्वितीयः खण्डः २

अथ येऽस्य प्रत्यक्षो रश्मयस्ता एवास्य प्रतीच्यो
मधुनाड्यः सामान्येव मधुकृतः सामवेद एव
पुष्पं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ तानि वा एतानि
सामान्येतए सामवेदमभ्यतपस्सस्याभितप्तस्य य-
शस्तेज इन्द्रियं वीर्यमन्नाद्यए रसोऽजायत ॥ २ ॥
तद्वाचरत्तदादित्यमभितोऽश्रयत्तद्वा एतद्यदेतदा-
दित्यस्य कृष्णएरूपम् ॥ ३ ॥ इति तृतीयः खण्डः ३

अथ येऽस्योदक्षो रश्मयस्ता एवास्योदीच्यो म-
धुनाड्योऽयशांश्चिरम एव मधुकृत इति षामपुराणं
पुष्पं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ तं वा एतेऽग्र्या-

हिरस एतदितिहासपुराणमभ्यतपस्स्तस्याभित-
प्तस्य यशस्तेज इन्द्रियं वीर्यमन्नाद्यर् रसोऽजायत
॥२॥ तद्वाचरत्तदादित्यमभितोऽग्रयत्तद्वा एतद्य-
देतदादित्यस्य परं कृष्णं रूपम् ॥ ३ ॥ इति च-
तुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ येऽस्योर्ध्वा रश्मयस्ता एवास्योर्ध्वा मधुना-
ड्यो गुच्छा एवादेशा मधुकृतो ब्रह्मैव पुष्पं ता
अमृता आपः ॥ १ ॥ ते वा एते गुच्छा आदेशा
एतद्ब्रह्माभ्यतपस्स्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज इन्द्रियं
वीर्यमन्नाद्यर् रसोऽजायत ॥२॥ तद्वाचरत्तदा-
दित्यमभितोऽग्रयत्तद्वा एतद्यदेतदादित्यस्य मध्ये
द्योमत इव ॥३॥ ते वा एते रसानाए रसा वेदा
हि रसास्तेषामेते रसास्तानि वा एतान्यमृता-
नाममृतानि वेदा ह्यमृतास्तेषामेतान्यमृतानि ॥
४॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

तद्यत्पथमममृतं तद्वसव उपजीवन्त्यग्निना मु-
खेन वै देवा अग्रन्ति न पिवन्त्येतदेवामृतं दृष्ट्वा
तृष्यन्ति ॥१॥ त एतदेव रूपमभिसंविगन्त्येतस्मा-

द्रूपादुद्यन्ति ॥२॥ स य एतदेवममृतं वेद वसु-
नामेवैकी भूत्वाऽग्निनैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा
तृप्यति स य एतदेव रूपमभिसंविशत्येतस्मा-
द्रूपादुदेति ॥३॥ स यावदादित्यः पुरस्तादुदेता
पश्चादस्तमेता वसूनामेव तावदाधिपत्यं स्व-
राज्यं पर्येता ॥ ४ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

अथ यद्वितीयममृतं तद्रुद्रा उपजीवन्तीन्द्रेण
मुखेन न वै देवा अग्नन्ति न पिवन्त्येतदेवामृतं
दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेवरूपमभिसंविशन्त्ये-
तस्माद्रूपादुद्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेवममृतं वेद
रुद्राणामेवैकी भूत्वेन्द्रेणैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा
तृप्यति स एतदेव रूपमभिसंविशत्येतस्माद्रूपा-
दुदेति ॥३॥ स यावदादित्यः पुरस्तादुदेता पश्चा-
दस्तमेता द्विस्तावदक्षिणत उदेतोत्तरतोऽस्तमेता
रुद्राणामेव तावदाधिपत्यं स्वराज्यं पर्येता
॥ ४ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथ यत्तृतीयममृतं तदादित्या उपजीवन्ति
वसुणेन मुखेन न वै देवा अग्नन्ति न पिवन्त्येत-

देवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव रूपम-
भिसंविगन्त्ये तस्माद्रूपादुद्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेव
ममृतं वेदादित्यानामेवैको भूत्वा वरुणेनैव मुखे
नैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेव रूपमभिसं-
विगन्त्येतस्माद्रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स यावदादित्यो
दक्षिणत उदेतोत्तरतोऽस्तमेता द्विस्तावत्पद्यादु-
देता पुरस्तादस्तमेताऽदित्यानामेव तावदाधिप-
त्यए सारराज्यं पर्य्येता ॥ ४ ॥ इत्यष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अथ यश्चतुर्थममृतं तन्ममृत उपजीवन्ति
सोमेन मुखेन न वै देवा अग्रन्ति न पिवन्त्यं त-
देवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव रूपम-
भिसंविगन्त्यं तस्माद्रूपादुद्यन्ति ॥ २ ॥ स य एत-
देवममृतं यद् महतामेवैको भूत्वा सोमेनैव मुखे
नैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेव रूपमभिसं
विगन्त्येतस्माद्रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स यावदादित्यः
पद्यादुदेता पुरस्तादस्तमेता द्विस्तावदुत्तरत उ-
देता दक्षिणतोऽस्तमेता महतामेव तावदाधि-
पत्यए सारराज्यं पर्य्येता ॥ ४ ॥ इति नवमः
खण्डः ॥ ९ ॥

अथ यत्पञ्चमममृतं तत्साध्या उपजीवि
 ब्रह्मणा मुखेन न वे देवा अयन्ति न विवर्त्तन्ते
 देवामृतं दृष्ट्वा तृष्यन्ति ॥ १ ॥ एतदेव त्वम
 भिमंविगन्त्येतस्माद्रूपादृशन्ति ॥ २ ॥ म य ए
 तदेवममृतं वेद साध्यानामपेक्षी भूया प्रयथैव
 मुनिनैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृष्यति स एतदेवा त्वम
 भिमंविगन्त्येतस्माद्रूपादृशन्ति ॥ ३ ॥ म यान्द्रादिग
 उगस्त उदेता दक्षिणतोऽक्षमंता दिक्ताऽर्धे
 मुदेताऽवांगममंता साध्यानामपेक्षताऽर्धे
 माराग्ये पर्यन्ता ॥ ४ ॥ इति दृग्नः सातदुः ॥ १ ॥

अथ तत उर्ध्वं उदेत्य मेवोदेता साध्यामपेक्षन्ते
 एव मध्यं म्वाता तदेव दक्षिणः ॥ १ ॥ म य ए
 न निमोऽप मोदिषाय कदाचन । देवाकोताः ॥

पिता ब्रह्म प्रोवाच ॥ ४ ॥ इदं वाव तज्जगैष्ठाय
 पुत्राय पिता ब्रह्म प्रब्रूयात् प्राणाय्याय वान्तेवा-
 सिने ॥ ५ ॥ नान्यस्मै कस्मैचन यद्यप्यस्मा इ-
 मामद्भिः परिगृहीतां धनस्य पुणां दद्यादेतदेव
 ततो भूय इत्येतदेव ततो भूय इति ॥ ६ ॥ इति
 एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

गायत्री वा इदं सर्वं भूतं यदिदं किञ्च
 वाग्वै गायत्री वाग्वा इदं सर्वं भूतं गायति च
 चायते च ॥ १ ॥ या वै सा गायत्री यं वाऽवसा-
 ययं पृथिव्यस्याऽऽ हीदं सर्वं भूतं प्रतिष्ठितमेता-
 मेव नातिगीयते ॥ २ ॥ या वै सा पृथिवीयं
 वाऽव सा यदिदमस्मिन्पुरुषे शरीरमस्मिन्हीमे
 प्राणाः प्रतिष्ठिता एतदेव नातिगीयन्ते ॥ ३ ॥
 यद्वै तत्पुरुषे शरीरमिदं वाऽव तद्यदिदमस्मिन्नन्तः
 पुरुषे हृदयमस्मिन्हीमे प्रतिष्ठिता एतदेव नाति-
 गीयन्ते ॥ ४ ॥ सैषा चतुष्पदा षड्विधा गायत्री
 तदेतद्वचाभ्यनूक्तम् ॥ ५ ॥ तावानस्य महिमा
 ततो ज्यायाऽप्य पुरुषः पादोऽस्य सर्वाभूतानि

त्रिपादस्यामृतं दिवीति ॥६॥ यद्वैतब्रह्मोतीदं वा
 तयोऽयं बहिर्वा पुरुषादाकाशो यो वै स बहिर्वा
 पुरुषादाकाशः ॥७॥ अयं वाव स योऽयमन्तः पु-
 रुष आकाशो यो वै सोऽन्तः पुरुष आकाशः ॥८॥
 अयं वाव स योऽयमन्तर्हृदय आकाशस्तदेत्पूर्ण-
 मप्रवर्ति पूर्णमप्रवर्तिनीष्ट श्रियं लभते य एवं वेद
 ॥९॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

तस्य ह वा एतस्य हृदयस्य पञ्च देवमुपदः स
 योऽस्य प्राङ्मुखः स प्राणस्तश्चक्षुः स आदित्य
 स्तदेतत्तेजोऽन्नाद्यमित्युपासीत तेजसाग्नादौ भ-
 वति य एवं वेद ॥१॥ अथ योऽस्य दक्षिणः मुखः
 स व्यानस्तच्छ्रोत्रं स चन्द्रमास्तदेतन्नीचं य-
 जेत्युपासीत श्रीमान्यगस्यो भवति य एवं वेद ॥
 २ ॥ अथ योऽस्य प्रत्यङ्मुखः सोऽग्निः सा वाक्
 सोऽग्निस्तदेतत् प्राणश्चक्षुः स मन्त्राद्यमित्युपासीत म-
 न्त्रार्थसाग्नादौ भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ अथ
 योऽस्य दक्षिणः मुखः स समानस्तन्मनः स धर्मज्ञः
 तदेतत्स्वीतिंश्च सुष्टिर्हृत्पुपासीत स्वीतिंश्च सु-

ष्टिमान् भवति य एवं वेद ॥४॥ अथ योऽस्यो-
 र्वःसुपिः स उदानः स वायुः स आकाशस्तदेत-
 दोजश्च महश्चेत्युपासीतौजस्वी महस्वान्भवति य
 एवं वेद ॥५॥ ते वा एते पञ्च ब्रह्मपुरुषाः स्वर्गस्य
 लोकस्य द्वारपाः स य एतानेवं पञ्च ब्रह्मपुरुष-
 वान् स्वर्गस्य लोकस्य द्वारपान्वेदास्य कुले वीरो
 जायते प्रतिपद्यते स्वर्गं लोकं य एतानेवं पञ्च ब्र-
 ह्मपुरुषान्स्वर्गस्य लोकस्य द्वारपान्वेद ॥६॥ अथ
 यदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यते विश्वतः पृष्ठेषु स-
 र्वतः पृष्ठेष्वनुत्तमेषु लोकेष्विदं वाव तद्यदिदम-
 स्मिन्नन्तः पुरुषे ज्योतिस्तस्यैषा दृष्टिः ॥७॥ यन्नैतद-
 स्मिंश्चरौरे स एस्पर्शं नोष्णिमान विजानाति त-
 स्यैषा श्रुतिर्यन्नैतत्कर्णावपि गृह्य निनदमिव न-
 दधुरिवाम्नेरिव ज्वलत उपशृणोति तदेतद् दृष्टश्च
 श्रुतश्चेत्युपासीत चक्षुष्यः श्रुतो भवति य एवं वेद
 य एवं वेद ॥८॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति शान्त उपा-
 सीताय खलु क्रतुमयः पुरुषो यथा क्रतुरस्मिं-

ल्लोके पुरुषो भवति तथैतः प्रेत्य भवति स कर्तुं
 कुर्वीत ॥ १ ॥ मनोमयः प्राणशरीरो भारुपः स-
 त्सङ्कल्प आकाशात्मा सर्वकर्मा सर्वकामः सर्व-
 गन्धः सर्वरसः सर्वमिदमभ्यात्तोऽवाक्यनादरः ॥१॥
 एष म आत्माऽन्तर्हृदयेऽणीयान् ब्रोहिर्वा यवाद्वा
 सर्पपादा श्यामाकाहा श्यामाकतंडुलाहा एष
 म आत्मान्तर्हृदये ज्यायान् पृथिव्या ज्यायानन्त-
 रिच्छाज्जग्रायान्दिवो ज्यायानेभ्यो लोकेभ्यः ॥२॥
 सर्वकर्मा सर्वकामः सर्वगन्धः सर्वरसः सर्वमिद-
 मभ्यात्तोऽवाक्यनादर एष म आत्मान्तर्हृदय ए-
 तद्वक्ष्ये तमितः प्रेत्याभिसम्भवितास्मीति यस्य स्या-
 द्दधानं विचिकित्साऽस्तीति ह स्याद् शाण्डिल्यः
 शाण्डिल्यः ॥४॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अन्तरिक्षोदरः कोशो भूमिवृद्धो न जीर्यति
 दिशो ह्यस्य सक्तयो द्यौरस्योत्तरं विलस्य स एष
 कोशो वमुधानस्तस्मिन्निज्वमिदरं ध्रितम् ॥१॥
 तस्य प्राची दिग्जुह्वनांम सहमाना नाम द-
 क्षिणा रात्रौ नाम प्रतीची सुभूतानामोत्तीर्णीः

तासां वायुर्वत्सः स य एतमेवं वायुं दिशां वत्सं
 वेद न पुत्रोदए रोदिति मोऽहमेतमेवं वायुं
 दिशां वत्सं वेद मा पुत्रोदए रुदम् ॥ २ ॥ अ
 रिष्टं कोशं प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना प्राणं प्रपद्ये
 ऽमुनाऽमुनाऽमुना भूः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना
 भुवः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना स्वः प्रपद्येऽमुनाऽ
 मुनाऽमुना ॥ ३ ॥ स यदवीचं प्राणं प्रपद्य इति
 प्राणो वा इदए सर्वं भूतं यदिदं किञ्च तमेव त
 व्यापयिषि ॥ ४ ॥ अथ यदवीचं भूः प्रपद्य इति पृ
 थिवीं प्रपद्येऽन्तरिक्षं प्रपद्ये दिवं प्रपद्य इत्ये
 तदवीचम् ॥ ५ ॥ अथ यदवीचं भुवः प्रपद्य इ
 त्यग्निं प्रपद्ये वायुं प्रपद्य आदित्यं प्रपद्य इत्ये
 तदवीचम् ॥ ६ ॥ अथ यदवीचए स्वः प्रपद्य इत्ये
 तदवीचं यजुर्वेदं प्रपद्ये सामवेदं प्रपद्य इत्ये
 तदवीचं तदवीचन ॥ ७ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥

पुरुषो जाय यज्ञमस्य यानि चतुर्विंशतिः
 धांति तत्प्रातःमदनं चतुर्विंशत्यहो मादय
 मादय प्रातःमदनं तदस्य इमोऽन्वाद्यताः प्रा

लोके पुरुषो भवति तथेतः प्रेत्य भवति स कर्तुं
 कुर्वीत ॥ १ ॥ मनोमयः प्राणशरीरो भारुपः स
 त्यसङ्कल्प आकाशात्मा सर्वकर्मा सर्वकामः सर्व
 गन्धः सर्वरसः सर्वमिदमभ्यात्तोऽवाक्यनादरः ॥२॥
 एष स आत्माऽन्तर्हृदयेऽणीयान् ब्रोहिर्वा यवाहा
 सर्षपाहा श्यामाकाहा श्यामाकतंडुलाहा एष
 स आत्मान्तर्हृदये ज्यायान् पृथिव्या ज्यायानन्त-
 रिक्षाज्ज्यायान्दिवो ज्यायानेभ्यो लोकेभ्यः ॥३॥
 सर्वकर्मा सर्वकामः सर्वगन्धः सर्वरसः सर्वमिद-
 मभ्यात्तोऽवाक्यनादर एष स आत्मान्तर्हृदये ए-
 तद्वत्तैतमितः प्रेत्याभिसम्भवितास्मीति यस्य स्या-
 ददान विचिकित्साऽतीति ष स्माए जातिडल्लः
 शातिडल्लः ॥४॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अन्तरिक्षोदरः कोणो भूमिर्दक्षो न जीर्यति
 दिशो ह्यस्य सक्तयो द्यौरस्योत्तरं विनश्यत् स पय
 कोणो वसुधान्तस्मिन्विज्जमिदर श्रितम् ॥१॥
 तस्य प्राची दिग्बुधनां महमाना नाम द-
 क्षिणा राक्षो नाम प्रतीक्षां समुत्तानामोदीर्घो

तासां वायुर्वत्सः स य एतमेवं वायुं दिशां वत्सं
वेद न पुत्रोदए रोदिति सोऽहमेतमेवं वायुं
दिशां वत्सं वेद मा पुत्रोदए रुदम् ॥ २ ॥ अ-
रिष्टं कोशं प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना प्राणं प्रपद्ये-
ऽमुनाऽमुनाऽमुना भूः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना
भुवः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना स्वः प्रपद्येऽमुनाऽ-
मुनाऽमुना ॥ ३ ॥ स यद्वोचं प्राणं प्रपद्य इति
प्राणो वा इदए सर्वं भूतं यदिदं किञ्च तमेव त-
त्प्रापत्ति ॥ ४ ॥ अथ यद्वोचं भूः प्रपद्य इति पृ-
थिवीं प्रपद्येऽन्तरिक्षं प्रपद्ये दिवं प्रपद्य इत्येव
तद्वोचम् ॥ ५ ॥ अथ यद्वोचं भुवः प्रपद्य इ-
त्यग्निं प्रपद्ये वायुं प्रपद्य आदित्यं प्रपद्य इत्येव
तद्वोचम् ॥ ६ ॥ अथ यद्वोचए स्वः प्रपद्य इत्यृ-
ग्वेदं प्रपद्ये यजुर्वेदं प्रपद्ये सामवेदं प्रपद्य इत्येव
तद्वोचं तद्वोचन ॥ ७ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः १५

पुरुषो वाच यज्ञस्तस्य यानि चतुर्विंशतिव-
र्षाणि तत्प्रातःसवनं चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री
गायत्रं प्रातःसवनं तदस्य षसवोऽन्वायत्ताः प्राणा

वाव वसव एते ह्रीदए सर्वं वामयन्ति ॥ १ ॥
 चेदेतस्मिन्वयसि किञ्चिदुपतपेत्स ब्रूयात्प्रा
 वसव इदं मे प्रातःसवनं माध्यन्दिनए सवन
 नुसन्तनुतेति माहं प्राणानां वसूनां मध्ये य
 विलोप्सीयेत्युद्वैव तत एत्यगदो ह भवति ॥ २ ॥
 अथ यानि चतुश्चत्वारिंशद्वर्षाणि तन्माध्यन्ति
 नएसवनं चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुप् चैष्टु
 माध्यन्दिनए सवनं तदस्य रुद्रा अन्वायत्ताः प्राण
 वाव रुद्रा एते ह्रीदए सर्वए रोदयन्ति ॥ ३ ॥ त
 चेदेतस्मिन्वयसि किञ्चिदुपतपेत् स ब्रूयात्प्राण
 रुद्रा इदं मे माध्यन्दिनए सवनं तृतीयसवनम
 नुसन्तनुतेति माहं प्राणानां रुद्राणां मध्ये
 यज्ञो विलोप्सीयेत्युद्वैव तत एत्यगदो ह भवति ॥
 ४ ॥ अथ यान्यष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि तृतीयसव-
 नमष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागतं तृतीय-
 सवनं तदस्यादित्या अन्वायत्ताः प्राणा वा वा-
 दित्या एते ह्रीदए सर्वमाददते ॥ ५ ॥ नचेदेतस्-
 मिन्वयसि किञ्चिदुपतपेत्स ब्रूयात् प्राणा

दित्या इदं मे तृतीयसवनमायुरनुसन्तनुतेति
माऽहं प्राणानामादित्यानां मध्ये यज्ञो विलीप्सो-
यैत्युद्यैव तत एत्यगदो हैव भवति ॥६॥ एतद स्म
वै तद्विद्वानाह महीदास ऐतरेयः स किं म ए-
तदुपतपसि योऽहंमनेन न प्रेप्यामीति स ह षो-
डशं वर्षगतमजीवत्यह षोडशं वर्षगतं जीवति
य एवं वेद ॥७॥ इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

स यदग्निशिपति यत्पिपासति यन्न रमते ता
अस्य दीक्षाः ॥१॥ अथ यदग्राति यत्पिबति य-
द्रमते तदुपसदैरेति ॥२॥ अथ यदसति यक्ष्यति
यन्मैथुनं चरति स्नुतगस्त्रैव तदेति ॥३॥ अथ य-
त्तपो दानमार्जवमहिंसा सत्यवचनमिति ता
अस्य दक्षिणाः ॥४॥ तस्मादाहुः सोप्यत्यसोष्टेति
पुनस्तत्पादनमेवास्य तन्मरणमेवास्यावभृथः ॥५॥
तद्वैतद् धीर आद्विरसः कृष्णाय देवकीपुत्रायो-
क्तोवाचाऽपिपास एव स बभूव सोऽन्तवेलाया-
मेतत्तयं प्रतिपद्येतादितमस्य च्युतमसि प्राण-
संश्रितमसीति तद्वैते ह्ये ऋचौ भवतः ॥ ६ ॥

आदित् प्रवस्य रेतसो उदयन्तमसस्परि ज्योतिः
 पश्यन्त उत्तरं स्वः पश्यन्त उत्तरं देवं देवना
 सूर्यमगन्मज्जाप्रोतिरुत्तममिति ज्योतिरुत्तममिति
 ॥७॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

मनो ब्रह्मेत्युपासीतेत्यध्यात्ममथाधिदैवतमा-
 काशो ब्रह्मेत्युभयमादिष्टं भवत्यध्यात्मं चाधि-
 दैवतं च ॥१॥ तदेतच्चतुष्पाद् ब्रह्म वाक् पादः
 श्रोत्रं पाद इत्यध्यात्ममथाधिदैवतमग्निः पादो
 वायुः पाद आदित्यः पादो दिशः पाद इत्युभ-
 यमेवादिष्टं भवत्यध्यात्मं चैवाधिदैवतं च ॥२॥
 वागेव ब्रह्मणश्चतुर्थः पादः सोऽग्निना ज्योतिषा
 भाति च तपति च भाति च तपति च कीर्त्या
 यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद ॥ ३ ॥ प्राण एव
 ब्रह्मणश्चतुर्थः पादः स वायुना ज्योतिषा भाति
 च तपति च भाति च तपति च कीर्त्या यशसा
 ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद ॥४॥ चक्षुरेव ब्रह्मणश्च-
 तुर्थः पादः स आदित्येन ज्योतिषा भाति च
 तपति च भाति च तपति च कीर्त्या य

ह्यवर्चसेन य एवं वेद ॥५॥ श्रोत्रमेव ब्रह्मणश्च-
तुर्थः पादः स दिग्भिर्ज्योतिषा भाति च तपति
च भाति च तपति च कीर्त्या यगसा ब्रह्मवर्च-
सेन य एवं वेद ॥६॥ इत्यष्टादशः खण्डः ॥१८॥

आदित्यो ब्रह्मेत्यादिशस्तस्योपव्याख्यानमस-
देवेदमथ आसीत् तत्सदासीत्तत्समभवत्तदाण्डं
निरवर्तत तत्संवत्सरस्य माचामगयत तन्निरभि-
द्यत ते आण्डकपाले रजतश्च सुवर्णश्चाभवताम्
॥१॥ तद्यद्रजतए सेयं पृथिवी यत्सुवर्णएमा द्यौ-
र्यज्जरायु ते पर्वता यदुल्ए स मेघो नीहारो
या धमनयन्ता नद्यो यदास्तेयमुदकर स समुद्रः
॥२॥ अप यत्तदजायत सोऽमायाऽदित्यन्तं जाय-
मानं घोषा उलूलवोऽनुदतिष्ठन्त नवापि च भू-
तानि सर्वे च कामान्नाम्नाचक्षोदयं प्रति प्र-
त्यायनं प्रति घोषा उलूलवोऽनुतिष्ठन्ति नवापि
च भूतानि सर्वे चैव कामाः ॥३॥ स य एतमेवं
विद्वानादित्यं ब्रह्मेत्युपास्तेऽप्यासी ८ ददेन्नर

साधवो घोषा आ च गच्छेयुः स च निमिहेरन् ।

४॥ इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १८ ॥

इति छान्दोग्योपनिषदि तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥

ॐ ॥ ज्ञानश्रुतिर्ह पौत्रायणः श्रद्धादेयो व-
हृदायी बहुपाक्य आस स ह सर्वत आवसधान्
मापयाञ्चक्रे सर्वत एव मे ऽत्यन्तीति ॥१॥ अथ
ह हएसा निशायामतिपेतुस्तद्वैवए हएसी हएस्-
मभ्युवाद हो हो हि भस्त्राच्च भस्त्राच्चज्ञानश्रुतेः पौ-
त्रायणस्य समं दिवा ज्योतिराततं तन्मा प्रसाङ्गी-
कृत्वा मा प्रधाञ्जीरिति ॥२॥ तमु ह परः प्रत्यु-
वाच कम्बर एनमेतत्सन्तए सयुग्वानमिव रयि-
क्वमात्येति यो नु कथए सयुग्वा रयिक्व इति ॥३॥
यथा कृताय विजितायाधरेयाः संयन्त्येवमेनए
सर्वं तदभिसमेति यत्किञ्च प्रजाः साधु कुर्वन्ति
यस्तद्वेद यत् स वेद स मयैतदुक्त इति ॥४॥ यदु-
ह ज्ञानश्रुतिः पौत्रायण उपश्रुत्वा स ह रा-
ज्ञान एव ज्ञप्तारमुवाचाङ्गारे ह सयु-

रयिक्रमात्त्येति यो नु कथं स युग्वा रयिक्र-
 इति ॥५॥ यथा कृताय विजितायाधरेयाः संय-
 न्येवमेनं सर्वं तदभिसमेति यत्किञ्च प्रजाः साधु
 कुर्वन्ति यस्तद्वेद यस्त वेद समयैतदुक्त इति ॥६॥
 स ह क्षताऽन्विष्य नाविदमिति प्रत्येयाय तए
 होवाच यत्रारे ब्राह्मस्यान्वेपणा तदेनमर्हति ०
 सोऽवस्ताच्छफटस्य पामानं पर्यमाणमुपोपविवेश
 तए हाभ्युवाच त्वं नु भगवः सयुग्वा रयिक्र इ-
 त्यए चरा ॥ इति ह प्रतिजज्ञं स ह क्षताऽ-
 विदगिति प्रत्येयाय ॥८॥ इति प्रथमः खण्डः ॥१॥

तदुह ज्ञानश्रुतिः पौत्रायणः शट् मतानि गवां
 निष्क्रमश्वतरीरथं तदादाय प्रतिचक्रमे तए हा-
 भ्युवाच ॥१॥ रयिक्रमाणि षट् मतानि गवामयं
 निष्क्रोऽयमश्वतरीरथो नु न एतां भगवो देवता
 गाधि यां देवतामुपाम्म इति ॥२॥ तमुह परः
 प्रत्युवाचाह हीरेत्या गृह्ण तथैव सह गोभिर-
 म्ब्रुति तदुह पुनरेव ज्ञानश्रुतिः पौत्रायणः स-
 हसं गवां निष्क्रमश्वतरीरथं दुहितरं तदादाय

(१४०)

तु नानाहमस्मि सत्यकामोनाम त्वमनिन्द्य-
 काम एव ज्ञावालो ब्रवीया इति ॥२४॥ ॥२५॥
 रिद्रुमतं गौतमनैत्योवाच ब्रह्मचर्यं भगवति ॥
 व्यान्युपेयां भगवन्तमिति ॥२६॥ तद होवाच विं-
 गोवो नु नोन्यार्नाति स होवाच नाहनेतोह
 मो दहोवोऽहनस्यपृष्टं नातरस सा न्ना ॥
 ब्रवीद्वहं चरन्तो परिचारिणी दौवनेत्वानर्ना
 नाहनेतब्रवेद दहोवद्वममि ज्ञावा तु दाना
 ऽहनमि सत्यकामोनाम त्वमर्नाति नैऽहरन्त-

दत्तः ॥५॥ स होवाच वहात्मनश्चतुरो देव एकः
 कः स जगार भुवनस्य गोपास्तं कापेय नाभिप-
 श्यन्ति मर्त्या अभिप्रतारिन् बहुधा वसन्तं यस्मै
 वा एतदन्नं तस्मा एतदन्न दत्तमिति ॥ ६ ॥ तदु
 ह श्रीनकः कापेयः प्रतिमन्वानः प्रत्येयायान्मा
 देवानां जनिताप्रजानाए हिरण्यदण्डोवभसी-
 ऽनसूरिर्महान्तमस्य महिमानमाहुरनद्यमानो य-
 दन्नमतीति वै वयं ब्रह्मचारिन्नेदमुपास्महे द-
 त्तास्मै भिक्षामिति ॥ ७ ॥ तस्मा उ ह ददुस्ते वा
 एते पञ्चान्ये दश सन्तस्तत्कृतं तस्मात्सर्वासु दि-
 क्षुन्नमेवदशकृतं सैषा विराडन्नादी तयेदं सर्वं
 दृष्टं सर्वमस्मिदं दृष्टं भवत्यन्नादो भवति य एवं
 वेद ॥८॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सत्यकामो ह जवालो जवालां मातरन्मामन्त्र-
 याक्षुर्ब्रह्मचर्यं भवति विदित्स्यामि किमोचोऽ-
 ऽमस्मीति ॥१॥ सा हैनमुवाच नाहमेतद्वेदतात
 यद्वोचस्त्वमसि वक्ष्ये चरन्ती परिचारिणी यौवने
 त्वामलभे साहमेतन्न वेद यद्वोचस्त्वमसि जवाला

तु नामाऽहमस्मि सत्यकामोनाम त्वमसि स सत्य-
 काम एव जावालो ब्रवीया इति ॥२॥ स ह हा-
 रिद्रुमसं गौतममेत्वोवाच ब्रह्मचर्यं भगवति व-
 ख्याम्युपेयां भगवन्तमिति ॥३॥ तए होवाच किं-
 गोत्रो नु नोम्यासीति स होवाच नाहमेतद्वेद-
 भो यद्गोत्रोऽहमस्म्यपृच्छं मातरए सा मा प्रत्य-
 ब्रवीच्छहं चरन्ती परिचारिणी यौवने त्वामलभे
 साहमेतन्नवेद यद्गोत्रस्त्वमसि जवाला तु नामा-
 ऽहमस्मि सत्यकामोनाम त्वमसीति सोऽहए सत्य-
 कामो जावालोऽस्मि भो इति ॥४॥ तए होवाच
 नैतद्ब्राह्मणो विवक्तुमर्हति समिधए सोम्याह-
 नोप त्वा नैष्ये न सत्यादगा इति तमुपनीय कृ-
 णानामवलानां चतुःशता गा निराकृत्योवाचेमाः
 गोम्यानुसं व्रजेति ता अभिप्रस्थापयन्नुवाच ना-
 हस्त्रेणावर्तयेति स ह वर्षगणं प्रोवांस ता यदा
 हस्त्रए सम्पेदुः ॥४॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥४॥
 अथ हैनस्तपभोऽभ्युवाद सत्यकाम ३ इति भ-
 व इति ह प्रतिशुश्राव प्राप्ताः सोम्य सहस्रए

स्मः प्रापय न आचार्यकुलम् ॥ १ ॥ ब्रह्मणश्च ते
पादं ब्रवाणीति ब्रवीतु मे भगवानिति तस्मै हो-
वाच प्राची दिक्कला प्रतीची दिक्कला दक्षिणा
दिक्कलोद्दीची दिक्कलैष वै सोम्य चतुष्कलः पा-
दो ब्रह्मणः प्रकाशवान्नाम ॥ २ ॥ स य एतमेवं
विद्वाँश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणः प्रकाशवानित्यु-
पास्ते प्रकाशवानस्मिँल्लोके भवति प्रकाशवतो ह
लोकाञ्चयति य एतमेवं विद्वाँश्चतुष्कलं पादं
ब्रह्मणः प्रकाशवानित्युपास्ते ॥ ३ ॥ इति पञ्चमः
खण्डः ॥ ५ ॥

अग्निष्टे पादं वक्षेति स ह श्रोभृते गा अभिप्र-
स्थापयाञ्चकार ता यत्राभिमायं बभूवुस्तत्रा-
ग्निमुपसमाधाय गा उपरुध्य सनिधमाधाय प-
द्यादग्नेः प्राङ्ङपोपविवेश ॥ १ ॥ तमग्निरभ्युवाद
सत्यकाम इ इति भगव इति प्रति शुश्राव ॥ २ ॥
ब्रह्मणः सोम्य ते पादं ब्रवाणीति ब्रवीतु मे भ-
गवानिति तस्मै होवाच पृथिवी कलाऽन्तरिक्षं
कला द्यौः कला समुद्रः कलैष वै सोम्य चतु-

प्लवः पादो ब्रह्मणोऽनन्तवान्नाम ॥३॥ स य ए-
तमेवं विद्वाएश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणोऽनन्तवानि-
त्युपास्तेऽनन्तवानस्मिंल्लोके भवत्यनन्तवतो ह लो-
काञ्जयति य एतमेवं विद्वाएश्चतुष्कलं पादं ब्र-
ह्मणोऽनन्तवानित्युपास्ते ॥४॥ इति पष्ठः खण्डः ॥५॥

इहसस्ते पादं वक्तोति स ह श्रोभूते गा यमि-
प्रस्थापयाञ्चकार ता यत्राभि सायं यभूवुस्तत्रानि
मुपसमाधाय गा उपरुध्य समिधमाधाय पयः-

दग्नेः प्राङ्ङुपोपविवेश ॥१॥ तएहएस उपनि-
पत्याभ्युवाद सत्यकाम इ इति भगव इति ॥ प्र-

तिशुश्राव ॥२॥ ब्रह्मणः सोम्य ते पादं त्रयाणीति
ब्रवीतु मे भगवानिति तस्मै शोशाचामिः कला

सूर्यः कला चन्द्रः कला विद्युत् कलैष ये सोम्य
चतुष्कलः पादो ब्रह्मणो ज्योतिष्मान्नाम ॥ ३ ॥

न य एतमेवं विद्वाएश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्यो-
तिष्मानित्युपास्ते ज्योतिष्मानस्मिंल्लोके भवति

ज्योतिष्मतो ह मोक्षाप्नुवति य एतमेवं विद्वाः
चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्योतिष्मानित्युपास्ते ॥४॥

इति गानः पष्ठः ॥ ५ ॥

मद्गुष्टे पादं वक्तेति स ह श्लोभृते गा अभिप्र-
 स्थापयाच्चकार ता यत्राभि सायं वभूवुस्तत्राग्नि
 मुपसमाधाय गा उपरुध्य समिधमाधाय पद्या-
 दग्नेः प्राङ्ङुपोपविवेश ॥१॥ तं मद्गुरुपनिपत्या-
 भ्युवाद सत्यकाम ३ इति भगव इति ह प्रति-
 शुश्राव ॥२॥ ब्रह्मणः सोम्य ते पादं ब्रवाणीति
 वृषीतु मे भगवानिति तस्मै होवाच प्राणः कला
 चक्षुः कला श्रोत्रं कला मनः कलैष वै सोम्य
 चतुष्कलः पादो ब्रह्मण आयतनवान्नाम ॥३॥ स
 य एतमेवं विद्वाएचतुष्कलं पादं ब्रह्मण आयत-
 नवानित्युपास्त आयतनवानस्मिँस्लोके भवत्याय-
 तनवतो ह लोकाश्चयति य एतमेवं विद्वाएच-
 तुष्कलं पादं ब्रह्मण आयतनवानित्युपास्ते ॥४॥

इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

प्राप हाचार्यकुलं तमाचार्योऽभ्युवाद सत्य-
 काम ३ इति भगव इति ह प्रतिशुश्राव ॥ १ ॥
 ब्रह्मविदिव वै सोम्य भासि यो नु त्वानुगगा-
 सेत्यन्ये मनुष्येभ्य इति ह प्रतिवच्चे भगवाएस्त्वैव

मे कामे ब्रूयात् ॥२॥ श्रुतं ह्येव मे भगवद्भवे
 आचार्याद्वैवविद्या विदिता साधिष्ठं प्रापयतीति
 तस्मै हैतदेवोवाचाच्च ह न किञ्चन वीयायेति
 वीयायेति ॥ ३ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ६ ॥

उपकोसलो ह वै कामलायनः सत्यकामे
 बाले ब्रह्मचर्यमुपास तस्य ह द्वादशवर्षाभ्यः
 परिचचार स ह स्मान्यानन्तवासिनः समाव
 यस्त ए ह स्मैव न समावर्तयति ॥ १ ॥ तं ज
 योवाच तप्तो ब्रह्मचारी कुशलमग्नीन् परिचचा
 रीन्मात्वाग्नयः परिप्रवीचन् प्रब्रुह्यस्मा इति
 तस्मै हाप्रोच्यैव प्रवासाञ्चक्रे ॥२॥ स ए व्याधि-
 नाऽनगितुं दधे तमाचार्यजायोवाच ब्रह्मचारि-
 न्नगान क्तिन्नु नाद्यासोति स होवाच वश्यं पुनः
 ऽस्मिन्पुरुषे कामानानात्म्या व्याधिभिः प्रतिपू-
 र्योऽस्मिन्नाशिष्यामीति ॥ ३ ॥ पश्य शाल्मयः म-
 नुदिरे तप्तो ब्रह्मचारी कुशल नः पर्यपारोव-
 त्तास्मै प्रब्रूयामेति तस्मै होचुः ॥ ४ ॥ प्राणो
 ब्रह्म तं ब्रह्म त्वं ब्रूहि तिम होवाच विज्ञानाभ्यस्य

यत्प्राणो ब्रह्म कश्चतु खञ्चन विजानामीति ते
 होचुर्यद्वाव कं तदेव खं यदेव खं तदेव कमिति
 प्राणञ्च हाम्मै तदाकाशञ्चोचुः ॥ ५ ॥ इति
 दशमः खण्डः ॥ १० ॥

अथ हैनं गार्हपत्येऽनुगशास पृथिव्यग्निरन्नमा-
 इत्य इति य एष आदित्यं पुनपो दृश्यते सोऽ-
 स्मि स एवाहमस्मीति ॥ १ ॥ स य एतन्नेवं
 अनुपास्तेऽग्रहते पापकृत्वां लोकौ भवति स
 २१ ज्योग्जौयति नास्यावरणः क्षीण

मे कामे ब्रूयात् ॥२॥ श्रुतं ह्येव मे भगवद्दं
 आचार्योऽविविद्या विदिता साधिष्ठं प्रापयती
 तस्मै हेतदेवोवाचाच्च ह न किञ्चन वीथाये
 वीथायेति ॥ ३ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ६ ॥

उपकोसलो ह वै कामलायनः सत्यकामे ज
 बाले ब्रह्मचर्यमुपास तस्य ह द्वादशवर्षाण्यग्नी
 परिचचार स ह सुमान्यानन्तवासिनः समावर्त
 यत्स एव ह स्मैव न समावर्तयति ॥ १ ॥ तं जा
 योवाच तप्तो ब्रह्मचारी कुगलमग्नीन् परिचचा
 रीन्मात्वाग्नेयः परिप्रवीचन् प्रब्रह्मस्मा इति
 तस्मै हाप्रोच्यैव प्रवासाञ्चक्रे ॥२॥ स ह व्याधि-
 नाऽनशितुं दधे तमाचार्यजायोवाच ब्रह्मचारि-
 न्नशान किन्नु नाश्यासोति स होवाच बहव इमे-
 ऽस्मिन्पुरुषे कामानानात्वया व्याधिभिः प्रतिपू-
 णोऽस्मिन्नाशिष्यामीति ॥ ३ ॥ अथ हानयः स-
 मुदिरे तप्तो ब्रह्मचारी कुगलं नः पर्यचारीऽ-
 न्तास्मै प्रव्रवामेति तस्मै होचुः ॥ ४ ॥ प्राणो
 ब्रह्म कं ब्रह्म खं ब्रह्मेति स होवाच विजानाम्यहं

यत्प्राणो ब्रह्म कश्चतु खञ्जन विज्ञानामीति ते
 होचर्यद्वायं कं तदेव खं यदेव खं तदेव कमिति
 प्राणश्च शम्भौ तदाकाशश्चोचः ॥ ५ ॥ इति
 दशमः खण्डः ॥ १० ॥

अथ हैनं गार्हपत्यं ऽनुगन्ताम पृथिव्यग्निरन्नमा-
 दित्य इति य एष आदित्यं पुरुषो दृश्यते सोऽ-
 हमग्निः स एवाहमस्मीति ॥ १ ॥ न य एतन्नेत्रं
 विद्वानुपास्तेऽवहते पापकृत्वां लोकं भवति ॥
 वेनापुंरति श्यामजोवति नास्यावपमयाः क्षाय-
 ना उप यथं तमुद्गामोऽन्निः ॥ २ ॥ नास्तेऽनुमि-
 त्तं य एतन्नेत्रं विद्वानुपास्ते ॥ ३ ॥ इत्युक्ता-
 दशः खण्डः ॥ ११ ॥

अथ हैनमाहवनीयोनुशशास प्राण आकाशं
 द्यौर्विद्युदिति य एष विद्युति पुरुषो दृश्यते सो
 ऽहमस्मि स एवाहमस्मीति ॥१॥ स य एतमेवं
 विद्वानुपास्तेऽपहते पापकृत्यां लोकी भवति स-
 र्वमायुरेति ज्योर्जीवति नास्यावरपुरुषाः क्षी-
 यन्त उप वयंतं भुञ्जामोऽस्मि एष लोकेऽमुष्मि ए-
 श्व य एतमेवं विद्वानुपास्ते ॥२॥ इति त्रयोदशः
 खण्डः ॥ १३ ॥

ते होचुरुपकोसलैया सोम्य तेऽस्मद्विद्यात्म-
 विद्या चाचार्यस्तु ते गतिं वक्तेत्याजगाम हास्या-
 चार्यस्तमाचार्योऽभ्युवादीपकोसल ३ इति ॥१॥
 भगव इति ह प्रतिशुश्राव ब्रह्मविद इव सोम्य
 ते मुखं भाति को नु त्वानुशशासेति को नुमा-
 नुशिष्याद्भो इतिहापेव निन्दुत इमे नूनमीदृशा
 अन्यादृशा इतीहाम्नीनभ्यूदे किं नु सोम्य किल
 तेऽवोचन्निति ॥२॥ इदमिति ह प्रतिवज्जे लो-
 कान्वाव किल सोम्य तेऽवोचन्न हन्तु ते तद्व-
 ह्यामि यथा पुष्करपलाश आपो न श्लिष्यन्त ए-

वमेवंविदि पापं कर्म न शिष्यत इति ब्रवीतु मे
भगवानिति तस्मै होवाच ॥ ३ ॥ इति चतु-
र्दशः खण्डः ॥ १ ॥

य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यत एष आत्मेति
होवाचैतदमृतमभयमेतद्वह्मेति तद्यद्यस्मिन्स-
र्पिर्बोदकं वा सिञ्चन्ति वर्त्मनी एव गच्छति
॥१॥ एतए संयदाम इत्याचन्नत एतए हि सर्वा
णि वामान्यभिसंयन्ति सर्वाण्येन वामान्यभिसं-
यन्ति य एवं वेद ॥ २ ॥ एष उ एव वामनीरेप
हि सर्वाणि वामानि नयति सर्वाणि वामानि
नयति य एवं वेद ॥ ३ ॥ एष उ एव भामनी-
रेप हि सर्वेषु लोकेषु भाति सर्वेषु लोकेषु भाति
य एवं वेद ॥४॥ अथ यदु चैवास्मिञ्छब्दं कुर्वन्ति
यदि च नार्चिषमेवाभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरद्भ
आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान् पडुदडेति
मासाएकान्मासेभ्यः संवत्सरए संवत्सरादादि-
त्यमादित्याच्चन्द्रमसं चन्द्रमसोविद्युतं तत्पुरुषो
ऽमानवः ॥५॥ स एनान् ब्रह्म गमयत्येव देव-

पथो ब्रह्मपथ एतेन प्रतिपद्यमाना इमं मान
वमावर्तं नावर्तन्ते नावर्तन्ते ॥ ६ ॥

इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

एष ह वै यज्ञो योऽयं पवत एष ह यन्निदं
सर्वं पुनाति यदेष यन्निदं सर्वं पुनाति तस्मा
देष्ट एव यज्ञस्तस्य मनस्य वाक् च वर्तनी ॥ १ ॥
तयोरन्यतरां मनसा सःस्करोति ब्रह्मा वाचा
हीताऽध्वर्युर्नृणां ताऽन्यतरां स यज्ञोपाकृते प्रा-
तरनुवाके पुरा परिधानीयाया ब्रह्मा व्यववदति
॥ २ ॥ अन्यतरामेव वर्तनि सःस्करोति हीयते-
ऽन्यतरा स यथैकपाद्भजन्नृणो वैकेन चक्रेण वर्त-
मानो रिष्यत्येवमस्य यज्ञो रिष्यति यज्ञं रिष्यन्तं
यजमानोऽनुरिष्यति स इष्टा पापीयान् भवति इ
अथ यज्ञोपाकृते प्रातरनुवाके न पुरा परिधानी-
याया ब्रह्मा व्यववदत्युमे एव वर्तनी सःस्कुर्वन्ति
न हीयतेऽन्यतरा ॥ ४ ॥ स यद्योभयपाद्भजनृणो
वोमाभ्यां चक्राभ्यां वर्तमानः प्रतितिष्ठत्येवमस्य
यज्ञः प्रतितिष्ठति यज्ञं प्रतितिष्ठन्तं यजमानो-

ऽनुप्रतितिष्ठति स द्रष्टा श्रेयान् भवति ॥ ५ ॥

इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

प्रजापतिर्लोकाम्यतपत्तेषां तप्यमानानां रसान्
 प्रावृहदग्निं पृथिव्या वायुमन्तरिक्षादित्यं
 दिवः ॥ १ ॥ स एतास्त्रिषो देवता अभ्यतपत्तासां
 तप्यमानानां रसान् प्रावृहदग्ने ऋचो वायो र्यजुश्च
 पिसामान्यादित्यात् ॥ २ ॥ स एतां त्रयीं विद्या-
 मभ्यतपत्तस्यान्तप्यमानाया रसान् प्रावृहद्भूरित्यु-
 ग्भ्यो भुवरिति यजुभ्यः स्वरिति सामभ्यः ॥ ३ ॥
 तद्य द्यूक्तो रिष्येद्भुः स्वाहेति गार्हपत्ये जुह्याद्द-
 चामेव तद्रसेनर्चा वीर्येणर्चां यज्ञस्य विरिष्ट-
 सन्दधाति ॥ ४ ॥ अथ यदि यजुष्टो रिष्येद्भुवः
 स्वाहेति दक्षिणाग्नौ जुह्याद्यजुषामेव तद्रसेन
 यजुषां वीर्येण यजुषां यज्ञस्य विरिष्टसन्दधाति
 ॥ ५ ॥ अथ यदि सामतो रिष्येत् स्वः स्वाहेत्याह-
 वनीये जुह्यात्साममेव तद्रसेन सामां वीर्येण
 सामां यज्ञस्य विरिष्टसन्दधाति ॥ ६ ॥ तद्यथा
 लवणेन सुवर्णं मन्दध्यात्सुवर्णेन रजतं रजते न

देवाश्च मानुषाश्च श्रोत्रं वाव सम्पत् ॥४॥ यो ह
 वा आयतनं वेदायतनएह खानां भवति मनो
 ह वा आयतनम् ॥५॥ अथ ह प्राणा अहएश्वेयसि
 व्यूदिरेऽहएश्वेयान स्म्यहएश्वेयानस्मीति ॥६॥ तेह
 प्राणाः प्रजापतिं पितरः सेत्योचुर्भगवन् को नः
 श्रेष्ठ इति तान् होवाच यस्मिन् व उक्तान्ते श-
 रीरं पापिष्ठतरमिव दृश्येत स वःश्रेष्ठ इति ।७॥
 सा ह वागुच्चक्राम सासंवत्सरं प्रोष्य पर्य्येत्योवाच
 कथमगकतर्त्ते मञ्जीवितुमिति यथा कला अव-
 दन्तः प्राणन्तः प्राणेन पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः
 श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेग ह वाक्
 ॥८॥ चक्षुर्होच्चक्राम तत्संवत्सरं प्रोष्य पर्य्येत्योवाच
 कथमगकतर्त्ते मञ्जीवितुमिति यथाऽन्धा अप-
 श्यन्तः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा शृण्वन्तः
 श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेग च चक्षुः
 ॥९॥ श्रोत्रहोच्चक्राम तत्संवत्सरं प्रोष्य पर्य्येत्यो-
 वाच कथमगकतर्त्ते मञ्जीवितुमिति यथा बधिरा
 अशृण्वन्तः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्य-

न्तश्चक्षुषा ध्यायन्ती मनसैवमिति प्रविवेश
 चम् ॥१०॥ मनो होच्चक्राम तत्संवत्सरं प्रो-
 र्थेत्योवाच कथमशकतर्त्ते मञ्जीवितुमिति
 बाला अमनसः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो व
 पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेणैवमिति प्रवि-
 ह मनः ॥ ११ ॥ अथ ह प्राण उच्चिक्तामिष्यन्
 यथा सुहयः पङ्डीशशंकून् संखिदेदेवमितरा
 प्राणान् समखिदत्तएहाभि समेत्योचुर्भगवन्ने-
 त्वन्नश्रेष्ठोऽसि मोक्षमौरिति ॥१२॥ अथ हैनं वा
 गुवाच यदहं वसिष्ठाऽस्मि त्वं तदसिष्ठोऽपीत्यथ
 हैनं चक्षुषवाच यदहं प्रतिष्ठास्मि त्वं तत्प्रति-
 ष्ठोसीति ॥१३॥ अथ हैनएशोवम्वाच यदहं एह-
 म्पदस्मि त्वं तत्सम्पदसीत्यथ हैनं मन उवाच
 यदहमायतनमस्मि त्वं तदायतनमसीति ॥१४॥
 न वै वाचो न चक्षुएपि न श्रोत्राणि न जना-
 सीत्याचक्षते प्राणा इत्येवाचक्षते प्राणा ध्येय-
 तानि सर्वाणि भवन्ति ॥१५॥ इतिप्रथमः खण्डः १
 यश्चोवाच किं मेऽन्नं भविष्यतीति यत्किञ्चि-

दिदमाश्वभ्य आ शकुनिभ्य इति होचुस्तदा ए-
 तदन स्यानामनो ह वै नामप्रत्यक्षं न ह वा
 एवंविदि किञ्च नानन्नं भवतीति ॥१॥ स होवाच
 किं मे वासो भविष्यतीत्याप इति होचुस्तस्माद्वा
 एतदग्निप्यन्तः पुरस्ताच्चोपरिष्ठाचाद्भिः परिदधति
 लभुको ह वासो भवत्यनमो ह भवति ॥२॥ त-
 दैतत्सत्यकामो जावालो गोश्रुतये वैयाघ्रपद्या-
 योक्तोवाच यद्यप्येनक्षुप्काय स्थाणवे ब्रूयाज्जाये-
 रन्नेवास्मिञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥३॥
 अथ यदि महत्प्लिगमिषेदमावास्यायां दीक्षित्वा
 पौर्णमास्या रात्रौ सर्व्वेपिधस्य मन्यं दधिमधुनो-
 रूपमध्य ज्येष्ठाय श्रेष्ठाय स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा
 मन्ये सम्पातमवनयेत् ॥ ४ ॥ वसिष्ठाय स्वाहेत्य-
 ग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये सम्पातमवनयेत्प्रतिष्ठायै
 स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये सम्पातमवनये-
 त्सम्पदे स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये सम्पात-
 मवनयेदायतनाय स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये
 सम्पातमवनयेत् ॥ ५ ॥ अथ प्रतिसृष्याञ्जली मन्य-

माधाय जपत्यमो नामास्थमा हि ते सर्वमिदं
 हि ज्येष्ठः श्रेष्ठो राजाधिपतिः स मा ज्येष्ठ
 श्रेष्ठ ए राज्यमाधिपत्यं गमयत्वहमेवेद ए सर्वम-
 सानीति ॥६॥ खल्वेतयच्चां पक्ष आचामति त-
 त्सवितुर्वृणीमह इत्याचामतिवयं देवस्य भोजन-
 मित्याचामति श्रेष्ठ ए सर्वधातममित्याचामति तुरं
 भगस्य धीमहीति सर्वं पिवति ॥ ७ ॥ निर्णिज्य
 कपसं चमसं वा पश्चादग्नेः संविशति चर्मणि
 वा स्थण्डिले वा वाचंयमोऽप्रसाहः स यदि स्त्रियं
 पश्येत् समृद्धं कर्मेति विद्यात् ॥८॥ तदेव श्लोको
 यदा कर्मसु काम्येषु स्त्रिय ए स्वप्नेषु पश्यति स-
 मृद्धिं तत्र जानीयात्तस्मिन्स्वप्ननिदर्शने तस्मिन्-
 स्वप्ननिदर्शने ॥९॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥२॥

श्वेतकेतुर्हारुणेयः पञ्चालाना ए समितिमेपाय
 त ए ह प्रवाहयो जैवलिरुवाच कुमारानु त्वा-
 शिपत्पितेत्यनु हि भगव इति ॥ १ ॥ वेत्य यदि-
 तोऽधि प्रजाः प्रयन्तीति न भगव इति वेत्य यथा
 पुनरावर्तन्ता ३ इति न भगव इति वेत्य पथो-

देवयानस्य पितृयाणस्य च व्यावर्त्तना ३ इति
 न भगव इति ॥२॥ वेत्य यथाऽसौ लोको न स-
 म्पूर्यता ३ इति न भगव इति वेत्य यथा पञ्च-
 म्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवन्तीति नैव भ-
 गव इति ॥३॥ अथ नु किमनुशिष्टोऽबोचघा यो
 हीमानि न विद्यात् कथं सोऽनुशिष्टो ब्रवीतेति
 स हायस्तः पितुरर्द्धमेयाय तए हीवाचाऽननु-
 शिष्य वाथ किल मा भगवानब्रवीदनु त्वाशि-
 पमिति ॥ ४ ॥ पञ्च मा राजन्यवन्धुः प्र-
 श्नानप्राचीक्षेयां नैकसुनाशकं विवक्तुमिति स
 हीवाच यथा मा त्वं तदैतानवदो यथाहमेयां
 नैकसुन वेद यथाहमिमानवेदिष्यं कथं तेनाव-
 द्यमिति ॥ ५ ॥ स ह गौतमो राज्ञोऽर्द्धमेयाय
 तस्यै ह प्राप्तायाहंश्चकार स ह प्रातः सभाग
 उदेयाय तए हीवाच मानुषस्य भगवन् गौतम
 विभस्य वरं हृषीया इति स हीवाच तवैव रा-
 जन् मानुषं विभं यानेव कुनःरस्यान्ते शचन-
 भापयास्तानेव नै मूहीति ॥६॥ स ह रुष्टो व-

भूव तए ऋ चिरं वसेत्यान्नापयाञ्चकार तए ह
वाच यथा मा त्वं गौतमाऽवदो यथेयं न प्राक्
त्वत्तः पुरा विद्या ब्राह्मणान् गच्छति तस्माद्
सर्वेषु लोकेषु चचस्यैव प्रशासनमभूदिति तस्मै
होवाच ॥ ७ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

असौ वाव लोको गौतमाग्निस्तस्यादित्य एव
समिद्रश्मयो धूमोऽहरर्चिश्चन्द्रमा अङ्गारा नक्ष-
त्राणि विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ
देवाः श्रवां जुह्वति तस्या आहुतेः सोमो राजा
सम्भवति ॥ २ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

पर्जन्यो वाव गौतमाग्निस्तस्य वायुरेव समि-
दभं धूमो विद्युदर्चिरशनिरङ्गारा ज्वालनयो वि-
विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः
सोमए राजानं जुह्वति तस्या आहुतेर्वर्षए सम्भ-
वति ॥ २ ॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

पृथिवी वाव गौतमाग्निस्तस्याः संवत्सर एव
समिदाकाशो धूमो रात्रिरर्चिर्दिशोऽङ्गारा अ-
वान्तरदिशो विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्-

मिग्नौ देवा वपे जुहति तस्या आहुतेरन्नः सम्भवति ॥ २ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

पुरुषो वाव गौतमाग्निस्तस्य वागेव समित्प्राणो धूमो जिह्वाऽर्चिश्चक्षुरङ्गाराः श्रोत्रं विस्फुलिङ्गाः ॥ २ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा अन्नं जुहति तस्या आहुते रेतः संभवति ॥ २ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

योषा वाव गौतमाग्निस्तस्या उपस्थ एव समिद्यदुपमंचयते स धूमो यो निरर्चियेदन्तः करोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुहति तस्या आहुतेर्गर्भः सम्भवति ॥ २ ॥ इत्यष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

इति तु पञ्चम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवन्तीति सउल्वाहतो गर्भो दश वा मासानन्तः शयित्वा यावद्वायु जायते ॥ १ ॥ स जातो यावदायुषं जीवति तं प्रेतं दिष्टमितोऽन्य एव हरन्ति यत एवेतो यतः सम्भूतो भवति ॥ २ ॥

इति नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

तद्य इत्यं विदुर्यं चेमेऽरुण्यं श्रद्धा तप इत्युपाः
सते तेऽर्चिषमभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरङ्ग आपूर्य-
माणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान् पडुदङ्ङेतिमासा-
एस्तान् ॥ १ ॥ मासेभ्यः संवत्सरए संवत्सरादादि-
त्यमादित्याच्चन्द्रमसं चन्द्रमसो विद्युतं तत्पुरुषो
मानवः स एनां ब्रह्म गमयत्ये प देवयानः पत्न्या
इति ॥ २ ॥ अथ य इमे याम इष्टापूर्त्ते दक्षमि-
त्युपासते ते धूममभिसम्भवन्ति धूमाद्राचिं रावे
रपरपक्षं परपक्षाद्यान् पडुदक्षिणैति मा सा एस्ता-
नैते संवत्सरमभिप्राप्नुवन्ति ॥ ३ ॥ मासे भ्यः पितृ
लोकां पितृलोकादाकाशमाकाशच्चन्द्रमसमेपसोमो
राजा तद्देवानामन्नं तं देवा भक्षयन्ति ॥ ४ ॥ तस्मि
न्यावत्सम्प्रातमुपित्वाऽथैतमेवाध्वानं पुनर्निवर्त्तन्ते
यथेतमाकाशमाकाशाद्वायुं वायुर्भूत्वा धूमो भ-
वति धूमो भूत्वाऽभ्रं भवति ॥ ५ ॥ अभ्रं भूत्वा
मेघो भवति मेघो भूत्वा प्रवर्षति त इह व्रीहि-
यवा ओषधिवनस्पतयस्तिलमाषा इति वायव्योऽ
तो वै खलु दुर्निष्पपतरं यो यो घ्नन्मति यो

रेतः सिञ्चति तद्भूय एव भवति ॥ ६ ॥ तद्य द्रुह
 रमणीयचरणा अभ्याशो ह यत्ते रमणीयां यो-
 निमापदोरन् ब्राह्मणयोनिं वा क्षत्रिययोनिं वा
 वैश्ययोनिं वाधय द्रुह कपूयचरणा अभ्याशो ह
 यत्ते कपूयां योनिमापदोरन् स्वयोनिं वा सूकर-
 योनिं वा चण्डालयोनिं वा ॥ ७ ॥ अथैतयोः प-
 थोर्न कतरेण च न तानीमानि क्षुद्राण्यसकृदा-
 वर्त्तानि भूतानि भवन्तिजायस्व म्रियस्वेत्येतत्तृ-
 तोयं स्थानं तेनासौ लोको न सम्पूर्यते त-
 म्माज्जुगुप्सेत तदेप श्लोकः ॥ ८ ॥ स्तेनो हिर-
 ण्यस्य सुरां पिवेच्च गुरोस्तल्पमावसन् ब्रह्म-
 हाचैते पतन्ति चत्वारः पञ्चमयाचरेऽस्तैरि-
 ति ॥ ९ ॥ अथ इय एतानि पञ्चाग्नीन्
 वेद न सह तैरप्याचरन् पाप्मना लिप्यते
 शुद्धः पूतः पुण्यलोको भवति य एवं वेदय
 एवं वेद ॥ १० ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलु-
 पिरिन्द्रद्युम्नो भास्त्रवेयो जनः शार्कराक्षो बुडिल

आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः
 समेत्य मीमांसाश्चक्रुः को नु आत्मा किं ब्रह्मे-
 ति ॥ १ ॥ ते ह सम्पादयाश्चक्रुर्दालको वै भ-
 गवन्तोऽयमारुणिः सम्प्रतीममात्मानं वैश्वानरम-
 ध्येति तएहन्ताभ्यागच्छामेति तएहाभ्याजग्मुः २
 स ह सम्पादयाश्चकार प्रक्ष्यंति मामिमेमहा-
 शाला महाश्रोत्रियास्तेभ्यो न सर्व्वमिव प्रति-
 पत्स्ये हन्ताहमन्यमभ्यनुशासानीति ॥ ३ ॥ तान्
 होवाचाश्वपतिर्वै भगवन्तोऽयं कौकेयः सम्प्रतीत-
 मात्मानं वैश्वानरमध्येति तए हन्ताभ्यागच्छा-
 मेति तए हाभ्याजग्मुः ॥ ४ ॥ तेभ्यो ह प्राप्तेभ्यः
 पृथगर्हाणि कारयाश्चकार सहप्रातः सध्विहान उ-
 वाच न मे स्तेनो जनपदे न कदर्य्यो न मद्यपो
 नानाहिताग्निर्नाविद्वान्न स्वैरिणी कुतो यद्यमा-
 णो वै भगवन्तोऽहमस्मि यावदेकैकस्मा षट्-
 त्विजे धनं दास्यामि तावद्भगवद्भ्यो दास्यामि य-
 सन्तु मे भगवन्त इति ॥ ५ ॥ ते होचुर्येन हेया-
 र्येन पुरुषयरेत्तएहैव वदेदात्मानमेवैर्मवेशानरए

सम्प्रत्यर्धेऽपि तमेव नो ब्रूहीति ॥ ६ ॥ तान्
 होवाच प्रातर्वः प्रतिवक्ताऽस्मीति ते च समि-
 त्पाण्यः पूर्वाह्णे प्रतिचक्रमिरे तान् हानुपनीयै-
 वैतदुवाच ॥ ७ ॥ इत्येकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

औपमन्यव कं त्वमात्मानमुपास्य इति दिव-
 मेव भगवो राजन्निति हो वाचैष वै सुतेजा आ-
 त्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मानमुपास्ये तस्मात्तव
 सुतं प्रसुतमासुतं कुले दृश्यते ॥ १ ॥ अत्यन्तं प-
 श्यसि प्रियमत्यन्तं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मव-
 र्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते
 मूर्धा त्वेप आत्मन इति होवाच मूर्धा ते व्यप-
 तिष्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥ इति द्वादशः
 खण्डः ॥ १२ ॥

अथ होवाच सत्ययज्ञं पौलुषिं प्राचीनयोग्यं
 कं त्वमात्मानमुपास्य इत्यादित्यमेव भगवो रा-
 जन्निति होवाचैष वै विश्वरूप आत्मा वैश्वान-
 रोयं त्वमात्मानमुपास्ये तस्मात्तव बह्वं विश्वरूपं
 कुले दृश्यते ॥ १ ॥ प्रवृत्तोऽखतरीरघो दासीनि-

पक्षोऽत्यन्नं पश्यसि प्रियमत्त्वन्नं पश्यति प्रियं भ-
वत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वान-
रमुपास्ते चक्षुष्टु तदात्मन इति होवाचाब्धोऽ-
भविष्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥ इति त्रयो-
दशः खण्डः ॥ १३ ॥

अथ होवाचेन्द्रद्युक्षं भ्रातृवर्यं वैयाघ्रपद्य कं त्व-
मात्मानमुपास्ते इति वायुमेव भगवो राजन्निति
होवाचैष वै पृथग्ब्रह्मात्मा वैश्वानरो यं त्वमा-
त्मानमुपास्ते तस्मात्त्वां पृथग्ब्रह्म आचरन्ति
पृथग्रथ श्रेणयोऽनुयन्ति ॥ १ ॥ अत्यन्नं पश्यसि
प्रियमत्त्वन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं
कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते प्राण-
स्त्वेष आत्मन इति होवाच प्राणस्त उदक्रमिष्य-
द्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अथ होवाच जनह शार्कराज्य कं त्वमात्मान-
मुपास्ते इत्याकाशमेव भगवो राजन्निति होवा-
चैष वै बृहत् आत्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मान-

नमुपास्ते तस्मात्त्वं वदलोऽसि प्रजया च धनेन
च ॥१॥ अत्स्यन्नं पश्यसि प्रियमत्स्यन्नं पश्यति प्रियं
भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवामात्मानं वै-
श्वानरमुपास्ते सन्देहस्त्वेष आत्मन इति होवाच
सन्देहस्ते व्यगीर्य्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥

इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

अथ होवाच बुडिलमाश्रुतराश्रिं वैयाघ्रपद्य
कं त्वमात्मानमुपास्य इत्यप एव भगवो राजन्निति
होवाचैष वै रयिरात्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मा-
नमुपास्ते तस्मात्त्वं रयिमान् पुष्टिमानसि ॥१॥
अत्स्यन्नं पश्यसि प्रियमत्स्यन्नं पश्यति प्रियं भव-
त्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वान-
रमुपास्ते वस्तिस्त्वेष आत्मन इति होवाच व-
स्तिस्ते व्यभेत्स्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥

इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

अथ होवाचोद्दालकमारुणिं गौतम कं त्वमा-
त्मानमुपास्य इति पृथिवीमेव भगवो राजन्निति
होवाचैष वै प्रतिष्ठात्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मा-

नमुपास्ते तस्मात्त्वं प्रतिष्ठितोऽसि प्रजया च प-
शुभिश्च ॥ १ ॥ अक्षयन्नं पश्यसि प्रियमक्षयन्नं प-
श्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्षसं कुले य एतमेव-
मात्मानं वैश्वानरमुपास्ते पादौ त्वेतावात्मन
इति होवाच पादौ ते व्यम्नास्येतां यन्त्रां नाग-
मिष्य इति ॥ २ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

तान् होवाचेति वै खलु यूयं पृथगिवेममात्मानं
वैश्वानरं विद्वांसोऽमत्य यस्त्वं तमेवं प्रादेशमा-
त्रमभिविमानमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते स सर्वेषु
लोकेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेष्वाम्नासन्नमत्ति ॥ १ ॥
तस्य ह वा एतस्यात्मनो वैश्वानरस्य मूर्ध्वं सु-
तेजाश्चतुर्विधरूपः प्राणः पृथग्वत्मात्मा सन्देही
बह्वलो बन्तिरेव रयिः पृथिव्येव पादावुर एव
वेदिर्लोमानि वह्निर्हृदयं गार्हपत्यो मनोऽन्वाशा-
र्यपचन आस्यमाहवनीयः ॥ २ ॥

इत्यष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

तद्यज्ञं प्रथममागच्छेत्तद्वीमीयत् स यां प्रय-
मामादिति जुहुयात्तां जुहुयात्प्राणाय स्वा

प्राणस्तृप्यति ॥ १ ॥ प्राणे तृप्यति चक्षुस्तृप्यति
चक्षुषि तृप्यत्यादित्यस्तृप्यत्यादित्ये तृप्यति द्यौ-
स्तृप्यति दिवि तृप्यत्यां यत्किञ्च द्यौश्चादित्यश्चा-
धितिष्ठतस्तृप्यति तस्यानुवृप्तिं तृप्यति प्रजया
पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥
इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १६ ॥

अथ यां द्वितीयां जुहुयात्तां जुहुयाद्वानाय
स्वाहेति व्यानस्तृप्यति ॥ १ ॥ व्याने तृप्यति श्रोत्रं
तृप्यति श्रोत्रे तृप्यति चन्द्रमास्तृप्यति चन्द्रमसि
तृप्यति दिग्गस्तृप्यन्ति दिक्षु तृप्यतीषु यत्किञ्च
दिग्गश्च चन्द्रमाश्चाधितिष्ठन्ति तस्तृप्यति तस्यानु-
वृप्तिं तृप्यति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्र-
ह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥ इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

अथ यां तृतीयां जुहुयात्तां जुहुयादपानाय
स्वाहेत्यपानस्तृप्यति ॥ १ ॥ अपाने तृप्यति वा-
क्स्तृप्यति वाचि तृप्यत्यामग्निस्तृप्यत्याग्नौ तृप्यति
पृथिवी तृप्यति पृथिव्यां तृप्यत्यां यत्किञ्च पृथि-
वीचाग्निश्चाधितिष्ठतस्तृप्यति तस्यानुवृप्तिं तृप्य-

र्वेषु लोकेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेष्व्वात्मसु हुतं
 भवति ॥२॥ तद्यथेपीका तूलमग्नौ प्रीतं प्रदूये-
 तैव एहास्य सर्वे पाप्मानः प्रदूयन्ते य एतदेवं
 विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥ ३ ॥ तस्माद् वैव-
 द्यपि चण्डालायोच्छिष्टं प्रयच्छेदात्मनि हैवास्य
 तद्वैश्वानरे हुतं स्यादिति तदेव श्लोकः ॥ ४ ॥
 यथैह जुधिता बाला मातरं पर्युपासत एव
 सर्वाणि भूतान्यग्निहोत्रमुपासत इत्यग्निहोत्र-
 मुपासत इति ॥५॥ इति चतुर्विंशः खण्डः ॥२४॥

इति छान्दोग्योपनिषत्सु पञ्चमः प्रपाठकः

ॐ तत्सत् ॥

ॐ श्वेतकेतुर्हार्णवेय आस त ए ह पितोवाच
 श्वेतकेतो वस ब्रह्मचर्यं न वै सोम्याऽस्यत्कुलीनो
 ऽननूच्य ब्रह्मवन्भुरिव भवतीति स ह द्वादशवर्षं
 उपेत्य चतुर्विंशनिवर्षः सर्वान् वेदानधीत्य म-
 हामना अनूचानमानी स्तब्ध एयाय त ए ह पि-
 तोवाच श्वेतकेतो यन्नु सोम्येदं महामना अनू-
 चानमानी स्तब्धोऽस्युत तमादेशमप्राच्यो येना-

ति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्रह्मवर्चसे-
ति ॥ २ ॥ इत्येकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

अथ यां चतुर्थीं जुहुयात्तां जुहुयात् सामानाय
स्वाहेति समास्तृप्यति ॥१॥ समाने तृप्यति मन-
स्तृप्यति मनसि तृप्यति पर्जन्यस्तृप्यति पर्जन्ये
तृप्यति विद्युस्तृप्यति विद्युति तृप्यत्यां यत्किञ्च
विद्युच्च पर्जन्यश्चाधितिष्ठतस्तृप्यति तस्यानुवृत्तिं
तृप्यति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्रह्मवर्च-
सेनेति ॥ २ ॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

अथ यां पञ्चमीं जुहुयात्तां जुहुयादुदानाय स्वा-
हेत्युदानस्तृप्यति ॥१॥ उदाने तृप्यति वायुस्तृप्य-
ति वायौ तृप्यत्याकाशस्तृप्यत्याकाशे तृप्यति य-
त्किञ्च वायुश्चाकाशश्चाधितिष्ठतस्तृप्यति तस्या-
नुवृत्तिं तृप्यति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा
ब्रह्मवर्चसेनेति ॥२॥ इति त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

स य इदमविद्वानग्निहोत्रं जुहोति यथा द्रा-
रानपोद्भूतं भस्मानि जुहुयात्तादृक् तत्स्यात् ॥ १ ॥
अथ य एतदेवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति तस्मै

बहु स्यां प्रजायेयेति तत्तेजोऽसृजत तत्तेज ऐक्षत
 बहु स्यां प्रजायेयेति तदपोऽसृजत तस्माद्यत्र क्व च
 शोचति स्नेहते वा पुरुषस्ते जम एव तदध्यापो जा-
 यन्ते ॥३॥ ता आप ऐक्षन्त बह्नाः स्याम प्रजाये-
 महीति ता अन्नमसृजन्त तस्माद्यत्र क्व च वर्पति
 तदेव भृयिष्ठमन्नं भवत्यद्वा एव तदध्यन्नाद्यं जा-
 यते ॥ ४ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

तेषां खल्वीषां भूतानां त्रीण्येव बीजानि भव-
 न्त्याण्डजं जीवजमुद्भिज्जमिति ॥१॥ सेयं देवतेक्षत
 हन्ताहमिमास्तिस्रो देवता अनेन जीवेनात्मना-
 ऽनुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणीति ॥२॥ तासां
 त्रिवृतं त्रिवृतमेकैकां करवाणीति सेयं देवतेमा-
 स्तिस्रो देवता अनेनैव जीवेनात्मनानुप्रविश्य
 नामरूपे व्याकरोत् ॥३॥ तासां त्रिवृतं त्रिवृतमे-
 कैकामकरोद्यधानु खलु सोभ्येमास्तिस्रो देवता-
 स्त्रिवृत्तिहृदेकैका भवति तन्मे विजानीहीति ॥
 ४ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

रोहितं रूपं तेजस्तद्रूपं यच्छुक्लं त-

श्रुतं भवत्यमतं मतमविज्ञातं विज्ञातमिति
 कथं नु भगवः स आदेशो भवतीति यथा सौम्य-
 केन मृत्पिण्डेन सर्वं मृन्मयं विज्ञातं स्याद्वाचा-
 रम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यम् ॥१॥
 यथा सौम्यैकेन लोहमणिना सर्वं लोहमयं वि-
 ज्ञातं स्याद्वाचारम्भणं विकारो नामधेयं लो-
 हमित्येव सत्यम् ॥ २ ॥ यथा सौम्यैकेन नखनि-
 कृन्तनेन सर्वं काष्णायसं विज्ञातं स्याद्वाचार-
 म्भणं विकारो नामधेयं कृष्णायसमित्येव सत्य-
 मेव सौम्य स आदेशो भवतीति ॥ ३ ॥ न वै
 नूनं भगवन्तस्त एतद्वेदिपुयं देतद्वेदिष्यन् कथं
 न नावक्ष्यन्निति भगवाणस्त्वेवमेतद्वीत्विति त-
 त् सोम्येति होवाच ॥४॥ इति प्रथमः खण्डः १
 सदेव सौम्य दमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम्
 ऐक आहुरसदेवेदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयं
 आदसतः सज्जायत ॥१॥ कुतस्तु खलु
 स्यादिति होवाच कथममतः सज्जायते
 सौम्य दमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् ॥२॥

त्यन्नस्य रूपमिति तद्विदाश्चक्रुः ॥ ६ ॥ यद्विज्ञा-
तमेवाभूदित्येतासामेव देवतानाए समास इति
तद्विदाश्चक्रुर्यथा नु खलु सोम्येमास्तिस्रो देवताः
पुरुषं प्राप्य त्रिहृत्त्रिहृदेकैका भवति तन्मे विजा-
नाहीति ॥ ७ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अन्नमशितं त्रेधा विधीयते तस्य यः स्यविष्ठो
धातुस्तपुरीषं भवति यो मध्यमस्तन्माएसं योऽ-
णिष्ठस्तन्मनः ॥ १ ॥ आपः पीतास्त्रेधा विधीयन्ते
तासां यः स्यविष्ठो धातुस्तन्मूत्रं भवति यो मध्य-
मस्तल्लोहितं योऽणिष्ठः स प्राणः ॥ २ ॥ तेजोऽशितं
त्रेधा विधीयते तस्य यः स्यविष्ठो धातुस्तदस्थि
भवति यो मध्यमः स मज्जा योऽणिष्ठः सा वाक्
॥ ३ ॥ अन्नमयए हि सोम्य मन आपोमयः प्राण-
स्तेजोमयी वागिति भूय एव मा भगवान् वि-
ज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ४ ॥ इति
पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

दध्नः सोम्य मध्यमानस्य योऽणिमा स ऊर्ध्वः
समदीपति तत्सर्पिर्भवति ॥ १ ॥ एवमेव खलु

दपां यत्कृष्णं तदन्नस्यापागादग्ने रमित्वं वाचा-
 रम्भणं विकारो नामधेयं त्रीणि रूपाणीत्येव स-
 त्यम् ॥ १ ॥ यदादित्यस्य रोहितए रूपं तेजस-
 स्तद्रूपं यच्छुक्लं तदपां यत्कृष्णं तदन्नस्यापागा-
 दादित्यादादित्यत्वं वाचारम्भणं विकारो नाम-
 धेयं त्रीणि रूपाणीत्येव सत्यम् ॥ २ ॥ यच्चन्द्रम-
 सो रोहितए रूपं तेजसस्तद्रूपं यच्छुक्लं तदपां
 यत्कृष्णं तदन्नस्यापागाच्चन्द्राच्चन्द्रत्वं वाचारम्भणं
 विकारो नामधेयं त्रीणिरूपाणीत्येव सत्यम् ॥ ३ ॥
 यद्विद्युतो रोहितए रूपं तेजसस्तद्रूपं यच्छुक्लं त-
 दपां यत्कृष्णं तदन्नस्यापागाद्विद्युतो विद्युत्त्वं
 वाचारम्भणं विकारो नामधेयं त्रीणि रूपाणी-
 त्येव सत्यम् ॥ ४ ॥ एतवस्म वै तद्विद्वांस आहुः
 पूर्वं महाशाला महाश्रोत्रिया न नोऽद्य कश्चना
 श्रुतमममविज्ञातमुदाहरिष्यतीति ह्येभ्यो वि-
 दाञ्चक्रुः ॥ ५ ॥ यदु रोहितमिवाभूदिति तेज-
 सस्तद्रूपमिति तद्विदाञ्चक्रुर्यदु शुक्लमिवाभूदित्य-
 पाए रूपमिति तद्विदाञ्चक्रुर्यदु कृष्णमिवा

सोम्यान्नस्याश्वमानस्य योऽग्निमा स ऊर्ध्वः समु-
दीपति तन्मनो भवति ॥२॥ अपाए सोम्य प्रीय-
मानानां योऽग्निमा स ऊर्ध्वः समुदीपति स प्रा-
णो भवति ॥ ३ ॥ तेजसः सोम्याश्वमानस्य योऽ-
ग्निमा स ऊर्ध्वः समुदीपति सा वाग्भवति ॥४॥
चन्नमयए हि सोम्य मन चापोमयः प्राणस्तेजो-
मयी वागिति भूय एव मा भगवान्विज्ञापयत्वि-
ति तथा सोम्येति होवाच ॥ इति पष्ठः खण्डः ६

षोडशकलः सोम्य पुरुषः पञ्चदशाहानि मा-
शीः काममपः पिवापोमयः प्राणो न पिबती
विच्छेत्स्यत इति ॥१॥ सह पञ्चदशाहानि नाशाय
हैनमुपससाद किं ब्रवीमि भो ब्रह्मचः सोम्य य-
ज्ञूपि सामानीति स होवाच न वै मा प्रति-
भान्ति भो इति ॥ २ ॥ तए होवाच यथा सोम्य
महतोऽभ्याहितस्यैकोऽङ्गारः खद्योतमात्रः परि-
शिष्टः स्यात्तेन ततोऽपि न बह्व द ए सोम्य
ते षोडशानां कलानामेका
चयैतर्हि वेदान्नानुभवस्यथान ॥

शास्त्रमिति स हागाय ईनमुपममाद तए ह य-
 त्किञ्च पप्रच्छ सर्वए ह प्रतिपेदे तए होवाच ॥ ४ ॥
 यथा सोम्य मष्टतोऽभ्याहितस्यैकमङ्गारं खद्यो-
 तमात्रं परिगिष्टं तं दृष्येरुपसमाधाय प्राज्वलये-
 त्तेन ततोऽपि बहु दहेत् ॥ ५ ॥ एवए सोम्य ते
 षोडशानां कलानामेका कलातिशिष्टाभूत्साऽ-
 न्नोपसमाहिता प्राज्वालीतयैतर्हि वेदाननुभ-
 वस्यन्नमयए हि सोम्य मन आपोमयः प्राणस्ते-
 जोमयी वागिति तदास्य विजज्ञाविति विजज्ञा-
 विति ॥ ६ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

उद्दालको हारुणिः श्वेतकेतुं पुत्रमुवाच स्व-
 प्रान्तं मे सोम्य विजानीहीति यत्रैतत्पुरुषः स्व-
 पिति नाम सता सोम्य सदा सम्पन्नो भवति
 स्वमपीतो भवति तस्मादेनए स्वपितीत्याचक्षते
 स्वए क्षपीतो भवति ॥ १ ॥ स यथा शकुनिः सू-
 च्चेण प्रवहो दिशं दिशं पतित्वाऽन्यत्रायतनमल-
 ब्धा यन्धनमेवोपश्रयत एवमेव खलु सोम्य त-
 दिशं दिशं पतित्वाऽन्यत्रायतनमलब्धा

सोम्यान्नस्याश्वमानस्य योऽणिमा स ऊर्ध्वः समु-
 दीपति तन्मनो भवति ॥२॥ अथाऽऽ सोम्य प्रीय-
 मानानां योऽणिमा स ऊर्ध्वः समुदीपति स प्रा-
 णो भवति ॥ ३ ॥ तेजसः सोम्याश्वमानस्य योऽ-
 णिमा स ऊर्ध्वः समुदीपति सा वाग्भवति ॥४॥
 अन्नमयऽ हि सोम्य मन आपोमयः प्राणस्तेजो-
 मयी वागिति भूय एव मा भगवान्विज्ञापयत्व-
 ति तथा सोम्येति होवाच ॥ इति पष्ठः खण्डः ६

षोडशकलः सोम्य पुरुषः पञ्चदशाहानि मा-
 शीः काममयः पिवापोमयः प्राणो न पिबती
 विच्छेत्स्यत इति ॥१॥ सह पञ्चदशाहानि नाशाय
 हैनमुपससाद किं ब्रवीमि भो ब्रह्मचः सोम्य य-
 जूपि सामानीति स होवाच न वै मा प्रति-
 भान्ति भो इति ॥ २ ॥ तए होवाच यथा सोम्य
 महतोऽभ्याहितस्यैकोऽङ्गारः खद्योतमात्रः परि-
 शिष्टः स्यात्तेन ततोऽपि न बहु दहेदेवए सोम्य
 ते षोडशानां कलानामेका कलाति
 शयैतर्हि वेदान्नानुभवस्यशान ॥३॥

चास्यसीति स हागाय हैनमुपससाद तए ह य-
 त्किञ्च पप्रच्छ सर्वए ह प्रतिपेदे तए होवाच॥४॥
 यथा सोम्य महतोऽभ्याहितस्यैकमङ्गारं खद्यो-
 तमात्रं परिशिष्टं तं तृणैरुपसमाधाय प्राज्वलये-
 तेन ततोऽपि घट्ट दहेत् ॥ ५ ॥ एवए सोम्य ते
 षोडशानां कलानामेका कलातिशिष्टाभूत्साऽ-
 न्नेनोपनमाहिता प्राज्वालीतयैतर्हि वेदाननुभ-
 वस्यब्रमयए हि सोम्य मन चापोनयः प्रापस्ते-
 लोमयो वागिति तदास्य विप्रश्चाविति विप्रश्चा-
 विति ॥ ६ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

उद्दालको हागुणः श्वेतकृतं पुष्पनुशाच स्व-
 प्रान्तं मे सोम्य विजानीतीति यवतत्पुरुषः स्व-
 पिति नाम सता सोम्य सदा सम्यग्गो भवति
 समयातो भवति तद्यादेनए स्वयिरीत्याचदते
 एवए प्रयातो भवति ॥१॥ स एवा द्युक्तिः नू-
 चेव प्रवदो दिव्यं दिव्यं एतित्वाऽन्तर्गतननल-
 म्भा दम्यनमंशोपदत्त एवनेव खनु सोम्य त-
 दिव्यं दिव्यं एतित्वाऽन्तर्गतननलम्भा

प्राणमेवोपश्रयते प्राणवन्धनएहि सोम्य मन इति
 ॥२॥ अशनापिपासे मे सोम्य विजानीहीति य-
 चैतत्पुरुषोऽगिशिषति नामाप एव तदगितं न-
 यन्ते तद्यथा गोनायोऽश्वनायः पुरुषनाय इत्येवं
 तदप्र आचक्षतेऽशनायति तचैतच्छुद्धमुत्पतितए
 सोम्य विजानीहि नेदममूलं भविष्यतीति ॥३॥
 तस्य क मूलए स्यादन्यवान्नादेवमेव खलु सो-
 म्याग्नेन शुङ्गेनापोमूलमन्विच्छद्भिः सोम्य शुङ्गेन
 तेजोमूलमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुङ्गेन सन्मूलम-
 न्विच्छ सन्मूलाः सोम्य माः सर्वाः प्रजाः सदाय-
 तनाः सत्प्रतिष्ठाः ॥४॥ अथ यचैतत्पुरुषः पिपा-
 सति नाम तेज एव तत्पीतं नयते तद्यथा गो-
 नायोऽश्वनायः पुरुषनाय इत्येवं तत्तेज आचक्ष-
 उदन्येति तचैतदेव शुद्धमुत्पतितए सोम्य वि-
 जानीहि नेदममूलं भविष्यतीति ॥ तस्य क
 मूलए स्यादन्यवान्नादेवमेव खलु सो-
 म्याग्नेन शुङ्गेनापोमूलमन्विच्छद्भिः सोम्य शुङ्गेन
 तेजोमूलमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुङ्गेन सन्मूलम-
 न्विच्छ सन्मूलाः सोम्य माः सर्वाः प्रजाः सदाय-
 तनाः सत्प्रतिष्ठाः ॥४॥

व्यतिष्ठा यथा तु खलु सोम्येमास्तिस्रो देवताः
 पुरुषं प्राप्य त्रिवृत्रिवृदेकैका भवति तदुक्तं पुर-
 स्तादेव भवत्यस्य सोम्य पुरुषस्य प्रयतो वाङ्म-
 नसि संपद्यते मनः प्राण्ये प्राण्यस्तेजसि तैजः प-
 रस्यां देवताया ए स य एषोऽधिमा ॥६॥ एतदा-
 त्म्यमिद ए सर्वं तत्सत्य ए स चात्मा तत्त्वमसि
 श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विच्चाप-
 यत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ७ ॥ इत्यष्टमः
 खण्डः ॥ ८ ॥

यथा सोम्य मधु मधु कृतो निक्षिपन्ति नाना-
 त्ययानां वृक्षाणा ए रसान् समवहारमेकता ए रसं
 गमयन्ति ॥१॥ ते यथा तच्च न विवेकं लभन्तेऽ-
 मुष्या ई वृक्षस्य रसोऽस्यमुष्या ई वृक्षस्य रसोऽर्वा-
 त्येवमेव खानु सोम्ये नाः सर्वाः प्रजाः सति सं-
 पद्य न विदुः सति सम्पाद्यानह इति ॥ २ ॥ त
 इह व्याघ्रो वा निरहो वा वृको वा वराहो वा
 कीटो वा पतङ्गो वा दंष्ट्रो वा नयको वा य-
 दवदन्ति तदा भवन्ति ॥ ३ ॥ स य एषोऽदिने-

प्राणमेवोपश्रयते प्राणवन्मनएहि सोम्य मन इति
 ॥२॥ अशनापिपासे मे सोम्य विजानीहीति यः
 चैतत्पुरुषोऽग्निशिष्यति नामाप एव तदशितं न-
 यन्ते तद्यथा गोनायोऽश्वनायः पुरुषनाय इत्येवं
 तदप आचक्षतेऽशनायेति तत्रैतच्छुद्धमुत्पतितए
 सोम्य विजानीहि नेदममूलं भविष्यतीति ॥३॥
 तस्य क्व मूलए स्यादन्यवान्नादिवमेव खलु सो-
 म्याग्नेन शुद्धनापोमूलमन्विच्छद्भिः सोम्य शुंगेन
 तेजोमूलमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुंगेन सन्मूलम-
 न्विच्छ सन्मूलाः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदाय-
 तनाः सत्यतिष्ठाः ॥४॥ अथ यचैतत्पुरुषः पिपा-
 सति नाम तेज एव तत्प्रीतं नयते तद्यथा गो-
 नायोऽश्वनायः पुरुषनाय इत्येवं तत्तेज आचक्ष-
 उदन्येति तत्रैतदेव शुद्धमुत्पतितए सोम्य वि-
 जानीहि नेदममूलं भविष्यतीति ॥५॥ तस्य क्व
 मूलए स्यादन्यवान्नागोऽग्निः सोम्य शुंगेन तेजोमू-
 लमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुंगेन सन्मूलमन्विच्छ
 सन्मूलः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनः स-

ऽपेऽभ्याह्न्याज्जीवन् स्रवेत्स एष जीवेनात्मना-
 नुप्रभूतः पेपीयमानो मोदमानस्तिष्ठति ॥१॥ च-
 स्य यदेकां शाखां जीवो जहात्यथ सा शुष्यति
 द्वितीयां जहात्यथ सा शुष्यति तृतीयां जहात्यथ
 सा शुष्यति सर्वं जहाति सर्वः शुष्यत्येवमेव खलु
 सोम्य विद्मोति होवाच ॥२॥ जीवापेतं वाव कि-
 लेदं म्रियते न जीवो म्रियत इति स य एषोऽ-
 णिमैतदाख्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स आत्मा त-
 त्वमस्ति श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान्
 विज्ञापयत्विति तत्रा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥

इत्याकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

न्यनोधफलमत आहरेतीदं भगव इति भि-
 न्धीति भिन्नं भगव इति किमत्र पश्यसीत्यण्व्य
 द्रवेना धाना भगव इत्यासामद्वैकां भिन्धीति
 भिन्ना भगव इति किमत्र पश्यसीति न किञ्चन
 भगव इति ॥१॥ तए होवाच यं वै सोम्यैतम-
 णिमानं न निभालयस एतस्य वै सोम्यैषोऽणिस्र
 एवं महान्ययोधस्तिष्ठति ॥२॥ श्रद्धत्स्व सोम्येति

तदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स चात्मा तत्त्वमसि
श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विज्ञाप-
यत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ४ ॥ इति
नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

इमाः सोम्य नद्यः पुरस्तात्पाच्यः स्यन्दन्ते प-
श्चात्पतीच्यस्ताः समुद्रात्समुद्रमेवापि यन्ति स-
मुद्र एव भवन्ति ता यथा तत्र न विदुरियमहम-
स्मीयमहमस्मीति ॥ १ ॥ एवमेव खलु सोम्येमाः
सर्वाः प्रजाः सत आगम्य न विदुः सत आगच्छा-
मह इति त इह व्याघ्रो वा सिंहो वा वृको वा व-
राहो वा कीटो वा पतङ्गो वा दंष्ट्रो मशको वा
यद्यद्वयन्ति तदा भवन्ति ॥ २ ॥ स य एषोऽणि-
मैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स चात्मा तत्त्व-
मसि श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् वि-
ज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति
दशमः खण्डः ॥ १० ॥

अस्य सोम्य महतो हृदस्य यो मूर्ध्निऽभ्याहन्या-
स्तीवन् सर्वेषां मध्येऽभ्याहन्यास्तीयन् यथेयो-

तं ततोऽतिजने विसृजेत्स यथा तन् प्राङ्गा उद-
ङ्गाऽधराङ्गा प्रभायिताभिनवाच्च आनीतोऽभि-
नवाच्चो विसृष्टः ॥१॥ तस्य यथाभिनहनं प्रमुच्य
प्रव्रूयादेतां दिशं गधाराएतांदिशं व्रजेति स
ग्रामाद्ग्रामं पृच्छन्पण्डितो मेधावी गन्धारानेवो-
पसम्पद्येतैवमेवेहाचार्यवान्पुरुषो वेदतस्य ता-
वदेव चिरंयावन्न विमोक्ष्येऽयं सम्पत्स्य इति ॥२॥
स य एषोऽणिमैतदात्स्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स
आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एव मा
भगवान्विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच
॥ ३ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

पुरुषं सोम्योतोपतापिनं ज्ञातयः पर्युपासते
जानासि मां जानासि मामिति तस्य यावन्न
वाङ्मनसि सम्पद्यते मनः प्राणै प्राणस्तेजसि
तेजः परस्यां देवतायां तावज्जानाति ॥१॥ अथ
यदास्य वाङ्मनसि सम्पद्यते मनः प्राणै प्राण-
स्तेजसि तेजः परस्यां देवतायामव न जानाति॥
२॥ स य एषोऽणिमैतदात्स्यमिदं सर्वं तत्सत्यं

स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स
 आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एव मा
 भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच
 इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

लवणमेतदुदकेऽवधायाद्य मा प्रातरुपसीदया
 इति स ह तथा चकार तए होवाच यद्वोषा ल-
 वणमुदकेऽवधा अङ्ग तदाहरेति तद्भावममृश्य
 न विवेद यथा विलीनमेवाङ्ग ॥ १ ॥ अस्यान्ता-
 दाचामेति कथमिति लवणमिति मध्यादाचा-
 मेति कथमिति लवणमित्यन्ताचामेति कथमिति
 लवणमित्यभिप्राश्यैनदथ भोपसीदया इति तत्र
 तथा चकार तच्छब्दत्वं वर्त्तते तए होवाचाच्च वाव
 किल सत्सोम्य न निभालयसेऽत्रैव किलेति ॥२॥
 स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स
 आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो भूय एव मा भ-
 गवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच
 ॥३॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥
 यथा सोम्य पुरुषं

ततस्त ऊर्ध्वं वक्ष्यामीति ॥ १ ॥ स होवाचर्वदं
 भगवोऽध्येमि यजुर्वेद ए सामवेदमायव्यं चतु-
 र्धमितिहामपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्रा ए
 राशिं देवं निधिं वाकोवाक्यमेकायनं देवविद्यां
 ब्रह्मविद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां स-
 र्पदेवजनविद्यामेतद्भगवोऽध्येमि ॥ २ ॥ सोऽहं भ-
 गवो मन्त्रविदेवास्मि नाऽत्मविच्छ्रुत ए ह्येव मे
 भगवद्गुणैस्तस्मिन् शोकमात्मविदिति सोऽहं भ-
 गवः शोचामि तं मा भगवान्क्लोकस्य पारं ता-
 रयत्विति त ए होवाच यद्वै किञ्चित्दध्यगीष्टा
 नामैवैतत् ॥ ३ ॥ नाम वा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सा-
 मवेद आयव्यं चतुर्थं इतिहासपुराणः पञ्चमो
 वेदानां वेदः पित्रो राशिर्देवो निधिर्वाकोवाक्य
 मेकायनं देवविद्या ब्रह्मविद्या भूतविद्या क्षत्र-
 विद्या नक्षत्रविद्या सर्पदेवजनविद्या नामैवैत-
 द्नामोपास्वेति ॥ ४ ॥ स यो नाम ब्रह्मेत्युपास्ते
 यावन्नाम्नो गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति
 यो नाम ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो नाम्नो भूय

स आत्मा तत्त्वमसि श्रुतकेतो इति भूय ए-
भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवा-
च ॥ ३ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

पुरुषः सोम्योत हस्तगृहीतमानयन्त्यपहारी-
त्स्नेयमकार्षीत्यरशुमस्मै तपतेति स यदि तस्य
कर्त्ता भवति तत एवाऽनृतमात्मानं कुरुते सो-
नृताभिसन्धोऽनृतेनात्मानमन्तर्वाय परशुं तप्तं
प्रतिगृह्णाति स दह्यतेऽथ हन्यते ॥१॥ अथ यदि
तस्याऽकर्त्ता भवति तत एव सत्यमात्मानं कुरुते
स सत्याभिसन्धः सत्येनात्मानमन्तर्वाय परशुं तप्तं
प्रतिगृह्णाति स न दह्यतेऽथ मुच्यते ॥२॥ स यथा
तत्र नादाद्येतैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स
आत्मा तत्त्वमसि श्रुतकेतो इति तज्ज्ञास्य वि-
जज्ञाविति विजज्ञाविति ॥ २ ॥ इति षोडशः
खण्डः ॥ १६ ॥

इति छान्दोग्योपनिषत्सु षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥

ॐ ॥ अधीहि भगव इति होपससाद सनत्कु-
मारं नादस्त ए होवाच यदेत्य तेन मोपसीद

मनो वाव वाचो भूयो यथा वै द्वे वामलके द्वे
 वा कोले द्वौ वाऽद्वौ मुष्टिरनुभवत्येवं वाचश्च
 नाम च मनोऽनुभवति स यदा मनसा मनस्यति
 मन्त्रानधीयीत्यधीते कर्माणि कुर्वीयेत्यथ कु-
 रुते पुत्राएश्च पशूँश्चेष्टेयेत्येष्टते इमश्च लोक-
 ममुच्चेष्टेयेत्येष्टते मनो ह्यात्मा मनो हि लोको
 मनो हि ब्रह्म मन उपास्तेति ॥१॥ स यो मनो
 ब्रह्मेत्युपास्ते यावन्मनसो गतं तत्रास्य यथा का-
 मचारो भवति यो मनो ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो
 मनसो भूय इति मनसो वाव भूयोऽस्तीति तन्मे
 भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥ इति तृतीयः खण्डः ३

सङ्कल्पो वाव मनसो भूयान्यदा वै सङ्कल्पय-
 तेऽय मनस्यत्यथ वाचमीरयति तामु नाम्मीरयति
 नाम्नि मन्त्रा एका भवन्ति मन्त्रेषु कर्माणि ॥१॥
 तानि ४ वैतानि सङ्कल्पैकायनानि सङ्कल्पात्म-
 कानि सङ्कल्पे प्रतिष्ठितानि समकूपतां द्यावा-
 पृथिवी समकल्पेतां वायुयाकाशश्च समकल्प
 तामापय तेजश्च तेषां संकृष्टौ वर्षेऽसङ्कल्पते

इति नाम्नो वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्र-
वीत्विति ॥ ५ ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

वाग्वाव नाम्नो भूयसी वाग्वा ऋग्वेदं विज्ञा-
पयति यजुर्वेदं सामवेदमाथर्वणं चतुर्थमिति-
हासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्राऽऽ राशिं
इवं निधिं वावोवाक्यमेकायनं देवविद्यां ब्रह्म-
विद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां सर्प-
देवजनविद्यां दिवश्च पृथिवीश्च वायुश्चाकाशश्चा-
पश्च तेजश्च देवाऽश्च मनुष्याऽश्च पशूऽश्च वयाऽसि
च तृणवनस्पतीष्कापदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकं
धर्मश्चाऽधर्मश्च सत्यश्चाऽनृतश्च साधु चासाधु च
हृदयज्ञश्चाहृदयज्ञश्च यद्वै वाङ्नाभविष्यन्न धर्मो
नाऽधर्मो व्यज्ञापिष्यन्न सत्यं नाऽनृतं न साधु
नाऽसाधु न हृदयज्ञो नाहृदयज्ञो वागेवैतत्सर्वं
विज्ञापयति वाचमुपास्तेति स यो वाचं ब्रह्मे-
त्युपास्ते यावद्वाचो गतं तत्रास्य यथा कामचारो
भवति यो वाचं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो वाचो
भूय इति वाचो वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २

माहृद्यं चेद यदाऽयं विद्वान्नेत्वमचित्तः स्या-
दित्यथ यद्यल्पविद्वित्तवान् भवति तस्मा एवोत
गुण्यपन्ते चित्तर ह्येवैषामेकायनं चित्तमात्मा
चित्तए प्रतिष्ठा चित्तमुपास्तेति ॥२॥ म यच्चित्तं
ब्रह्मेत्युपास्ते चित्तान्वै स लोकान् ध्रुवान् ध्रुवः
प्रतिष्ठितान् प्रतिष्ठितोऽव्ययमानानव्ययमानोऽ-
भिनिवृत्तिं यावच्चित्तस्य गतं तत्राऽस्य यथा का-
मचारो भवति यच्चित्तए ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भग-
वच्चित्ताद्भूय इति चित्ताद्वाय भूयोऽस्तीति तन्मे
भगवान् ब्रवीत्विति ॥३॥ इति पञ्चमः खण्डः ५

ध्यानं वाव चित्ताद्भूयो ध्यायतीव पृथिवी
ध्यायतीवान्तरिक्षं ध्यायतीव द्यौर्ध्यायन्तीवापो
ध्यायन्तीव पर्वता ध्यायन्तीव देवमनुष्यास्तस्माद्य
द्रुह मनुष्याणां महतां प्राप्नुवन्ति ध्यानापादाए-
शा इवैव ते भवन्त्यथ येऽल्पाः कलङ्गिनः पिशुना
उपवादिनस्तेऽथ ये प्रभवो ध्यानापादाएशा इ-
वैव ते भवन्ति ध्यानमुपास्तेति ॥१॥ स यो ध्यानं
ब्रह्मेत्युपास्ते यावद्भ्यानस्य गतं तत्रास्य यथा का-

वर्षस्य संकृष्टाया अत्रए सङ्कल्पतेऽत्रस्य संकृष्टा
 प्राणाः सङ्कल्पन्ते प्राणानांए संकृष्टा मन्त्राः स-
 ङ्कल्पन्ते मन्त्राणांए संकृष्टौ कर्माणि सङ्कल्पन्ते
 कर्मणांए संकृष्टौ लोकः सङ्कल्पते लोकस्य सं-
 कृष्टै सर्वए सङ्कल्पते स एष संकल्पः सङ्कल्पमु-
 पास्तेति ॥२॥ स यः सङ्कल्पं ब्रह्मेत्युपास्ते कृष्टान्
 वै स लोकान् ध्रुवान् ध्रुवः प्रतिष्ठितान् प्रतिष्ठि-
 तोऽव्ययमानानव्ययमानोऽभिसिद्ध्यति यावत्स-
 ङ्कल्पस्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति
 यः सङ्कल्पं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवः संकल्पा-
 द्भूय इति सङ्कल्पाद्भाव भूयोऽस्तीति तन्मे भग-
 वान् ब्रवीत्विति ॥३॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥४॥

चित्तं वाय सङ्कल्पाद्भूयो यदा वै चेतयतेऽय
 सङ्कल्पयतेऽय मनस्यत्यथ वाचमीरयति तामु
 नाम्मीरयति नाम्नि मन्त्रा एकं भवन्ति मन्त्रेषु
 कर्माणि ॥१॥ तानि ह वा एतानि चित्तेकाय-
 नानि चित्तात्मानि चित्ते प्रतिष्ठितानि तस्मा-
 द्यद्यपि बहुविदचित्तो भवति नायमस्तीत्येवैन-

ज्ञानाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

बलं वाव विज्ञानाद्भूयोऽपि ह गतं विज्ञानवतामेको बलवानाकम्पयते स यदा बली भवत्यथोत्थाता भवत्युत्तिष्ठन् परिचरिता भवति परिचरन्नुपमत्ता भवत्युपसीदन्द्रष्टा भवति श्रोता भवति मन्ता भवति बोद्धा भवति कर्त्ता भवति विज्ञाता बलेन वै पृथिवी तिष्ठति बलेनान्तरिक्षं बलेन द्यौर्वलेन पर्वता बलेन देवमनुष्या बलेन पशवश्च वयाँसि च तृणवनस्पतयः श्वापदान्याकीटपतद्वपिपीलकं बलेन लोकस्तिष्ठति बलमुपास्तेति ॥ १ ॥ स यो बलं ब्रह्मेत्युपास्ते यावद्दलस्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यो बलं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो बलाद्भूय इति बलाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥

इत्यष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अत्र वाव बलाद्भूयस्तस्माद्यद्यपि दशरात्रो-
 १ ॥ १ ॥ ह विवेदयवाऽद्रष्टाऽश्रोताऽमन्ताऽ-

सचारो भवति यो ध्यानं ब्रह्मेत्युक्तेऽस्ति भगवो
ध्यानाद्भूय इति ध्यानाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मो
भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥ इति पष्ठः खण्डः ॥६॥

विज्ञानं वाव ध्यानाद्ब्रह्मो विज्ञानेन वा ऋग्वेदं
विजानाति यजुर्वेदं सामवेदमाथर्वणं चतुर्थ-
मितिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्रा एराशिं
दैवं निधिं वाकोवाक्यमेकायनं देवविद्यां ब्रह्म-
विद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां सर्प-
देवजनविद्यां दिवश्च पृथिवीश्च वायुश्चाकाशश्चा-
पश्च तेजश्च देवाश्च मनुष्याश्च पशूश्च वयाश्च
सि च तृणवनस्पतीञ्छ्वापदान्याकीटपतङ्गपिपी-
लकं धर्मश्चाधर्मश्च सत्यञ्चानृतश्च साधु चासाधु
च हृदयज्ञश्चाहृदयज्ञश्चान्नश्च रसस्त्रेमश्च लोकम-
मुश्च विज्ञानेनैव विजानाति विज्ञानमुपास्येति
॥१॥ स यो विज्ञानं ब्रह्मेत्युपास्ते विज्ञानवतो वै
स लोकान् ज्ञानवतोऽभिसिद्ध्यति यावद्विज्ञानस्य
गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो वि-
ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो विज्ञानाद्भूय

स्ति भगवोऽद्भ्यो भूय इत्यद्भ्यो वाव भूयोऽस्तीति
तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥ इति दशमः खण्डः

तेजो वा अद्भ्यो भूयस्तद्वा एतद्वायुमुपगृह्याका-
शमभितपति तदाहुर्निशोचति नितपति वर्पि-
ष्यति वा इति तेज एव तत्पूर्वं दर्शयित्वाऽद्यापः
सृजते तदेतदूर्धाभिश्च तिरश्चीभिश्च विद्युद्भिरा-
द्वादायरन्ति तस्मादाहुर्विद्योतते स्तनयति व-
र्पिष्यति वा इति तेज एव तत्पूर्वं दर्शयित्वाऽ-
द्यापः सृजते तेज उपास्वेति ॥ १ ॥ स यस्तेजो
ब्रह्मेत्युपास्ते तेजमग्री वै स तेजस्वतो लोकान्
भास्वतोऽपहततमस्कानभिसिद्धति यावत्तेजसो
गतं तच्चास्य दद्या कामचारो भवति यस्तेजो ब्र-
ह्मेत्युपास्ते ऽस्ति भगवस्तेजसो भूय इति तेजसो
वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥

इत्येकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

आकाशो वाव तेजसो भूयानाकाशे वै सूर्या-
चन्द्रमसावुभौ विद्युब्रजवाय्वग्निराकाशेनाह्वय-
गृह्योत्याकाशेन प्रतिगृह्योत्याकाशे र-

वोडाऽकर्त्ताऽविज्ञाता भवत्यथाऽन्नस्याये द्रष्टा भ-
वति श्रोता भवति मन्त्रा भवति वोडा भवति
कर्त्ता भवति विज्ञाता भवत्यन्नमुपास्तेति ॥ १ ॥

स योऽन्नं ब्रह्मेत्युपास्तेऽन्नवती वै स लोकान् पा-
नवतीऽभिसिद्धति यावदन्नस्य गतं तथास्य यथा
कामचारो भवति योऽन्नं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भग-
वोऽन्नाद्भूय इत्यन्नादाव भूयोऽस्तीति तन्मे भग-
वान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ६ ॥

आपो वा अन्नाद्भूयस्तस्माद्यदा सुवृष्टिर्न भवति
व्याधीयन्ते प्राणा अन्नं कनीयो भविष्यतीत्यथ
यदा सुवृष्टिर्भवत्वानन्दिनः प्राणा भवन्त्यन्नं यद्
भविष्यतीत्याप एवेमा मूर्त्ता येयं पृथिवी यदन्त-
रिक्षं यद् द्यौर्यत्पर्व्वता यद्देवमनुष्या यत्पशवय
वयाएसि च तृणवनस्पतयः श्वापदान्याकोटप-
तङ्गपिपीलकमाप एवेमा मूर्त्ता अप उपास्तेति
॥ १ ॥ स योऽपो ब्रह्मेत्युपास्त आप्रोति सव्यान्
कामाएन्नुप्तिमान् भवति यावदपां गतं तथास्य
यथा कामचारो भवति योऽपो ब्रह्मेत्युपास्तेऽ-

आगा याव न्मराद्भूयस्याग्नीहो वै न्मरो मन्वा
 नधीतं कर्माणि कुरुते पुत्राञ्छ पशुश्चेष्टत वृ-
 नश्च लोकममुश्चेष्टत आगामुपास्त्रेति ॥ १ ॥ स य
 आगां ब्रह्मं त्युपास्ते आगयाऽस्य सर्वं कामाः
 ममृध्यन्त्यमोघा हास्याग्निपो भवन्ति यावदा-
 गाया गतं तत्रास्य यथा कामचारी भयति य
 आगां ब्रह्मं त्युपास्तेऽस्ति भगव आगाया भूय
 इत्यागाया याव भूयोऽर्त्ताति तन्मे भगवान् ब्र-
 र्वात्विति ॥ २ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

प्राणो वा आगाया भूयान्यथा वा चरा नाभौ
 समर्पिता एवमस्मिन् प्राणे सर्वं समर्पितं प्राणः
 प्राणेन याति प्राणः प्राणं ददाति प्राणाय ददा-
 ति प्राणो ह पिता प्राणो माता प्राणो भ्राता
 प्राणः स्वसा प्राण आचार्य्यः प्राणो ब्राह्मणः ॥ १ ॥
 स यदि पितरं वा मातरं वा भ्रातरं वा स्वसारं
 वाचार्य्यं वा ब्रह्मणं वा किञ्चिद् भृशमिव प्रत्याह
 धिक्ताऽस्तीत्येवैनमाहुः पितृहा वै त्वमसि मा-
 तृहा वै त्वमसि भ्रातृहा वै त्वमसि स्वसृहा वै

मत आकाशे आकाशे न रमत आकाशे जायत
 आकाशमभिजायत आकाशमपास्वेति ॥ १ ॥ स य
 आकाशं ब्रह्मेत्युपास्ते आकाशवतो वै स लोकान्
 प्रकाशवतोऽसम्बाधानुरुगायवतोऽभिमिह्यति या-
 वदाकाशस्यगतं तच्चास्य यथा कामचारो भवति
 य आकाशं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगव आकाशाद्-
 भूय इत्याकाशाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
 ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

स्मरो वा आकाशाद्भूयस्तस्माद्यद्यपि ब्रह्म
 आसीरन्नस्मरन्तो नैव ते कश्चन गृण्यन् मन्वी-
 रन्न विजानीरन् यदा वाय ते स्मरेयुरथ गृण्युरथ
 मन्वीरन्नथ विजानीरन् स्मरेण वै पृथग्विजा-
 नाति स्मरेण पशून् स्मरमपास्वेति ॥ १ ॥ स यः
 स्मरं ब्रह्मेत्युपास्ते यावत् स्मरस्य गतं तच्चा-
 यथा कामचारो भवति यः स्मरं ब्रह्मेत्युपास्ते
 ऽस्ति भगवः स्मराद्भूय इति स्मरादाय भूयोऽ-
 स्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥

त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

नाति मत्वैव विजानाति मतिस्त्वैव विजिज्ञा-
सितव्येति मतिं भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥

द्वत्यष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

यदा वै श्रद्धात्यथ मनुते नाश्रद्धन् मनुते श्र-
द्धदेव मनुते श्रद्धा त्वेव विजिज्ञासितव्येति श्र-
द्धां भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इत्येकोन-
विंशः खण्डः ॥ १९ ॥

यदा वै निस्तिष्ठत्यथ श्रद्धाति नानिस्तिष्ठन्
श्रद्धाति निस्तिष्ठन्नेव श्रद्धाति निष्ठा त्वेव वि-
जिज्ञासितव्येति निष्ठा भगवो विजिज्ञास
इति ॥ १ ॥ इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

यदा वै करोत्यथ निस्तिष्ठति नाकृत्वा निस्ति-
ष्ठति कृत्वैव निस्तिष्ठति कृतिस्त्वैव विजिज्ञासि-
तव्येति कृतिं भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इ-
त्येकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

यदा वै सुखं लभतेऽन करोति नासुखं लब्ध्वा
करोति सुखमेव लब्ध्वा करोति सुखं त्वेव वि-
जिज्ञासितव्यमिति सुखं भगवो विजिज्ञास इति
॥ १ ॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

त्वमस्याचार्य्यहा वै त्वमसि ब्राह्मणहा वै त्वम-
 सीति ॥ २ ॥ अथ यद्यप्येनानुत्क्रान्तप्राणान् श-
 लेन समासं व्यतिसन्दहेन्नैवैनं ब्रूयुः पितृहासीति
 न मातृहासीति न भ्रातृहासीति न स्वसृहासीति
 नाचार्य्यहासीति न ब्राह्मणहासीति ॥ ३ ॥ प्राणो
 ह्येवैतानि सर्वाणि भवति स वा एष एवं पञ्च-
 न्नैवं मन्वान एवं विज्ञानन्नतिवादी भवति तच्चैद्
 ब्रूयुरतिवाद्यसीत्यतिवाद्यस्मीति ब्रूयान्नापद्भुवी-
 त ॥ ४ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

एष तु वा अतिवदति यः सत्यं नातिवदति
 सेऽहं भगवः सत्यं नातिवदानीति सत्यं त्वेष
 विजिज्ञासितव्यमिति सत्यं भगवो विजिज्ञास-
 इति ॥ १ ॥ षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

यदा वै विज्ञानात्पथ सत्यं वदति नाविज्ञानम्
 सत्यं वदति विज्ञानेव सत्यं वदति विज्ञानं त्वेष
 विजिज्ञासितव्यमिति विज्ञानं भगवो विजि-
 ज्ञास इति ॥ १ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

यदा वै मनुतेऽयं विज्ञानाति नामत्या

देश एवात्मैवाऽधस्तादात्मोपरिष्ठादात्मा पश्चा-
दात्मा पुरस्तादात्मा दक्षिणत आत्मोत्तरत आ-
त्मैवेदए सर्वमिति स वा एष एवं पश्यन्नेवं म-
न्वान एवं विज्ञानन्नात्मरतिरात्मक्रीड आत्ममि-
थुन आत्मानन्दः स खराड् भवति तस्य सर्वेषु
लोकेषु कामचारो भवत्यथ येऽन्यथाऽतो विदुर-
न्यराजानस्तेऽक्षय्यलोका भवन्ति तेषां सर्वेषु
लोकेष्वकामचारो भवति ॥ २ ॥ इति पञ्चविंशः
खण्डः ॥ २५ ॥

तस्य ह वा एतस्यैवं पश्यत एवं मन्वानस्यैवं
विज्ञानत आत्मतः प्राण आत्मत आशाऽऽत्मतः
स्मर आत्मत आकाश आत्मतस्तेज आत्मत आप
आत्मत आविर्भावतिरोभावावात्मतोऽन्नमात्मतो
बलमात्मतो विज्ञानमात्मतो ध्यानमात्मतश्चि-
त्तमात्मतः सङ्कल्प आत्मतो मन आत्मतो वा-
गात्मतो नामात्मतो मन्त्रा आत्मतः कर्माण्य-
त्मत एवेदए सर्वमिति ॥ १ ॥ तदेव श्रोको न
पश्यो मृत्युं पश्यति न रोगं नीत दुःखताए सर्वं

यो वै भूमा तत् सुखं नाल्पे सुखमस्ति भूमैव
सुखं भूमा त्वेव विजिज्ञासितव्य इति भूमानं
भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इति त्रयोविंशः
खण्डः ॥ २३ ॥

यत्र नान्यत्पश्यति नान्यच्छृणोति नान्यद्विजा-
नाति स भूमाऽथ यत्रान्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोत्यन्य-
द्विजानाति तदल्पं यो वै भूमा तदमृतमथ य-
दल्पं तन्नमर्त्य ए स भगवः कस्मिन् प्रतिष्ठित
इति स्वे महिम्नि यदि वा न महिम्नीति ॥ १ ॥
गोचश्चमिह महिमेत्यः चक्षते हस्तिद्विरग्न्यं दास-
भार्थ्यं जेवाण्यायतनानीति नाहमेवं ब्रवीमि ब्रु-
वीमीति ह होवाचान्यो ह्यन्यस्मिन् प्रतिष्ठित
इति ॥ २ ॥ इति चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४ ॥

स एवाधस्तात् स उपरिष्ठात् स पश्चात् स पु-
रस्तात् स दक्षिणतः स उत्तरतः स एवेद ए स-
र्वमित्यत्रातोऽहङ्कारादेश एवाहमेवाधस्तादहमु-
परिष्ठादहं पश्चादहं पुरस्तादहं दक्षिणतोऽहं
उत्तरतोऽहमेवेद ए सर्वमिति ॥ १ ॥

वग्निश्च वायुश्च सूर्याचन्द्रमसावुभौ विद्युन्नक्ष-
 चाणि यच्चास्येहास्ति यच्च नास्ति सर्वं तदस्मिन्
 समाहितमिति तच्चेद्भूयुरस्मिन्नेदिदं ब्रह्मपुरे
 सर्वं समाहितं सर्वाणि च भूतानि सर्वं च
 कामा यदैनक्षरावाप्नोति प्रध्वनते वा किं
 ततोऽतिशिष्यत इति ॥ ४ ॥ स ब्रूयान्नस्य जर-
 यैतज्जीर्यति न वधेनास्य हन्यत एतत्सत्यं ब्रह्म-
 पुरमस्मिन् कामाः समाहिता एष चात्माऽन-
 हतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोफः। विजिघत्सो-
 ऽपिपासः सत्यकामः सत्यमद्वलपो यथा द्यौर्वह
 प्रजा चन्द्राविशन्ति यथाऽनुशासनं य यमन्तम-
 भिकामा भवन्ति यं जनपदं यं क्षेत्रभागं तं त-
 सेवापजीवन्ति ॥५॥ तदायह कर्मजितो लोकः
 धीयत एषमेवानुध पुन्यजितो लोकः धीयते तदा
 पूषात्मानमनुविद्य ब्रजन्त्येता एष सत्यान् का-
 मा एतेषां सर्वेषु लोकेष्वकानचारो भवत्यय य
 पूषात्मानमनुविद्य ब्रजन्त्येता एष सत्यान् का-
 मा एतेषां सर्वेषु लोकेषु कानचारो भवति ।

ह पश्यः पश्यति सर्वमाप्नोति सर्वं च इति स एकधा भवति त्रिधा भवति पञ्चधा सप्तधा नवधा चैव. पुनश्चैकादश स्मृतः शतञ्च दश चैकञ्च सहस्राणि च विंशतिराष्टारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः स्मृतिलम्बे सर्वग्रन्थीनां विप्रमोक्षस्तस्मै मृदितकषायाय तमसस्सारं दर्शयति भगवान् सनात्कुमारस्त ए स्कन्द इत्याचक्षते त ए स्कन्द इत्याचक्षते ॥२॥ इति षड्विंशः खण्डः ॥ २६ ॥ इति सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥

अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वैष्णवं दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाच विजिज्ञासितव्यमिति ॥१॥ तच्चेद्ब्रूयुर्यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वैष्णवं दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः किं तद्वच विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वावाच विजिज्ञासितव्यमिति ॥ २ ॥ स ब्रूयाद्यावान्वा अयमाकाशस्तावानेपोऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन् द्यावापृथिवी अन्तरेव समाहिते उभा-

ल्पादेवास्य गीतवादित्रे समुत्तिष्ठतस्तेन गीतवा-
दित्रलोकेन सम्पन्नो महीयते ॥ ८ ॥ अथ यदि
स्त्रीनोककानो भवति सङ्कल्पादेवास्य स्त्रियः
समुत्तिष्ठन्ति तेन स्त्रीलोकेन सम्पन्नो महीयते ॥
९ ॥ यं यमन्तमभिकामो भवति यं कामं काम-
यते सोऽस्य सङ्कल्पादेव समुत्तिष्ठति तेन सम्पन्नो
महीयते ॥ १० ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

त इमे सत्याः कामा अनृतापिधानास्तेषां
सत्यानां सतामनृतमपिधानं यो यो ह्यस्येतः
प्रेति न तमिह दर्शनाय लभते ॥ १ ॥ अथ ये
चास्येह जीवा ये च प्रेता यच्चान्यदिच्छन्न लभते
सर्वं तदत्र गत्वा विन्दतेऽवद्यस्येते सत्याः कामा
अनृतापिधानास्तदायापि हिरण्यनिधिं निहित-
मक्षेत्रज्ञा उपर्युपरि सञ्चरन्तो न विन्देयुरेवमे-
वेमाः सव्याः प्रजा अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं
न विन्दन्त्यनृतेन हि प्रत्यूढाः ॥ २ ॥ न वा एष
आत्मा इति तस्यैतदेव निरुक्तं इत्ययमिति त-
स्माद्दृश्यमहरहर्वा एववित्स्वर्गं लोकमेति ॥ ३ ॥

स यदि पितृलोककामो भवति सङ्कल्पादे-
 वास्य पितरः समुत्तिष्ठन्ति तेन पितृलोकेन स-
 म्यन्नो महीयते ॥ १ ॥ अथ यदि मातृलोककामो
 भवति सङ्कल्पादेवास्य मातरः समुत्तिष्ठन्ति तेन
 मातृलोकेन सम्यन्नो महीयते ॥ २ ॥ अथ यदि
 भ्रातृलोककामो भवति सङ्कल्पादेवास्य भ्रातरः
 समुत्तिष्ठन्ति तेन भ्रातृलोकेन सम्यन्नो महीयते
 ॥ ३ ॥ अथ यदि स्वसृलोककामो भवति सङ्कल्पा-
 देवास्य स्वसारः समुत्तिष्ठन्ति तेन स्वसृलोकेन
 सम्यन्नो महीयते ॥ ४ ॥ अथ यदि सखिलोक-
 कामो भवति सङ्कल्पादेवास्य सखायः समुत्ति-
 ष्ठन्ति तेन सखिलोकेन सम्यन्नो महीयते ॥ ५ ॥
 अथ यदि गन्धमाल्यलोककामो भवति सङ्कल्-
 पादेवास्य गन्धमाल्ये समुत्तिष्ठतस्तेन गन्धमाल्य-
 लोकेन सम्यन्नो महीयते ॥ ६ ॥ अथ यद्यन्नपान
 लोककामो भवति सङ्कल्पादिशस्त्रान्नपानं सम-
 तिष्ठतस्तेनान्नपानलोकेन सम्यन्नो महीयते ॥ ७ ॥
 अथ यदि गीतवादिचलोककामो भवति

अथ यद्यज्ञ इत्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्म-
 चर्येण ह्येव यो ज्ञाता तं विन्दतेऽथ यदिष्टमि-
 त्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येवेष्टात्मा-
 नमनुविन्दते ॥ १ ॥ अथ यत्सत्रायणमित्याचक्षते
 ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव सत आत्मनस्त्रायणं
 विन्दतेऽथ यन्मौनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव त-
 द्ब्रह्मचर्येण ह्येवात्मानमनुविन्द्य मनुते ॥ २ ॥ अथ
 यदनाशकायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदेष्ट
 ह्यात्मा न नश्यति यं ब्रह्मचर्येणानुविन्दतेऽथ
 यदरण्यायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदरथ ह
 वै अथार्णवौ ब्रह्मलोके तृतीयस्यामिती दिवि
 तदैरमदीयः सरस्तदश्रुत्वः सोमसवनस्तदपरा-
 जिता पूर्वब्रह्मणः प्रभुविमितः हिरण्ययम् ॥ ३ ॥
 तद्य एवैतावरं च अथार्णवौ ब्रह्मलोके ब्रह्मच-
 र्येणानुविन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकस्तेषां स-
 र्व्वेषु लोकेषु कामचारो भवति ॥ ४ ॥

इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ य एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय
 परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत
 एष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद्वह्नीतितस्य
 ह वा एतस्य ब्रह्मणो नाम सत्यमिति ॥४॥ तानि
 ह वा एतानि त्रीण्यक्षराणि सतियमिति तद्य-
 त्सत्तदमृतमथ यत्ति तन्मर्त्यमथ यद्यन्तेनोभे य-
 च्छति यदनेनोभे यच्छति तस्माद्यमहरहर्वा ए-
 ववित्स्वर्गे लोकमेति ॥५॥ इति तृतीयः खण्डः३

अथ य आत्मा स सेतुर्विधृतिरेषां लोकाना-
 मसम्भेदाय नैत ए सेतुमहोरात्रे तरती न जरा न
 मृत्युर्न शोको न सुकृतं न दुष्कृतम् ॥ १ ॥ सर्वे
 पाप्मानो ऽतो निवर्त्तन्ते ऽपहतपाप्मा ह्येष ब्र-
 ह्मलोकस्तस्माद्वा एत ए सेतुं तीर्त्वाऽन्वः सन्ननम्बो
 भवति विद्वः सन्नविद्वो भवत्युपतापी सन्ननुप-
 तापी भवति तस्माद्वा एत ए सेतुं तीर्त्वापि न-
 त्तमहरंवाभिनिष्पद्यते सकृद्विभातो ह्येवैष ब्रह्म-
 लोकः ॥ २ ॥ तद्य एवैतं ब्रह्मलोकं
 न विन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकः

अथ यद्यज्ञ इत्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्म-
 चर्येण ह्येव यो ज्ञाता तं विन्दतेऽथ यदिष्टमि-
 त्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येवेष्टात्मा-
 नमनुविन्दते ॥ १ ॥ अथ यत्सत्रायणमित्याचक्षते
 ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव सत आत्मनस्त्राणं
 विन्दतेऽथ यन्मौनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव त-
 द्ब्रह्मचर्येण ह्येवात्मानमनुविन्दते ॥ २ ॥ अथ
 यदनाशकायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदेष्ट
 ह्यात्मा न नश्यति यं ब्रह्मचर्येणानुविन्दतेऽथ
 यदरण्यायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदरस्य ह
 वै रस्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके तृतीयस्यामितो दिवि
 तदैरंमदीयः सरस्तदश्वत्थः सोमसवनस्तदपरा-
 जिता पूर्वब्रह्मणः प्रभुविमितः हिरण्ययम् ॥ ३ ॥
 तदा एवैतावरं च रस्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके ब्रह्मच-
 र्येणानुविन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकस्तेषां स-
 र्व्वेषु लोकेषु कामचारो भवति ॥ ४ ॥

इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ य एष सम्प्रसादोऽन्माच्छरीरात्समुत्थाय
 परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत
 एष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद्वर्त्ततेति तस्य
 ह वा एतस्य ब्रह्मणो नाम सत्यमिति ॥४॥ तानि
 ह वा एतानि त्रीण्यक्षराणि सतियमिति तद-
 त्सत्तदमृतमथ यत्ति तन्मर्त्यमथ यदन्तेनोभे य-
 च्छति यदनेनोभे यच्छति तस्माद्यमहरहर्वा ए-
 वंवित्स्वर्गं लोकमेति ॥५॥ इति तृतीयः खण्डः ३

अथ य आत्मा स सेतुर्विधृतिरेषां लोकाना-
 मसम्भेदाय नैत ए सेतुमहोरात्रे तरती न जरा न
 मृत्युर्न शोको न सुकृतं न दुष्कृतम् ॥ १ ॥ सर्वे
 पाप्मानो ऽपी निवर्त्तन्ते ऽपहतपाप्मा ह्येष ब्र-
 ह्मलोकस्तस्माद्वा एत ए सेतुं तीर्त्वाऽन्धः सन्ननन्धो
 भवति विद्धः सन्नविद्धो भवत्युपतापी सन्ननुप-
 तापी भवति तस्माद्वा एत ए सेतुं तीर्त्वापि
 क्षमहरंवाभिनिष्पद्यते सकृद्विभाती ॐ
 लोकः ॥ २ ॥ तद्य एवैतं ब्रह्मलोकं
 नुविन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकश्च
 लोकेषु कामचारो भवति ॥३॥ इति

रोधोऽविदुषाम् ॥ ५ ॥ तदेष श्लोकः शतस्रैका च
 हृदयस्य नाडास्तासां मूर्धानमभिनिःसृतैका त-
 योर्दुर्मायन्नमृतत्वमेति विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे
 भवन्त्युत्क्रमणे भवन्ति ॥ ६ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥
 य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशो-
 कोऽविजिह्वोऽपि सः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः
 सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः स सर्वाण्य-
 लोकानाप्नोति सर्वाण्य- कामान्यस्तमात्मानम-
 नुविद्य विजानातीति ह प्रजापतिरुवाच ॥ १ ॥
 तद्बोभये देवासुरा अनुवुबुधिरे ते होषुर्हन्त त-
 मात्मानमन्विष्णामो यमात्मानमन्विष्य सर्वाण्य-
 लोकानाप्नोति सर्वाण्य- कामानितीन्द्रो वैव-
 श्वानामभिप्रववाञ्च विरोचनोऽसुराणां तौ हा-

लोधोऽविदुषाम् ॥ ५ ॥ तदेष श्लोकः शतश्लोका च
 इदयस्य नाडास्तासां मूर्धानमभिनिःसृतैका त-
 रोर्द्धमायन्नमृतत्वमेति विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे
 भवन्त्युत्क्रमणे भवन्ति ॥ ६ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशो-
 कोऽविजिघत्सोऽपिपासः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः
 सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः स सर्वाँश्च
 लोकानाप्नोति सर्वाँश्च कामान्यस्तमात्मानम-
 नुविद्य विजानातीति ॥ प्रजापतिरुवाच ॥ १ ॥
 तद्वोभये देवासुरा अनुवुबुधिरे ते होचुर्हन्त त-
 मात्मानमन्विष्णामो यमात्मानमन्विष्य सर्वाँश्च
 लोकानाप्नोति सर्वाँश्च कामानितौन्द्रो ह्येव
 त्रैलोक्यं विरोचनोऽसुराणां तौ हा-
 मित्पाणी प्रजापतिसकाशमाज-
 तो ह - तं वर्षाणि ब्रह्मच-
 प्रज - किमिच्छन्ताववा-
 पतयामा वि-
 षोऽपिपासः सत्य-

अथ या एता हृदयस्य नाडास्ताः पिङ्गलस्या-
 णिम्नस्तिष्ठन्ति शुक्लस्य नीलस्य पीतस्य लोहित-
 स्येत्यसौ वा आदित्यः पिङ्गल एष शुक्ल एष नील
 एष पीत एष लोहितः ॥ १ ॥ तद्यथा महापथ
 आतत उभौ ग्रामौ गच्छतीमञ्चामुच्चैवमेवैता
 आदित्यस्य रश्मय उभौ लोकौ गच्छन्तीमञ्चामुच्चा-
 सुप्तादादित्यात्मतायन्ते ता आसु नाडीषु सप्ता
 आभ्यो नाडीभ्यः प्रतायन्ते तेऽमुष्मिन्नादित्ये
 सप्ताः ॥ २ ॥ तद्यच्चैतत्सुप्तः समस्तः सम्प्रसन्नः स्वप्नं
 न विजानात्यासु तदा नाडीषु सप्ती भवति तन्न
 कथनं यप्मा स्पृशति तेजसा हि तदा ...
 भवति ॥ ३ ॥ अथ यच्चैतदन्विताः

वाचैतदमृतमभयमेतद्वहोति स ह शान्तहृदयः
 प्रवव्राज सहाप्राप्यैव देवानेतद्वयं ददर्श तद्यद्य-
 पीदए शरीरमन्धं भवत्यनन्धः स भवति यदि सा-
 ममस्त्रामो नैवैषोऽस्य दोषेण दुष्यति ॥ १ ॥ न
 वर्धनास्य हन्यते नास्य साम्येण स्त्रामो घ्नन्ति त्वे-
 वैनं विष्ठादयन्तीवाप्रियवेत्तेव भवत्यपि रोदित्तीव
 नाहमत्र भोग्यं पश्यामीति ॥ २ ॥ समित्पाणिः
 पुनरेयाय तए ह प्रजापतिरुवाच मघवन्यच्छान्त-
 हृदयः प्राव्राजीः किमिच्छन् पुनरागम इति स
 होवाच तद्यद्यपीदं भगवः शरीरमन्धं भवत्यनन्धः
 स भवति यदि साममस्त्रामो नैवैषोऽस्य दोषेण
 दुष्यति ॥ ३ ॥ न वर्धनास्य हन्यते नाऽस्य साम्येण
 स्त्रामो घ्नन्ति त्वेवैनं विष्ठादयन्तीवाऽप्रिय वेत्तेव
 भवत्यपि रोदित्तीव नाऽहमत्र भोग्यं पश्यामीत्येव
 मेवैष मघवन्निति होवाचेतत्त्वेव ते भूयोऽनुव्या-
 ष्यामि वसाऽऽपराणि हाचिऽशतं वर्षाणीति
 ॥ ४ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

मधवन्मत्यै वा इदं शरीरमात्तं मृत्युनातद-
 नृतस्याशरीरस्यात्मनोऽधिष्ठानमात्तो वै स
 तेरः प्रियाप्रियाभ्यां न वै स शरीरस्य सतः
 त्याप्रिययोरपहतिरस्यशरीरं वावमन्तं न प्रि-
 याप्रिये स्पृशतः ॥ १ ॥ अशरीरो वायुरभं विद्यु-
 यनविद्वुरशरीराख्येतानि तद्यथैतान्यमुष्मादा-
 ज्ञाशात्समृत्याय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन स्वेन
 रूपेणाभिनिष्पद्यते ॥ २ ॥ एवमेवैष सम्प्रसादो-
 ऽस्याप्शरीरात्समृत्याय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन
 रूपेणाभिनिष्पद्यते स उत्तमः पुरुषः स तत्र प-
 र्येति जघन् क्रीडन्नुभनायः स्त्रीभिर्वा यानैर्वा
 ज्ञातिभिर्वा नोपजनय स्वरन्निदं शरीरं स
 यथा प्रयोग्य चाचरणे युक्त एवमेवायमस्मिञ्ज-
 तेर प्राणो युक्तः ॥ ३ ॥ अथ यच्चैतदाकाशमनु-
 यच्छं चक्षुः स चाक्षुषः पुरुषो दर्शनाय चक्षुरथ
 तेऽ जिघांसीति स आत्मा गन्धाय घ्राणमय
 नाम ग्राहीति स आत्माऽभिब्याह-
 र मृश्वानीति स आत्मा

तद्यचेतत् सुप्तः समस्तः सम्प्रसन्नः स्वप्नं
 जानात्येव आत्मेति चेन्नैव ॥ १ ॥
 ह्येति स ह शान्तहृदयः प्रवव्राजः स
 देवानेतद्भयं ददर्श नाह खल्वयमेव एतन्मया
 जानात्ययमहमस्मीति नो एवेमानि भू-
 विनाशमेवापीतो भवति नाहमत्र भोग्यं
 मीति ॥ १ ॥ स समित्पाणिः पुनरेयावत्
 प्रजापतिरुवाच मधव न्यच्छान्तहृदयः प्र-
 किमेवेच्छन् पुनरागम इति स होवाच नाह-
 त्वयं भगव एव ए सम्प्रत्यात्मानं जाना-
 स्मीति नो एवेमानि भूतानि विनाशमेवा-
 भवति नाहमत्र भोग्यं प्रजापतिः

हाहं यशसां यशः श्वेतमदत्कमदत्कए श्वेतं लि-
 न्दुमाभिगा लिन्दुमाभिगाम् ॥ १ ॥ इति चतु-
 र्दशः खण्डः ॥ १ ॥

तत्रैतद्ब्रह्मा प्रजापतय उवाच प्रजापतिर्मनवे
 मनुः प्रजाभ्य अचार्य्यकुलाद्देमधोत्य यथावि-
 धानं गुरोः कर्मातिशेषेणाभिसमावृत्य कुटुम्बे
 शुचौ देशे स्वाध्यायमधीयानो धार्मिकान्विदध-
 दात्मनि सर्वेन्द्रियाणि सम्प्रतिष्ठाप्याहिं सन्
 सर्वभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्यः स खल्वेवं वर्तयन्त्याव-
 दायुषं ब्रह्मलोकमभिसम्पद्यते न च पुनरावर्तते
 न च पुनरावर्तते ॥१॥ इति पञ्चदशः खण्डः १५
 इति अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः ॥८॥ ॐ तत्सत् ॥
 ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रो-
 त्रमयो बलमिन्द्रियाणि च सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोप-
 निषदं माहं ब्रह्मनिराकुर्यान्माभा ब्रह्म निराक-
 रोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तु तदात्मनि
 निरते य उपनिषत्सुवर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि
 सन्तु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति छान्दोग्योपनिषत्संपूर्णा ॥ ६ ॥

श्रवणाय श्रोत्रं ॥ ४ ॥ अथ यो वेदेदं मन्यानी
 स आत्मा मनोऽस्य दैवं चक्षुः स वा एष
 दैवेन चक्षुषा मनसेतान् कामान् पश्यन् ॥
 ५॥ य एते ब्रह्मलोके तं वा एतं देवा
 नमुपासते तस्मात्तेषां सर्वे च लोका
 सर्वे च कामाः स सर्वाश्च लोकानाप्नोति
 त्वं च कामान्यस्तमात्मानमनुविद्य विज
 तीति इ प्रजापतिरुवाच प्रजापतिरुवाच ॥ ६
 इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

श्यामाच्छत्रलं प्रपद्ये श्वलाच्छ्यामं प्रपद्ये
 इव रोमाणि विधूय पापं चन्द्र इव राहोर्मु
 लमुच्य धूत्वा शरीरमकृतं कृतात्मा ब्रह्मलोक
 मभिसम्भवामीत्यभिसम्भवामीति ॥ १ ॥ इति
 त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

आकाशो वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता
 यदन्तरा तद्ब्रह्म तदमृतं स आत्मा प्रजापते
 सभां वेश्म प्रपद्ये यशोऽहं भवामि ब्राह्मणानां
 यशो राज्ञः ॥ १ ॥

हाहं यशसां यशः श्वेतमदत्कमदत्कए श्वेतं लि-
न्दुमाभिगा निन्दुमाभिगाम् ॥ १ ॥ इति चतु-
र्दशः खण्डः ॥ १ ॥

तदैतद्वद्वा प्रजापतय उवाच प्रजापतिर्मनवे
मनुः प्रजाभ्यश्चचार्य्यकुलाद्देदमधोत्य यथावि-
धानं गुरोः कर्मातिशेषेणाभिसमाहृत्य कुटुम्बे
शुची देगे स्वाध्यायमधीयानो धार्मिकान् विदध-
दात्मति सर्वेन्द्रियाणि सम्प्रतिष्ठाप्याहिं सन्
सर्वभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्यः स त्वत्त्वेवं वर्तयन्याव-
दायुषं ब्रह्मलोकमभिसम्पद्यते न च पुनरावर्तते
न च पुनरावर्तते ॥१॥ इति पञ्चदशः खण्डः १५
इति षष्ठमः प्रपाठकः समाप्तः ॥८॥ ॐ तत्सत् ॥
ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक्प्राणयवः श्रो-
त्रमयो बलमिन्द्रियाणि च मर्माणि सर्वे ब्रह्मोप-
निषदं माहं ब्रह्मनिराकुर्याग्माना ब्रह्म निराक-
रोदनिराकरणममूवनिराकरणं मेऽमु तदात्मनि
निरते य उपनिषत्सु श्रमांस्ते मयि सन्तु ते मयि
सन्तु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति छान्दोग्योपनिषत्संपूर्णा ॥ ८ ॥

श्रवणाय श्रोत्रं ॥ ४ ॥ अथ यो वेदेदं
 स आत्मा मनोऽस्य दैवं चक्षुः स वा एष एतं
 दैवेन चक्षुषा मनसेतान् कामान् पश्यन् रसं
 ॥५॥ य एते ब्रह्मलोके तं वा एतं देवा आत्मा
 नमुपासते तस्मात्तेषां सर्वे च लोका आत्मा
 सर्वे च कामाः स सर्वाश्च लोकानाप्नोति च
 र्वाश्च कामान्यस्तमात्मानमनुविद्य विजाना
 तीति इ प्रजापतिरुवाच प्रजापतिरुवाच ॥ ६ ॥

इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

श्यामाच्छत्रलं प्रपद्ये श्वलाच्छ्यामं प्रपद्येऽथ
 ब्रूव रोमाणि विधूय पापं चन्द्र ब्रूव राहोर्मुखा
 व्यमुच्य धृत्वा शरीरमकृतं कृतात्मा ब्रह्मलोका
 मभिसम्भवामीत्यभिसम्भवामीति ॥ १ ॥ इति
 त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

आकाशो वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता ॥
 यदन्तरा तद्ब्रह्म तदमृतं स आत्मा प्रजापतिः
 सभां वेष्ट प्रपद्ये यशोऽहं भयामि ब्राह्मणानां
 यशो राक्षसां यशो नृपापत्तिं स

श्वम्पुरस्तान्महिमान्वजायततस्य पूर्वं समुद्रे यो-
नीराचिरेनम्यश्चान्महिमान्वजायत तस्यापरे स-
मुद्रे योनिरेतौ वा अश्वं महिमानावभितः सम्ब-
भूवतुर्हयो भूत्वा देवानवहद्वाजी गन्धर्वानवांऽसु-
रानश्वो मनुष्यान् समुद्र एवास्य बन्धुः समुद्रो
योनिः ॥ २ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

नैवेह किञ्चनायचासीन्मृत्युनैवेदमावृतमानी-
दशनाययायनाया हि मृत्युस्तन्मनोऽकुरुतात्म-
न्वीस्यामिति ॥ सोऽर्चन्नचरत्तस्यार्चत आपोऽजा-
यन्तार्चते वै मे कमभृदिति तदेवाक्यस्यार्कत्वम् ॥
कए ह वा अस्मै भवति य एवमेतदक्यस्यार्कत्वं
वेद ॥ १ ॥ आपो वा अर्कस्तद्यदपाएश्वर आसी-
त्समहन्यत ॥ सा पृथिव्यभवत्तस्यामथाम्यत्तस्य
शान्तस्य तप्तस्य तेजो रसो निरवर्त्तताग्निः ॥ २ ॥
स त्रैधात्मानं व्यकुरुतादित्यं तृतीयं वायुं तृतीयं
स एष प्राणस्त्रैधा विहितस्तस्य प्राची दिक्शि-
रोऽसौ चासौ चेष्माविधास्य प्रतीची दिक् पुष्क-
मसौ चासौ च सक्थ्वा दक्षिणा घोदीची च

अथवाजसनेयिब्राह्मणोप- निषदारम्भः ।

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्य
पूर्णस्य पूर्णमांदाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥ ॐ शा
शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ उपावा अश्वस्य मेध्यस्य गिरः ॥ सूर्यं
क्षुर्वीतः प्राणो व्यात्तमग्निर्वैश्वानरः संवा
आत्मा अश्वस्य मेध्यस्य ॥ द्यौः पृष्ठमन्तरिक्षमु
पृथिवी पाजस्यम् ॥ दिशः पार्श्वे अवान्तरदि
पर्वव ऋतवोऽङ्गानि मासाश्चार्द्धमामाश्च पर्व्या
होरात्राणि प्रतिष्ठा नक्षत्राण्यस्थीनि नभो
सानि ॥ जवध्यं सिकताः सिन्धवो गुदा यष्ट
क्लोमानश्च पर्व्वता ओषधयश्च वनस्पत यश्च त
मानि उद्यान्पूर्व्वार्द्धे निम्नोचन् जघनार्द्धे य
जृम्भते तद्विद्योतते यद्विधूनुते तत्स्तनयति य
हति तद्वर्षति वागेवास्य वाक् ॥ १ ॥ अहर्वा

तत्प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरेषु श्वयितुमध्वयत तस्य
 शरीर एव मन आसीत् ॥६॥ सोऽकामयत मेध्यं
 म इदं स्यादात्मन्यानेन स्यामिति । ततोऽश्वः
 समभवद्यदश्वत्तनोध्यमभूदिति तदेवाश्वमेधस्याद्य
 मेधत्वम् । एष ए वा अश्वमेधं वेद य एनमेवं वेद
 तमनयन्यैवामन्यत । तए सम्यक्स्य परस्ता-
 दात्मन पालयत । पशून्देवताभ्यः प्रत्यैष्टत् । त-
 स्यात्सर्वदेवत्वं प्रोक्षितं प्रजापत्यामालभन्त । एष
 वा अश्वमेधी य एष तपति तस्य सम्यक्स्य आ-
 त्माऽश्वमग्निर्ऋतस्येमे लोका आत्मानस्तावेता-
 यकाश्वमेधा । सा पुनर्यैव देवता भवति मृत्यु-
 र्देवाय पुनर्मृत्युश्चयति नैन मृत्युराप्नोति मृत्यु-
 र्स्यात्मा भवति एतासां देवतानानेको भवति ॥
 ७॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

इथा ए प्रजापत्या देवायामुराय ततः का-
 नीयमा एव देवा ज्याःसा अनुराज एषु लोके-
 व्यस्पन्ना ते ए देवा ऊषुहेतानुरान्यत्र उद्भावे-
 नात्ययानेति ॥१॥ ते ए शशमूषुस्त्वत्र उद्भावेति

पार्श्वे द्यौः पृष्ठमन्तरिक्षमुदरमिवमुरः स एष
 स्फुप्रतिष्ठितो यत्र क्व चैति तदेव प्रतितिष्ठ
 विद्वान् ॥ ३ ॥ सोऽकामयत द्वितीयो म आ
 जार्थतेति स मनसा वाचं मिथुनं समभवत्
 नाया मृत्युस्तद्वेत आसीत्स संवत्सरोऽभवत्
 न इ पुरा ततः संवत्सर आस तमेतावन्तं का
 लमविभः । यावान्त्सम्वत्सरस्तमेतावतः कालस्य
 परस्तादसृजत । तं जातमभिव्याददात्स भाष
 करोत्सैववागभवत् ॥ ४ ॥ स ऐजत यदि वा इ
 ममभिमण्ये कनीयोऽन्नं करिष्य इति स तथा
 वाचा तेनात्मनेदं सर्वमसृजत यदिदं किञ्चिद्वी
 यन्नूपि सामानि कुन्दाण्यसि यज्ञान् प्रजाः प
 शून् स यद्यदेवासृजत तत्तदत्तुमप्रियत सर्वं वा
 अक्षीति तददितेरदितित्वं सर्वस्यैतस्यात्ता भ
 वति सर्वमस्यान्नं भवति य एवमेतददितेरदितित्वं
 वेद ॥ ५ ॥ सोऽकामयत भूयसा यज्ञेन भूयी यजी
 येति । सोऽग्राम्यत्स तपोऽतप्यत तस्य श्रान्तस्य
 तप्तस्य यशोवीर्यमुदक्रामत् । प्राणा वै यशो वीर्यं

॥९॥ गृणोति तदात्मने ते विदुरनेन वै न उद्गा-
 चात्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स
 यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं गृणोति स एव
 स पाप्मा ॥५॥ अथ ह मन ऊचुस्त्वन्न उद्गायेति
 तथेति तेभ्यो मन उद्गायद्यो मनसि भोगस्तन्दे-
 वेभ्य आगायद्यत् कल्याणं सङ्कल्पयति तदा-
 त्मने ते विदुरनेन वै न उद्गाचात्येप्यन्तीति तम-
 भिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स यः स पाप्मा यदे-
 वेदमप्रतिरूपं सङ्कल्पयति स एव स पाप्मैवमु-
 खत्वेता देवताः पाप्मभिरुपास्यन्नैवमेनाः पा-
 प्मनाऽविध्यन् ॥६॥ अथ हिममासन्ध्यायामूचु-
 स्तुन्न उद्गायेति तथेति तेभ्य एष प्राण उद्गायन्ते
 विदुरनेन वै न उद्गाचात्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य
 पाप्मनाऽविध्यन्त्स यथाश्मानमृत्वा लोष्टो विध्वं-
 सेतैव हि विध्वंसमाना विष्वक्षो विनेशुस्ततो
 देवा अभवन् पराऽसुरा भवत्यात्मना परास्य द्वि-
 पन् भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद ॥७॥ ते होचुः
 क्व नु सोऽभूदयो न इत्यमरुक्तेत्यधमास्येऽन्तरिति

तथेति तेभ्यो वागुदगायत् । यो वाचि भोगस्तं
देवेभ्य आगायत् यत् कल्याणं वदति तदात्मने ।
ते विदुरनेन वै न उद्गात्रात्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य
पाप्मनाऽविध्यन्त्स यः स पाप्मा यदेवेदमप्रति-
रूपं वदति स एव स पाप्मा ॥२॥ अथ ह प्राण-
मूचुस्त्वन्न उद्गायेति तथेति तेभ्यः प्राण उद्गा-
यद्यः प्राणे भोगस्तन्देवेभ्य आगायत् यत् कल्या-
णञ्चिप्रति तदात्मने । ते विदुरनेन वै न उद्गा-
त्रात्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स
यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपञ्चिप्रति स एव
स पाप्मा ॥३॥ अथ ह चक्षुरुचुस्त्वन्न उद्गायेति
तथेति तेभ्यश्चक्षुरुदगायत् । यच्चक्षुपि भोगस्तन्-
देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणमप्यश्रति तदात्मने । ते
विदुरनेन वै न उद्गात्रात्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य
पाप्मनाऽविध्यन्त्स यः स पाप्मा यदेवेदमप्र-
तिरूपमप्यश्रति स एव स पाप्मा ॥ ४ ॥ अथ ह
श्रोत्रमूचुस्त्वन्न उद्गायेति तथेति तेभ्यः श्रोत्रमुद-
गायद् यः श्रोत्रे भोगस्तन्देवेभ्य आगायद्यत्कल्या-

ए शृणोति तदात्मने ते विदुरनेन वै न उद्वा-
 ताल्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स
 ॥ स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूप ए शृणोति स एव
 र पाप्मा ॥५॥ अथ ह मन कचुस्त्वन्न उद्गायति
 तथेति तंभ्यो मन उद्गायद्यो मनमिभोगन्-
 वेभ्य आगायद्यत् कल्याण सङ्कल्पयति ॥
 त्मने ते विदुरनेन वै न उद्वाताल्यन्तीति ॥
 भिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स यः स पाप्म-
 वेदमप्रतिरूप ए सङ्कल्पयति स एव नृ-
 त्तुल्येता देवताः पाप्मभिरुपास्यन्-
 प्मनाऽविध्यन् ॥६॥ अथ हिममा-
 क्नु उद्गायति तथेति तंभ्य

सोऽथास्य आङ्गिरसोऽङ्गानाए हि रसः ॥८॥
 वा एषा देवता दूर्नाम दूरए ह्यस्यामृत्युर्दूरए
 अस्मान्मृत्युर्भवति य एवं वेद ॥९॥ सा वा
 देवतैतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहृत्य
 चासां दिशामन्तस्तद्गमयाच्चकार तदासां पाप्
 नो विन्यदधात्तस्मान्न जनमियान्नान्तमियान्नेत्या-
 प्मानं मृत्युमन्ववायानीति ॥१०॥ सा वा एषा
 देवतैतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहृत्यायै-
 नामृत्युमत्यवहत् ॥११॥ स वै वाचमेव प्रथमाम-
 मत्यवहत्सा यदा मृत्युमत्यमुच्यत सोऽग्निरभव-
 त्सोऽयमग्निः परेण मृत्युमतिक्रान्तो दीप्यते ॥१२॥
 अथ ह प्राणमत्यवहत्स यदा मृत्युमत्यमुच्यत स
 वायुरभवत्सोऽयं वायुः परेण मृत्युमतिक्रान्तः प-
 वते ॥१३॥ अथ चक्षुरत्यवहत् तदादा मृत्युमत्य-
 मुच्यत स आदित्योऽभवत्सोऽसावादित्यः परेण
 मृत्युमतिक्रान्तस्तपति ॥१४॥ अथ श्रोत्रमत्यवह-
 त्तदा मृत्युमत्यमुच्यत ता दिशोऽभवत्ता दूमा
 दिशः परेण मृत्युमतिक्रान्ताः ॥१५॥ अथ मनो-

रवन्तं दिदृक्षन्त एवाऽथो यस्य स्वप्नवति भवति
 हास्य स्वं य एवमेतत्साम्नः स्वं वेद ॥२५॥ तस्य
 हैतस्य साम्नो यः सुवर्णं वेद भवति हास्य सुवर्णं
 तस्य वै स्वर एव सुवर्णं भवति हास्य सुवर्णं य
 एवमेतत्साम्नः सुवर्णं वेद ॥ २६ ॥ तस्य हैतस्य
 साम्नो यः प्रतिष्ठां वेद प्रति ह तिष्ठति तस्य वै
 वागीव प्रतिष्ठा वाचि हि खल्वेव एतत्प्राणः प्र-
 तिष्ठितो गीयतेऽन्न इत्यु हैक आहुः ॥२७॥ अ-
 थातः पवमानानामेवाभ्यारोहः स वै खलु प्रसीता
 साम प्रसीति स यत्र प्रस्तुयात्तदेतानि जपेदसतो
 सङ्गमय तमसो मा ज्योतिर्गमय मृत्योर्मांमृतं
 तिम्रं यदाहासतो मा सङ्गमयेति मृत्युर्वा
 मृत्योर्मांमृतं गमयामृतं मा कुर्वि-
 तमसो मा ज्योतिर्गमयेति मृत्युर्वे-
 तिरमृतं मृत्योर्मांमृतं गमयामृतं मा
 मृत्योर्मांमृतं गमयेति नात्र ति-
 यानीतराणि सोचाणि ते-
 गाथेत्तस्मादुत्तेषु वरं वृणीत

(२२०)

एष उ एव बृहस्पतिर्वाग् वै बृहती तस्या एष
पतिस्तस्मादु बृहस्पतिः ॥ २० ॥ एष उ एव ब्र-
ह्मणस्पतिर्वाग् वै ब्रह्म तस्या एष पतिस्तस्मादु
ब्रह्मणस्पतिः ॥ २१ ॥ एष उ एव साम वाग् वै
साम तस्या एष पतिस्तस्मादु सामत्वम् यद्वैष

रवन्तं दिदृक्षन्त एवाऽथो यस्य स्वप्नवति भवति
 हास्य स्वं य एवमेतत्साम्नः स्वं वेद ॥२५॥ तस्य
 हितस्य साम्नो यः सुवर्णं वेद भवति हास्य सुवर्णं
 तस्य वै स्वर एव सुवर्णं भवति हास्य सुवर्णं य
 एवमेतत्साम्नः सुवर्णं वेद ॥ २६ ॥ तस्य हितस्य
 साम्नो यः प्रतिष्ठां वेद प्रति ह तिष्ठति तस्य वै
 वागैव प्रतिष्ठा वाचि हि खल्वेय एतत्प्राणः प्र-
 तिष्ठितो गीयतेऽन्न इत्यु छेक पाहुः ॥२७॥ अ-
 धातः प्रवमानानामेवान्यारोहः स वै खलु प्रस्रोता
 साम प्रस्रोति स यत्र प्रस्तुयात्तदतानि जपेदमतो
 मा सद्गमय तममा मा ज्योतिर्गमय गृह्योर्मान्दितं
 गमयति न यदाहासतो मा सद्गमयति नृत्युषां

यं कामं कामयेत तए स एष एवं विदुहताऽऽ-
 त्मने वा यजमानाय वा यं कामं कामयते तमा-
 गायति तद्वैतल्लोकजिदेव न हैवालोक्तताया आ-
 शास्ति य एवमेतत् सम वेद ॥ २८ ॥ इति ऋ-
 तीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

आत्मैवेदमय आसीत् पुरुषविधः सोऽनुवीच्य
 नान्यदात्मनोऽपश्यत् सोऽहमस्मीत्यग्रे व्याहरत्ततो
 ऽहन्नामाभवत् तस्मादप्येतद्द्वामन्वितोऽहमयमि-
 त्तान्यन्नामप्रवृत्तं यदस्य भवति स

भवतां तस्मादिदमर्द्धवृगलमिव स्व इति ह स्माह
याज्ञवल्क्यस्तस्मादयमाकाशः स्थिता पूर्यत एव
ताए समभवत्ततो मनुष्या अजायन्त ॥३॥ सोहे-
यमीक्षाशुक्ले कथं नु मात्मन एव जनयित्वा स-
म्भवति हन्त तिरोऽसानीति सा गौरभवद्वपभ
दूतरस्ताए समेवाभवत्ततो गावोऽजायन्त वडवे-
तराभवदश्ववृष इतरो गर्हभीयरा गर्हभ इतर-
स्ताए समेवाभवत्तत एकशफमजायताऽजितरा-
मवदस्त इतरोऽविरितरामेप इतरस्ताए समेवा-
भवत्ततोऽजावयोऽजायन्तेवमेव यदिदं किञ्च मि-
थुनमापिपीलिकाभ्यस्तत् सर्व्वमसृजत ॥४॥ सो-
ऽवेदहं वाऽवसृष्टिरस्म्यहए हीदए सर्व्वमसृचीति
ततः सृष्टिरभवत्तृष्ट्याए हास्यैतस्याभवति य एवं
वेद ॥५॥ अथेत्यभ्यमन्यत्स मुखाच्च योनेर्हस्ताभ्या
स्त्राग्निमसृजत तस्मादेतदुभयमलोमकमन्तरतो
ऽलोमकाहि यो निरन्तरः तदादिदमाहुरमुं य-
जामुं यजत्येकैकन्देवमेतस्यैव सा विमृष्टिरेप उ-
च्चैव सर्व्वे देवा अथ यत्किञ्चेदमाद्रं तद्वेतसोऽसृ-

जत तदु सोम एतावद्वा इदं सर्वमन्नञ्चैवान्ना-
 दथ सोम एवान्नमग्निरन्नादः सैषा ब्रह्मणोऽति-
 सृष्टिः यच्छ्रेयसो देवानमृजताय यन्मर्त्यः सन्नमृ-
 तानमृजत तस्मादतिसृष्टिरतिसृष्ट्या ए हास्यैत-
 स्यां भवति य एवं वेद ॥६॥ तवेदं तर्ह्यव्याकृत-
 मासीत् तन्नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतासौ ना-
 मायमिदं रूप इति तदिदमप्येतर्हि नामरूपा-
 भ्यामेव व्याक्रियतेऽसौ नामायामिदं रूप इति
 स एष इह प्रविष्ट आनखाद्येभ्यो यथा क्षुरः क्षु-
 रधामेऽवहितः स्याद्विश्वंभरो वा विश्वंभरकुलार्थं
 तं न पश्यन्त्यकृत्स्नो हि स प्राणन्नेव प्राणो नाम
 भवति वदन् वाक्पश्यत्यक्षुः शृण्वन् श्रोत्रं म-
 न्वानो मनस्तान्यस्यैतानि कर्मणामान्येव स यो-
 ऽत एकैकमुपास्ते न स वेदाकृत्स्नो ह्येषोऽत ए-
 कैकेन भवत्यात्मेत्येवोपासीताच्च ह्येते सर्व एका
 भवन्ति तदेतत्पदनीयमस्य सर्वस्य यदयमात्मानेन
 ह्येतत्सर्वं वेद यथा ह वै पदेनानुविन्देदेवं की-
 र्तिंश्चोक्तं विन्दते य एवं वेद ॥७॥ तदेतत्प्रेयः

पुत्रात्मेयो वित्तात्मेयोऽन्यस्मात्सर्वस्मादनरतरं
 यदयमात्मा न योऽन्यमात्मनः प्रियं ब्रूवाणं ब्रू-
 यात् प्रियं रोक्ष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यादा-
 त्मानमेव प्रियमुपासीत स य चात्मानमेव प्रिय-
 मुपासी न ह्यस्य प्रियं प्रमायुषं भवति ॥८॥ त-
 दाहुर्यद्विद्याया सर्वं भविष्यन्तो मनुष्या न-
 न्यन्ते किमु तद्विद्याऽवेद्यस्मात्तत्सर्वमभवदिति ९॥
 ब्रह्म वा इदमयं आसीत् तदात्मानमनयावेदं
 ब्रह्मास्मीति तस्मात्तत् सर्वमभवत् तयो यो दे-
 वानां प्रत्यबुध्यत स एव तदभवत्तयर्थायां तथा
 मनुष्याणां तदैतत्पश्यन्नृपिषां न देवः प्रतिपेदेऽहं
 मनुरभवत् सूर्ययेति तदिदमप्येतर्हि य एवं वे-
 दाऽहं ब्रह्मान्स्मीति न इदं सर्वं भवति तस्य
 ह न देवाय नाभूत्या ईशत आत्मा धीपा ए न
 भवत्ययं योऽन्यां देवतानुपास्तेऽन्योऽनावन्योऽन-
 स्मीति न स वेद यथा पशुरेव न देवानां दद्या-
 ह वै ब्रह्मः पश्यी मनुष्यं भुञ्जुरेव नैकैः पुरुषो
 देवान् भुवन्त्येकस्मिन्नेव दद्यादादीदमानेऽप्रिवं

भवति किमु बहुषु तस्मादेपां तन्न प्रियं यदेत-
 न्मनुष्या विद्युः ॥१०॥ ब्रह्म वा इदमय आसी-
 देकमेव तदेकं सन्न व्यभवत् तच्छ्रेयो रूपमत्य-
 सृजत चक्रं यान्येतानि देवजाश्चत्राणीन्द्रो वरुणः
 सोमो रुद्रः पर्जन्यो यमो मृत्युरीशान इति त-
 स्मात् चत्रात्परं नास्ति तस्माद्ब्राह्मणः क्षत्रिय-
 मधस्तादुपास्त राजसूये क्षत्र एव तद्यशो दधाति
 सैषा क्षत्रस्य योनिर्यद्ब्रह्म तस्माद्यद्यपि राजा
 परमतां गच्छति ब्रह्मैवान्तत उपनिश्रयति स्वा
 योनिं य उ एन ए हि नस्ति स्वा ए स योनिमृच्छति
 स पापीयान् भवति यथा श्रेया ए स ए हि ए सित्वा
 ॥ ११ ॥ स नैव व्यभवत् स विश्वमसृजत यान्ये-
 तानि देवजातानि गणश आख्यायन्ते वसवो रुद्रा
 आदित्या विश्वेदेवा मरुत इति ॥ १२ ॥ स नैव
 व्यभवत् स शौद्रं वर्णमसृजत पूषणमियं वै पू-
 षेय ए हीद ए सर्वं पुष्यति यदिदं किञ्च ॥ १३ ॥
 स नैव व्यभवत्तच्छ्रेयोरूपमत्यसृजत धर्मं तदेतत्
 क्षत्रस्य चक्रं यद्धर्मस्तस्मात्तस्मात्परं नास्त्ययो अ-

वलीयान् वलीयाएसमाशएसते धर्मेण यथा रा-
 क्षत्रैवं यो वै स धर्म्मः सत्यं वै तत्तन्मात् सत्यं
 वदन्तमाहुर्धर्म्मं वदतीति धर्म्मं वा वदन्तए सत्यं
 वदतीत्येतद्वैवैतदुभयं भवति ॥ १४ ॥ तदेतद्ब्रह्म
 क्षत्रं विट् शूद्रस्तदग्निनैव देवेषु ब्रह्माभवद्वाङ्मणो
 मनुष्येषु क्षत्रियेण क्षत्रियो वैश्येन वैश्यः शूद्रेण
 शूद्रस्तस्मादग्नाविव देवेषु लोकमिच्छन्ते ब्राह्मणे
 मनुष्येष्वेताभ्याए हि रूपाभ्यां ब्रह्माभवदथ यो
 ह वा अस्माल्लोकात्स्वं लोकमदृष्ट्वा प्रैति स ए-
 नमविदितो न भुनक्ति यथा वेदी वाऽननूक्तोऽ-
 न्यद्वा कर्म्मकृतं यदिह वा अप्यनैवंविट् महत्पुण्यं
 कर्म्म करोति तद्वास्यां ततः क्षीयत एवात्मान-
 मेव लोकमुपासीत स य आत्मानमेव लोकमु-

तेन पितृणामथ यन्मनुष्यान्वासयते यदेभ्योऽग्नं
 ददाति तेन मनुष्याणामथ यत्पशुभ्यस्तृणोदकं
 विन्दति तेन पशूनां यदस्य गृहेषु श्वापदा वयां
 स्यापिपीलिकाभ्य उपजीवन्ति तेन तेषां लोको
 यथाह वै स्वाय लोकायारिष्टिमिच्छेदेव ए वैवं-
 विदे सर्वाणि भूतान्यरिष्टिमिच्छन्ति तद्वा एत-
 द्दितं भीमाऽसितम् ॥ १६ ॥ आत्मैवेदमय आ-
 सोदेक एव सोऽकामयत जाया मे स्यादथ प्रजा-
 येयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीथ्येतावान् वै
 कामो नेच्छेद्य नातो भूयो विन्देत्तस्मादप्येत-
 र्हीकाको कामयते जाया मे स्यादथ प्रजायेयाथ
 वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीथ्येति स यावदप्येतेषा-
 मेकैकं न प्राप्नोत्यकृत्स्न एव तावन्मन्यते तस्यो
 कृत्स्नता मन एवास्यात्मा वाग्जाया प्राणः प्रजा
 चक्षुर्मानुषं वित्तं चक्षुषा हि तद्विन्दते श्रोत्रं श्रैवं
 श्रोत्रेण हि तच्छृणोत्यात्मेवास्य कर्मात्मना हि कर्म
 करोति स एष पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशुः पाङ्क्तः

पुरुषः पाङ्कमिदं सर्वं यदिदं किञ्च तदिदं सर्वमाप्नोति य एवं वेद ॥१७॥ चतुर्थं ब्राह्मणम् ४

यत्सप्तान्नानि मेधया तपसाऽजनयत्पिता. एकमस्य साधारणं हि देवानभाजयत्प्रीत्यात्मनेऽकुरुत पशुभ्य एकं प्रायच्छत्तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च न कस्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमानानि सर्वदा यो वैतामस्येति वेद सोऽन्नमस्ति प्रतीकेन स देवानपि गच्छति स जर्ज्जमुपजीवतीति श्लोकाः ॥१॥ यत्सप्तान्नानि मेधया तपसाजनयत्पितैति मेधया हि तपसाऽजनयत्पितैकमस्य साधारणमितीदमेवास्य तत्साधारणमन्नं यदिदमद्यते स य एतदुपास्ते न स पाप्मनो व्यावर्त्तते मित्रं ह्येतद्वै देवानभाजयदिति हुतञ्च प्रहुतञ्च तद्देवेभ्यो जुहति च प्रजुह्वत्यथो. आहर्दंशपूर्णमासाविति तस्मान्नेष्टियान्नुक्तः स्यात्पशुभ्य एकं प्रायच्छदिति तत् पयः पयो ह्येवाये मनुष्याश्च पशवश्चोपजीवन्ति तस्मात् कुमारं जातं घृतं वै वागे प्रतिलेहयन्ति स्नानं वानुधा-

पयन्त्यथ वत्सं जातमाहुरदृष्ट्याद इति तस्मिन्
 सर्व्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च नेति पयसि
 हीदए सर्व्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च न त-
 द्यदिदमाहुः सम्बत्सरं पयसा जुह्वदपपुनर्मृत्युं ज-
 यतीति न तथा विद्याद्यदहरेव जुहोति तदहः
 पुनर्मृत्युमपजयत्येवं विद्वान्तस सर्व्वए हि देवेभ्यो-
 न्नाद्यं प्रयच्छति कस्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमा-
 नानि सर्व्वदेति पुरुषो वा अक्षितिः स हीदमन्नं
 पुनः पुनर्जनयते यो वै तामक्षितिं वेदेति पुरुषो
 वा अक्षितिः स हीदमन्नं धियाधिया जनयते क-
 र्म्मभिर्यद्दैतन्न कुर्व्यात्क्षीयेत ह सोऽन्नमत्ति प्र-
 तीकीनेति मुखं प्रतीकां मुखेनेत्येतत्स देवानपि
 गच्छति स ऊर्ज्जमुपजीवतीति प्रशंसा ॥ २ ॥
 त्रीण्यात्मनेऽकुरुतेति मनो वाचं प्राणं तान्या-
 त्मनेकुरुतान्यत्रमना अभूवन्नादर्शमन्यत्रमना अ-
 भुवं नाश्रौषमिति मनसा ह्येव पश्यति मनसा
 शृणोति कामः सङ्कल्पो विचिकित्सा यद्वाऽश्रवा
 धृतिरधृतिर्ज्ञीर्धर्मिर्भिरित्येतत्

दपि पृष्ठत उपस्पृष्टो मनसा विजानाति यः कश्च
 शब्दो वागेव सैषा ह्यन्तर्मायत्तैषा हि न प्राणो-
 ऽपानो व्यान उदानः समानोऽन इत्येतत्सर्व्वं
 प्राण एवैतन्मयो वा अयमात्मा वाङ्मयो मनो-
 मयः प्राणमयः ॥ ३ ॥ त्रयो लोका एत एव वा-
 गेवायं लोको मनोन्तरिक्षलोकः प्राणोऽसौ लोकः
 ॥ ४ ॥ त्रयो वेदा एत एव वागेवर्ग्वेदो मनो यजु-
 र्वेदः प्राणः सामवेदः ॥ ५ ॥ देवाः पितरो मनुष्या
 एत एव वागेव देवा मनः पितरः प्राणो मनुष्याः
 ॥ ६ ॥ पिता माता प्रजैत एय मन एव पिता वा-
 ङ्माता प्राणः प्रजा ॥ ७ ॥ विज्ञातं विजिज्ञास्य-
 मविज्ञातमेत एव यत् किञ्च विज्ञातं वाचस्तद्रूपं
 वाग्धि विज्ञाता वागेनं तद्भूत्वाऽवति ॥ ८ ॥
 यत्किञ्च विजिज्ञास्यं मनसस्तद्रूपं मनो हि वि-
 जिज्ञास्यं मन एवं तद्भूत्वाऽवति ॥ ९ ॥ यत्कि-
 ञ्चाविज्ञातं प्राणस्त तद्रूपं प्राणो ह्यविज्ञातः
 प्राण एनं तद्भूत्वाऽवति ॥ १० ॥ तस्यैव वाचः पृ-
 थिवी शरीरं ज्योतीरूपमयमग्निस्तथावत्येव वा-

विदस्माल्लोकात्पैत्यधैभिरेव प्राणैः सष्ट पुत्रमा-
 विगति स यदनन किञ्चिदक्षया कृतं भवति
 तस्मादेनए सर्वस्मात्पुत्रो मुञ्चति तस्मात्पुत्रो
 नाम स पुत्रेणैवास्मिँल्लोके प्रतितिष्ठत्ययै नमेते देवाः
 प्राणा अमृता आविशन्ति ॥ १७ ॥ पृथिव्यै चै-
 नमग्नेश्च दैवी वागाविशति सा वै दैवी वाग्यया
 यद्यदेव वदति तत्तद्भवति ॥ १८ ॥ दिवस्यैनमा-
 दित्याच्च दैवं मन आविशति तद्द्वै दैवं मनो ये-
 नानन्द्यैव भवत्यधो न शोचति ॥ १९ ॥ अद्भ्यश्चैनं
 चन्द्रमसश्च दैवः प्राण आविशति स वै दैवः प्राणो
 यः सञ्चरएथासञ्चरएश्च न व्यधतेऽधो न रिष्यति
 स एवंवित्सर्वेषां भूतानामात्मा भवति यद्यैषा

स्येवाहमिति वाग्दधे द्रव्याम्यहमिति चक्षुः श्रो-
 प्याम्यहमिति श्रोत्रमेवमन्यानि कर्माणि यथा-
 कर्म तानि मृत्युः श्रमो भूत्वोपयेमे तान्याप्नो-
 त्तान्याप्ता मृत्युरवारुन्धत्तस्माच्छ्राम्यत्येव वाक्
 श्राम्यति चक्षुः श्राम्यति श्रोत्रमधेममेव नाप्नोद्यो
 ऽयं मध्यमः प्राणस्तानि ज्ञातुं दधिरे अयं वै नः
 श्रेष्ठो यः सञ्चरएथासञ्चरएथ न व्यथतेथो न रि-
 प्यति हन्तास्यैव सर्वेरूपमसामेति त एतस्यैव सर्वं
 रूपमभवत्तस्मादेत एतेनाख्यायन्ते प्राणा इति
 तेन हवाव तत्कुलमाचक्षते यस्मिन्कुले भवति
 य एवं वेद य उहैवंविदा स्पर्धतेऽनुशुष्य हैवा-
 न्ततो म्रियत इत्यध्यात्मम् ॥ २१ ॥ अथाधिदैवतं
 ज्वलिष्याम्येवाहमित्यग्निर्दधे तप्स्याम्यहमित्या-
 दित्यो भास्याम्यहमिति चन्द्रमा एवमन्या देवता
 यथादेवतए स यथैषां प्राणानां मध्यमः प्राण ए-
 वमेतासां देवतानां वायुर्माचिन्ति ह्यन्या देवता
 न वायुः सैपानस्तमिता देवता यद्वायुः ॥ २२ ॥
 यैष श्लोकी भवति यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र

विदस्माल्लोकात्मैत्यथैभिरेव प्राणैः सह पुत्रमा-
 विशति स यद्यनेन किञ्चिदक्षया कृतं भवति
 तस्मादेनैः सर्वस्मात्पुत्रो मुञ्चति तस्मात्पुत्रो
 नाम स पुत्रेणैवास्मिँल्लोके प्रतितिष्ठत्यथैनमेते देवाः
 प्राणा अमृता आविशन्ति ॥ १० ॥ पृथिव्यै चै-
 नमग्नेश्च देवी वागाविशति सा वै देवी वाग्यथा
 यद्यदेव वदति तत्तद्भवति ॥ १८ ॥ दिव्यै नमा-
 दित्याश्च दैवं मन आविशति तद्वै दैवं मनो ये-
 नानन्द्यैव भवत्यथो न शोचति ॥ १९ ॥ अङ्गार्यै न
 चन्द्रमसश्च दैवः प्राण आविशति स वै दैवः प्राणो
 यः सञ्चरएथासञ्चरएथ न व्यथतेऽथो न रिप्यति
 स एवंविद्सर्वेषां भूतानामात्मा भवति यथैषा

इतदमृतं सत्येन कृन्नं प्राणो वा अमृतं नाम-
रूपे सत्यं ताभ्यामयं प्राणश्छन्नः ॥ ३ ॥ इति
प्रष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ इति बृहदारण्यके तृतीयो-
ऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ इति बालाकिर्हानृचानो गार्ग्य आस महो-
वाचाजातशत्रुं काश्यं ब्रह्म ते ब्रवाणीति स हो-
वाचाजातशत्रुः महस्रमेतस्यां वाचि दृष्टो जनको
जनक इति वै जना धावन्तीति ॥ १ ॥ स हो-
वाच गार्ग्यो य एवासावादित्ये पुरुष एतमेवाहं
ब्रह्मोपास इति स होवाचजातशत्रुर्मा मैतस्मि-
न्संबदिष्टा अतिष्ठाः सर्वेषां भूतातां मूर्धा रा-
जति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपा-
स्तेऽतिष्ठाः सर्वेषां भूतानां मूर्धा राजा भवति
॥ २ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवासौ चन्द्रे पुरुष
एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा
मैतस्मिन्संबदिष्टा बृहत्यागडरवासाः सोमो रा-
जति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपा-
स्तेऽहरहर्हं सुतः प्रमुतो भवति नास्यान्नं चीयते

च गच्छतीति प्राणाद्वा एष उदेति प्राणेऽक्षमे-
 तं देवाद्यक्रिरे धर्म ए स एवाद्य स उ श्व इति
 यद्वा एतेऽमूर्च्छप्रियन्त तदेवाप्यद्य कुर्वन्ति तस्मा-
 द्देकमेव व्रतं चरेत्प्राण्याच्चैवापान्याच्च नेन्मा पा-
 प्मा मृत्युरापुवदिति यदुचरेत्समापिपयिषेत्तेनो-
 एतस्यै देवतायै सायुज्य ए सलोकतां जयति ॥ २३ ॥
 इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

त्रयं वा इदं नामरूपं कर्म तेषां नाम्नां वा-
 गित्येतदेपामुक्त्यमतो हि सर्वाणि नामान्युत्ति-
 ष्ठन्त्येतदेपा ए सामैतद्वि सर्वेनामभिः सममेतदेपां
 ब्रह्मैतद्वि सर्वाणि नामानि विभर्ति ॥ १ ॥ अथ
 रूपाणां चक्षुरित्येतदेपामुक्त्यमतो हि सर्वाणि
 रूपाण्युत्तिष्ठन्त्येतदेपा ए सामैतद्वि सर्वे रूपैः स-
 ममेतदेपां ब्रह्मैतद्वि सर्वाणि विभर्ति ॥ २ ॥ अथ
 कर्मणामात्मैत्येतदेपामुक्त्यमतो हि सर्वाणि वा-
 र्माण्युत्तिष्ठन्त्येतदेपा ए सामैतद्वि सर्वे कर्मभिः
 सममेतदेपां ब्रह्मैतद्वि सर्वाणि कर्माणि विभर्ति
 तदेतत्तत्र ए सदेकमयमात्मा एकः सन्नेतत्रयं न-

इति स य एतमेवमुपास्ते विषासहिर्हं भवति
 विषासहिर्हास्य प्रजा भवति ॥ ७ ॥ स होवाच
 गार्ग्यो य एवायमप्सु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास
 इति स होवाचाजातशत्रुर्मां मैतस्मिन्संवदिष्टाः
 प्रतिकूप इति वा अहमेतमुपास इति स य ए-
 तमेवमुपास्ते प्रतिकूपः हैवेनमुपगच्छति नाप्र-
 तिरूपमधो प्रतिकूपोऽस्माज्जायते ॥ ८ ॥ स होवाच
 गार्ग्यो य एवायमादर्शं पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मो-
 पास इति स होवाचाजातशत्रुर्मां मैतस्मिन्संव-
 दिष्टा रोचिष्णुरिति वा अहमेतमुपास इति स
 य एतमेवमुपास्ते रोचिष्णुर्हं भवति रोचिष्णुर्हास्य
 प्रजा भवत्यथो यैः सन्निगच्छति सर्व्वेऽस्तानति-
 रोचते ॥ ९ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायं यन्तं
 पश्चाच्छब्दोऽनूदेत्येतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स
 होवाचाजातशत्रुर्मां मैतस्मिन्संवदिष्टा असुरिति
 वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते स-
 र्व्वेऽहं वास्मिंल्लोक आयुरिति नैनं पुरा कालात्
 प्राणो जघाति ॥ १० ॥ स होवाच गार्ग्यो य ए-

॥ ३ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवासी विद्युति पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्सम्बदिष्टास्तेजस्वीति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते तेजस्वी ह भवति तेजस्विनी हास्य प्रजा भवति ॥ ४ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायमाकाशे पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्सम्बदिष्टाः पूर्णमप्रवर्तीति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते पूर्य्यते प्रजया पशुभिर्नास्यांस्माप्नोकात्प्रजोद्वर्त्तते ॥ ५ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायं वायौ पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्संबदिष्टा इन्द्रो वैकुण्ठो पराजिता सेनेति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते जिष्णुर्हा पराजिष्णुर्भुवत्यन्यतस्त्यजायी ॥ ६ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायमग्नौ पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्संबदिष्टा विषासहिरिति वा अहमेतमुपास

चत्रियमुपेयाद्ब्रह्म मे वक्ष्यतीति ज्येवत्वा क्षपयि-
 ष्यामीति तं पाण्यावादायोत्तस्थौ तौ ह पुरुषश्च
 सुप्रमाजगमस्तुमेतैर्नामभिरामन्त्रयाञ्चक्रे ब्रह्मन्
 पाण्डुरवासः सोमराजन्निति स नोत्तस्थौ तं पा-
 णिना पपं बोधयाञ्चकार स होत्तस्थौ ॥ १५ ॥ स
 होवाचाजातशत्रुर्यवैष एतत्सुप्तोऽभूद्य एष वि-
 ज्ञानमयः पुरुषः क्लेष तदाभूत्कुत एतदागादिति
 तदु ह न मेनेर्गार्ग्यः ॥ १६ ॥ स होवाचाजात-
 शत्रुर्यवैष एतत्सुप्तोऽभूद्य एष विज्ञानमयः पुरु-
 षस्तेषां प्राणानां विज्ञानेन विज्ञानमादाय य
 एषोऽन्तर्हृदयं चाकाशस्तस्मिञ्छ्रुते तानि यदागृ-
 ष्णात्ययं हेतत्पुरुषः स्वपितृनाम तद्गृहीत एष
 प्राणो भवति गृहीता वाग् गृहीतश्चक्षुर्गृहीतश्च
 श्रोत्रं गृहीतं मनः ॥ १७ ॥ स यच्चैतत्स्वप्रादा-
 धरति ते हास्य लोकास्तदुतैव महाराजो भवत्यु-
 तैव महाप्राज्ञश्च उतैवाज्ञावचं निगच्छति न यथा
 महाराजो ज्ञानपदान् गृहीत्वा स्वे जनपदे यथा
 कानं परिवर्त्ततेवमेवैष एतव्यापान् गृहीत्वा स्वे

शरीरे यथाकामं परिवर्तते ॥ १८ ॥ अथ यदा
 सुषुप्तो भवति यदा न कस्यचन वेद हि ताना-
 मनाडो द्वासप्ततिसहस्राणि हृदयात्पुरीततमभि-
 प्रतिष्ठन्ते ताभिः प्रत्यवसृष्य पुरीतति शेते स य-
 था कुमारो वा महाराजो वा महाब्राह्मणो वा
 तिष्ठातीमानन्दस्य गत्वा शयीतैवर्नवैष एतच्छेते १९
 स यथोर्णनाभिस्तन्तुनोच्चरेद्यथाग्नेः क्षुद्रा विस्फु-
 लिङ्गा व्युच्चरन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्व्वे प्राणाः
 सर्व्वे लोकाः सर्व्वे देवाः सर्वाणि भूतानि व्युच्च-
 रन्ति तस्योपनिषत्सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं
 तेषामेव सत्यम् ॥ २० ॥ चतुर्थस्य प्रथमं ब्राह्मणम्

यो ह वै शिशुः साधनं सप्रत्याधानं स-
 स्थूणं स दामं वेद सप्त ह द्विपतो भ्रातृव्यान-
 वरुणद्वयं वाव शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणस्तस्ये-
 दमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राणः स्थूणात्रं दाम
 ॥ १ ॥ तमेताः सप्ताचितय उपतिष्ठन्ते तदा
 द्रुमा अघ्नन् लोहित्यो राजयन्ताभिः
 न्वायन्तोऽव या अघ्नन्नापस्ताभिः

नौनका तथादित्यो यत् कृष्णं तेनाग्निर्यच्छुक्लं
 तेनेन्द्रोऽधरयैनं वर्त्तन्त्या पृथिव्यान्वायत्ता द्यौरु-
 त्तरया नास्यान्नं क्षीयते य एवं वेद ॥ २ ॥ त-
 देष श्लोको भवत्यर्वाग्विलक्ष्मस ऊर्ध्वबुधस्तस्मि-
 न्यशो निहितं विश्वरूपं तस्यासत ऋषयः सप्त-
 तीरे वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेत्यर्वाग्विलक्ष्मस
 ऊर्ध्वबुध इतीदं तच्छिर एषश्चर्वाग्विलक्ष्मस ऊ-
 र्ध्वबुधस्तस्मिन्यशो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा
 वै यशो निहितं विश्वरूपं प्राणनेतदाह तस्यासत
 ऋषयः सप्ततीर इति प्राणा वा ऋषयः प्राणाने-
 तदाह वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति वाग्ध्यष्टमी
 ब्रह्मणा संवित्ते ॥३॥ इमावेव गोतमभरद्वाजाव-
 यमेव गोतमोऽयं भरद्वाज इमावेव विश्वामित्र-
 जमदग्नी अयमेव विश्वामित्रोऽयं जमदग्निरिमा-
 वेव वसिष्ठकश्यपावयमेव वसिष्ठोऽयं कश्यपो वा-
 गेवात्रिर्वाचा छन्नमयतेऽत्तिर्ह वै नामैतद्यदत्रि-
 रिति सर्व्वस्यात्ता भवति सर्व्वमस्यान्नं भवति य
 एवं वेद ॥ ४ ॥ इति द्वितीय ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

शरीरे यथाकामं परिवर्तते ॥ १८ ॥ अथ यदा
 सुपुत्रो भवति यदा न कस्यचन वेद हि ताना-
 मनाडो हासप्रतिसहस्राणि हृदयात्पुरीततमभि-
 प्रतिष्ठन्ते ताभिः प्रत्यवस्य्य पुरीतति शेते स य-
 था कुमारो वा महाराजो वा महाब्राह्मणो वा
 तिष्ठीमानन्दस्य गत्वा शयीतैवमेवैष एतच्छेते १९
 स यथोर्णनाभिस्तन्तुनोच्चरेद्यथान्तेः क्षुद्रा विस्फु-
 लिङ्गा व्युच्चरन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः
 सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि व्युच्च-
 रन्ति तस्योपनिषत्सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं
 तेषामेव सत्यम् ॥ २० ॥ चतुर्थस्य प्रथमं ब्राह्मणम्
 यो ह वै शिशुश्च साधनश्च सप्रत्याधानश्च स-
 स्थूणश्च स दामं वेद सप्त ह द्विपतो भ्रातृव्यान-
 वरुणद्वयं वाव शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणस्तस्ये-
 दमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राणः स्थूणात्रं दाम
 ॥ १ ॥ तमेताः सप्ताचितय उपतिष्ठन्ते तद्या

नीनका तथादित्यो यत् कृष्णं तेनाग्निर्यच्छुक्लं
 तेनेन्द्रोऽधरयैनं वर्त्तन्त्या पृथिव्यान्वायत्ता द्यौरु-
 त्तरया नास्यान्नं क्षीयते य एवं वेद ॥ २ ॥ त-
 दीप श्लोको भवत्वर्वाग्विलद्यमस ऊर्ध्वबुधस्तस्मि-
 न्यगो निहितं विश्वरूपं तस्यासत ऋषयः सप्त-
 तीरे वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेत्यर्वाग्विलद्यमस
 ऊर्ध्वबुध इतीदं तच्छिर एष ह्यर्वाग्विलद्यमस ऊ-
 र्ध्वबुधस्तस्मिन्यगो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा
 वै यगो निहितं विश्वरूपं प्राणनेतदाह तस्यासत
 ऋषयः सप्ततीर इति प्राणा वा ऋषयः प्राणाने-
 तदाह वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति वाग्ध्यष्टमी
 ब्रह्मणा संवित्ते ॥३॥ इमावेव गोतमभरद्वाजाव-
 यमेव गोतमोऽयं भरद्वाज इमावेव विश्वामित्र-
 जमदग्नी अयमेव विश्वामित्रोऽयं जमदग्निरिमा-
 वेव वसिष्ठकश्यपावयमेव वसिष्ठोऽयं कश्यपो वा-
 गेवात्रिर्वाचा ह्यन्नमयतेऽत्तिर्ह वै नामैतद्यद्वि-
 रिति सर्वस्यात्ता भवति सर्वमस्यान्नं भवति य
 एवं वेद ॥ ४ ॥ इति द्वितीय ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

शरीरे यथाकामं परिवर्तते ॥ १८ ॥ अथ यदा
 सुपुत्रो भवति यदा न कस्यचन वेद हि ताना-
 मनाडो द्वासप्ततिसहस्राणि हृदयात्पुरीततमभि-
 प्रतिष्ठन्ते ताभिः प्रत्यवसृप्य पुरीतति श्रेते स य-
 था कुमारो वा महाराजो वा महाब्राह्मणो वा
 तिघ्नीमानन्दस्य गत्वा शयीतैवर्मेवैष एतच्छ्रेते १९
 स यथोर्णनाभिस्तन्तुनोच्चरेद्यथाग्नेः क्षुद्रा विस्फु-
 लिङ्गा व्युच्चरन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः
 सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि व्युच्च-
 रन्ति तस्योपनिष्कृत्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं
 तेषामेव सत्यम् ॥ २० ॥ चतुर्थस्य प्रथमं ब्राह्मणम्

यो ह वै शिशुः साधनः सप्रत्याधानः स-
 स्थूणः सदामं वेद सप्त ह द्विपतो भ्रातृव्यान-
 वरुणदायं वाव शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणस्तस्ये-
 दमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राणः स्थूणाग्रं दाम
 ॥ १ ॥ तमेताः सप्ताचितय उपतिष्ठन्ते तथा
 द्रुमा अक्षन् लोहित्यो
 न्वायत्तोऽथ या अक्ष

यथेन्द्रगोपो यथाऽग्नार्चिर्यथा पुरण्डरीकं यथास-
कृद्विद्युतए सकृद्विद्युतेव हवा अस्य श्रीर्भवति य
एवं वेदायात आदेशो नेति नेति न ह्येतस्मा
दिति नैत्यन्यत्परमस्थय नामधेयए सत्यस्य सत्य-
मिति प्राणावै सत्यं तेषामेष सत्यम् ॥ ६ ॥

इति तृतीयं ब्राह्मणम् । ३ ॥

मैत्रेयीति होवाच याज्ञवल्क्य उद्यास्यन्वा
चरेऽहमस्मात्स्थानादस्मि हन्त तेऽनया कात्या-
यन्याऽन्तं करवाणीति ॥ १ ॥ सा होवाच मैत्रेयी
यत्रु म इयम्भगोः सत्त्वां पृथिवी वित्तेन पूर्णा
स्यात् कथं तेनामृता स्यामिति नेति होवाच
याज्ञवल्क्यो यथैवोपकरणवतां जीवितं तथैव ते
जिज्वितए स्यादमृतत्वस्य तु नाशास्ति वित्तेनेति
॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी येनाहं नामृता स्यां
किमहं तेन कुर्व्यां यदेव भगवान्वेद तदेव मे
ब्रूहीति ॥ ३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः प्रिया वतारं
नः सती प्रियं भाषस एद्यास्व व्याख्यास्यामि ते
व्याचक्षाणस्य तु मे निदिध्यासस्वेति ॥ ४ ॥ स हो-

द्वे वाव ब्रह्मणो रूपे मूर्त्तञ्चैवामूर्त्तञ्च मर्त्य-
 च्चामृतञ्च स्थितञ्च यच्च सच्च त्वञ्च ॥ १ ॥ तदेत-
 न्मूर्त्तं यदन्यद्वायोश्चान्तरिक्षाच्चैतन्मर्त्यमेतत्स्थि-
 तमेतत्सत्तस्यैतस्य मूर्त्तस्यैतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थि-
 तस्यैतस्य सत एष रसो य एष तपति सती
 ह्ये परसः ॥ २ ॥ अथामूर्त्तं वायुश्चान्तरिक्षं चैतद-
 मृतमेतद्यदेतत्तान्तस्यैतस्यामूर्त्तस्यैतस्यामृतस्यै-
 तस्य यत एतस्य त्वस्यैष रसोय एष एतस्मिन्म-
 र्ण्डले पुरुषस्थस्य ह्येष रस इत्यधिदैवतम् ॥ ३ ॥
 अथाध्यात्ममिदमेव मूर्त्तं यदन्यत्प्राणाञ्च यद्याऽय-
 मन्तरात्मन्नाकाश एतन्मूर्त्तमेतत्स्थितमेतत्स-
 त्तस्यैतस्य मूर्त्तस्यैतस्य मर्त्यास्यैतस्य स्थितस्यै-
 तस्य सत एष रसो यच्चक्षुः सती ह्येष रसः ॥ ४ ॥
 अथामूर्त्तं प्राणश्च यद्यायमन्तरात्मन्नाकाश एत-
 दमृतमेतद्यदेतत्तान्तस्यैतस्यामूर्त्तस्यैतस्याम-
 तस्य यत एतस्य त्वस्यैष रसो योऽयं
 पुरुषस्थस्य ह्येष रसः ॥ ५ ॥ तस्य
 यस्य रूपं यथा महारजनं वासी य

चरं द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यो
 मैत्रेय्यात्मनो वा चरे दर्शनेन श्रवणेन मत्या वि-
 ज्ञानेनेदं सर्वं विदितम् ॥ ५ ॥ ब्रह्म तं परादा-
 योऽन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं परादयोऽन्य-
 त्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो
 लोकान् वेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान्
 वेद भूतानि तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि
 वेद सर्वं तं परादायोऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं ब्र-
 ह्मेदं क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमानि भूता-
 नीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ६ ॥ स यथा दुन्दुभे-
 हन्यमानस्य न वाचांश्छद्धान्छक्तुयाद्गृहणाय
 दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दुभ्याधातस्य वा शब्दो गृ-
 हीतः ॥ ७ ॥ स यथा शङ्खस्य धायमानस्य न
 वाचांश्छद्धान्छक्तुयाद्गृहणाय शङ्खस्य तु ग्रहणेन
 धास्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥ स यथा वी-
 णावादाय न वाचांश्छद्धान्छक्तुयाद्
 वीणावादस्य वा
 गर्दभाम्ने रभ्याहि-

वाच न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो भव-
 त्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति न वा
 अरे जायायै कामाय जाया प्रिया भवत्यात्मनस्तु
 कामाय जाया प्रिया भवति न वा अरे पुत्राणां
 कामायपुत्राः प्रियाभवन्त्यात्मनस्तु कामायलोका
 पुत्राः प्रिया भवन्ति न वा अरे वित्तस्य कामाय
 वित्त' प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्त' प्रियं
 भवति न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म प्रियं

अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यो
 मैत्रेय्यात्मनो वा अरे दर्शनेन श्रवणेन मत्या वि-
 ज्ञानेनेदं सर्वं विदितम् ॥ ५ ॥ ब्रह्म तं परादा-
 योऽन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं परादयोऽन्य-
 त्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो
 लोकान्वेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान्
 वेद भूतानि तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि
 वेद सर्वं तं परादायोऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं ब्र-
 ह्मेदं क्षत्रमिने लोका इमे देवा इमानि भूता-
 नीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ६ ॥ स यथा दुन्दुभे-
 र्हन्यमानस्य न वाष्पान्शब्दान्छक्रुयाद्गृह्णाय
 दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दुभ्याघातस्य वा शब्दो गृ-
 हीतः ॥ ७ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्रायमानस्य न
 वाष्पान्शब्दान्छक्रुयाद्गृह्णाय शङ्खस्य तु ग्रहणेन
 शङ्खधस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥ स यथा वी-
 णायै वाद्यमानायै न वाष्पान्शब्दान्छक्रुयाद्-
 ग्रहणाय वीणायै तु ग्रहणेन वीणावादस्य वा
 शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथा र्द्रव्यान्ने रभ्याहि-

वाच न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो भव-
 त्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति न वा
 अरे जायायै कामाय जाया प्रिया भवत्यात्मनस्तु
 कामाय जाया प्रिया भवति न वा अरे पुत्राणां
 कामायपुत्राः प्रियाभवन्त्यात्मनस्तु कामायलोका
 पुत्राः प्रिया भवन्ति न वा अरे वित्तस्य कामाय
 वित्तं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्तं प्रियं
 भवति न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म प्रियं
 भवत्यात्मनस्तु कामाय ब्रह्म प्रियं भवति न वा
 अरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्र प्रियं भवत्यात्मनस्तु
 कामाय क्षत्रं प्रियं भवति न वा अरे लोकानां
 कामाय लोकाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय
 प्रिया भवन्ति न वा अरे देवानां कामाय देवाः
 प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः प्रिया भव-
 न्ति न वा अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रिया-
 नि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियानि भ-
 वन्ति न वा अरे मर्त्यस्य कामाय मर्त्यं प्रियं भव-
 त्यात्मनस्तु कामाय मर्त्यं प्रियं भवत्यात्मा वा

अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यो
 मैत्रेय्यात्मनो वा अरे दर्शनेन श्रवणेन मत्या वि-
 ज्ञानेनेदं सर्वं विदितम् ॥ ५ ॥ ब्रह्म तं परादा-
 योऽन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं परादयोऽन्य-
 त्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो
 लोकान्वेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान्
 वेद भूतानि तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि
 वेद सर्वं तं परादायोऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं ब्र-
 ह्मेदं क्षत्रमिने लोका इमे देवा इमानि भूता-
 नीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ६ ॥ स यथा दुन्दुभे-
 ह्न्यमानस्य न बाह्यांश्चक्षुष्याद्गृहणाय
 दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दुभ्याघातस्य वा शब्दो गृ-
 हीतः ॥ ७ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्यायमानस्य न
 बाह्यांश्चक्षुष्याद्गृहणाय शङ्खस्य तु ग्रहणेन
 शङ्खधस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥ स यथा वी-
 णायै वाद्यमानायै न बाह्यांश्चक्षुष्याद्गृह-
 णाय वीणायै तु ग्रहणेन वीणावादस्य वा
 शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथा र्द्रव्याग्ने रभ्याहि-

तात्पृथग्धूमा विनिश्चन्येवं अरेऽस्य महतो भूतस्य
 निःश्वसितमेतद्यद्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽश्-
 वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः
 श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानान्यस्यै-
 वैतानि सञ्चाणि निःश्वसितानि ॥१०॥ स यथा
 सञ्चांसामपाए समुद्र एकायनमेवए सर्वेषाए
 स्पर्शानां त्वगेकायनमेवए सर्वेषाए रसानां जि-
 ह्वैकायनमेवए सर्वेषाए गन्धानां नासिके एका-
 यनमेवए सर्वेषाए रूपाणाञ्चक्षुरेकायनमेवए स-
 र्वेषाए शब्दानां श्रोत्रमेकायनमेवए सर्वेषाए
 सङ्कल्पानां मन एकायनमेवए सञ्चांसां विद्यानां
 हृदयमेकायनमेवए सर्वेषां कर्मणां हस्तावे-
 कायनमेवए सर्वेषामानन्दामुपस्थ एकायनमेवए
 सर्वेषां विसर्गाणां पायुरेकायनमेवए सर्वेषाम-
 ध्वनां पादावेकायनमेवए सर्वेषां वेदानां वागे-
 कायनम् ॥ ११ ॥ स यथा सैन्धवविल्य उदके
 प्राप्त उदकमेवानुविलीयत नाशस्योदयदृष्ट्यायं
 स्याद्यतो यतस्त्वाददीत लवणमेवैयं वा अर गृहं

महद्भूतमनन्तमपारं विज्ञानघन एवैतेभ्यो भू-
 तेभ्यः समुत्पाद्य तान्येवाऽनुविनश्यति न प्रेत्य सं-
 ज्ञाप्तीत्यरे ब्रवीमीति होवाच याज्ञवल्क्यः ॥ १२ ॥
 सा होवाच मैत्रेय्यश्चैव सा भगवानमृमुहन्न प्रेत्य
 संज्ञाप्तीति स होवाच याज्ञवल्क्यो न वा अरेऽहं
 मोहं ब्रवीम्यतं वा अर इदं विज्ञानाय ॥ १३ ॥ यत्र
 हि द्वैतमिव भवति तदितर इतरं पश्यति तदि-
 तर इतरं जिघ्रति तदितर इतरं शृणोति तदि-
 तर इतरमभिवदति तदितर इतरं मनुते तदितर
 इतरं विजानाति यत्र वा अस्य सर्वमात्मैवाभूत्त-
 त्योन कं जिघ्रिषत्क्तेन कं पश्येत्तत्क्तेन कं शृणुयात्त-
 त्क्तेन कसमिवदत्तत् केन कं नन्वीत तत् केन कं
 विजानीयाद्येनेदं सर्वं विजानाति तं केन विजा-
 नीयाद्विज्ञातारमरे केन विजानीयादिति ॥ १४ ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

द्वयं पृथिवी सर्वेषां भूतानां मध्यस्थै पृथिव्यै
 सर्वाणि भूतानि मधु यथायमस्यां पृथिव्यां तेजो-
 मयेऽवृत्तमयः पुरुषो यथायममध्यात्मं गारी-

रस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमा-
 त्मेदममृतमिदं ब्रह्मेद ए सर्वम् ॥ १ ॥ इमा आपः
 सर्वेषां भूतानां मध्वासामपा ए सर्वाणि भूतानि
 मधु यथायमास्वप्सु तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो-
 यथायमध्यात्म ए रैतस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो-
 यमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेद ए स-
 र्वम् ॥ २ ॥ अयमग्निः सर्वेषां भूतानां मध्वस्थान्तेः
 सर्वाणि भूतानि मधु यथायमस्मिन्नग्नौ तेजोम-
 योऽमृतमयः पुरुषो यथायमध्यात्मं वाङ्मय-
 स्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मे-
 दममृतमिदं ब्रह्मेद ए सर्वम् ॥ ३ ॥ अयं वायुः
 सर्वेषां भूतानां मध्वस्थ वायोः सर्वाणि भूतानि
 मधु यथायमस्मिन्वायौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
 यथायमध्यात्मं प्राणस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽय-
 मेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेद ए सर्वम्
 ॥ ४ ॥ अयमादित्यः सर्वेषां भूतानां मध्वस्थादि-
 त्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यथायमस्मिन्नादित्ये
 तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यथायमध्यात्मं चा-

क्षुपन्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽय-
 मात्मैदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ ५ ॥ इमा
 दिशः सर्वेषां भूतानां मध्वासां दिशां सर्वाणि
 भूतानि मधु यद्यायमासु दिक्षु तेजोमयोऽमृतमयः
 पुरुषो यद्यायमध्यात्मै श्रौचः प्रातिश्रुत्कस्तेजो-
 मयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मैदम-
 मृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ ६ ॥ अयं चन्द्रः सर्वेषां
 भूतानां मध्वस्य चन्द्रस्य सर्वाणि भूतानि मधु
 यद्यायमस्मिंश्चन्द्रे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
 यद्यायमध्यात्मं मानसस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरु-
 षोऽयमेव स योऽयमात्मैदममृतमिदं ब्रह्मेदं
 सर्वम् ॥ ७ ॥ इयं विद्युत्सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै
 विद्युतः सर्वाणि भूतानि मधु यद्यायमस्यां वि-
 द्युति तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यद्यायमध्यात्मं
 तैजसस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽ-
 यमात्मैदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ ८ ॥ अयं
 स्तनयित्रीः सर्वेषां भूतानां मध्वस्य स्तनयित्रीः
 सर्वाणि भूतानि मधु यद्यायमस्मिं स्तनयित्री

तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यथायमध्यात्मर मः
 मः सोऽयमयोऽमृतमयः पुरुषोऽनेन स
 योऽयमात्मनः सममृतमिदं वृक्षेदए सर्वम् ॥ १८ ॥
 यथायमकाशः सर्वेषां भूतानां मध्यस्थः कागम
 मयांषि भूतानि मधु यथायमस्मिन्निद्राकाशे तेजोः
 मयोऽयममयः पुरुषो यथायमध्यात्मर यथा
 कागमोऽमृतमयः पुरुषोऽनेन स योऽ-
 यमात्मनः सममृतमिदं वृक्षेदए सर्वम् ॥ १९ ॥
 यथायमकाशः सर्वेषां भूतानां मध्यस्थः सर्वेषां
 भूतानि मधु यथायमस्मिन्निद्राकाशे तेजोमयोऽमृत-
 मः पुरुषो यथायमध्यात्मर धार्मस्तेजोमयोऽमृ-
 तमयः पुरुषोऽनेन स योऽयमात्मनः सममृतमिदं
 वृक्षेदए सर्वम् ॥ २० ॥ वृक्षेदए सत्यर सर्वेषां भूतानां
 मध्यस्थः सत्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यथायम-
 स्मिन्सत्ये तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यथायम-
 ध्यात्मर सत्यस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽनेन स
 योऽयमात्मनः सममृतमिदं वृक्षेदए सर्वम् ॥ २१ ॥
 वृक्षेदए सर्वेषां भूतानां मध्यस्थः मानुषस्य

सर्वाणि भूतानि मधु यथाऽयमस्मिन्मानुषे ते-
 जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यथायमध्यात्मं मानु-
 षस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमा-
 त्मं दममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥१३॥ अयमात्मा
 सर्वेषां भूतानां मध्यस्थात्मनः सर्वाणि भूतानि
 मधु यथायमस्मिन्नात्मनि तेजोमयोऽमृतमयः
 पुरुषो यथायमात्मा तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो-
 ऽयमेव स योऽयमात्मे दममृतमिदं ब्रह्मेदं स-
 र्वम् ॥१४॥ स वा अयमात्मा सर्वेषां भूतानाम-
 धिपतिः सर्वेषां भूतानां राजा तद्यथा रथनाभौ
 च रथनेमी चाराः सर्वे समर्पिता एवमेषास्मि-
 न्नात्मनि सर्वाणि भूतानि सर्वे देवाः सर्वे लोकाः
 सर्वे प्राणाः सर्व एत आत्मनः समर्पिताः ॥१५॥
 इदं वै तन्मधु दध्यङ्गायर्वणोऽग्निभ्यानुवाच
 तदेतद्वपिः पश्यन्नश्नोचत्तद्वन्निरामनयेद् स उप-
 नाशिक्षुणोनि तन्यतुर्न हृष्टिं दध्यङ्गदन्मधा-
 पर्वणो बानश्वस्य शीघ्रां प्रयशानुवाचेति ॥१६॥
 इदं वै तन्मधु दध्यङ्गायर्वणोऽग्निभ्यानुवाच

तदेतद्वपिः पश्यन्नवोचदाथर्वणायाश्चिनादधीच-
 श्वाएशिरः प्रत्यैरयतं स वां मधु प्रवोचदता-
 न्वाष्टं यद्वसावपि कक्ष्यं कामिति ॥ १७ ॥ इदं वै
 तन्मधु दध्यङ्ङायर्वणोऽश्विभ्यामुवाच तदेतद्वपिः
 पश्यन्नवोचत्पुरश्चक्रे द्विपदः पुरश्चक्रे चतुष्पदः पुरः
 स पक्षी भूत्वा पुरः पुरुष चाविशदिति स वा
 अयं पुरुषः सव्वांसु पूर्युं पुरिशयो नैनेन किञ्च-
 नानावृतं नैनेन किञ्चनासंवृतम् ॥ १८ ॥ इदं वै
 तन्मधु दध्यङ्ङायर्वणोऽश्विभ्यामुवाच तदेतद्वपिः
 पश्यन्नवोचद्रूपं रूपं प्रतिरूपो यभुव तदस्य रूपं
 प्रतिचक्षणाय इन्द्रो मायाभिः पुरुरूपं प्रीयते
 युक्ता ह्यस्य हरयः गता दग्नेत्ययं वै हरयोऽयं ये
 दश च सहस्राणि यज्ञानि धाननानि च तदेत-
 द्ब्रह्मापूर्वमनपरमनन्तरमवाह्यमयमात्मा यज्ञ-
 सर्वानुभूतित्यनुगासनम् ॥ १९ ॥

यति पञ्चमं याज्ञवल्क्यम् ॥ ५ ॥

यय ययः पौतिमाप्यो गोपयनाद्गोपरनः
 पौतिमाप्याप्यौतिमाप्यो गोपरनार्गोपरनः श्री-

शिकात्कौशिकः कौशिडन्यात्कौशिडन्यः शाण्डि-
 न्याच्छाण्डिल्यः कौशिकाच्च गौतमाच्च गौतमः
 ॥ १ ॥ अग्निवेश्यादाग्निवेश्यः शाण्डिल्याच्चान-
 भिमन्नाताच्चानाभिमन्नात चानभिमन्नातादानभि-
 मन्नात चानभिमन्नातादानभिमन्नातो गौतमाद्गौ-
 तमः सैतवप्राचीनयोग्याभ्याः सैतवप्राचीनयोग्यौ
 पाराशर्यात्पाराशर्यौ भारद्वाजाद्भारद्वाजो भार-
 द्वाजाच्च गौतमाच्च गौतमो भारद्वाजाद्भारद्वाजः पा-
 राशर्यात्पाराशर्यौ वैजयापायना द्वैजयापायनः
 कौशिकायनेः कौशिकायनिः ॥ २ ॥ घृतकौशिका-
 दृचतकौशिकः पाराशर्यायणात् पाराशर्यायणः
 पाराशर्यात् पाराशर्यौ जातूकण्याज्जातूकण्य
 आसुरायणाच्च यस्काच्चासुरायणस्त्रैवणस्त्रैवणिरौ-
 पजम्बनेरौपजम्बनिरासुरेरासुरिर्भारद्वाजाद् भा-
 ण्डेभाण्डेयाण्डिर्गौतमाद्गौतमो

कौण्डिन्यादिदर्भौकौण्डिन्यो वत्सनपातो
 वाहत्सनपाद् वाभवः पयःसौभरात्पन्थाः
 ऽयास्यादाद्विरसादयास्य आंगिरस आभूते
 दाभूतिस्त्वाष्ट्रो विश्वरूपात्त्वाष्ट्राद्विश्वरूपः
 ऽश्विन्यामश्विनौदधीच आघर्वणादध्यङ्ङ
 दैवादघर्वदैवो मृत्योः प्राध्वएसनान्मृत्युः ।
 सनः प्रध्वएसनात्प्रध्वमन एकवृत्तेरेकवृत्ति
 चित्तेर्विप्रचित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सना
 नातनात्सनातनः सनगात्सनगः परमिष्टिन
 मेष्टी ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्बु ब्रह्मणे नमः ॥

इति षष्ठं ब्रह्मणम् ॥ ६ ॥

इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

ॐ ॥ वनको वैदेशो वङ्गदक्षिणेन यत्
 तत्र च कुरुपञ्चालानां याज्ञना अभिसमेत
 भुवृक्षस्य च वनकस्य वैदेशस्य विजिज्ञासा
 कः स्विदेपां याज्ञनानामनुधानतम इति च
 मङ्गलमवरोध दग द ॥ १ ॥

मृद्व्योरावडा वभूवुः ॥ १ ॥ तान्होवाच ब्राह्मणा
 भगवन्ता यो वो ब्रह्मिष्ठः स एता गा उदजता-
 मिति ते ह ब्राह्मणा न दधुपुरथ ह याज्ञवल्क्यः
 स्वमेव ब्रह्मचारिणमुवाचैताः सौम्यादज सामथ-
 वा ३ इति ता होदाचकार ते ह ब्राह्मणाद्युक्रुधुः
 कथं नो ब्रह्मिष्ठो ब्रवीतित्यथ ह जनकस्य वैदेहस्य
 होताश्वत्थो वभूव सहेनं पप्रच्छ त्वं नु खलु नो
 याज्ञवल्क्य ब्रह्मिष्ठोऽसी ३ इति स होवाच नमो
 वयं ब्रह्मिष्ठाय कुर्मो गोकामा एव वयस्म इति
 त ए ह तत एव प्रष्टुं दधे होताश्वत्थः ॥ २ ॥ या-
 ज्ञवल्क्येति होवाच यदिद ए सर्वं मृत्युनाप्त ए
 सर्वं मृत्युनाभिपन्नं केन यजमानो मृत्योराप्ति-
 मतिमुच्यत इति होत्रत्विजाग्निना वाचावाच्यं
 यज्ञस्य होता तद्येयं वाक् सोऽयमग्निः स होता
 स मन्त्रिः सतिमन्त्रिः ॥ ३ ॥ याज्ञवल्क्येति हो-

चक्षुर्वै यज्ञस्याऽध्वर्युस्तद्यदिदं चक्षुः सोऽसाव
 दित्यः सोऽध्वर्युः स मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥४॥ वा
 च्चक्षुर्वैत्येति होवाच यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापर
 पक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामभिपः
 केन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोरप्राप्तिमतिमुच्यः
 इत्युक्त्वा च त्विजा वायुना प्राण्येन प्राण्यो वै यज्ञ
 स्योद्गाता तद्योऽयं प्राण्यः स वायुः स उद्गाता स
 मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥५॥ याज्ञवल्क्येति होवाच
 यदिदमन्तरिक्षमनारम्भणमिव केनाक्रमेण यज-
 मानः स्वर्गं लोकमाक्रमत इति ब्रह्मणस्त्विजा म-
 नसा चन्द्रेण मना वै यज्ञस्य ब्रह्मा तद्यदिदं मनः
 सोऽमी चन्द्रः स ब्रह्मा स मुक्तिः साऽतिमुक्ति-
 रित्यतिमोक्षा अथ सम्पदः ॥ ६ ॥ याज्ञवल्क्येति
 होवाच कतिभिरयमदाग्निर्भर्ततामिन्न्यज्ञे क-
 रिष्यतीति तिम्रभिरिति कतमान्तास्तिस्र इति
 पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शम्येय तृतीया कि-
 न्नाभिर्जयतीति यत्किञ्चेदं प्राणभृदिगि ॥ ७ ॥

ाहतीर्होष्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिस्र
 ति या हुता उज्ज्वलन्ति या हुता अतिनेदन्ते
 ा हुता अधिशेरते किन्ताभिर्जयतीति या हुता
 उज्ज्वलन्ति देवलोकमेव ताभिर्जयति दीप्यत ब्रुव
 ष्ट देवलोको या हुता अतिनेदन्ते पितृलोकमेव
 ताभिर्जयत्यतीव हि पितृलोको या हुता अधि-
 शेरते मनुष्यलोकमेव ताभिर्जयत्यध इव हि म-
 नुष्यलोकः ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच कति-
 भिरयमद्य ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो देवताभिर्गो-
 पायतीत्येकयेति कतमा सैकेति मन एवेत्यनन्तं
 ये मनोऽनन्ताविस्तरे देवा अनन्तमेव स तेन लोकां
 जयतो ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच कत्ययम-
 द्योद्गाताऽस्मिन्न्यज्ञे स्तोत्रियास्तोष्यतीति तिस्र
 इति कतमास्तास्तिस्र इति पुरोऽनुवाक्या च
 याज्या च शस्यैव तृतीया कतमास्ता या यथा-
 त्ममिति प्राण एव पुरोऽनुवाक्याऽपानो याज्या
 व्यानः शस्या किन्ताभिर्जयतीति पृथिवीलोकमेव
 पुरोऽनुवाक्यया जयत्यन्तरिक्षलोकां याज्यया दु-

लोकप्रशस्यया ततो ह होतश्च उपरराम १.
पथमे प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ हैनं जारत्कारव आर्त्तभागः पप्रच्छ
याज्ञवल्कीति होवाच कतियहाः कत्यतिगहा
इत्यष्टौ गहा अष्टावतियहा इति येतेऽष्टौ गहा
अष्टावतियहाः कतमे त इति ॥ १ ॥ प्राणो वै
गहः सोऽपानेनातियहेण गृहीतोऽपानेन हि
गन्धं जिघ्रति ॥ २ ॥ वाग्वै गहः स नास्माति-
याहेण गृहीतो वाचा हि नामान्यभिवदति ॥ ३ ॥
जिह्वा वै गहः स रसेनातियाहेण गृहीतो जि-
ह्वया हि रसान्विजानाति ॥ ४ ॥ चक्षुर्वै गहः
स रूपेणातियाहेण गृहीतश्चक्षुषा हि रूपाणि
पश्यति ॥ ५ ॥ श्रोत्रवै गहः स शब्दे नातियाहेण
गृहीतः श्रोत्रेण हि शब्दाञ्जृणोति ॥ ६ ॥ मनो
वै गहः स कामेनातियाहेण गृहीतो मनसा हि
कामान्कामयते ॥ ७ ॥ इन्द्रो वै गहः स कर्मा-
नातियाहेण गृहीतो इन्द्राभ्यां हि कर्म करो-
ति ॥ ८ ॥ त्वयै गहः स स्वर्गेनातियाहेण गृ-

हीतस्त्वचा हि स्पर्शान्वेद यत इत्येतेऽष्टौ ग्रहा
 चष्टावतियहाः ॥ ६ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच य-
 दिदं सर्वमृत्योरन्नं का स्त्रिन्मा देवता यस्या मृ-
 त्युरन्नमित्यस्मिन् वै सृत्युः सीऽयामन्नमप पुनर्मृत्युं
 जयति ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच यच्चाऽयं
 पुरुषो म्रियत उदस्यात्पाणाः क्वाकन्याहो ३ नेति
 नेति होवाच याज्ञवल्क्योऽत्रैव समवनीयन्ते स
 उच्छ्रयत्याध्यायत्वाध्यायत्वाध्यातो मृतः शते ११
 याज्ञवल्क्येति होवाच यचायं पुरुषो म्रियते
 किमेजं न जहतीति नामेत्यनन्तं वै नामानन्ता
 विश्वेदेवा अनन्तमेव स तेन लोक जयति ॥ १२ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच ययास्य पुरुषस्य मृतस्या-
 न्नं वागप्येति वातं प्राणयक्षुरादित्यं मनश्चन्द्रं दिश
 श्रीत्रं पृथिवीं एगरोरमाकाशमात्मौ पृथालीमानि
 वनस्पतीन् क्रिशा यप्नु लोहितश्च रेतश्च निधी-
 यते ह्ययं तदापुरुषो भवतीत्याहर नोम्य हस्त-
 मार्त्तभायावानेवैतस्य वेदिष्यावो न नायेतत् न
 घ्नन इति तौ होक्रम्य नन्वयास्तुक्राते तौ इ य-

दूचतुः कर्मैव तदचतुरस्र यत्प्रगगणसतुः
 कर्मैव तत्प्रगगणसतुः पुण्यो वै पुण्येन कर्मणा
 भवति पापः पापेनेति ततो ह वारत्कारव चा-
 त्तभाग उपरराम ॥ १३ ॥

इति ब्रूहदारण्यके पञ्चमेऽध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ।

अथ हैनं भुज्यतां ह्यायनिः पप्रच्छ याज्ञव-
 ल्काति होवाच मट्रेषु चरकाः पर्ये ब्रजाम ते
 पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहानैम तस्यासौ दुहिता ग-
 न्धर्वगृहीता तमपृच्छाम कोऽमीति सोऽब्रवीत्सु-
 धन्वाऽऽङ्गिरस इति तं यदा लोकानामन्तानपृ-
 च्छामाथैनमब्रूम क्व पारिचिता अभवन्निति क्व
 पारिचिता अभवन् सत्वा पृच्छामि याज्ञवल्का
 क्व पारिचिता अभवन्निति ॥ १ ॥ स होवाचो-
 वाच वै सोऽगच्छन्वै ते तद्यत्राश्वमेधयाजिनो
 गच्छन्तीति क्व न्वश्वमेधयाजिनो गच्छन्तीति द्वा-
 त्रिंशत्तं वै देवरथान् ह्यान्यथं लोकस्तए समन्तं पृ-
 थिवी हि स्तावत्पर्येति ताए समन्तं पृथिवीं हि-
 स्तावत्समुद्रः पर्येति तद्यावती चुरस्य धारा या-
 वहा मक्षिकायाः पवंतावाननरेणाक्ताशस्मानि-

न्द्रः सुपर्णो भूत्वा वायवे प्रायच्छात्तान्वायुरात्म-
 नि धित्वा तत्रागमयद्यत्राश्वमेधयाजिनोऽभव
 न्नित्येवमिव वै स वायुमेव प्रशशएस तस्माद्वायु-
 रेव व्यष्टिर्वायुः समष्टिरप पुनर्मृत्युं जयति य एवं
 वेदततोहभुज्युर्लोद्धाय निरूपरराम ॥ २ ॥ इति
 तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ हैनमुपस्तथाक्रायणः पप्रच्छ याज्ञव-
 ल्कीति हीवाच यत्साक्षादपरोक्षाद्ब्रह्म य आत्मा
 सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्व इत्येप त आत्मा सर्वा
 न्तरः कतमो याज्ञवल्का सर्वान्तरो यः प्राणेन
 प्राणिति स त आत्मा सर्वान्तरो यीऽपानेना
 पानिति स त आत्मा सर्वान्तरो यो व्यानेन
 व्यानिति स त आत्मा सर्वान्तरो य उदानेनोदा-
 निति स त आत्मा सर्वान्तर एप त आत्मा
 सर्वान्तरः ॥ १ ॥ स हीवाचपस्तथाक्रायणो यथा
 विब्रूयादसौ गौरसावश्व इत्येवमेवैतद्वयपदिष्टं
 भवति यदेव साक्षादपरोक्षाद्ब्रह्म य आत्मा स-
 र्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येप त आत्मा सर्वा-

न्तरः कतमो याज्ञवल्का सर्वान्तरो न दृष्टेर्दृष्टारं
पश्येर्नश्यतेः श्रोतारः शृणुयान्न मतेर्मन्तारं मन्वी-
यान विज्ञातेर्विज्ञातारं विजानीया एष त आ-
त्मा सर्वान्तरोऽतोऽन्यदार्त्तं ततो ह्यपस्तथाक्रा-
यण उपररामः ॥ २ ॥ चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अयं हैमं कहोलः कौपीतकेयः पप्रच्छ या-
ज्ञवल्क्येति होवाच यदेव साक्षादपरोक्षाब्रह्म
य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येष त आत्मा
सर्वान्तरः कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो योऽण-
नायापिपासे शोकं मोहं जरां मृत्युमत्येत्येतं वै
तमात्मानं विदित्वा ब्राह्मणाः पुत्रैषणायाश्च वि-
त्तैषणायाश्च लोकैषणायाश्च व्युत्थायाऽयमभिज्ञा
चर्यं चरन्ति या ह्येव पुत्रैषणा सा वित्तैषणा या
वित्तैषणा सा लोकैषणाभि ह्येते एषणे एव भव-
तस्तस्माद् ब्राह्मणः पाण्डित्यं निर्विद्य बाल्येन
तिष्ठासेद्बाल्यञ्च पाण्डित्यञ्च निर्विद्याय सुनिर-
मौनञ्च मौनञ्च निर्विद्याऽयं ब्राह्मणः स ब्राह्मणः
केन स्याद्येन स्यात्तेनेदृश एवातोऽन्यदार्त्तं ततोऽह

कहोलः कौपीतकेय उपरराम ॥ १ ॥ इति प-
ञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

अथ हैनं गार्गी वाचकवौ पप्रच्छ वाञ्छवल्-
क्येति होवाच यदिदं सर्वमप्सोतञ्च प्रोतञ्च
कस्मिन् खल्वाप्योताय प्रोतायेति वायौ गा-
र्गीति कस्मिन् खलु वायुरोतञ्च प्रोतयेत्यन्तरि-
क्षलोकेषु गार्गीति कस्मिन् खल्वन्तरिक्षलोका
ओताय प्रोतायेति गन्धर्वलोकेषु गार्गीति क-
स्मिन् खलु गन्धर्वलोका ओताय प्रोतायेत्या-
दित्यलोकेषु गार्गीति कस्मिन् खल्वादित्यलोका
ओताय प्रोतायेति चन्द्रलोकेषु गार्गीति कस्-
मिन् खलु चन्द्रलोका ओताय प्रोतायेति नक्ष-
त्रलोकेषु गार्गीति कस्मिन् खलु नक्षत्रलोका
ओताय प्रोतायेति देवल्लोकेषु गार्गीति कस्मिन्
खलु देवल्लोका ओताय प्रोतायेतीन्द्रलोकेषु गा-
र्गीति कस्मिन् खल्विन्द्रलोका ओताय प्रोता-
येति प्रजापतिलोकेषु गार्गीति कस्मिन् प्रजा-
पतिलोका ओताय प्रोतायेति वृष्यलोकेषु गा-

गीति कम्भिन्न खलु वृक्षलोका श्रोताश्च प्रोता-
 येति स होवाच गार्गि मातिप्राचीर्मां ते मूर्धा
 व्यपसदनतिप्रश्नां वै देवतामतिपृच्छसि गार्गि
 मातिप्राचीरिति ततो ह गार्गी वाचकव्युपर-
 राम ॥ १ ॥ इति पष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

अथ हैनमुद्दालक आक्षिपिः पप्रच्छ याज्ञव-
 ल्क्येति होवाच मद्रेष्वसाम पतञ्जलस्य का-
 प्यस्य गृहेषु यज्ञमधीयानास्तस्यासीद्वाय्वा गन्धर्व
 गृहीता तमपृच्छाम कोऽसीति सोऽब्रवीत् क-
 वन्ध आश्रवण इति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं या-
 ज्ञिकाएश्च वेत्य नु त्वं काप्यतत्सूत्रं येनायञ्च
 लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि सन्द्-
 वधानि भवन्तीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काप्यो नाहं
 तद्भगवन्वेदिति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञि-
 काएश्च वेत्य नु त्वं काप्यतमन्तर्यामिणं य इमञ्च
 लोकं परञ्च लोकं सर्वाणि च भूतानि योऽन्तरो
 यमयतीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काप्यो नाहं तं
 भगवन्वेदिति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञि-

काएश्वयो वै तत्काप्यसूत्रं विद्यात्तच्चान्तर्यामि-
 णमिति स ब्रह्मवित्स लोकवित्स देववित्स वेद-
 वित्स भूतवित्स आत्मवित्स सर्व्वविदिति तेभ्यो-
 ऽब्रवीत्तदहं वेद तच्चेत्त्वं याज्ञवल्क्य सूत्रमवि-
 द्वाएस्तच्चान्तर्यामिणं ब्रह्मगवीरुदजसे मूर्धा ते
 विपतिष्यतीति वेद वा अहं गौतमतत्सूत्रं तच्चान्-
 न्तर्यामिणमिति यो वा इदं कश्चिद्ब्रूयाद्वेदवेदेति
 यथा वेत्य तथा ब्रूहीति ॥ १ ॥ स होवाच वा-
 युर्वै गौतम तत्सूत्रं वायुना वै गौतमसूत्रेणायश्च
 लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि संह-
 ध्वानि भवन्ति तस्माद्वै गौतम पुनर्यं प्रेतमाहु-
 र्व्यस्तस्मिन् सिपतास्याह्वानीति वायुना हि गौतम
 सूत्रेण संहध्वानि भवन्तीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्या-
 न्तर्यामिणं ब्रूहीति ॥ २ ॥ यः पृथिव्यां तिष्ठन्
 पृथिव्या अन्तरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी
 शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयत्येष त आत्मान्त-
 र्याम्यमृतः ॥ ३ ॥ योऽप्सु तिष्ठन्नहोऽन्तरो य-
 मापो न विदुर्यस्यापः शरीरं योऽपोन्तरो यमय-

गीति कम्भिन्, खलु बृहल्लोका ओताय प्रीता-
 येति स होवाच गार्गि मातिप्राचीर्मां ते मूर्धां
 व्यपगदनतिप्रश्नां वै देवतामतिपृच्छसि गार्गि
 मातिप्राचीरिति ततो ह गार्गि वाचन्नव्युपर-
 राम ॥ १ ॥ इति पष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

अथ तेनमुद्दालक आरुणिः पप्रच्छ याज्ञव-
 ल्क्येति होवाच मद्रेध्ववसाम पतञ्जलस्य का-
 प्यस्य गृहेषु यज्ञमधीयानास्तस्यासीद्वाय्वा गन्धर्व
 गृहीता तमपृच्छाम कोऽमीति सोऽब्रवीत् क-
 वन्ध आथर्वण इति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं या-
 ज्ञिकाश्च वेत्य नु त्वं काप्यतत्सूचं येनायञ्च
 लोकः परञ्च लोकः सर्वाणि च भूतानि सन्द-
 व्धानि भवन्तीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काप्यो नाहं
 तद्भगवन्वेदेति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञि-
 काश्च वेत्य नु त्वं काप्यतमन्तर्यामिणं य इमञ्च
 लोकं परञ्च लोकं सर्वाणि च भूतानि योऽन्तरो
 यमयतीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काः
 भगवन्वेदेति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काः

काण्डयो वै तत्काण्डसूत्रं विद्यात्तच्चान्त्यामि-
 णमिति स ब्रह्मवित्स लोकवित्स देववित्स वेद-
 वित्स भूतवित्स आत्मवित्स सर्वविदिति तेभ्यो-
 ऽब्रवीत्तदहं वेद तच्चेत्त्वं याज्ञवल्क्य सूत्रमवि-
 द्वाएस्तच्चान्त्यामिणं ब्रह्मगर्वीरुदजसे मृडां ते
 विपतिष्यतीति वेद वा अहं गौतमतत्सूत्रं तच्चान-
 त्यामिणमिति यो वा इदं कश्चिद्ब्रूयाद्वेदवेदति
 यथा वित्स तथा ब्रूहीति ॥ १ ॥ स होवाच या-
 युर्वै गौतम तत्सूत्रं पायुना वै गौतमसूत्रेणावगु-
 लोकाः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि संहृ-
 द्यानि भवन्ति तस्माद्वै गौतम पुनश्च त्रेतनाह-
 व्येष्वपि निषताख्याह्नातीति पायुना हि गौतम
 सूत्रेण संहृद्व्यानि भवन्तीत्येवमेतयाज्ञवल्क्या-
 न्त्यामिणो ब्रूहीति ॥ २ ॥ यः पृथिव्यां तिष्ठन्
 पृथिव्या अन्तरा यं पृथिवी न वेद दस्य पृथिवी
 शरीरं यः पृथिवीमन्तरा दमयत्येष त आत्मान-
 याम्यमृतः ॥ ३ ॥ योऽग्निं तिष्ठन्नग्नीऽन्तरो द-
 मायो न विदुर्मेत्याहः शरीरं योऽरोन्तरो दमय-

रकमन्तरो यमयत्येप त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥
 ॥ य आकाशे तिष्ठन्नाकाशादन्तरो यमाकाशो
 वेद यस्याकाशः शरीरं य आकाशमन्तरो य-
 यत्येप त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ १२ ॥ यस्तमसि
 तिष्ठन्तमसोऽन्तरो यं तमो न वेद यस्य तमः
 शरीरं यस्तमोऽन्तरो यमयत्येप त आत्मान्तर्या-
 म्यमृतः ॥ १३ ॥ यस्तेजसि तिष्ठन्तेजसोऽन्तरो यं
 जो न वेद यस्य तेजः शरीरं यस्तेजोऽन्तरो य-
 यत्येप त आत्मान्तर्याम्यमृत इत्यधिदैवतमथा-
 यभूतम् ॥ १४ ॥ यः सर्व्वेषु भूतेषु तिष्ठन् स-
 र्व्वेभ्यो भूतेभ्योऽन्तरो यः सर्वाणि भूतानि न
 वेदुर्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि
 भूतान्यन्तरो यमयत्येप आत्मान्तर्याम्यमृत इत्य-
 धेभूतमथाध्यात्मम् ॥ १५ ॥ यः प्राणेषु तिष्ठन् प्रा-
 णादन्तरो यं प्राणो न वेद यस्य प्राणः शरीरं यः
 प्राणमन्तरो यमयत्येप त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥
 १६ ॥ यो वाचि तिष्ठन्वाचोऽन्तरो यं वाङ् न
 वेद यस्य वाक् शरीरं यो वाचमन्तरो यमयत्येप

त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ १७ ॥ यश्चक्षुषि तिष्ठत्-
 चक्षुषोऽन्तरो यं चक्षुर्न वेद यस्य चक्षुः शरीरं य-
 चक्षुरन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतः १८
 य श्रोत्रे तिष्ठच्छ्रोत्रादन्तरो यए श्रोत्रं न वेद यस्य
 श्रोत्रए शरीरं यः श्रोत्रमन्तरो यमयत्येष त आ-
 त्मान्तर्याम्यमृतः ॥ १९ ॥ यो मनसि तिष्ठन्मन-
 सोऽन्तरो यं मनो न वेद यस्य मनः शरीरं यो
 मनोऽन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतः २०
 यस्त्वचि तिष्ठएस्त्वचेऽन्तरो यं त्वङ् न वेद यस्य
 त्वक् शरीरं यस्त्वचमन्तरो यमयत्येष त आत्मा-
 न्तर्याम्यमृतः ॥ २१ ॥ यो विज्ञाने तिष्ठन्विज्ञा-
 नादन्तरो यं विज्ञानं न वेद यस्य विज्ञानए श-
 रीरं यो विज्ञानमन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्या-
 म्यमृतः ॥ २२ ॥ यो रेतसि तिष्ठन् रेतसोऽ-
 न्तरो यए रेतो न वेद यस्य रेतः शरीरं यो रेतो
 ऽन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतोऽदृष्टो द्र-
 ष्टाऽश्रुतः श्रोताऽमन्तो मन्ताऽविज्ञातो विज्ञाता
 नान्योतोऽस्ति द्रष्टा नान्योऽतोऽस्ति श्रोता ना-

न्योऽतोऽस्ति मन्ता नान्योऽतोऽस्ति विज्ञातैष त
 आत्मान्तर्याम्यमृतोऽतोऽन्यदार्त्तं ततो होद्दालक
 आरुणिरुपरराम ॥ २३ ॥ सप्तमं ब्राह्मणम् ॥७॥

अथ ह वाचक्रव्युवाच ब्राह्मणा भगवन्तो ह-
 न्ताहमिमं द्वौ प्रश्नौ प्रक्ष्यामि तौ चेन्मे वक्ष्यति
 न वै जातु युष्माकमिमं कश्चिद्वृत्तोऽयं जितेति
 पृच्छ गार्गीति ॥ १ ॥ सा होवाचाहं वै त्वा या-
 ज्ञवल्क्य यथा काश्यो वा वैदेही वीर्यपुत्र उज्ज्वा
 धनुरधिज्यं कृत्वा द्वौ वायवन्तौ सपत्नातिव्या-
 धिनौ हस्ते कृत्वोपोत्तिष्ठेदेवमेवाहं त्वां द्वाभ्यां
 प्रश्नाभ्यामुपोदस्थां तौ मे ब्रूहीति पृच्छ गार्गीति
 ॥ २ ॥ सा होवाच यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो य-
 दवाक् पृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवी इमे य-
 द्भूतञ्च भवञ्च भविष्यच्चेत्याचक्षते कस्मिंस्त-
 दोतं च प्रीतं चेति ॥३॥ स होवाच यदूर्ध्वं गार्गी
 दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवी
 इमे यद्भूतञ्च भवञ्च भविष्यच्चेत्याचक्षत आकाशे
 तदोतञ्च प्रीतयेति ॥४॥ सा होवाच नमस्तेऽनु

याज्ञवल्क्य यो म एतं व्यवचेऽपरस्मै धारयस्वति
 पृच्छ गार्गीति ॥ ५ ॥ सा होवाच यदृद्धं याज्ञ-
 वल्क्य दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा द्यावा-
 पृथिवी इमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यञ्चेत्याचक्षते
 कस्मिन् तदोतञ्च प्रोतञ्चेति ॥ ६ ॥ स होवाच
 यदृद्धं गार्गी दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा
 द्यावापृथिवी इमे यद्भूतञ्च भवच्च भविष्यञ्चेत्या-
 चक्षत आकाश एव तदोतं च प्रोतं चेति कस्-
 मिन्नु खल्वाकाश ओतश्च प्रोतश्चेति ॥ ७ ॥ स
 होवाचैतद्वै तद्वरं गार्गी ब्राह्मणा अभिवदन्त्य-
 स्थूलभनखल्वस्त्वमदीर्घमलोहितमस्नेहमच्छायम-
 तमोऽवायुनाकाशमसङ्गमरुतमगन्धमचक्षुष्कमश्रो-
 त्रमवागमनीऽतेजस्कमप्राणममुखं ममात्रमनन्तर-
 वाह्यं न तदन्नाति किञ्चन न तदन्नाति कश्चन
 ॥ ८ ॥ एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गी सूर्या-
 चन्द्रमसौ विधृतौ

स्य वा प्र-

हृत्तां अहीरात्राण्यर्धमासा मासा ऋतवः संव-
 त्सरा इति विधृतास्तिष्ठन्त्येतस्य वा अक्षरस्य प्र-
 शासने गार्गी प्राच्योऽन्या नद्यः स्यन्दन्ते प्रवेतेभ्यः
 पर्वतेभ्यः प्रतीच्योऽन्यायां याञ्च दशमन्वेति ए-
 तस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गी ददतो मनुष्याः
 प्रशंसन्ति यजमानं देवा दर्वीं पितरोऽन्वायत्ताः
 ॥ ६ ॥ यो वा एतदक्षरं गार्ग्यविदित्वाऽस्मिँल्लोके
 जुहोति यजते तपस्तप्यते बह्वनि वर्षसहस्राण्य-
 न्तवदेवास्य तद्भवति यो वा एतदक्षरं गार्ग्यवि-
 दित्वाऽस्माँल्लोकाव्येति स कृपणोऽयं य एतदक्षरं
 गार्ग्यविदित्वाऽस्माँल्लोकाव्येति स ब्राह्मणः ॥ १० ॥
 तदा एतदक्षरं गार्ग्यदृष्टं द्रष्टुं श्रुतं श्रोत्रमतं म-
 न्त्रविज्ञातं विज्ञातृ नान्यदतोऽस्ति द्रष्टृ नान्यद-
 तोऽस्ति श्रोतृ नान्यदतोऽस्ति मन्त्रं नान्यदतोऽस्ति
 श्रोतृ नान्यदतोऽस्ति मन्त्रं नाऽन्यदतोऽस्ति वि-
 ज्ञातृ तस्मिन्नुखल्वक्षरे गार्ग्याकाशं श्रोतश्च प्रो-
 तथेति ॥ ११ ॥ सा होवाच ब्राह्मणा भगवन्त-
 स्तदेव बहुमन्येवं यदस्मान्नमस्तारेण मुच्येध्वं

न वै जातु युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मोद्यं जेत
ततो ह वाचक्रव्युपराराम ॥ १२ ॥
अष्टमं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पप्रच्छ कति
देवा याज्ञवल्कीति स हैतयैव निविदा प्रतिपेदे
यावन्तो वैश्वदेवस्य निविद्युच्यन्ते त्रयश्च त्री च
शतात्रयश्च त्री च सहस्रेत्योमिति होवाच कत्येव
देवा याज्ञल्क्येति त्रयस्त्रिंशदित्योमिति हो-
वाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति षडित्यो मिति
होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति त्रय द्रुत्यो-
मिति होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति द्वा-
वित्योमिति होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्ये
त्यध्वर्ष द्रुत्योमिति होवाच कत्येव देवा याज्ञव-
ल्क्येत्येक द्रुत्योमिति होवाच कतमे ते त्रयश्च
त्री च शता त्रयश्च त्री च सहस्रेति ॥ १ ॥ स
होवाच महिमान एवैषामेते त्रयस्त्रिंशत्वेव दे-
वा इति कतमे ते त्रयस्त्रिंशदित्य

यैव प्रजापतिश्च त्रयस्त्रिंशो इति ॥२॥ कतमे
 वसव इत्यग्निश्च पृथिवी च वायुश्चान्तरिक्षश्चादि-
 त्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि चैते वसव ए-
 तेषु हीदए वसु सर्वए हितमिति तस्माद्वसव
 इति ॥३॥ कतमे रुद्रा इति दशमे पुरुषे प्राणा
 आत्मैकादशस्ते यदास्माच्छरीरान्मर्त्यादुत्क्राम-
 न्यय रोदयन्ति नद्यद्रोदयन्ति तस्माद्रुद्रा इति
 ॥४॥ कतम आदित्या इति द्वादश वै मासाः
 संवत्सरस्यैत आदित्या एतेहीदए सर्वमाददाना
 यन्ति ते यदिदए सर्वमाददाना यन्ति तस्मादा-
 दित्या इति ॥५॥ कतम इन्द्रः कतमः प्रजाप-
 तिरिति स्तनयित्रुरेवेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति
 कतम स्तनयित्रुरित्यग्निरिति कतमो यज्ञ इति
 पशव इति ॥ ६ ॥ कतमे पडित्यग्निश्च पृथिवी
 च वायुश्चान्तरिक्षश्चादित्यश्च द्यौश्चैते पडेते हीदए
 सर्वए पडिति ॥७॥ कतमे ते त्रयो देवा इतीम
 एव त्रयो लोका एषु हीमे सर्वे देवा इति क-
 तमौ तौ द्वौ देवावित्यन्नस्यैव प्राणयेति कतमो-

देव प्रजापतिश्च त्रयस्त्रिंशः

वसव इत्यग्निश्च पृथिवी च वायु

त्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि चैते

तेषु षोडश वसु सर्वे ए हितमिति

इति ॥३॥ कतमे रुद्रा इति

आत्मैकादशस्ते षडशः । अथैव

न्यय रोदयन्ति नद्यद्रोदयन्ति

॥४॥ कतम आदित्या इति द्वादश वै मा

संवत्सरस्यैत आदित्या एते षोडश स

यन्ति ते यदिदं सर्वमाददाना यन्ति तस्मादो-

दित्या इति ॥५॥ कतम इन्द्रः कतमः प्रजाप-

तिरिति क्षनयिबुरवेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति

कतम क्षनयिबुरित्यग्निरिति कतमो यज्ञ इति

पगव इति ॥ ६ ॥ कतमे षडित्यग्निश्च पृथिवी

च वायुर्धातरिषश्चादित्यश्च द्यौश्चैते षडेते षोडश

सर्वे ए षडिति ॥७॥ कतमे ते त्रयो देवा इतीम

त्रयो लोकान् एषु हीमे सर्वे देवा इति क-

तौ हौ देवावित्यत्रैव प्रापयेति कतमो-

न वै जातु युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मोद्यं जेत्येति
ततो ह वाचस्तप्युपरराम ॥ १२ ॥
अष्टमं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पप्रच्छ कति
देवा याज्ञवल्क्येति स हैतयैव निविदा प्रतिपेदे
यावन्तो वैश्वदेवस्य निविद्युच्यन्ते त्रयश्च त्री च
शतात्रयश्च त्री च सहश्रेत्योमिति होवाच कत्येव
देवा याज्ञवल्क्येति त्रयस्त्रिंशदित्योमिति हो-
वाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति पण्डित्यो मिति
होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति त्रय इत्यो-
मिति होवाच कत्येव देवा
वित्योमिति होवाच कत्येव
त्यध्वर्ष इत्योमिति ।
ल्वेत्येक इत्योमिति
त्री च शता त्रयश्च
होवाच महिमान्
वा इति कतमे
कादश रुद्रा ह

अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य
 एवासावादित्ये पुरुषः स एष वदैव शाकल्य
 तस्य का देवतेति सत्यमिति होवाच ॥ १२ ॥
 आकाश एव यस्यायतनं श्रोत्रं लोको मनो-
 ज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः प-
 रायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा
 अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य
 य एवायं श्रोत्रः प्रातिश्रुतः पुरुषः स एष व-
 दैव शाकल्य तस्य का देवतेति दिश इति हो
 वाच ॥ १३ ॥ तम एव यस्यायतनं हृदयं लोको
 मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः
 परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा
 अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य य
 एवायं ह्यावामयः पुरुषः स एष वदैव शाकल्य
 तस्य का देवतेति मृत्पुरिति होवाच ॥ १४ ॥
 रूपाश्चैव यस्यायतनं चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो
 वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं स
 वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरु-

ऽध्यर्द्ध इति योऽयं पवत इति ॥ ८ ॥ तदाहुर्य
 दयमंक इवैव पवतेऽय कथमध्यर्द्ध इति यदस्-
 मिन्निदए सर्वमध्यार्द्धोत्तिनाध्यर्द्ध, इति कतम एको
 देव इति प्राण इति स ब्रह्मात्यदित्याचक्षते ॥ ९ ॥
 पृथिव्येव यस्यायतनमग्निर्लोको मनोज्योतिर्यो
 वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणए स वै
 वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषए
 सर्वस्यत्मानः परायणं यमात्य य एवायए शरीरः
 पुरुषः स एष नदैव ग्राकल्य तस्या का देवतेत्य-
 मृतमिति होवाच । १० ॥ काम एव यस्यायतनए
 छदयं लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्या-
 त्सर्वस्यात्मनः परायणए स वै वेदिता स्याद्याज्ञ-
 वल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषए सर्वस्यत्मानः प-
 रायणं यमात्य य एवायं काममयः पुरुषः स एष
 नदैव ग्राकल्य तस्या का देवतेति स्त्रिय इति हो-
 वाच ॥ ११ ॥ रुपात्येव यस्यायतनं अक्षुर्लोको
 मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः
 परायणए स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा

अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य
 एवामावाटित्वे पुरुषः स एष वदैव शाकल्य
 तस्य का देवेतेति मत्वमिति होवाच ॥ १२ ॥
 आकाश एव यस्यायतनं श्रोत्रं लोको मनो
 ज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः प-
 रायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा
 अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य
 य एवायं श्रोत्रः प्रातिश्रुत्यः पुरुषः स एष व-
 दैव शाकल्य तस्य का देवेतेति दिग् इति हो
 वाच ॥ १३ ॥ तम एव यस्यायतनं हृदयं लोको
 मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः
 परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा
 अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य
 य एवायं क्षायामयः पुरुषः स एष वदैव शाकल्य
 तस्य का देवेतेति मृत्पूरिति होवाच ॥ १४ ॥
 रूपाण्येव यस्यायतनं चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो
 वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं स
 वै वेदितास्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरु-

एष सर्व्वस्यात्मनः परायणं यमात्य य एवाय-
 मादर्शं पुरुषः स एष वदैव शाकल्य तस्य का
 देवेत्यसुरिति होवाच ॥ १५ ॥ आप एव यस्या-
 यतनए हृदयं लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं
 विद्यात्सर्व्वस्यात्मनः परायणए स वै वेदिता
 स्याद्यज्ञवल्क वेद वा अहं तं पुरुषए सर्व्वस्या
 त्मनः परायणं यमात्य य एवायमप्सु पुरुषः स
 एष वदैव शाकल्य तस्य का देवतेति वरुण इति
 होवाच ॥ १६ ॥ रेत एव यस्यायतनए हृदयं
 लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्व्वस्या-
 त्मनः परायणए स वै वेदिता स्याद्यज्ञवल्क्य
 वेद वा अहं तं पुरुषए सर्व्वस्यात्मनः परायणं
 यमात्य य एवायं पुत्रमयः पुरुषः स एष वदैव
 शाकल्य तस्य का देवतेति प्रजापतिरिति हो
 वाच ॥ १७ ॥ शाकल्येति होवाच याज्ञवल्का-
 स्त्वाए खिदिमे ब्राह्मणा अङ्गारावचयणमक्रता
 इ इति ॥ १८ ॥ याज्ञवल्कोति होवाच शाकल्यो
 यदिदं कुरुपश्चालानां ब्राह्मणानत्यवादीः किं-

ब्रह्म विद्वानिति दिशो वेद सदेवाः सप्रतिष्ठा
 इति यद्विशो वेत्य सदेवाः सप्रतिष्ठाः ॥ १९ ॥
 किंदेवतोऽस्यां प्राच्यां दिश्यसीत्यादित्यदेवत
 इति स आदित्य कस्मिन् प्रतिष्ठित इति च-
 क्षुपाति कस्मिन् चक्षुः प्रतिष्ठितमिति रूपेष्वि-
 ति चक्षुषा हि रूपाणि पश्यति कस्मिन् रूपाणि
 प्रतिष्ठितानीति हृदय इति होवाच हृदयेन हि
 रूपाणि जानाति हृदये ह्येव रूपाणि प्रतिष्ठि-
 तानि भवन्तीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २० ॥

किं देवतोऽस्यां दक्षिणायां दिश्यसीति यम-
 देवत इति स यमः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति यज्ञ
 इति कस्मिन् यज्ञः प्रतिष्ठित इति दक्षिणाया-
 मिति कस्मिन् दक्षिणा प्रतिष्ठितेति श्रद्धायामिति
 यदा ह्येव श्रद्धां दक्षिणां ददाति श्रद्धाया ए ह्येव
 दक्षिणा प्रतिष्ठितेति कस्मिन् श्रद्धा प्रतिष्ठितेति
 हृदय इति होवाच हृदयेन हि श्रद्धां जानाति
 हृदये ह्येव श्रद्धा प्रतिष्ठिता भवन्तीत्येवमेवैतद्या-
 ज्ञवल्क्य ॥ २१ ॥ किं देवतोऽस्यां प्रतीच्यां दि-

श्यसीति वरुणदेवत इति स वरुणः कस्मिन्
 प्रतिष्ठित इत्याप्स्विति कस्मिन्वापः प्रतिष्ठिता
 इति रेतसीति कस्मिन्नु रेतः प्रतिष्ठितमिति
 हृदय इति तस्मादपि प्रतिकूपं जातमाहुर्हृ-
 दयादिव सप्तो हृदयादिव निर्मित इति हृदये
 ह्येव रेतः प्रतिष्ठितं भवतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य
 ॥२२॥ किं देवतोऽस्यामुदीच्यां दिश्यसीति सो-
 मदेवत इति स सोमः कस्मिन् प्रतिष्ठिति इति
 दीक्षायामिति कस्मिन्नु दीक्षा प्रतिष्ठितेति सत्य
 इति तस्मादपि दीक्षितमाहुः सत्यं वदेति सत्ये
 ह्येव दीक्षा प्रतिष्ठितेति कस्मिन्नु सत्यं प्रति-
 स्थितमिति हृदय इति होवाच हृदयेन हि सत्यं
 जानाति हृदये ह्येव सत्यं प्रतिष्ठितं भवतीत्येव-
 मेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥२३॥ किं देवतोऽस्यां ध्रुवायां
 दिश्यसीत्यग्निदेवत इति सोऽग्निः कस्मिन् प्र-
 तिष्ठित इति वाचीति कस्मिन्नु वाक् प्रतिष्ठि-
 तेति हृदय इति कस्मिन्नु हृदयं प्रतिष्ठितमिति
 ॥२४॥ अह्निकेति होवाच याज्ञवल्क्यो यथैत-

दन्यत्रास्मन्नन्यासै यद्वयेतदन्यत्रास्मत्स्याच्छ्रानो
 वेनदद्युर्वयाएसि वैनद्विमन्यीरन्निति ॥ २५ ॥ क-
 स्मिन्नु त्वष्टात्मा च प्रतिष्ठितौ स्थ इति प्राण
 इति कस्मिन्नु प्राणः प्रतिष्ठित इत्युदान इति
 कस्मिन्नुदानः प्रतिष्ठित इति व्यान इति कस्-
 मिन्नु व्यानः प्रतिष्ठित इत्युदान इति कस्मिन्नु-
 दानः प्रतिष्ठित इति समान इति स एष नेति-
 नेत्यात्माऽगृह्यो नहि गृह्यतेऽर्ग्यो नहि शीर्ष्य-
 तेऽसङ्गो नहि सज्जातेऽसितो न व्ययते न रिप्य-
 त्येतान्यष्टावायतनान्यष्टौ लोका अष्टौ देवा अष्टौ
 पुरुषाः स यस्तान् पुरुषान्निरुद्ध प्रत्युद्धात्यक्रामत्तं
 त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामि तं चेन्मे न विवक्ष्यसि
 मूर्धा ते विपतिष्यतीति तत् ह न मेने शाकल्प-
 क्षस्य ह मूर्दा विपपातापि शास्य परिमोपिषो-
 ऽस्थीन्यपजहुरन्यन्नन्यमानाः ॥ २६ ॥ अथ होवाच
 ब्राह्मणा भगवन्तो यो वः कामयते स मा पृच्छतु
 सर्वे वा मा पृच्छत यो वः कामयते तं वः पृ-
 क्षामि सर्वान्वा वः पृच्छामीति तं ह ब्राह्मणा

श्यसीति वरुणदेवत इति स व
 प्रतिष्ठित इत्याप्सिति कस्मिन्
 इति रेतसीति कस्मिन्नु रेतः ।
 हृदय इति तस्मादपि प्रतिरूपं
 दयादिव सप्तो हृदयादिव निर्मित
 ह्येव रेतः प्रतिष्ठितं भवतीत्येवमेवैत
 ॥२२॥ किं देवतोऽस्यामुदीच्यां दिश्य
 मदेवत इति स सोमः कस्मिन् प्रति
 दीक्षायामिति कस्मिन्नु दीक्षा प्रतिधि
 इति तस्मादपि दीक्षितमाहुः सत्यं व
 ह्येव दीक्षा प्रतिष्ठितेति कस्मिन्नु सत
 ठितमिति हृदय इति होवाच हृदयेन ।
 जानाति हृदये ह्येव सत्यं ॥
 मेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥
 दिश्यसीत्यग्निदेवत
 तिष्ठित इति वार्चः
 तेति हृदय
 ॥२४॥

जनको ह वैदेह आसाञ्चक्रोऽथ ह याज्ञवल्क्य
 आवत्राज तए होवाच याज्ञवल्क्य किमर्थमचा-
 रीः पशूनिच्छन्नखन्नानीत्युपभयमेव सम्भालिति
 होवाच ॥१॥ यत्ते कथिदब्रवीत्तच्छृण्वामित्यब्रवीन्मे
 जित्वा शैलिनिर्वाग्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्
 पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात्तथा तच्छैलिनोऽब्रवी-
 ष्याग्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते
 तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वा एत-
 त्सम्भालिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य वागेवाय-
 तनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रज्ञेत्येनदुपासीत का प्र-
 च्छता याज्ञवल्क्य वागेव सम्भालिति होवाच
 वाचा वै सम्भाड्वन्धुः प्रज्ञायत ऋग्वेदो यजुर्वेदः
 सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या
 उपनिषदः श्लोकाः सूषाण्यनुव्याख्यानानि व्या-
 ख्यानानीष्टए इतमाशितं पायितमयश्च लोकः
 परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि वाचैव सम्भाड्
 प्रज्ञायन्ते वाग्वै सम्भाट् परमं ब्रह्म नैनं वाग्ज-
 हाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा

न दधृषुः ॥ २७ ॥ तान् हैतैः श्लोकैः प्रपञ्च ।
 यथा वृक्षो वनस्पतिस्तथैव पुरुषोऽमृता । तस्य
 लोमानि पर्णानि त्वगस्योत्पाटिका वहिः । त्वच
 एवास्य रुधिरं प्रस्यन्दि त्वच उत्पटः । तस्मा-
 त्तदा तृणाव्यैति रसो वृक्षादिवाहतात् । मा-
 सान्यस्य शकराणि किनाटः स्राववत्स्थिरम् ।
 भक्ष्यीन्यन्तरतोदारूणि मज्जामज्जीपमाकृता ।
 यद्वृक्षो वृक्षो रोहति मूलान्नवतरः पुनः । मर्त्यः
 स्विन्मुत्युना वृक्षः कस्मान्मूलावरोहति । र-
 तस इति मावोचत जीवतस्तव्यजायते । धाना-
 रुह इव वै वृक्षोऽञ्जसा प्रेत्यसम्भवः । यत्समूल-
 मावृहेयुर्ध्वं न पुनराभवेत् मर्त्यः स्विन्मुत्युना
 वृक्षः कस्मान्मूलावरोहति । जात एव न
 जायते कोऽन्वेनं जनयेत्पुनः । विज्ञानमानन्दं
 ब्रह्म रातिदातुः परायणं तिष्ठमानस्य तदिदं ब्र-
 ति ॥ २८ ॥ नवमं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ इति वृह-
 दारण्यके पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

उपनिषत्सु तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

जनको ह वैदेह आसाञ्चक्रेऽथ ह याज्ञवल्क्य
 आवब्राज तए होवाच याज्ञवल्क्य किमर्थमचा-
 रीः पशूनिच्छन्नखन्नानीत्युपभयमेव सम्भालिति
 होवाच ॥१॥ यत्ते कश्चिदब्रवीत्तच्छृण्वामीत्यब्रवीन्मे
 जित्वा शैलिनिर्वाग्वै ब्रह्मेति यथा मादमान्
 पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात्तथा तच्छैलिनोऽब्रवी-
 द्वाग्वै ब्रह्मेत्यब्रूवतो हि किंस्यादित्यब्रवीत्तु ते
 तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वा एत-
 त्सम्भालिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य वागेवाय-
 तनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रज्ञेत्येनदुपासीत का प्र-
 क्षता याज्ञवल्क्य वागेव सम्भालिति होवाच
 वाचा वै सम्भाड्वभ्युः प्रज्ञायत ऋग्वेदो यजुर्वेदः
 सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या
 उपनिषदः श्लोकाः सूचाण्यनुव्याख्यानानि व्या-
 ख्यानानीष्टए इतमाशितं पायितमयश्च लोकः
 परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि वाचैव सम्भाड्
 प्रज्ञायन्ते वाग्वै सम्भाट् परमं ब्रह्म नैनं वाग्ज-
 षाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा

न दध्नुः ॥ २७ ॥ तान् हैतैः श्लोकैः प्रपञ्च
 यथा वृक्षो वनस्पतिस्तथैव पुरुषोऽमृषा । त
 लोमानि पर्णानि त्वगस्योत्पाटिका वह्निः । त्व
 एवास्य रुधिरं प्रस्थन्दि त्वच उत्पटः । तस्म
 त्तदा तृणाद्यैति रसो वृक्षादिवाहतात् । मा
 सान्यस्य शकराणि किनाटए स्नाववत्स्थिरम्
 भस्थीन्यन्तरतोदारूणि मज्जामज्जीपमाकृता
 यवक्षो वृक्षो रोहति मूलान्नवतरः पुनः । मत्स्य
 स्विन्मुत्युना वृक्षः कस्मान्मूलात्परोहति ।
 तस इति भावोचत जीवतस्तत्प्रजायते । धाना
 रुह इय वै वृक्षोऽञ्जसा प्रेत्यसम्भवः । यत्समूल
 मावृहेयुर्ध्वं न पुनराभवेत् मर्त्यः स्विन्मुत्युन
 वृक्षः कस्मान्मूलात्परोहति । जात एव न
 जायते कोऽन्वेनं जनयत्युनः । विज्ञानमानन्
 ब्रह्म रातिदातुः परायणं तिष्ठमानस्य तदिदं ब्र
 ति ॥ २८ ॥ नवमं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ इति वृक्ष-
 दारण्यके पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥
 अत्रापि तृतीयोऽध्यायः । २

जनको ह वैदेह आसाञ्चक्रेऽथ ह याज्ञवल्क्य
 थावत्राज तए होवाच याज्ञवल्क्य किमर्थमचा-
 रीः पशूनिच्छन्नखन्नानीत्युपभयमेव सम्भालिति
 होवाच ॥१॥ यत्ते कश्चिदब्रवीत्तच्छृण्वामित्यब्रवौन्मे
 जित्वा शैलिनिर्वाग्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्
 पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात्तथा तच्छैलिनोऽब्रवी-
 द्वाग्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किंस्यादित्यब्रवीत्तु ते
 तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपादा एत-
 त्सम्भालिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य वागेवाय-
 तनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रज्ञेत्येनदुपासीत का प्र-
 ज्ञता याज्ञवल्क्य वागेव सम्भालिति होवाच
 वाचा वै सम्भाड्वन्मुः प्रज्ञायत ऋग्वेदो यजुर्वेदः
 सामवेदोऽथवांश्चिरस इतिहासः पुराणं विद्या
 उपनिषदः श्लोकाः सूचाख्यनुव्याख्यानानि व्या-
 ख्यानानीष्टए इतमाशितं पायितमयश्च लोकः
 परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि वाचैव सम्भाड्
 प्रज्ञायन्ते वाग्वै सम्भाट् परमं ब्रह्म नैनं वाग्ज-
 हाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा

देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्तृषभ
 सः सः ददामीति होवाच जनको वैदेहः स हो-
 वाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य
 हरेतेति ॥ २ ॥ यदेव ते कस्यिदब्रवीत्तच्छृणवा-
 मेत्यब्रवीन्मा उदङ् शौल्वायनः प्राणो वै ब्रह्मेति
 यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात्तज्ज्ञा त-
 श्चौल्वायनोऽब्रवीत्प्राणो वै ब्रह्मेत्यप्राणतो हि
 किए स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न
 मेऽब्रवीदित्येकपाद्वा एतत्सम्माडिति स वै नो
 ब्रूहि याज्ञवल्क्य प्राण एवायतनमाकाशप्रतिष्ठा
 प्रियमित्येनदुपासीत का प्रियता याज्ञवल्क्य
 प्राण एव सम्माडिति होवाच प्राणस्य वै सम्माट्
 कामायायाज्यं याजयत्यप्रतिगृह्यस्य प्रतिगृह्या-
 त्यपि तत्र वधाशङ्कं भवति यां दिशमेति प्राण-
 स्यैव सम्माट् कामाय प्राणो वै सम्माट् परमं ब्रह्म
 नैनं प्राणो जहाति सर्व्वाख्येनं भूतान्यभिचरन्ति
 देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते
 हस्तृषभ सः सः ददामीति होवाच

देहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत
 नाननुशिष्य हरतेति ॥ ३ ॥ यदेव ते कश्चिद्व-
 वीक्षच्छृण्वामेत्यब्रवीन्मो वर्जुर्वाष्पाश्चतुर्वे व्रह्मेति
 यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात्तथा
 तद्वाष्पाऽब्रवीच्चतुर्वे व्रह्मेत्यपश्यतो हि किंस्या-
 दित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदि-
 त्येकपादा एतत्सम्माडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञ-
 वल्का चक्षुरेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा सत्यमि-
 त्येनदुपामीत का सत्यता याज्ञवल्का चक्षुरेव
 सम्याडिति होवाच चक्षुषा वै सम्याद् पश्यन्तमा-
 भुत्वाधीरिति स चाहाद्राक्षमिति तत्सत्यं भ-
 वति चक्षुर्धं सम्याद् परमं ब्रह्म नैनं चक्षुर्ब्रूयाति
 सव्याग्धेनं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा देवान-
 ष्येति य एवं विदामेतदुपास्ते हस्तूपभए नहसं
 ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच
 याज्ञवल्काः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरे-
 तेति ॥ ४ ॥ यदेव ते कश्चिद्ववीक्षच्छृण्वामेत्य-
 ब्रवीन्मो गर्दभीविपीतो भारदाजः शोच ई न-

ह्येति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात्तथा
 तद्गारहाजोऽब्रवीच्छोचं वै ब्रह्मेत्यगृण्वतो हि किं
 स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवी-
 दित्येकपाद्वा एतत्सम्माडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञ-
 वल्का श्रोचमेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठाऽनन्त इत्ये-
 नदुपासीत काऽनन्तता याज्ञवल्का दिश एव स-
 म्माडिति होवाच तस्माद्वै सम्माडपियां काश्च दिशं
 गच्छति नैवास्या अन्तं गच्छत्यनन्ता हि दिशो दिशो
 वै सम्माट् श्रोचए श्रोचं वै सम्माट् परमं ब्रह्म नैनए
 श्रोचं जहाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति देवी
 भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपासी हस्तु
 पभए सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः
 स होवाच याज्ञवल्काः पिता मेऽमन्यत नाननु-
 गिष्य हरतेति ॥ ५ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रवीत्तच्छ-
 णवामेत्यब्रवीन्मे सत्यकामो जायालो मनो वै ब्र-
 ह्मेति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रू-
 यात्तथा तस्मात्तान्मेऽब्रवीन्मनो ये युष्मत्सत्यमनसो
 हि किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां

न मेऽव्वीदित्येकपादा एतत्सम्भाडिति स वै नो
 ब्रूहि याज्ञवल्का मन एवायतनमाकाशः प्रति-
 ष्ठाऽऽनन्द इत्येनदुपासीत का आनन्दता याज्ञ-
 वल्का मन एव सम्भाडिति होवाच मनसा वै
 सम्भाट् त्रियमभिहार्यते तस्यां प्रतिरूपः पुत्रो
 जायते स आनन्दो मनो वै सम्भाट् परमं ब्रह्म
 नैवं मनो जहाति सवाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति
 देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानितदुपास्ते
 हस्तुषभए सहस्र ददामीति होवाच जनको वै-
 देहः स होवाच याज्ञवल्काः पिता मेऽमन्यत
 नाननुशिष्य हरतेति ॥ ६ ॥ यदेव ते कसिदव्व-
 धीत्तच्छृण्वामेत्यव्वीन्मे विदग्धः शाकल्यो हृदयं
 वै ब्रूहेति तथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रू-
 यात्तथा तच्छाकल्योऽव्वीदृदयं वै ब्रूहेत्यहृदयस्य
 हि किं स्यादित्यव्वीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां
 न मेऽव्वीदित्येकपादा एतत्सम्भाडिति स वै
 नो ब्रूहि याज्ञवल्का हृदयमेवायतनमाकाशः प्र-
 तिष्ठा स्थितिरित्येनदुपासीत का स्थितता याज्ञ-

वल्कां हृदयमेव सञ्चाडिति होवाच. हृदयं वै स-
 म्राट् सर्वेषां भूतानामायतनं हृदयं वै सम्राट्
 सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा हृदये ह्येव सम्राट् स-
 र्वाणि भूतानि प्रतिष्ठितानि भवन्ति हृदयं वै
 सम्राट् परमं ब्रह्म नैनं हृदयं जहाति सर्वाण्ये-
 नं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा देवानप्येति य-
 एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्तृपभं स हस्तं ददामी-
 ति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञव-
 ल्काः पिता मेऽमन्यत नाननुपिष्य चरेतेति ॥७॥
 बृहदारण्यकेषु प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

जनको च वैदेहः कूर्चादुपायसर्पं ब्रुवाच न-
 मस्तेऽस्तु याज्ञवल्क्यानु माशाधीति स होवाच
 यया वै सम्राणमहान्तमध्यानमेष्यन् रथं वा नावं
 वा समादर्शितेयमेवैताभिरुपनिषद्भिः समाधि-
 तात्माऽग्निं बृहदारण्यकं भाव्यः सन्नधीतयेद उत्तो-
 पनिषत्क इतो विमुच्यमानः स गमिष्यसीति
 ब्राह्मं तदगवन्वेद यत्र गमिष्यामीत्ययं वै तेषां
 तद्व्यासि यत्र गमिष्यसीति युगेन भगवानिति

॥ १ ॥ इन्द्रो ह वै नामैषयोऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरु-
 पस्तं वा एतमिन्द्रं सन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परो-
 क्षणेव परोक्षप्रिया इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विपः॥२॥
 अथैतद्वामेऽक्षिणि पुरुपरूपमेपास्य पत्नी विराट्
 तयोरेप सपस्तावो य एपोऽन्तर्हृदय आकाशोऽ-
 धैनयोरेतदन्नं य एपोऽन्तर्हृदये लोहितपिण्डोऽ-
 धैनयोरेतत्प्रावरणं यदेतदन्तर्हृदये जालकमि-
 धाधैनयोरेपा सृतिः सञ्चरणीयैषा घृदयादूर्ध्वा
 नाड्युच्चरति यथा केशः सहस्रधा भिन्न एवम-
 स्यैता हिता नाम नाड्योऽन्तर्हृदये प्रतिष्ठिता भ-
 वन्त्येताभिर्वा एतदास्रवदास्रवति तस्मादेप प्र-
 विविक्ताहारतर इवैव भवत्यस्माच्छारीरादात्म-
 नः ॥ ३ ॥ तस्य प्राची दिक् प्राञ्चः प्राणा द-
 क्षिणा दिग्दक्षिणे प्राणाः प्रतीची दिक् प्रत्यक्षः
 प्राणा उदीची दिगुद्भ्रुः प्राणा उर्ध्वा दिगूर्ध्वाः
 प्राणा अधोर्वा दिगधोः प्राणाः सर्वा दिगः
 सर्वे प्राणाः स एष नेति नेत्यात्माऽएद्यो नहि
 र्थ्यो नहि शीर्यतेऽमङ्गो न हि सज्य-

तैऽसितो न व्यथते न रिष्यत्यभयं वै जनक प्रा-
प्तोऽसीति होवाच याज्ञवल्काः स होवाच जन-
को वैदेहोऽभयत्वागच्छताद्याज्ञवल्का यो नो
भगवन्नभयं वेदयसे नमस्तेऽस्त्वमेविदेहा अयम-
हमस्मी ३ इति ॥ ४ ॥ इति बृहदारण्यके पठे
द्वितीय ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

जनक ए ह वैदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम स मेने
न वदिष्य इत्यय ह यज्जनकश्च वैदेहो याज्ञ-
ल्क्यद्याग्निहोत्र स मुदा ते तस्मै ह याज्ञवल्क्य
वरं ददौ स ह कामप्रश्नमेव वने तए शस्मै ददौ
तए सम्नाडेव पूर्वं पप्रच्छ ॥ १ ॥ याज्ञवल्क्य किं-
ज्योतिरयं पुरुष इति चादित्यज्योतिः सम्नाडिति
होवाचाऽऽदित्येनैव ज्योतिषाऽऽस्ते पन्थयन्ते कर्म
कुरुते विपल्यन्तीत्ययमेवेतद्याज्ञवल्क्य ॥ २ ॥ च-
क्षुर्मित चादित्ये याज्ञवल्क्य किंज्योतिरेवायं
पुरुष इति चन्द्रमा एवास्त्र ज्योतिर्भवतीति च-
न्द्रमसैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पन्थयन्ते कर्म कुरुते
विपल्यन्तीत्ययमेवेतद्याज्ञवल्क्य ॥ ३ ॥ चक्षुर्मित

आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते किञ्ज्यो-
 तिरेवायं पुरुष इत्यग्निरेवास्य ज्योतिर्भवतीत्य-
 ग्निनेवाऽयं ज्योतिषाऽऽस्ते पल्ययते कर्म कुरुते
 विपल्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ४ ॥ अस्तमित
 आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ
 किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इति वागेवास्य ज्योतिर्भ-
 वतीति वाचैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पल्ययते कर्म
 कुरुते विपल्येतीति तस्माद्वै सच्चाडपि यत्र स्वः
 पाणिर्न विनिश्चायतेऽथ यत्र वागुच्चरत्युपैव तत्र
 न्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ५ ॥ अस्तमित आ-
 दित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ
 शान्तायां वाचि किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यात्मै
 वास्य ज्योतिर्भवतीत्यात्मनैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते
 पल्ययते कर्म कुरुते विपल्येतीति ॥ ६ ॥ कतम
 आत्मैति योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु हृद्यन्त-
 र्ज्योतिः पुरुषः स समानः सन्नुभौ लोकावनुस-
 खरति ध्यायतीव लेलायतीव सहि सप्रोभृत्वेमं
 लोकमतिक्रामति मृत्वीरूपाणि ॥ ७ ॥ स वाऽयं

दाय पुनरेति स्थाने हिरण्यमयः पुरुष एकहए
 सः ॥११॥ प्राणेन रक्षन्नवरं कुलायं षड्विष्कुला-
 यादमृतसरित्वा ॥ न ईयतेऽमृती यत्र कामए
 हिरण्यमयः पुरुष एकहए सः ॥१२॥ स्वप्नान्त उ-
 च्चावचमोदमानो कृपाणि देवः कुरुते यद्गनि ॥
 उत्तम स्त्रीभिः सह मोदमानो वधदुतेवापि भ-
 यानि पश्यन् ॥ १३ ॥ चारामस्य पश्यन्ति न तं
 पश्यति कथनेति तन्नायतं बोधयदित्याहः ॥
 दुर्मिषज्यए जालौ भवति यमेव न प्रतिपद्यतेऽयो
 खल्वहज्जागरितदेश एवास्यैव इति यानि श्लो-
 कायत्यश्रयति तानि मुक्त इत्यत्राय पुरुषः स्वयं-
 श्रयोतिर्भवति सोऽहं भगवते नहसं ददान्यत उड
 विमोघाय वृक्षीति ॥१४॥ न वा एष एतस्मिन्
 सम्प्रसादे रत्ना चरित्वा दृष्टैव मुख्यं वायश्च
 पुनः पतिन्यायं प्रतिरोन्धा द्रवति स्त्रियायैव न
 यमए किञ्चित्पश्यत्यनन्वागतनेनभवत्यनङ्गी द्ययं
 पुरुष इत्येवमेवैतद्याश्चरन्त्यहं मोऽहं भगवते
 सहयं ददान्यत उड विमोघायैव वृक्षीति ॥१५॥

पुन्यो जायमानः शरीरमभिसम्पद्यमान
 मभिः स एमृज्यते स उत्क्रामन् म्रियमाण
 मनो विजहाति ॥८॥ तस्य वा एतस्य पुनः
 एव स्थाने भवत इदञ्च परलोकस्थानस्य
 तृतीयस्य स्वप्नस्थानं तस्मिन्स्थाने स्थाने ।
 उभे स्थाने पश्यतीदृञ्च परलोकस्थानस्य प
 क्रमोऽयं परलोकस्थाने भवति तमाक्रमम
 भयान् पाप्मनश्चानन्दा एव पश्यति
 प्रमापित्यस्य लोकस्य सर्वान्तो सागाम
 सायं विजित्वा सायं निर्माय स्वेन भागा री
 तिषा प्रमापित्यसायं पुनः सायं ज्योतिर्भा
 न तत्र स्या न स्ययोगा न पञ्चानो
 दान् स्ययोगान् पयः मुञ्चते न तत्रानन्द
 प्रसूतो भवत्यमानन्दात् मुक्तः प्रसूतः म
 तत्र योगाः पुनर्निष्ठः सन्त्यो भवन्
 मानाः पुनर्निष्ठः भवत्यः मुञ्चते म
 तत्र तत्रैव सा वा भव
 मित्रयः मुक्तः मुक्तः

न्तोव जिनन्तीव हस्तीव पिच्याययति गर्त्तमिव
 पतति ॥ यदेव लायह्वयं पश्यति तदत्राविद्यया
 मन्यतेऽथ यत्र देव दूव राजेवाहमेवेदए सर्वोऽ-
 स्मीति मन्यते सोऽस्य परमो लोकः ॥२०॥ तद्वा
 अस्यैतदतिच्छन्दा अपहतपाप्माऽभयए रूपं त-
 द्यथा प्रियया स्त्रिया सम्परिष्वक्तो न बाह्यं कि-
 च्चन वेद नान्तरमेवायं पुरुषः प्राज्ञेनात्मना स-
 म्परिष्वक्तो न बाह्यं किञ्चन वेद नान्तरम् तद्वा
 अस्यैतदाप्तकाममात्मकाममकामए रूपए शोका-
 न्तरम् ॥ २१ ॥ अथ पिताऽपिता भवति माताऽ-
 माता लोकाऽल्लोका देवाऽअदेवा वेदाऽअवेदा
 अत्र स्तेनोऽस्तेनो भवति भूणहाऽभूणहा चाण्डा-
 लोऽबाण्डालः पौल्कसोऽपौल्कसः श्रमणोऽश्रमण-
 स्तापसोऽनापसोनन्वागतं पुच्छेनानन्वागतं पापेन
 तीर्णो हि तदा सर्वान्ळोकान् हृदयस्य भवति
 ॥२२॥ यद्वै तन्न पश्यति पश्यन्त्येतन्न पश्यति न
 हि द्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु
 तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्पश्येत् ॥ २३ ॥

यद् वै तन्न जिघ्रति जिघ्रन्वै तन्न जिघ्रति न हि
 घ्रातुघ्रातेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु
 तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यज्जिघ्रेत् ॥२४॥
 यद् वै तन्न रसयन्वै तन्न रसयते न हि रसयितु
 रसयतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु त-
 द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्रसयेत् ॥ २५ ॥
 यद् वै तन्न वदति वदन् वै तन्न वदति न हि वक्तु-
 र्वक्तेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्वदेत् ॥ २६ ॥ यद् वै
 तन्न शृणोति शृण्वद्यै तन्न शृणोति न हि श्रोतुः
 श्रुतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यच्छृणुयात् ॥२७॥ य-
 द् वै तन्न मनुते मन्यानो वै तन्न मनुते न हि मन्तु-
 र्मेतर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यन्मन्येत ॥२८॥ यद् वै
 तन्न स्पृशति स्पृगन् वै तन्न स्पृशति न हि स्पृष्टः
 स्पृष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यन्स्पृशेत् ॥ २९ ॥

यद्वै तन्न विजानाति विजानन्वै तन्न विजानाति
 न हि विज्ञातुर्विज्ञातेर्विपरिलोपो विद्यतेऽवि-
 नाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं
 यद्विजानीयात् ॥ ३० ॥ यच्च वाऽन्यद्वि स्यात्त-
 चान्योऽन्यत्पश्येदन्योऽज्जिघ्रेदन्योऽन्यद्रसयेदन्योऽ-
 न्यद्वेदन्योऽन्यच्छृणुयादन्योऽन्यन्मन्वीतान्योऽन्य-
 तस्सुगेदन्योऽन्यद्विजानीयात् ॥ ३१ ॥ सलिल एको
 द्रष्टाऽद्वैतो भवत्येष ब्रह्मलोकः समाडिति हैन-
 मनुशशास याज्ञवल्क्य एषास्य परमा गतिरेषस्य
 परमा सम्पदेषोऽस्य परमो लोक एषोऽस्य परम
 आनन्द एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रा-
 मुपजीवन्ति ॥ ३२ ॥ स यो मनुष्याणां राजः स-
 मृद्धो भवत्यन्येषामधिपतिः सर्वैर्मानुष्यकैर्भोगैः
 सम्पन्नतमः स मनुष्याणां परम आनन्दोऽयं ये
 शतं मनुष्याणामानन्दाः स एकः पितॄणां जितलो-
 कानामानन्दोऽयं ये शतं पितॄणां जितलोकाना-
 मानन्दाः स एको गन्धर्वलोक आनन्दोऽयं ये शतं
 गन्धर्वलोक आनन्दाः स एकः कर्मदेवानामानन्दो

यद्वै तन्न जिघ्रति जिघ्रन्वै तन्न जिघ्रति न हि
 घ्रातुघ्रातेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु
 तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यज्जिघ्रेत् ॥ २४ ॥
 यद्वै तन्न रसयन्वै तन्न रसयते न हि रसयितु
 रसयतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु त-
 द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्रसयेत् ॥ २५ ॥
 यद्वै तन्न वदति वदन् वै तन्न वदति न हि वक्तु-
 र्वक्तेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्वदेत् ॥ २६ ॥ यद्वै
 तन्न शृणोति शृण्वध्वै तन्न शृणोति न हि श्रोतुः
 श्रुतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यच्छृणुयात् ॥ २७ ॥ य-
 द्वै तन्न मनुते मन्वानो वै तन्न मनुते न हि मन्तु-
 र्मतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यन्मन्वीत ॥ २८ ॥ यद्वै
 तन्न स्पृशति स्पृशन् वै तन्न स्पृशति न हि स्पृष्टः
 स्पृष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं स्पृशेत् ॥ २९ ॥

श्रुति यद्यग्रामं वोढुम्बरं वा पिप्पलं वा बन्ध-
 नात् प्रमुच्यत एवमेवायं पुरुष एभ्योऽङ्गेभ्यः सं-
 प्रमुच्य पुनः प्रतिन्यायं प्रतियोन्या द्रवति प्राणा-
 यैव ॥ ३६ ॥ तद्यथा राजानमायान्तमुयाः प्रत्ये-
 नसः सूतग्रामस्थोऽन्नैः पानैरावसथैः प्रतिकल्प्य-
 न्तेऽयमायात्ययमागच्छतीत्येव एहैवंविदः सर्वाणि
 भूतानि प्रतिकल्प्यन्त इदं ब्रह्मायातीदमागच्छ-
 तीति ॥ ३७ ॥ तद्यथा राजानं प्रश्रियासन्तमुयाः
 प्रत्येनसः सूतग्रामस्थोऽभिसमायन्त्येवमेवममा-
 त्मानमन्तकाले सर्वे प्राणा अभिसमायन्ति यत्रै
 तद्द्रवोच्छ्वासो भवति ॥ ३८ ॥ तृतीयं ब्राह्मणम् ३

स यत्रायमात्माऽवल्यं न्येत्य समोहमिव न्ये-
 त्यथैनमेते प्राणा अभिसमायन्ति स एतास्तेजो-
 भावाः समभ्याददानो हृदय मेवान्वयक्रामति स
 यत्रैष चाक्षुषः पुरुषः पराङ् पथ्यावर्त्तते तथा रू-
 पज्ञो भवति ॥ १ ॥ एकीभवति न पश्यतीत्या-
 हुरेकीभवति न निघ्नतीत्याहुरेकीभवति न रस-
 यतइत्याहुरेकीभवति न वदतीत्याहुरेकीभवति

ये कर्मणा देवत्वमभिसम्पद्यन्ते अथ ये शतं कर्म-
 देवानामानन्दाः स एक आजानदेवानामानन्दो
 यश्च श्रोत्रियोऽहनिनोऽकामहतोऽयं ये शतमात्रा-
 नदेवानामानन्दाः स एकः प्रजापतिलोक आ-
 नन्दो यश्च श्रोत्रियोऽहनिनोऽकामहतोऽयं ये शतं
 प्रजापतिलोक आनन्दाः स एको ब्रह्मलोक आ-
 नन्दो यश्च श्रोत्रियोऽहनिनोऽकामहतोऽयं ये शतं
 परम आनन्दः एष ब्रह्मलोकः सम्बाडिति शो-
 वाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत
 ऊर्ध्वं विमोक्षयैव ब्रूहीत्यत्र ह याज्ञवल्क्यो दि-
 भ्याञ्चकार मेधावी राजा सर्वेभ्यो मान्तेभ्य उ-
 दरीत्सीदिति ॥ ३३ ॥ स वा एष एतस्मिन् स्व-
 प्नान्ते रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यञ्च पापञ्च पुनः
 प्रतिन्यायं प्रतियोन्या द्रवति बुद्धान्तायैव ॥ ३४ ॥
 तद्यथा नः सुप्तमाहितमुत्सर्ज्यायादेवमेवायं
 शरीर आत्मा प्राज्ञेनात्मनान्वारुद्धमुत्सर्ज्याति
 यत्रैतदूर्ध्वोष्णसी भयति ॥ ३५ ॥ स यत्रायमणि-
 मानं न्येति जरयावोपतपतोवाणिमानं निग-

प्राणमयश्चक्षुर्मयः श्रोत्रमयः पृथिवीमय आपोम
 यो शायुमय आकाशमयस्तेजोमयोऽतेजोमयः का-
 ममयोऽकाममयः क्रोधमयोऽक्रोधमयोधर्ममयो-
 ऽधर्ममयः सर्वमयस्तद्वदेतदिदम्भयोऽदोमय इति
 यथाकारौ यथाचारौ तथा भवति साधुकारी
 साधुर्भवति पापकारी पापो भवति पुण्यः पुण्येन
 कर्मणा भवति पापः पापेन । अधो खल्वाहुः
 काममय एवायं पुरुष इति स यथाकामो भवति
 तत्कृतुर्भवति यत्कृतुर्भवति तत्कर्म कुरुते यत्कर्म
 कुरुते तदभिसम्पद्यते ॥ ५ ॥ तदेव श्लोको भ-
 वति । तदेव सक्तः सह कर्मण्येति लिङ्गं मनो
 यत्र निपक्तमस्य । प्राप्यान्तं कर्मणस्तस्य यत्कि-
 ञ्चेह करोत्ययं । तस्माद्वोकात्पुनरेत्यस्मै लो-
 काय कर्मण इति नु कामयमानोऽथाकामयमा-
 नो योऽकामो निष्काम आप्तकाम आत्मकामः
 न तस्य प्राणा उत्क्रामन्ति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति
 ॥ ६ ॥ तदेव श्लोको भवति । यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते
 कामायेऽस्य इति श्रिताः । अघनर्त्तोऽमृतो भव-

न शृणोतीत्याहुरेकीभवति न मनुत इत्याहुरे-
 कीभवति न स्मरतीत्याहुरेकीभवति न विज्ञा-
 नातीत्याहुरस्तस्य हेतस्य हृदयस्यायं प्रद्योतते तेन
 प्रद्योतेनैव आत्मा निष्क्रामति चक्षुषो वा मूर्ध्नी
 वाऽन्येभ्यो वा शरीरदेशेभ्यस्तमुत्क्रामन्तं प्राणोऽ-
 नूत्क्रामति प्राणमनूत्क्रामन्तए सर्वे प्राणा अनूत्क्रा-
 मन्ति स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्व-
 क्रामति तं विद्याकर्मणी समन्वारभेते पूर्वप्रज्ञा
 च ॥२॥ तद्यथा दृणजलायुक्ता दृणस्यान्तं गत्वा-
 ऽन्यमाक्रममाक्रम्यात्मानमुपसए धरत्येवमेवाय-
 मात्मेदए शरीरं निजत्याऽयिद्यां गमयित्वाऽन्य-
 माक्रममाक्रम्यात्मानमुपसए धरति ॥३॥ तद्यथा
 पैगस्कारो पैगवो मायामुपादायान्यन्नयतरं क-
 ल्याणतरए रूपं तनुत पयमेवायमात्मेदए शरीरं
 निजत्याऽयिद्यां गमयित्वा अन्यन्नयतरं कल्याणतरए
 रूपं कुरुते पिशा वा गाभ्ये वा देवं वा प्राणा
 पत्यं वा ज्ञातं वाऽन्यथा वा भूतानाम् ॥ ४ ॥
 न या चयमात्मा ज्ञात विज्ञानमया मनीमयः

लोकः स तु लोक एव ॥ १३ ॥ इदमेव सन्तोऽय
 विद्वन्महयं न चेदवेदिर्महती विनष्टिः । य एत-
 द्विदुरमृतास्ते भवन्त्यघेतरे दुःखमेवापि यन्ति ॥
 १४ ॥ यदैतमनुपश्यत्यात्मानं देवमञ्जसा । ई-
 शानं भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते ॥ १५ ॥ य-
 स्मादवाक्संवत्सरोऽहोभिः परिवर्त्तते । तद्देवा
 ज्योतिषां ज्योतिरायुर्होपासतेऽमृतम् ॥ १६ ॥
 यस्मिन् पञ्च पञ्च जना आकाशश्च प्रतिष्ठितः ॥
 तमेव मन्य आत्मानं विद्वान्ब्रह्मामृतोऽमृतम् ॥
 १७ ॥ प्राणस्य प्राणमृत चक्षुषश्चक्षुस्त श्रोत्रस्य
 श्रोत्रं मनसो ये मनो विदुः । ते निचिक्युर्ब्रह्म-
 पुराणमग्राम् ॥ १८ ॥ मनसैवानुद्रष्टव्यं नेष्ट ना-
 नास्ति किञ्चन । मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इष्ट
 नानेव पश्यति ॥ १९ ॥ एकधैवानुद्रष्टव्यमेतद-
 प्रमेयं ध्रुवं । विरजः पर आकाशादज आत्मा
 महान्ध्रुवः ॥ २० ॥ तमेव धीरो विज्ञाय प्रज्ञां
 कुर्वीत ब्राह्मणः । नानुध्यायाद्ब्रह्मव्यान्वाचो
 विमलापनए हि तदिति ॥ २१ ॥ स वा एष म-

त्यत्र ब्रह्म समश्नुत इति । यद्यथा हि निर्वर्त्यनी
 बल्मीके मृताः प्रत्यस्ता शयीतैवमेवेदम् । शरीरे
 शेते अथायमशरीरोऽमृतः प्राणो ब्रह्मैव तेन एव
 सोऽहं भगवते सहस्रं ददामीति होवाञ्जनको
 वैदेहः ॥ ७ ॥ तदेते श्लोका भवन्ति । अणुः पन्था
 विततः पुराणो माएस्सष्टोऽनुविची मयैव । तेन
 धीरा अपि यन्ति ब्रह्मविदः स्वर्गं लोकमिति
 ऊर्वा विमुक्ताः ॥ ८ ॥ तस्मिंकुलमुत नीलमाङ्गः
 पिङ्गलए हरितं लोहितञ्च । एष पन्था ब्रह्मणा
 हानुविस्तस्तेनैति ब्रह्मवित्पुण्यकृतैजसश्च ॥ ९ ॥
 अन्धं तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो
 भूय ब्रूव ते तमो य उ विद्यायाए रताः ॥ १० ॥
 आनन्दा नाम ते लोका अंधेन तमसाऽऽवृताः ।
 ताएस्ते प्रेत्याभिगच्छन्त्यविद्याएसोऽयुधो जनाः ॥
 ११ ॥ आत्मानं चेद्भिज्जानोयादयमस्मीति । पुरुषः ।
 किमिच्छन् कस्य कामाय शरीरमनुमंज्यरेत् ॥ १२ ॥
 यस्यानुविस्तः प्रतियुक् आत्मऽस्मिन्सन्देहो गङ्गे
 प्रविष्टः । स विग्रहक्यम हि मध्यं म्र कशां तम्र

रवमित्युभे उ द्वैष एते तरति नैनं कृताकृते
 तपतः ॥२२॥ तदेतद्वचाभ्युक्तमेव नित्यो महिमा
 ब्राह्मणस्य न वर्धते कर्मणा नो कनीयान् तस्यैव
 स्यात्पदवित्तं विदित्वा न लिप्यते कर्मणा पाप-
 केनेति तस्मादेवंविच्छान्तो दान्त उपरतस्त्विति-
 क्षुः समाहितो भूत्वाऽऽत्मन्येवात्मानं पश्यति स-
 र्वमात्मानं पश्यति नैनं पाप्मा तरति सर्वं पा-
 प्मानं तरति नैनं पाप्मा तपति विपापी वि-
 रजो विचिकित्सो ब्राह्मणो भवत्येव ब्रह्मलोकः
 समाहितो होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते
 विदेहान् ददामि माघ्यापि सह दास्यायेति २३
 स वा एष महानज आत्माऽब्राह्मणसुदानो वि-
 न्दते वसु य एवं वेद ॥२४॥ स वा एष महानज
 आत्मानरोऽमरोऽमृतोऽभयो ब्रह्माभयं वै ब्रह्मा-
 भयं हि वै ब्रह्मभवति य एवं वेद ॥ २५ ॥

इति चतुर्थे ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ ह याज्ञवल्क्यास्य हे भार्य्ये वभूवतुर्मै-
 त्रयी च कात्यायनो च तथोर्ध्वं मैत्रयी ब्रह्मवा-

हाजन आत्मा योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु य ए-
 षोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिञ्छेते सर्व्वस्य वशीस-
 र्व्वस्येशानः सर्व्वस्याधिपतिः स न साधुना कर्मणा
 भुयान्नो एवासाधुना कनीयान् एष सर्व्वेश्वर एष
 भूताधिपतिरेष भूतपाल एष सेतुर्विधरण एषां
 लोकानामसम्भेदाय तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्म-
 णा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसाऽनाशक्ते-
 नैतमेव विदित्वा मुनिर्भवति एतमेव प्रव्राजिनो
 लोकमिच्छन्तः प्रव्रजन्ति एतच्च स्य वै तत्पूर्वं वि-
 द्वांसः प्रजां न कामयन्ते किं प्रजया करिष्यामः
 येषां नोऽयमात्माऽयं लोक इति ते इ स्य पुत्रै-
 यणायाश्च वित्तैयणायाश्च लोकैयणायाश्च व्युत्था-
 याश्च भिक्षाचर्ये चरन्ति या छेव पुत्रैयणा सां
 वित्तैयणा या वित्तैयणा सा लोकैयणोभे छेते
 एष्ये एवभवतः । स एष नेति नेत्यात्माऽष्टद्व्यो
 न हि गृह्यतेऽशीर्ष्यो न हि शीर्ष्यतेऽसङ्गो न हि
 सञ्चतेऽसितो न व्यपते न रिप्यत्यंत मुञ्चयेते न
 तरत इति चतः पापमकरयमित्यतः फल्ग्राणमय

वा अरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया भवन्त्या-
 त्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रिया भवन्ति न वा अरे
 वित्तस्य कामाय वित्तं प्रियं भवत्यात्मनस्तु का-
 माय वित्तं प्रियं भवति न वा अरे पशूनां का-
 माय पशवः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय पशवः
 प्रिया भवन्ति न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय ब्रह्म प्रियं भवति न
 वा अरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्रं प्रियं भवत्यात्मनस्तु
 कामाय क्षत्रं प्रियं भवति न वा अरे लोकानां
 कामाय लोकाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय
 लोकाः प्रिया भवन्ति न वा अरे देवानां का-
 माय देवाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः
 प्रिया भवन्ति न वा अरे वेदानां कामाय वेदाः
 प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय वेदाः प्रिया भ-
 वन्ति न वा अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रि-
 याणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि
 भवन्ति न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं
 भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवति आत्मा

दिनी वभूव स्त्री प्रज्ञैव तर्हि कात्यायन्यत्र ह या-
 ज्ञवल्क्योऽन्यद्वृत्तमुपाकरिष्यन् ॥ १ ॥ मैत्रेयीति
 होवाच याज्ञवल्क्यः प्रव्रजिष्यन्वा अरेऽहमस्-
 मात्स्थानादस्मि हन्त तेऽनया कात्यायन्यान्
 करवाणीति ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी यन्म
 द्वयं भगोः सर्व्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा स्यात्सा
 न्यष्टं तेनामृताऽऽहोऽ नेति नेति होवाच याज्ञ-
 वल्क्यो ययैवोपकरणयतां जीयितं तथैव ते जी-
 वितए स्यादमृतत्वस्य तु नागान्ति वित्तेनेति ॥ ३ ॥
 सा होवाच मैत्रेयी येनाहं नामृता स्यां किमहं
 तेन युज्यां यदेव भगवान्येत्य तदेव मे विगृहीति
 ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः प्रिया ये गालु नो
 भवती सती प्रियमवधत्वा तर्हि भवत्येतद्व्या-
 व्याम्रामि ते व्यापचाणस्य तु मे निदिध्यास-
 यति ॥ ५ ॥ स होवाच न रा चरे पर्युः कामाय
 पतिः प्रियो भवत्यात्मनश्च कामाय पतिः प्रियो
 भवति न रा चरे त्रायाये कामाय त्राया प्रिया
 भवत्यात्मनश्च कामाय त्राया प्रिया भवति न

यग्धूमा विनिश्चरन्त्येवं वा श्रेऽस्य महतो भूतस्य
 निश्चसितमेतद्यद्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽयर्वा-
 ह्निरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लो-
 काः सूत्राख्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानानीष्टए
 हुतमाशितं प्रायितमयश्च लोकः परश्च लोकः
 सर्वाणि च भूतान्यस्यैवैतानि सर्वाणि निश्च-
 सितानि ॥ ११ ॥ स यथा सर्वांसामपाए समुद्र
 एकायनमेवए सर्वपाए स्पर्शानां त्वगेकायनमेवए
 सर्वपाए रसानां जिह्वेकायनमेवए सर्वपां ग-
 न्धानां नासिकेकायनमेवए सर्वपाए रूपाणां च-
 तुरेकायनमेवए सर्वपां शब्दानां श्रोत्रमेकायन-
 मेवए सर्वपाए सङ्ख्यानां मन एकायनमेवए
 सर्वासां विद्यानां हृदयमेकायनमेवए सर्वपां क-
 र्मणां हस्तावेकायनमेवए सर्वपामानन्दानामु-
 पस्थ एकायनमेवए सर्वपां विसर्गाणां पायुरेका-
 यनमेवए सर्वपामध्वनां पादावेकायनमेवए स-
 र्वपां वेदानां वागेकायनम् ॥ १२ ॥ स यथा नै-
 श्वघ्नोऽनन्तरोऽराधः कृतस्त्री रमघ्न एवैवं

वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासित-
 व्यो मैत्रेय्यात्मनि खल्वरे दृष्टे श्रुते मते विज्ञात-
 इदं समं विदितम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मा तं परादाद्यो-
 ऽन्यत्रात्मनो ब्रह्मा वेद क्षत्रं तं परादाद्योऽन्यत्रा-
 त्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो
 लोकान्वेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवा-
 न्वेद वेदास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो वेदान्वेद भू-
 तानि वेद सर्वं तं परादाद्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं
 वेदेदं ब्रह्मेदं क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमे वेदा
 इमानि सर्वाणि भूतानीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ७ ॥
 स यथा दुन्दुभेर्हन्यमानस्य न बाह्याञ्छब्दाञ्छ्रु-
 याद्गृहणाय दुन्दुभेस्तु यद्वेगेन दुन्दुभ्याघातस्य वा
 शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्यायमानस्य
 न बाह्याः शब्दाः श्रुत्याद्गृहणाय शङ्खस्य तु यद-
 वेगेन शङ्खस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथा
 वीणायै वाद्यमानायै न बाह्याः शब्दाः श्रुत्याद्गृ-
 हणाय वीणायै तु यद्वेगेन वीणावादस्य वा शब्दो
 गृहीतः ॥ १० ॥ स यथाद्रिधाम्ने रश्मि-

न व्ययते न रिष्यति विज्ञातारमरेकेन विजानी-
यादित्युक्तानुशासनासि मैवेव्येतावदरेखत्वमृत-
त्वमिति होक्त्वा यान्नत्रलुकोविजहार ॥ १५ ॥

पञ्चमं ब्राह्मणं ॥ ५ ॥

अथ वःशः पौतिमाष्यात्पौतिमाष्यौ गौपवना-
द्गौपवनः पौतिमाष्यात्पौतिमाष्यो गौपवनाद्गौ-
पवनः कौशिकात्कौशिकः कौण्डिन्यात्कौण्डिन्यः
शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कौशिकाश्च गौतमाश्च
गौतमः ॥ १ ॥ आग्निवेश्यादाग्निवेश्यो गार्ग्या-
द्गार्ग्यो गार्ग्याद्गार्ग्यो गौतमाद्गौतमः सैतवात्सै-
तवः पाराशर्यायणात्पाराशर्यायणो गार्ग्यायणा-
द्गार्ग्यायण उद्दालकायनादुद्दालकायनो जावा-
लायनाज्जावालायनो माध्यन्दिनायनान्माध्यन्दि-
नायनः सौकरायणत्सौकरायणः कापायणात्का-
पायणः सायकायनात्सायकायनः कौशिकायनेः
कौशिकायनिः ॥ २ ॥ घृतकौशिकाद् घृतकौशिकः
पाराशर्यायणात्पाराशर्यायणः पाराशर्यात्पारा-
शर्यो जातूकस्याज्जातूकस्य आसुरायणाच्च या-

वा परंऽयमात्माऽनन्तरोऽवाचः कृत्यः प्रवृत्तः
 यन एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्पाद्य तान्येवानुक्ति-
 श्यति न तेषां मूढाऽतोत्तरं ब्रवीतीति होराव-
 गाधुरभूत्सुः ॥ १७ ॥ सा होराय मेधेय्यैव ना-
 भगवाभ्योवाचामापोपिपत्र वा पश्चिमिर्न विना-
 नामीति स होराय न या परंऽहं मोहं ब्रवीन्-
 विनागो वा परंऽयमात्माऽनुष्टिप्तिधर्मां ॥ १८ ॥
 यत्र हि हेतमिव भवति तदितर इतरं पश्यति
 तदितर इतरं जिघ्रति तदितर इतरं रसयते
 तदितर इतरमभिउदति तदितर इतरं गृणोति
 तदितर इतरं मनुते तदितर इतरं स्मरति
 तदितर इतरं विजानाति यत्र त्वस्य सर्व्वेमात्मै-
 वाभूत्तत्केन कं पश्येत्तत्केन कं जिघ्रेत्तत्केन कं
 रसयेत्तत्केन कं मभिवदेत्तत्केन कं गृणुयात्तत्केन
 कं मन्वीत तत्केन कं स्मरेत्तत्केन कं विजा-
 नीयाद्येनेदं सर्व्वं विजानाति तं केन विजानी-
 यात्स एष नेति नेत्यात्माऽगृह्यो न हि गृह्यते-
 ऽशीर्य्यो न हि शीर्य्यतेऽसङ्गो न हि सज्यतेऽसितो

अथ सप्तमाध्याय प्रारम्भः ॥ ॐ पूर्णमदः पूर्ण-
मिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ॥ पूर्णस्य पूर्णमादाय पू-
र्णमेवावशिष्यते ॥ ॐ ३ खं ब्रह्म खं पुराणं वायुरं
खमिति ह स्माह कीरव्यायणोपुत्री वेदीऽयं ब्रा-
ह्मणा विदुर्वेदेनेन यद्वेदितव्यम् ॥ १ ॥

प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथाः प्राजापत्याः प्रजापतौ पितरि ब्रह्मचर्य्य-
मुपेदेवा मनुष्या असुरां उपित्वा ब्रह्मचर्य्यं देवा
ऊचुर्व्रवीतु नो भवानितितेभ्यो हेतदक्षरमुवाच
द इति व्यञ्जामिष्टा ३ इति व्यञ्जामिष्टेति हो-
चुदोम्यतेति न चात्येत्योमिति होवाच व्यञ्जामि-
ष्टेति ॥ १ ॥ अथ हेनं मनुष्या ऊचुर्व्रवीतु नो भ-
वानितितेभ्यो हेतदेवाक्षरमुवाच द इति व्यञ्जा-
मिष्टा ३ इति व्यञ्जामिष्टेति होचुर्दत्तेति न चा-
त्येत्योमिति होवाच व्यञ्जामिष्टेति ॥ २ ॥ अथ
ऐनमसुरा ऊचुर्व्रवीतु नो भवानिति तेभ्यो हे-
तदेवाक्षरमुवाच द इति व्यञ्जामिष्टा ३ इति
व्यञ्जामिष्टेति होचुर्दत्तेति न चात्येत्योमिति

स्काच्चासुरायणस्त्रैवणेस्त्रैवशिरौपजम्बनेरौपजम्ब-
 निरासुरेरासुरिभारद्वाजाद्भारद्वाज आत्रेयादा-
 चेत्यो माण्डेमाण्डिगौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो
 वात्स्याह्वात्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कौशौल्या-
 त्काप्यात्कौशौल्यः काप्यः कुमारहारिताकुमार-
 हारितो गालवाद्गालवो विदर्भीकौण्डिन्याद्विद-
 भीकौण्डिन्योवत्सनपातोवाभवाद्दत्सनपाद्वाभवः
 पयः सौभरात्पन्याः सौभरोऽतास्यादाङ्गिरसाद-
 यास्यचाङ्गिरस चाभूतेस्त्वाष्ट्रादाभूतिस्त्वाष्ट्रो वि-
 ष्वरूपात्त्वाष्ट्राद्विष्वरूपस्त्वाष्ट्रोऽश्विन्यामश्विनौद-
 धीच आथर्वणादध्यङ्ङाथर्वणोऽथर्वणो दैवादथर्वा
 दैवो नृत्योः प्राध्वएसनान्मृत्युः प्राध्वएसनः प्रध्वए
 सनाद्यध्वएसन एकऋषिरेकर्षिर्विप्रचित्तेर्विप्रचि-
 त्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सनारुः सनातनात्सना-
 तनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो
 ब्रह्म स्वयंभुब्रह्मणे नमः ॥३॥ पष्ठं ब्राह्मणम् ॥६॥

इति षष्ठद्वारग्रन्थके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

उपनिषत्स चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

क्षमे अक्षरे सत्यं मध्यतोऽनृतं तदेतदमृतमुभयतः
 सत्येन परिगृहीतए सत्यभूयमेव भवति नैनं वि-
 द्वाए समनृतए हिनस्ति ॥१॥ तद्यत्तत्सत्यमसौ स
 आदित्यो य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यथायं द-
 क्षिणेऽक्षन्पुरुषस्तावेतावन्योऽन्यस्मिन् प्रतिष्ठितौ
 रश्मिभिरेपोऽस्मिन्प्रतिष्ठितः प्राणैरयममुष्मिन्
 स यदोत्क्रमिष्यन्भवति शुद्धमेवैतन्मण्डलं पश्यति
 नैनमेते रश्मयः प्रत्यायन्ति ॥२॥ य एष एतस्मि-
 न्मण्डले पुरुषस्तस्य भूरिति शिर एकए शिर ए-
 कमेतदक्षरं भुव इति वाह्न हौ वाह्न हे एते
 अक्षरे स्वरिति प्रतिष्ठा हे प्रतिष्ठे हे एते अक्षरे
 तस्योपनिषदहरिति हन्ति पाप्मानं जहाति च
 य एवं वेद ॥ ३ ॥ योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषस्तस्य
 भूरिति शिर एकए शिर एकमेतदक्षरं भुव इति
 वाह्न हौ वाह्न हे एते अक्षरे स्वरिति प्रतिष्ठा
 प्रतिष्ठे हे हे एते अक्षरे तस्योपनिषदहमिति
 हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ४ ॥

पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

होवाच व्यज्ञासिष्टेति तदेतत्तदेवैषां दैवी वाग-
 नुवदति स्तनयिनुर्ददद् इति दास्यतं दत्तं दयध्व-
 मिति तदेतन्नय ए शिञ्जेद्मन्दानं दयोमिति ॥३॥

द्वितीयं ब्राह्मणं ॥ २ ॥

एष प्रजापतिर्यद्वृद्धयमेतद्वृद्धीतत्सर्वं तदेतत्सं-
 चर ए वृद्धयमिति वृद्धत्येकमचरमभिहरत्यस्मै स्वा-
 शान्ये च य एवं वेद दृष्टत्येकमचरं दृष्टत्यस्मै स्वा-
 शान्ये च य एवं वेद यमित्येकमचरमेति स्वर्गं
 लोकं य एवं वेद ॥ १ ॥ तृतीयं ब्राह्मणम् ॥३॥

तद्वै तदेव तदास सत्यमेव स यो जैतं मह-
 द्यज्ञं प्रथमजं वेद सत्यं व्रज्येति जयतीमांस्तोक्तान्
 जितद्वन्वसावसया एवमेतं महद्यज्ञं प्रथमजं वेद
 संत्यं व्रज्येति सत्य ए छीव वृद्ध ॥ १ ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

आप एवेदमय आमुस्ता आपः सत्यमसृजन्त-
 सत्यं वृद्ध वृद्ध प्रजापतिं प्रजापतिर्देवा एस्ते देवाः
 सत्यमेवोपासते तदेतन्नृत्यचर ए सत्यमिति स दृ-
 त्येकमचरं तीत्येकमचरं यमित्येकमचरं प्रथमो-

च्छति तस्मै स तत्र विजिहीते यथा रथचक्रस्य
 खं तेन स ऊर्ध्वं आक्रमते स आदित्यमागच्छति
 तस्मै स तत्र विजिहीते यथा लम्बरस्य खं तेन
 स ऊर्ध्वं आक्रमते स चन्द्रमसमागच्छति तस्मै
 स तत्र विजिहीते यथा दुन्दुभेः खं तेन स ऊर्ध्वं
 आक्रमते स लोकमागच्छत्यशोकमहिमं तस्मि-
 न्वसति शाश्वतीः समाः ॥१॥ दशमं ब्राह्मणम् ॥

एतद्वै परमं तपो यद्वाहितस्तप्यते परमं
 ह्यैव लोकां जयति य एवं वेदैतद्वै परमं तपो यं
 प्रेतमरणा हरन्ति परमं ह्यैव लोकां जयति य
 एवं वेदैतद्वै परमान्तपो यं प्रेतमग्नावभ्यादधति
 परमं ह्यैव लोकां जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ ए-
 कादशं ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥

अन्नं ब्रह्मैवैक आहुस्तन्न तथा पूयति वा अ-
 न्नमृते प्राणाव्याणो वृक्षैर्येक आहुस्तन्न तथा शु-
 ष्यति वै प्राण ऋतेऽन्नादिते इत्येव देवते एकधा
 भूयं भूत्वा परमतां गच्छतस्तद आहु प्रातः
 पितरं फिदसिदेवैषं रिदुषे साधु कुर्यां दिने-

मनोमयोऽयं पुरुषो भाः सत्यस्तस्मिन्नन्तर्हृदये
यथा ब्रौहिर्वा यवो वा स एष सर्वस्येशानः सर्व-
स्याधिपतिः सर्वमिदं प्रगास्ति यदिदं किञ्च ॥ १ ॥

पष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

विद्युद्वह्नीत्याहुर्विदानाद्विद्युद्विद्युत्येनं पाप्मानो
य एवं वेद विद्युद्वह्नीति विद्युद्वद्येव ब्रह्म ॥ १ ॥

सप्तमं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

वार्धं धेनुमुपासीत तस्याश्चत्वारः स्तनाः स्वा-
हाकारो वषट्कारो हन्तकारः स्वधाकारस्तस्या-
हौ स्तनौ देवा उपजीवन्ति स्वाहाकारं च वषट्-
कारञ्च हन्तकारं मनुष्याः स्वधाकारं पितरस्त-
स्याः प्राणि ऋषभो मनो वत्सः ॥ १ ॥ अष्टमं ब्रा-
ह्मणम् ॥ ८ ॥

अथमग्निर्वैश्वानरो योऽयमन्तः पुरुषे येनेद-
मन्नं पच्यते यदिमद्यते तस्यैष घोषो भवति य-
मेतत्कर्णावपिधाय शृणोति स यदोत्क्रमिष्यन्
भवति नैनं घोषए शृणोति ॥ १ ॥ नवमं ब्राह्मणम्
यदा वै पुरुषोऽम्नास्त्रोकात्मैति स वायुमाग-

यादय यावदिदं प्राणि यस्तावत्प्रतिगृह्णीयात्सो-
 ऽस्या एतत्तृतीयं पदमाप्नुयादधास्या एतदेव तु-
 रीयं दर्शितं पदं परोरजा य एष तपति नैव केन
 च नाप्यं कुतउ एतावत्प्रतिगृह्णीयात् ॥ ६ ॥ तस्या
 उपस्थानं गायत्रास्येकपदी द्विपदी त्रिपदो च-
 तुष्पद्यपदसि नहि पद्यसे नमस्ते तुरीयाय दर्श-
 ताय पदाय परोरजसेऽसावदो मा प्रापदिति यं
 द्विष्यादसावस्मै कामो मा ममृहीति वा न है-
 वाम्मै सकाम कृध्यते यस्मा एवमुपतिष्ठतेऽह-
 नदः प्रापमिति वा ॥ ७ ॥ एतद्वै तज्जनको
 वैदेहो बुडिलमाश्रुतराश्विमवाच यन्नुहो तद्गा-
 यत्रीविदब्रूया अथ कथं हस्तीभूतोवहसीति सु-
 खं ह्यस्याः सम्भाण विदाशुकारेति होवाच
 तस्या अग्निरेव मुखं यदि हवा अपि वह्निवाग्ना-
 वध्यादधति सर्वमेव तत् सन्दुहत्येव हैवैवंविद्या-
 दपि वह्निव पापं कुरुते सर्वमेव तत्संप्साय शुद्धः
 पूतो जरोऽमृतः सम्भवति ॥ ८ ॥ सप्तमस्य चतु-
 र्दशं ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥

तस्मिन्सुरीये दर्शते पदे परोरजसि 'प्रतिष्ठिता
 तदैतत्सत्ये प्रतिष्ठितं चक्षुर्वै सत्यं चक्षुर्हि वै सत्यं
 तस्माद्यदिदानीं द्वौ विवदमानावेयातामहमद-
 र्शमहमश्रापैमिति य एव ब्रूयादहमदर्शमिति त-
 स्मा एव श्रद्दध्याम तद्वैतत्सत्यं बले प्रतिष्ठितं
 प्राणो वै बलं तव्याणे प्रतिष्ठितं तस्मादाहुर्वल-
 सत्यादोगीय इत्येवमेवा गायत्र्याध्यात्मं प्रतिष्ठिता
 सा हैपागयाएस्तत्रे प्राणा वै गयास्तव्याणा-
 स्तत्रे तदाहयाएस्तत्रे तस्माद्गात्रात्री नाम स या-
 मेवामू- सावित्रीमन्वाहैपैव स यस्मा अन्वाह
 तस्यप्राणाएस्तत्रे ॥ ४ ॥ ताए हैतामेके सा-
 वित्री मनुष्टुभमन्वाहुर्वांगनुष्टुवेतद्वाचमनुष्टुमद-
 ति न तथा कुर्व्याद्गायत्रीमेव सावित्रीमनुष्टुया-
 ददिह वा अथैवं विदधिव प्रतिगृह्णाति न हैव
 तद्गायत्र्या एकञ्च न पदं प्रति ॥ ५ ॥ स य ब्रूमा-
 स्त्रीं श्लोकान् पूर्णान् प्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या एत-
 त्प्रथमं पदमाप्नुयादथ यावतीयं त्रयो विद्या य-
 स्तावत्यतिगृह्णीयात्सोऽस्या एतद्वितीयं पदमाप्नु-

दुर्गे चतुर्वे प्रतिष्ठा चतुषा हि समे च दुर्गे च
 प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति समे प्रतितिष्ठति दुर्गे
 य एवं वेद ॥३॥ यो ह वै सम्पदं स एहास्मै पद्यते
 यं कामं कामयते श्रोत्रं वै सम्पत् श्रोत्रे हीमे
 सर्वे वेदा अभिसम्पन्नाः स एहास्मै पद्यते यं कामं
 कामयते य एवं वेद ॥ ४ ॥ यो ह वा आयतनं
 वेदायतनं स्थानां भवत्यायतनं जनानां मनो
 वा आयतनमायतनं स्थानां भवत्यायतनं ज-
 नानां य एवं वेद ॥ ५ ॥ यो ह वै प्रजापतिं वेद
 प्रजायते ह प्रजया पशुभीरितो वै प्रजातिः प्रजा-
 यते ह प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ॥ ६ ॥ ते हि मे
 प्राणा अह ए श्रेष्ठे विषदमाना ब्रह्म जग्मुस्तदो-
 चुः की नो वसिष्ठ इति त ए होवाच यस्मिन्व
 उत्क्रान्त इद ए शरीरं पार्षाद्यो मन्यते स वो व-
 सिष्ठ इति ॥७॥ वाग्धोश्चक्राम सा संवत्सरं प्रो-
 व्यागत्योवाच कथमशक्यं न हते जीवितुमिति ते
 होचुर्यथा कला अश्वदन्तो वाचा प्रायन्तः प्रायेन
 पश्यन्त एधुषा गृह्णन्तः श्रोत्रेण विहात्सो मनसा

हिरण्ययेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखं तत्त्वं
 पूषन्नपावणु सत्यधर्माय दृष्टये पूषन्नेकर्षे यमसूर्य
 प्राजापत्य व्यूह रश्मीन् समूहतेजो यत्ते रूपं क-
 ल्याणतमं तत्ते पश्यामि योऽसावसौ पुरुषः सो-
 ऽहमस्मि वायुरनिलममृतमथेदं मस्मान्तएशरीरं
 ॐ ३ क्रतो स्मर कृतए स्मर क्रतो स्मर कृतए
 स्मर अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्निष्वानि देव
 वयुनानि विद्वान् युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां
 ते नम उक्तिं विधेम ॥ १ ॥ पञ्चदशं ब्रह्मणम् ॥
 १५ ॥ इति वृहदारण्यके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
 उपनिषत्सु पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

ॐ ॥ यो ष वै ज्येष्ठस्य श्रेष्ठस्य वेद ज्येष्ठस्य
 श्रेष्ठस्य स्वानां भवति प्राणो वै ज्येष्ठस्य श्रेष्ठस्य
 ज्येष्ठस्य श्रेष्ठस्य स्वानां भवत्यपि च येषां पुभूपति
 य एवं वेद ॥ १ ॥ यो ष वै यसिष्ठां वेद यसिष्ठः
 स्वानां भवति याग्ये यसिष्ठा यसिष्ठः स्वानां भ-
 वत्यपि च येषां पुभूपति य एवं वेद ॥ २ ॥ यो
 ष वै प्रतिष्ठां वेद प्रतितिष्ठति गमे प्रतितिष्ठति

तुमिति ते होचुर्यथा क्लीपाः अप्रजायमाना रेतसा प्राणन्तः प्राणेन वदन्ती वाक्ता पश्यन्त्यक्षुपा गृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वाँसो मनमैवमजीविष्येति प्रविवेश ह रेतः ॥ १२ ॥ अथ ह प्राण उत्क्रमिष्यन्यथा महासुहयः सैन्धवः पङ्कौशशङ्कून्त्संहहेदेव ह वैमान्प्राणान्त्संववर्हते होचुर्मां भगव उत्क्रमीर्न वै शक्ष्यामस्त्वदृते जीवितुमिति तस्यो मे बलिं कुरुतेति तथेति ॥ १३ ॥ सा ह वागुवाच यदा अहं वसिष्ठास्मि त्वं तद्वसिष्ठोऽसीति यदा अहं प्रतिष्ठास्मि त्वं तत्प्रतिष्ठोऽसीति चक्षुर्यदा अहं सम्यदस्मि त्वं तत्सम्यदसीति श्रोत्रं यदा अहमायतनमस्मि त्वं तदायतनमसीति मनो यदा अहं प्रजातिरस्मि त्वं तत्प्रजातिरसीति रेतस्तस्यो मे किमन्नं किं वास इति यदिदं किञ्चाश्वभ्य आकृमिभ्य आर्कौटपतङ्गेभ्यस्तत्तेऽन्नमापो वास इति न ह वा अस्थानन्नं जग्धं भवति नान्नं परिहृयितं य एवमेतदन्नस्यान्नं वेद तद्विद्वाँसः श्रोत्रिया अशिष्यन्त

प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मितीति प्रविवेश ह
 वाक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होच्चक्राम तत्सम्बत्सरं प्रोष्या-
 गत्योवाच कथमशक्त महते जीवितुमिति ते
 होचुर्यथा चन्वा अपश्यन्तश्चक्षुषा प्राणन्तः प्राणेन
 वदन्तो वाचा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वाँसो मनसा
 प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मितीति प्रविवेश ह
 चक्षुः ॥ ९ ॥ श्रोत्रं होच्चक्राम तत्सम्बत्सरं प्रोष्या-
 गत्योवाच कथमशक्त महते जीवितुमिति ते
 होचुर्यथा वधिरा अशृण्वन्तः श्रोत्रेण प्राणन्तः
 प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा विद्वाँसो
 मनसा प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मितीति प्रवि-
 वेश ह श्रोत्रम् ॥ १० ॥ मनो होच्चक्राम तत्सम्ब-
 त्सरं प्रोष्यागत्योवाच कथमशक्त महते जीवितु-
 मिति ते होचुर्यथा मुग्धा अविद्वाँसो मनसा
 प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा शृ-
 ण्वन्तः श्रोत्रेण प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मितीति
 प्रविवेश ह मनः ॥ ११ ॥ रेतो होच्चक्राम तत्सं-
 वत्सरं प्रोष्यागत्योवाच कथमशक्त महते जीवि-

मिदं विश्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं-
 श्चेति नाहमत एकां च न वेदेति होवाच ॥ २ ॥
 अथैनं वसत्योपमं चयाक्षक्रे नादृत्य वसतिं कु-
 मारः प्रदुद्राव स आजगाम पितरं तए होवाचे-
 ति वाव किल नो भवान् पुरानुशिष्टानवोचदि-
 ति कथए सुमेध इति पञ्चमा प्रश्नान् राजन्यबं-
 धुरप्राचीत्ततो नैकञ्चन वेदेति कतमे त इतीम
 इति ह प्रतीकान्यूदाजहार ॥ ३ ॥ स होवाच
 तथा नस्त्व' तात जानीयाः यथा यदहं किञ्चन
 वेद सर्व्वमहं तत्तुभ्यमवोचं प्रेहितु तच प्रतित्य
 ब्रह्मचर्य्यं वक्ष्यामि इति भवानेव गच्छत्विति स
 आजगाम गौतमो यत्र प्रवाहणस्य जैवल्लिरास
 तस्मा आसनमादृत्योदकमहारयाक्षकाराद्य हा-
 स्मा अर्घ्यं चकार तए होवा वरं भवते गौत-
 माय दद्या इति ॥ ४ ॥ स होवाच प्रतिज्ञातो
 मएष वरो यान्तु कुमारस्यान्ते वाचमभाषयास्तां
 मे ब्रूहीति ॥ ५ ॥ स होवाच दैवेषु वै गौतमो
 तदरेषु मानुषाणां ब्रूहीति ॥ ६ ॥ स होवाच

आचामन्यशित्वाचामन्येतमेव तदनमननं कु-
र्वन्तो मन्यन्ते ॥१४॥ अष्टमस्य प्रथमं ब्राह्मणम् ।

प्रेतकेतुर्ह वा आरुणेयः पञ्चालानां परिप-
दमाजगाम स राजगाम जैवलिं प्रवाहणं परि-
चारयमाणं तमुदीच्याऽभ्युवाद कुमार ३ इति
स भो ३ इतिप्रतिशुश्रावानुशिष्टोऽन्वसि पित्रे-
त्योमिति होवाच ॥१॥ वेत्य यथेमाः प्रजाः प्रयंत्यो
विप्रतिपद्यन्ता ३ इति नेति होवाच वेत्यो यथेमं
लोकं पुनरापद्यन्ता इति नेति हैवोवाच वेत्यो
यथेमं लोकं पुनः सम्पद्यन्ता ३ इति नेति है-
वोवाच वेत्यो यथाऽसौ लोक एव बहुभिः पुनः
पुनः प्रयत्निर्न सम्पूर्यथा ३ इति नेति हैवोवाच
वेत्यो यतिध्यामा इत्याए इतायामापः पुरुष वाचो
भूत्वा समुत्थाय वदन्ती ३ इति नेति हैवोवाच
वेत्यो देवयानस्य वा पथः प्रतिपदं पितृयाणस्य
वा यत्कृत्वा देवयानं वा पन्थानं प्रतिपद्यन्ते पि-
तृयाणं वापि हि न ऋषेर्वचः श्रुतं द्वे सती च-
तिततामहं देवानामत मर्त्यानां साध्या-

पृथिव्येव समिदग्निर्धूमो रात्रिरर्चिश्चन्द्रमाऽङ्गारा
 नक्षत्राणि विस्फुलिङ्गान्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा
 दृष्टिं जुहति तस्या आहुत्या अन्नं सम्भवति ११
 पुरुषो वाऽग्निर्गैतम तस्य व्यात्तमेव समिप्याणो
 धूमा वागर्चिश्चक्षुरङ्गाराः शीर्षं विस्फुलिङ्गान्त-
 स्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा अन्नं जुहति तस्या आ-
 हुत्यं रेतः सम्भवति ॥ १२ ॥ योषा वा अग्निर्गै-
 तम तस्या उपम्य एव नमिष्वीमानि धूमो यो-
 निरर्चिर्यदन्तःकरोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा वि-
 स्फुलिङ्गान्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुह-
 ति तस्या आहुत्ये पुरुषः सम्भवति न जीवति
 यावञ्चितत्वं यदा म्रियते ॥ १३ ॥ अर्धेन न नये
 हरन्ति तस्याग्निं रश्मिर्भक्षति सनिष्कमिधूमो
 धूमोऽर्धिरर्धिरङ्गारा अङ्गारा विस्फुलिङ्गा वि-
 स्फुलिङ्गा तन्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा पुरुषं जुहति
 तस्या आहुत्ये पुरुषो भास्वरवर्णः सम्भवति ॥ १४ ॥
 ते य एवमेतद्दिदुः ये चानां हरत्ये श्वारं मृत्यु-
 मुपासते तेऽर्धिरभिनक्षन्ति अर्धं येऽहरन्

विज्ञायते हास्ति हिरण्यस्यापातं गो अश्वानां
 दासीनां प्रवाराणां परिधानस्यामानो भवान् व-
 होरन्तस्यापर्व्यन्तस्याभ्यवदान्योऽभृदिति सवै गौ-
 तम तीर्थनेच्छासां इत्युपैस्यहं भवन्तमिति वाचा
 ह स्म वै पूर्वं उपयन्ति स हो पायनं कीर्त्या उ-
 वासः ॥ ७ ॥ स होवाच तथा न ह्येवं गौतम मा-
 पराधास्तव च पितामहा यथेयं विद्येतः पूर्व्वन्न
 कस्मिंश्च न ब्राह्मण उवास तां त्वहं तुभ्यं व-
 क्षामि को हि त्वैवं ब्रुवन्तमर्हति प्रत्याख्यः तुमि-
 ति ॥ ८ ॥ असौ वै लोकोऽग्निर्गौतमस्यादित्य
 एव समिद्रग्मयो धूमोऽहरर्चिर्दिशोऽङ्गारा अ-
 वान्तरदिशो विस्फुलिङ्गा स्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ
 देवाः श्रद्धां जुह्वति तस्या आहुत्यै सोमो राजा
 सम्भवति ॥ ९ ॥ पर्जन्यो वाऽग्निर्गौतम तस्य संव-
 त्सर एव समिदभाणि धूमो विद्युदर्चिरग्निरङ्गारा
 ङ्गादुनयो विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा
 सोम ए राजानं जुह्वति तस्या आहुत्यै वृष्टिः स-
 भवति ॥ १० ॥ अयं वै लोकोऽग्निर्गौतम तस्य

स यः कामयेत महत्वाप्नुयामित्युदगयन आ-
 पूर्यमाणपक्षस्य पुण्याहे द्वादशाहमुपसद्वती भूत्वा
 औदुम्बरे कएसे चमसे वा सर्व्वीपधं फलानीति
 सम्भृत्य परिसमूह्य परिलिप्याग्निमुपसमाधाय
 परिस्तीर्याहताज्यए सएस्कृत्य पुएसा नक्षत्रेण
 मन्यए सन्न्रीय जुहोति यावन्तो देवास्त्वयि जा-
 तवेदस्तिर्य्यञ्चो घ्नन्ति पुरुषस्य कामान् तेभ्येऽहं
 भागधेयं जुहोमि ते मा तप्ताः सर्व्वेः कामैस्तर्प-
 यन्तु स्वाहा या तिरथी निपद्यतेऽहं विधरणी
 द्रुति तां त्वा घृतस्य धारया यजे सएराधनीम-
 हए स्वाहा ॥ १ ॥ ज्येष्ठाय स्वाहा श्रेष्ठाय स्वाहे-
 त्यग्नौ हुत्वा मन्ये सएस्रवमवनयति प्राणाय स्वा-
 हा वसिष्ठायै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सएस्रवम-
 वनयति वाचे स्वाहा प्रतिष्ठायै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा
 मन्ये सएस्रवमवनयति चक्षुषे स्वाहा सम्पदे स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मंघे सएस्रवमवनयति श्रोत्राय
 स्वाहा यतनाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मंघे सएस्रव-
 मवनयति मनसे स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेत्यग्नौ हु-

आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान् पण्मासा-
 नुदाङ्गादित्य एति मासेभ्यो देवलोकं देवलो-
 कादादित्यमादित्यादौ द्युतं तान् वैद्युतान् पुरुषो
 मानस एत्य ब्रह्मलोकान् गमयति तेषु ब्रह्मलो-
 केषु पराः पराः परावतो वसन्ति तेषां न पुनरा-
 वृत्तिः ॥ १५ ॥ अथ ये यज्ञेन दानेन तपसा लो-
 काञ्चयन्ति धूममभिसम्भवन्ति धूमाद्रात्रिणरात्रे-
 रपक्षीयमाणपक्षमपक्षीयमाणपक्षाद्यान् पण्मा-
 सान् दक्षिणादित्य एति मासेभ्यः पितृलोकं
 पितृलोकाञ्चद्रं ते चन्द्रं प्राप्यान्नं भवन्ति ता-
 ण्स्तत्र देवा यथा सोमं राजानमाप्यायस्वापक्षी-
 यस्त्वैत्येवमेनाण्स्तत्र भक्षयन्ति तेषां यदा तत्प-
 र्य्यवैत्यधेममेवाकाशमभिनिष्पद्यन्त आकाशाद्वायुं
 वायोर्दृष्टिं वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं प्राप्यान्नं भव-
 न्ति ते पुनः पुरुषाग्नौ हूयन्ते ततो योपाग्नौ
 जायन्ते लोकान् प्रत्युत्थायिनस्त एवमेवानुपरि-
 वर्तन्ते ऽथ य एतौ पन्थानौ न विदुस्ते कीटाः प-
 तद्वा यदिदं दन्दशूकं ॥ १६ ॥ अष्टमस्य द्वितीयं
 ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

मसि प्रत्याश्रावितमस्यार्द्धे सन्दीप्तमसि विभूर-
 त् प्रभूरस्यन्नमसि ज्योतिरसि निधनमसि संव-
 र्त्तसीति ॥ ४ ॥ अघेनमुद्यच्छत्यामएस्यामएहि
 महि सहि राजेशानोऽधिपतिः स माए राजे-
 तानोऽधिपतिं करोत्विति ॥ ५ ॥ अघेनमाच्चा-
 तति नत्सवितुर्वरेण्यं मधुवाताञ्जतायते मधुक्ष-
 रन्ति सिन्धवीः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीर्भूः स्वाहा
 र्गोदेवस्य धीमहि मधु नक्तमुतोपसी मधुमत्पा-
 यिवएरजः मधुदौरस्तु नः पिता भुवः स्वाहा
 धियो यो नः प्रचोदयान् मधुमान्नो वनस्पतिर्म-
 धुमा ॥ ६ ॥ अस्तु सूर्योः माध्वीर्गावोभवन्तु नः
 स्वः स्वाहेति सर्वाश्च सावित्रीमन्वाह सर्वाश्च
 मधुमतीरहमेवेदए सर्व भूयासं भूर्भुवः स्वः स्वा-
 हेत्यन्तत आचम्य पाणी प्रक्षाल्य जघनेनाग्निं
 प्राक्क्षिराः संविशति प्रातरादित्यमुपतिष्ठते दि-
 शामेकपुण्डरीकमस्यष्टं मनुष्याणामेकपुण्डरीकं
 भूयासमिति यद्येतमेव जघनेनाग्निमासीनो व-
 एणं छति ॥ ६ ॥ तए हैतमुद्दालक आरुणिवो

त्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति रेतसे स्वाहेत्यग्नौ
 हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति ॥२॥ अग्नये स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति सोमाय
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति भूः स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति भुवः स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति स्वः स्वाहे-
 त्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति भूर्भुवः स्वः
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति ब्रह्मणे
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति जत्राय
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति भूताय
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति भवि-
 ष्यते स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति
 विश्वाय स्वाहेत्यग्नौ मन्थे स ए स्रवमवनयति स-
 र्वाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवनयति
 प्रजापतये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स ए स्रवमवन-
 यति ॥३॥ अथैनमभिमृशति भ्रमदसि ज्वलदसि
 पूर्णमसि प्रस्तब्धमस्येकसममसि हिह्वतमसि हि-
 द्वियमाणमस्युद्गीथमसि उद्गीयमानमग्नि वि-

जायेरञ्छायाः प्ररोहेवुः पलाशानीति तमेत-
 द्वापुत्राय वानन्तेवानिने वात्रूयात् ॥ १२ ॥ च-
 तुरौदुम्बरो भवत्यौदुम्बरः स्रुव औदुम्बरश्चमस
 औदुम्बर इध्र औदुम्ब्यां उपमन्य न्यौदश या-
 न्याणि धान्यादि भवन्ति त्रीहियवास्तिलमाषा
 अणुप्रियङ्गवो गोधूमाश्च ममूराश्च खल्वाश्च ख-
 लकुलाश्च तान् पिष्टान् दधनि मधुनि घृतउप-
 पित्याज्यस्य जुहोति ॥ १३ ॥ इत्यष्टमस्य तृतीयं
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

एषां वै भूतानां पृथिवी रसः पृथिव्या आ-
 पोऽपामोपधय ओषधीनां पुष्पाणि पुष्पाणां फ-
 लानि फलानां पुरुषः पुरुषस्य रेतः ॥ १ ॥ स ह
 प्रजापतिरीक्षाक्षक्रे हन्तास्मै प्रतिष्ठां कल्पया-
 नीति स स्त्रियए ससृजै ताए सृष्टाऽध उपास्त
 तस्मात्स्त्रियमध उपासीत स एतं प्राञ्चं यावा-
 णमात्मन एव समुदपारयते नैनामभ्यमृजत् ॥ २ ॥
 तस्या वेदिरुपस्थो लोमानि वर्हिश्चर्माधिपवणे
 समिधो मध्यतस्तौ मुखौ स यावान् ह वै वाज-

आस्तस्मान्मलोद्वाससं यशस्विनीमभिक्रम्योपम-
 न्वयेत् ॥ ६ ॥ सा चेदस्मै न दद्यात्काममेनाम-
 वक्रीणीयात् सा चेदस्मै नैव दद्यात्काममेनां
 यष्ट्या वा पाणिना वोपहृत्यातिक्रामेदिन्द्रियेण
 ते यशसा यश आदद इत्ययशा एव भवति ॥ ७ ॥
 सा चेदस्मै दद्यादिन्द्रियेण ते यशसा यश आ-
 दधामीति यशस्विनाविव भवतः ॥ ८ ॥ स या-
 मिच्छेत्कामयेत् मेति तस्यामर्घं निष्ठाय मुखेन
 मुखे सन्ध्यायोपस्थमस्याश्चभिमृश्य जपेदङ्गाद-
 ङ्गात्संभवसि हृदयादधिजायसे स त्वमङ्गकपा-
 योसि दिग्धविडामिव मादयेन्नाममूं मयीति ६
 अथ यामिच्छेन्न गर्भं दधीतेति तस्यामर्घं निष्ठाय
 मुखेन मुखे सन्ध्यायाभिप्राख्यापान्यादिन्द्रियेण
 ते रेतसा रेत आदद इत्यरेता एव भवति ॥ १० ॥
 अथ यामिच्छेद्दधीतेति तस्यामर्घं निष्ठाय मुखेन
 मुखे सन्ध्यायापान्याभिप्राख्यादिन्द्रियेण ते रेतसा
 रेत आदधामीति गर्भिण्येव भवति ॥ ११ ॥ अथ
 यस्य जायायै जारः नाप्तश्चेद्विद्यादानपात्रेऽग्नि-

पेयेन यजमानस्य लोको भवति तावान्
 भवति य एवं विद्वानधोपहासञ्चरन्त्यासाए
 णाए सुकृतं वृद्धेऽथ य इदमविधानमोप
 चरत्यस्य स्त्रियः सुकृतं वृद्धते ॥ ३ ॥ एतद्व
 वै तद्विद्वानुद्दालक आरुणिराहैतद्व स्म
 द्विद्वान्नाको मौद्गल्य आहैतद्व स्म वैतपि
 कुमारहारित आह वहवो मय्यां वृद्ध ५
 निरिन्द्रिया विसुकृतोऽम्माज्जोकात्प्रयन्ति य
 दमविद्धाए सोऽधोपहासञ्चरन्तीति बहु वा इ
 सुप्तस्य वा जायतो वा रेतः स्कन्दति ॥ ४ ॥
 दभिमृषेदनु वा मन्त्रयेत यन्मेऽद्यरेतः पृथि
 मस्कांत्सीद्यदोपधीरप्यसरद्यदप इदमहं
 आददे पुनर्ममैत्विन्द्रियं पुनस्तेजः पुनर्भगः पु
 नरनिर्धिष्यन्त्या ययाम्भानं कल्पन्तामित्यनामि
 कांगुष्ठाभ्यामादायान्तरं स्तनौ वा भ्रूयो वा
 निमृश्यात् ॥ ५ ॥ अथ यद्युदक आत्मानं परिप-
 ज्येत्तदभिमन्त्रयेत मयितेज इन्द्रियं ययो द्विषणश्च
 सुकृतमिति शीर्षं वा एषा मीमांसा यन्मनोदा-

ामीश्वरो जनयित वै ॥ १५ ॥ अथ य इच्छेत्पु-
 षोमे श्यामो लोहिताक्षो जायेत चीन् वेदान-
 नुब्रवीत सर्वमायुरियादित्युदोदनं पाचयित्वा
 सर्पिष्पन्तमग्नीयातामीश्वरो जनयित वै ॥ १६ ॥
 अथ य इच्छेद्दुहिता मे पण्डिता जायेत सर्वमा-
 युरियादिति तिलोदनं पाचयित्वा सर्पिष्पन्तम-
 ग्नीयातामीश्वरो जनयित वै ॥ १७ ॥ अथ य
 इच्छेत्पुत्रो मे पण्डितो विजिगीतः समितिङ्गमः
 शुश्रूषितां वाचं भापिता जायेत सर्वान्वेदाननु-
 ब्रवीतसर्वमायुरियादिति माप्सौदनं पाचयित्वा
 सर्पिष्पन्तमग्नीयातामीश्वरो जनयित वा भौक्ष्येन
 वा ऋपभेण वा ॥ १८ ॥ अथाभिप्रातरिव स्था-
 लीपाकावृताज्यं चिष्टित्वा स्थालीपाकस्योपघातं
 जुहोत्यग्नये स्वाहाऽनुमतये स्वाहा देवाय सवित्रे
 सत्यप्रसवाय स्वाहेति हुत्वोदृत्य प्राश्नाति प्राश्ये-
 तरस्याः प्रयच्छति प्रक्षाल्य पाणी उदपात्रं पूर-
 यित्वा तेनैनां त्रिरभ्युक्षत्युत्तिष्ठातो विश्रावसो-
 ऽन्यामिच्छ प्रपूय्यां सञ्चाया पत्यासहेति ॥ १९ ॥

मुपसमाधाय प्रतिलोमं गरवार्षे
 त्रेताः गरभृष्टीः प्रतिलोमाः सर्पिष
 न्मससमिधेऽह्वीपीः प्राणापानी त
 मम समिधेऽह्वीपीः पुत्रपशूस्त ६
 मम समिधेऽह्वीपीरिष्टा शुक्लते त आ
 मम समिधेऽह्वीपीराशापराकाशैत
 विति स वा एष निरिन्द्रयो
 कात्थैति यमेवं त्रिद्वान् ब्राह्मणः शपति
 देवं विष्णोत्रियस्य द्वारेण नोपहास
 वं वित्परो भवति ॥ १२ ॥ अथ यस्य
 त्वं विन्देत् चाहं कण्ठेन पिबेद्दहतव
 ह्मपलो न ह्मपल्युपहन्याचिराचान्त आमुल्य
 नवधातयेत् ॥ १३ ॥ स य इच्छेत्पुत्रो मे
 जायेत वेदमनुब्रवीत सर्वमायुरियादि
 रौदनं पाचयित्वा सर्पिषन्तमश्रीयातामी
 जनयित वै ॥ १४ ॥ अथ य इच्छेत्पुत्रो मे क
 पिङ्गलो जायेत द्वौ
 यादिति दध्यौदनं

२३ ॥ जातेऽग्निमुपसमाधायाङ् आधाय कर्त्तुं
 पृषदाज्य सन्नीयपृषदाज्यस्योपघातं जुहोत्यस्मि
 न् सहस्रं पुष्यासमेधमानः स्वे गृहे अस्योपसदां
 मा चैत्सीत् प्रजया च पशुभिश्च स्वाहा मयि
 प्राणा स्त्वयि मनसा जुहोमि स्वाहा यत्कर्मणा-
 त्यरीरिचं यद्वा न्यूनमिहाकर अग्निष्टत्सिष्टकृद्दि-
 द्वांत्सिष्ट सुहुतं करोतु नः स्वाहेति ॥ २४ ॥
 अथास्य दक्षिणं कर्णमभिनिधाय वाग्वागिति
 चिरयदधिमधुघृत सन्नीयानन्तहृतेन जातरूपेण
 प्राशयति भुस्ते दधामि भुस्ते दधामि स्वस्ते द-
 धामि भूर्भुवः स्वः सर्व्वं त्वयि दधामीति ॥ २५ ॥
 अथास्य नाम करोति वेदोऽसीति तदप्य तद्गुह्य-
 मैव नाम भवति ॥ २६ ॥ अथैनं मात्रे प्रदाय
 स्तनं प्रयच्छति यस्ते स्तनः शशयो यो मयोऽभूर्य्यो
 रत्नधा वमुविद्यः सुदत्र येन विष्वा पुष्यसि वा-
 यांणि सरस्वति तमिह धातवे करिति ॥ २७ ॥
 अथास्य मातरमभिमन्त्रयते हूलसि मैत्रावरुणी
 वीरे वीरमजीवन्तस्मा त्वं वीरवती भव याऽस्मा-

अथैनामभिपद्यतेऽमोहमस्मि
 मोऽहं सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्य
 तावेहि स एरभावहै सहरेतो दधाव
 चाय वित्तय इति ॥२०॥ अथास्य ऊ
 ति विजिष्णीयां द्यावापृथिवी इति
 निष्ठाय मुखेन मुखेण सभ्याय चिरेना
 मनुमार्ष्टि विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्ट
 पिङ्गतु प्राप्तिस्तु प्रजापतिर्धाता गर्भं
 गर्भं धेहि सिनोयासि गर्भं धेहि पुण्डरी
 पत्रिनी देवायाधत्तां पुष्करगञ्जी ॥ २१
 रगमयो चरणो याभ्यो निगमेत्यतामत्रिने
 गर्भे चरामहे दगमे मासि मूलं गदाऽपि
 पुत्रिनी यगाद्योरिन्द्रेण गर्भेणो वागुदिगा

२३ ॥ जातेऽग्निमुपसमाधायाङ् आधाय कर्त्तुं
 पृषदाज्य सन्नीयपृषदाज्यस्योपधातं जुहोत्वस्मि
 न् सहस्रं पुष्यासमेधमानः स्वे गृहे अस्योपसद्यां
 मा चैत्सीत् प्रजया च पशुभिर्य स्वाहा मयि
 प्राणा स्वयि मनसा जुहोमि स्वाहा यत्कर्मणा-
 त्वरीरिचं यद्वा न्यूनमिहाकर अग्निष्टत्सिष्टकृद्दि-
 द्वांत्सिष्ट मुहुतं करोतु नः स्वर्हति ॥ २४ ॥
 अथास्य दक्षिणं कर्णमभिनिधाय वाग्वागिति
 चिरश्वदधिसधुष्टत सन्नीयानन्तद्वतेन जातरूपेण
 प्राशयति भुस्ते दधामि भुस्ते दधामि स्वस्ते द-
 धामि भूर्भुवः स्वः सर्व्वं त्वयि दधामीति ॥ २५ ॥
 अथास्य नाम करोति वेदोऽसीति तदप्य तद्गुह्य-
 मेव नाम भवति ॥ २६ ॥ अथैनं मात्रे प्रदाय
 स्तनं प्रयच्छति यस्ते स्तनः शशयो यो मयोऽभूर्ध्वी
 रत्नधा वमुविद्यः सुदत्र येन विष्ट्वा पुष्यसि वा-
 र्याणि सरस्वति तमिह धातवे करिति ॥ २७ ॥
 अथास्य मातरमभिमन्त्रयते इल्लसि मैत्रावरुणी
 वीरं वीरमजीजनत्सा त्वं वीरवती भव यः।ऽस्मा-

अथैनामभिपद्यतेऽमोहमस्मि मात्वए सात्वमस्म
 मोऽहं सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवत्वं
 तावेहि सएरभावहै सहरेतो दधावहै पुएसे पु-
 चाय वित्तय इति ॥ २० ॥ अथास्य ऊरू विहापय-
 ति विजिहीथां द्यावापृथिवी इति तस्यामर्थं
 निष्ठाय मुखेन मुखए सन्धाय चिरेनामनुलोमा-
 मनुमार्ष्टि विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपादि-
 पिशतु आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते
 गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके गर्भं ते
 अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्तजौ ॥ २१ ॥ हि-
 रण्ययी अरणी याभ्यां निर्मन्यतामश्विनौ त ते
 गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे यथाऽग्निगर्भां
 पृथिवी यथा द्यौरिन्द्रेण गर्भिणी वायुदिशा यथा
 गर्भं एवं गर्भं दधामि तेसाविति ॥ २२ ॥ सो-
 प्यन्तीमद्भिरभ्युचति यथा वायुः पुष्करिणीए स-
 मिज्जति सर्व्वतः एवा ते गर्भं एजतु सहावैतो
 जरायुणा इन्द्रस्यायं व्रजः कृतः सार्गलः
 श्रधः तमिन्द्र निर्व्वर्द्धि गर्भेण साव-

पुत्रादात्तभागीपुत्रः शौङ्गीपुत्राच्छौङ्गीपुत्रः सा-
 ह्वतीपुत्रात् साह्वतीपुत्र आलम्बायनीपुत्रादल-
 म्बायनीपुत्र आलम्बीपुत्रादालम्बीपुत्रो जायन्ती
 पुत्राज्जायन्तीपुत्रो माण्डूकायनीपुत्रान्माण्डूका-
 यनीपुत्रो माण्डूकीपुत्रान्माण्डूकीपुत्रः शाण्डि-
 लीपुत्राच्छाण्डिलीपुत्रो राघीतरीपुत्राद्राघीतरी-
 पुत्रोभालुकीपुत्राद्भालुकीपुत्रः क्रौञ्चिकीपुत्राभ्यां
 क्रौञ्चिकीपुत्रौ वैदभतोपुत्राद्वैदभतीपुत्रः कार्श-
 केयीपुत्रात् कार्शकेयीपुत्रः प्राचीनयोगीपुत्रात्
 प्राचीनयोगीपुत्रः साध्वीवीपुत्रात् साध्वीवीपुत्रः
 प्राग्नीपुत्रादासुरिवासिनः प्राग्नीपुत्र चासुरायणा
 दासुरायणचासुरेरासुरिः ॥ २ ॥ याज्ञवल्क्या-
 याज्ञवल्क्य उद्दालकादुद्दालकोऽतथादरुण उ-
 पवेशेक्षपवेशिः कुशेः कुशिराजश्रवसो वाजश्रवा
 जिघ्रावतोवाध्योगास्त्रिघ्रावान् वाध्योगोऽमिता-
 हार्यगणादमितो वार्यगणो हरितात् कश्यपाद-
 रिताः कश्यपः शिल्पात् कश्यपाश्चिपः कश्यपः
 ...पात्रैमुपे. कश्यपो नैधुविवांधो वागभिल्या

न् वरवतो करदिति तं वा एतमाहुरति पिता
वताभूरति पितामहो वताभूः परमां वत कांठां
प्रापच्छ्रियां यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवंविदो
ब्राह्मणस्य पुत्रो जायत इति ॥ २८ ॥

इति अष्टमस्य चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ वक्ष्यः पौतिमापीपुत्रकात्यायनीपुत्रात्
कात्यायनीपुत्रो गौतमीपुत्राद्गौतमीपुत्रो भार-
द्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात् पारा-
शरीपुत्र औपस्वस्तीपुत्रादौपस्वस्तीपुत्रः पाराशरी
पुत्रात् पाराशरीपुत्रः कात्यायनीपुत्रात् कात्या-
यनीपुत्रः कौशिकीपुत्रात् कौशिकीपुत्र आल-
म्बीपुत्राच्च वैयाघ्रपदीपुत्राच्च वैयाघ्रपदीपुत्रः
काण्वीपुत्राच्च काण्वीपुत्राच्च काण्वीपुत्रः ॥ १ ॥
आत्रेयीपुत्रादात्रेयीपुत्रो गौतमीपुत्राद्गौतमीपुत्रो
भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्
पाराशरीपुत्रो वात्सीपुत्राद्वात्सीपुत्रः पाराशरी-
पुत्रात् पाराशरीपुत्रो वाङ्मन्यीपुत्राद्वाङ्मन्यी-
पुत्रो वाङ्मन्यीपुत्राद्वाङ्मन्यीपुत्र आश्विभागी-

क्षणयजुर्वेदीयप्रवेताश्वतरो- पनिषत् ।

ॐ सहनाववतु सहनौ भुनक्तु सहवीर्यं कर-
वावहे । तेजस्विनावधोतमस्तु मा विद्विषावहे ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ ब्रह्मवादिनो वदन्ति । किं कारणं ब्रह्म
कुतः स्र जाता जीवाम किं क्व च सम्प्रतिष्ठाः ।
अधिष्ठिताः किं सुखितरेषु वृत्तामहे ब्रह्मविदो
व्यवस्थाम् ॥ १ ॥ कालस्वभावो नियतियुः पञ्चा
भूतानि योनिः पुरुष इति चिन्त्यम् । संयोग
एषां नत्वात्मभावादात्माप्यनीशः सुखदुःखहेतोः
॥ २ ॥ ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन् देवात्मशक्तिं
स्वगुणैर्निगूढाम् । यः कारणानि निखिलानि
तानि कालात्मयुक्तान्यधितिष्ठत्येकः ॥ ३ ॥ तमे-
कनेमिं विवृत्तं योऽङ्गान्तं शताङ्गरं विंगति प्र-
त्यराभिः । अष्टकैः पङ्क्तिभिर्विश्वरूपैकपात्रं वि-

यन्मिथ्यादित्यादादित्यानीमानि शुक्लानि यन्
 एषि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥३॥
 सामानमासाञ्जीवीपुत्रात्साञ्जीवीपुत्रेमाण्डूक
 यनेमाण्डूकायनिर्माण्डव्यान्माण्डव्यः कौत्सात्
 कौत्सोमाहित्येर्माहित्विर्वामकचायणाद्वामकचा
 यणः शाण्डिल्यच्छाण्डिल्यो वात्स्याद्यात्स्यः कुशेः
 कुशिर्यज्ञवचसो राजस्तम्बायनाद्यज्ञवचा राजस्त
 म्बायनस्तुरात्कावषेयात्तुरः कावषेयः प्रजापतेः
 प्रजाप्रतिव्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भुव्रह्मणे नमः ॥ ४
 इत्यष्टमस्य पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥५॥ इति वाजसने
 यके बृहदारण्यकेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ उपनिषत्सु
 षष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥

इति बृहदारण्यकोपनिषत् ॥ १० ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ॥

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ इति बृहदारण्यकोपनिषत्समाप्ता ॥ १० ॥

ष्टाश्वयुक्तमिव बाहमेनं विद्वान् मनोधारयेता-
 प्रमत्तः ॥ ६ ॥ समे शुचौ शर्कराविद्धिवाल्मुकावि-
 वर्जिते शब्दजलोत्थादिभिः । मनोऽनुकूले न तु
 चक्षुषीङ्गने गुह्यानिवाताश्रयणे (१) प्रयोजयेत् ॥ १० ॥
 नीहारधूमाकानिलानिलानां खद्योतविद्युत्स्फ-
 टिकशशिनाम् । एतानि रूपाणि पुरः सराणि
 ब्रह्मण्यभिव्यक्तिकराणि योगे ॥ ११ ॥ पृथ्व्याप्यते-
 जोऽनिलखे समुत्थिते पञ्चात्मके योगगुणे प्रवृत्ते ।
 न तस्य रोगो न जरा न मृत्युः प्राप्तस्य योगा-
 ग्निमयं शरीरम् ॥ १२ ॥ लघुत्वमारोग्यमलोलु-
 पत्वं वर्णप्रसादं स्वरसौष्ठवं च । गन्धः शुभो मूत्र-
 पुरीषमल्पं योगप्रवृत्तिं प्रथमां वदन्ति ॥ १३ ॥
 यद्येव विम्बं मृदधीपलिप्तं तेजोमयं भाजते तत्
 सुधातम् । तद्वात्मत्वं प्रसमीक्ष्य देही एकः कृ-
 तार्थो भवते वीतशोकः ॥ १४ ॥ यदात्मतत्त्वेन
 तु ब्रह्मतत्त्वं दीपोपमेनैव युक्तः प्रपश्येत् । यजं
 धुत्रं सर्वतत्त्वे विशुद्धं ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्व-

युक्तेन सनेसां वयं देवस्य : सवितुः सत्रे । सुर्वो
 याय शक्ता ॥ २ ॥ युक्ताय सत्तसा देवान् : सुव
 र्यतो धियाः दिवम् । बृहज्ज्योतिः, करिष्यतः स
 वित्ता प्रसुवाति तान् ॥ ३ ॥ युञ्जते मन उत यु
 ञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि
 होत्रा दधे वयुना विदेक इन् मही देवस्य स
 वितुः प्ररिष्टुतिः ॥ ४ ॥ युजे वां ब्रह्म पुष्ये नमोभि
 र्विश्लोका यन्ति पथ्येव सूरः (१) । ऋणवन्ति विश्वे
 यमृतस्य पुत्राः आ ये धामानि दिव्यानि तस्युः
 ॥ ५ ॥ अग्निर्यचाभिमथ्यते वायुर्यचाभियुञ्जते (२) ।
 सोमो यचातिरिच्यते तत्र संञ्जायते मनः ॥ ६ ॥
 सवित्रा प्रसवेन जुपेत ब्रह्म पूर्यम् । तत्र योनिं
 कृण्वसे नहि ते पूर्वमधिपत् ॥ ७ ॥ चिरुमृतं
 स्थाप्य समं शरीरं हृदीन्द्रियाणि मनसा सन्नि
 वेष्ट्य । ब्रह्मोमुपेन प्रतरेत विद्वान् सोतांसि स
 र्वाणि भयावहानि ॥ ८ ॥ प्राणान् पर्षादोह स
 युक्तचेष्टः । धीरो प्राणे नासिक्कयोप्सुसीत । दु

जनयामास पूर्वं स नो बुध्या शुभया संयुनक्तु ॥
 ४ ॥ या ते रुद्र शिवा तनूरघोराऽपायकाशिनी ।
 तथा नस्तनुवाशन्तमया गिरिशन्ताभिचाकशी
 हि ॥ ५ ॥ यामिषुं गिरिशं तद्वस्ते विभर्ष्यस्तवे ।
 शिवां गिरिचतां कुरु माहिँसीः पुरुषं जगत् ॥
 ६ ॥ ततः परं ब्रह्म परं ब्रह्मन्तं यथा निकायं स-
 र्वभूतेषु गूढम् । विश्वस्यैकं परिवेष्टितारं ईशं तं
 ज्ञात्वाऽमृता भवन्ति ॥ ७ ॥ वेदाहमेतं पुरुषं म-
 ज्ञान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् । तमेव विदि-
 त्वातिमृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ ८ ॥
 यस्मात् परं नापरमस्ति किञ्चित् यस्मान्नापणीयो
 न ज्यायोऽस्ति कश्चित् । ब्रह्म ब्रह्म स्तब्धो दिवि
 तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम् ॥ ९ ॥ ततो
 यदुत्तरतरं तदरूपमनामयम् । य एतद्विदुरमृ-
 तास्ते भवन्त्यथेतरे दुःखमेवापि यन्ति ॥ १० ॥ स-
 र्वाननशिरोघ्नीवः सर्वभूतगुहाशयः । सर्वव्यापी
 स भगवान् तस्मात् सर्वगतः शिवः ॥ ११ ॥ महान्
 प्रभुर्वै पुरुषः सत्वस्यैव प्रवर्त्तकः । सुनिर्मलामि-

प्राणैः ॥ १५ ॥ एषो ह देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः
पूर्वा ह जातः स उ गर्भे चन्तः । स विजातः स
जनिष्यमाणः । प्रत्यङ्जनास्तिष्ठति सर्वतोमुखः
॥ १६ ॥ यो देवोऽग्नौ योऽप्सु यो विश्वं भुवनमा-
विवेश य ओषधीषु यो वनस्पतिषु तस्मै देवाय
नमो नमः ॥ १७ ॥ इति श्वेताश्वतरोपनिषत्सु
द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

य एको जालवानीशत ईशनीभिः सर्वांस्तो-
नीशत ईशनीभिः । य एवैक उद्भवे सम्भवे च
य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ १ ॥ एको हि रुद्रो
न द्वितीयाय तस्युय्य इमांस्तोकान् ईशत ईश-
नीभिः । प्रत्यङ्जनास्तिष्ठति (१) सक्षुकोचान्तकाली
संसृज्य विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ २ ॥ विश्वत-
श्चक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्व-
तो । संबाहुभ्यां धमति सम्पतचैद्यांवाभुमी
३ ॥ यो देवानां प्रभवयो-
मर्षिः । हिरण्यगर्भ

हितोऽस्य जन्तोः । तमक्रतुं पश्यति वीतशोको
 धातुः प्रसादान्महिमानमीशम् ॥ २० ॥ वेदाह-
 मेतमजरं पुराणं सर्वात्मानं सर्वगतं विभुत्वात् ।
 जन्मनिरोधं प्रसदन्ति यस्य ब्रह्मवादिनोहि प्रव-
 दन्ति नित्यम् । २१ ॥ इति श्वेताश्वरोपनिषत्सु
 तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

य एको वर्षो बहुधा शक्तियोगात् वर्षानने-
 कान् निहितार्थो दधाति । विचैति चान्ते वि-
 श्रुतादौ स देवः सृजो बुद्ध्या शुभया संयुक्तनक्तु
 ॥ १ ॥ तदेवाग्निस्तदादित्यस्तवायुस्तदुचन्द्रमाः
 तदेव शुक्रं तद्वज्रं तदापस्तत् पञ्जापतिः ॥ २ ॥ त्वं
 स्त्री त्वं पुमानसि त्वं कुमार उत वा कुमारी ।
 त्वं जीर्णो दंडेन वंचसि त्वं जातो भवसि वि-
 श्वतोमुखः ॥ ३ ॥ नीचः पतङ्गी हरितो लोहि-
 ताक्षस्तडिद्धर्भश्चतवः समुद्राः । अनादिमत्त्वं
 विभुत्वेन वर्त्तसे यतो जातानि भवन्तानि विश्वा
 ॥ ४ ॥ अजामेकां लोहितशुक्रकृष्णां वक्षीः प्रजाः
 सृजमानां सरूपाः । अजो ह्येको ज्ञयमाणोऽनु-

सां प्राप्तिः (१) मीशानो ज्योतिरव्ययः ॥ १२ ॥ अङ्ग-
 ष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां हृदये स-
 न्निविष्टः । हृदामनीशो (२) मनसा भिक्कृषो य एत-
 द्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ १३ ॥ सहस्रशीर्षाः पुरुषः
 सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिः विश्वतो वृत्वा-
 त्यतिष्ठद्दशांगुलम् ॥ १४ ॥ पुरुष एवेद ए सर्वं यद्भूतं
 यच्च भव्यम् । उतामृतात्वस्थेयानो यदन्नेनाति-
 रोहति ॥ १५ ॥ सर्वतः पाणिपादं तत् सर्वतो-
 ऽक्षिशिरोमुखम् । सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य
 तिष्ठति ॥ १६ ॥ सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रिय-
 विवर्धितम् । सर्वस्य प्रभुमीशानं सर्वस्य शरणं
 ब्रह्म (३) ॥ १७ ॥ नवद्वारिः पुरेः देही दृष्टो ले-
 षो बहिः । वशी सर्वस्य लोकस्य स्यावरस्य
 च ॥ १८ ॥ अपाणिपादो जग्नो यहीता
 पुः स शृणोत्यकर्णः । सं वेत्ति वेद्यं न च
 वेत्ता तमादुरयं पुरुषं महानाम् ॥ १९ ॥
 महतो महीयानात्मा गुहायां नि-

युनक्तु ॥ १२ ॥ यो देवानामधिपो यस्मिँल्लोका अधि-
 धिशिताः । य ईशेऽस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मे
 देवाय इविषा विधेम ॥ १३ ॥ सूक्ष्मातिसूक्ष्मं
 कलिलस्य मध्ये विश्वस्य स्रष्टारमनेकरूपम् ।
 विश्वस्यैकं परिवेष्टितारं ज्ञात्वा शिवं शान्तिम-
 त्यन्तमेति ॥ १४ ॥ स एव काले भुवनस्य गोप्ता
 विश्वाधिपः सर्वभूतेषु गूढः । यस्मिन् युक्ता ब्रह्म-
 र्पयो देवताश्च तमेव ज्ञात्वा मृत्युपाशांश्चिन्नन्ति
 ॥ १५ ॥ घृतात् परं मण्डमिवाति सूक्ष्मं ज्ञात्वा
 शिवं सर्वभूतेषु गूढम् । विश्वस्यैकं परिवेष्टितारं
 ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्वपाशैः ॥ १६ ॥ एष वेदो
 विश्वकर्मा महात्मा सदा जनानां हृदये सन्नि-
 विष्टः । हृदामनीषा मनसाऽभिकृप्तो य एतद्वि-
 दुरमृतास्ते भवन्ति ॥ १७ ॥ यदाऽतमस्तन्न दिवा
 न रात्रिर्न सन्न चासच्छिव एव केवलः । तद्वचरं
 तत् सवितुर्वरेण्यं प्रज्ञा च तस्मात् प्रसृता पुरा-
 णी ॥ १८ ॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्य्येषु न मध्ये परिल-
 यभत् । न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य नाम सह-

शेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥५॥ डा सु-
 पर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिपस्वजाते
 तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योऽभिचाक-
 शीति ॥६॥ समाने वृक्षे पुरुषो निमग्नोऽनीशया
 शोचति मुद्यमानः । लुष्टं यदा पश्यत्यन्यमीश-
 मस्य महिमानमिति वीतशोकः ॥७॥ कंचोऽचरे
 परमे व्योमज्ञं यस्मिन् देवा अधिविष्टे निषेदुः ।
 यस्तन्न वेदं किञ्चा करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे
 समासते ॥८॥ कुन्दांसि यज्ञाः कृतवो व्रतानि
 भूतं भव्यं यच्च वेदा वदन्ति । अस्मान्मायी सृजते
 विश्वमेतत् तस्मिंश्चान्यो मायया सन्निरुद्धः ॥९॥
 मायां तु प्रकृतिं विद्यान्मायिनं तु महेश्वरम् ।
 तस्यावयवभूतैस्तु व्याप्तं सर्वमिदं जगत् ॥१०॥
 यो योनिं योनिमधितिष्ठत्येको यस्मिन्निदं सच्च-
 विचैति सर्वम् । तमीशानं वरदं देवमीड्यं नि-
 चाय्येमां शान्तिमत्यन्तमेति ॥११॥ यो देवानां
 प्रभवथोद्भवश्च विष्वाधिपो रुद्रो महर्षिः । हिर-
 ण्यगर्भं पश्यत जायमानं स नो युध्या शुभया सं-

भाजते यद्वनङ्गान्(१) । एवं स देवो भगवान् व-
 रेण्यो योनिस्वभावानधितिष्ठत्येकः ॥ ४ ॥ यच्च
 स्वभावं पचति विश्वयोनिः पाच्यांश्च सर्वान् प-
 रिणामयेद्यः । सर्वमेतद्विश्वमधितिष्ठत्येको गुणांश्च
 सर्वान् विनियोजयेद्यः ॥ ५ ॥ तद्धेदु गुह्योपनिषत्सु
 गूढं तद्वद्वा वेदते ब्रह्मयोनिम् । ये पूर्वं देवा
 ऋषयश्च तद्विदुस्ते तन्मया अमृता वै बभूवुः ॥ ६ ॥
 गुणान्वयो यः फलकर्मकर्ता कृतस्य तस्यैव स
 चापभोक्ता । स विश्वरूपस्त्रिगुणस्त्रिवर्त्मा प्रा-
 णाधिपः सञ्चरति स्वकर्मभिः ॥ ७ ॥ अंगुष्ठमात्रो
 रवितुल्यरूपः सङ्कल्पाद्द्वारसमन्वितो यः । यु-
 जेर्गुणेनात्मगुणेन चैव आरायमात्रोऽप्यपरोऽपि
 दृष्टः ॥ ८ ॥ बालायसतभागस्य शतधा कल्पितस्य
 च । भागो जीवः स विज्ञेयः स चानन्त्याय क-
 ल्पात्ते ॥ ९ ॥ नैव स्त्री न पुमानेव न चैवाऽयं
 नपुंसकः । यद्यच्छरीरमादत्ते तेन तेन स युज्यते
 ॥ १० ॥ सङ्कल्पनस्पर्शनदृष्टिमोहै(२)यांसंबुद्ध्य-

र्वविद् यः । - प्रधानक्षेत्रज्ञपतिर्गुणेशः स एसार-
 मोक्षस्थितिवन्धहेतुः ॥ १६ ॥ स तन्मयोऽश्मृत
 ईशसंस्थो ज्ञः सर्वगो भुवनस्यास्य गोप्ता । यद्देशे-
 ऽस्य जगतो नित्यनेव नान्यो हेतुर्विद्यते ईशनाय
 ॥ १७ ॥ यो ब्रह्माणं विदधाति-पूर्वं यो वै वेदांश्च
 प्रहिणोति तस्मै । त ए ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं
 सुमुचुर्वै शरणमहं प्रपद्ये ॥ १८ ॥ निष्कलं नि-
 ष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम् । अमृतस्य
 पर ए सेतुं दग्धेन्धनमिवानलम् ॥ १९ ॥ यदा चर्म-
 वदाकाशं वेष्टयिष्यन्ति मानवाः । तदा देवमवि-
 ज्ञाय दुःखस्यान्तो भविष्यति ॥ २० ॥ तपःप्रभावा-
 देवप्रसादाच्च ब्रह्म ह श्वेताश्वतरोऽथ विद्वान् ।
 अत्याश्रमिभ्यः परमं पवित्रं प्रोवाच सम्यग्दृष्टि-
 ष्ठजुष्टम् ॥ २१ ॥ वेदान्ते परमं गुह्यं पुराकल्पे
 प्रचोदितम् । नाप्रशान्ताय दातव्यं नापुत्राया-
 शिष्याय वा पुनः ॥ २२ ॥ यस्य देवे पराभक्तिर्यथा
 देवे तथा गुरौ । तस्यैते कथिता ह्यर्घाः प्रकाशन्ते
 महात्मनः । प्रकाशन्ते महात्मन इति ॥ २३ ॥

नजैः स्वभावतः । देव एकः स्वयावृणोति स नो
 दधातुब्रह्माव्ययम् ॥ १० ॥ एको देवः सर्वभूतेषु
 गूढः सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा । कर्माध्यक्षः
 सर्वभूताधिवासः साक्षी चेताः केवलो निर्गुणश्च
 ॥ ११ ॥ एको वशी निष्कयाणां बह्वनामेकं बीजं
 बहुधा यः करोति । तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति
 धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥ १२ ॥ नि-
 त्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो
 विदधाति कामान् । तत् कारणं सांख्ययोगा-
 धिगम्यं ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्वपाशैः ॥ १३ ॥ न
 तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो
 भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति
 सर्वम् तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १४ ॥
 एको हृत्सो भुवनस्यास्य मध्ये स एवाग्निः स-
 लिले सन्निविष्टः । तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति
 नान्यः पन्था विद्यतेऽशनाय ॥ १५ ॥ सविश्वकृ-
 द्दिश्वविदात्मयोनिर्ज्ञः कालकालो(१) गुणी स-

